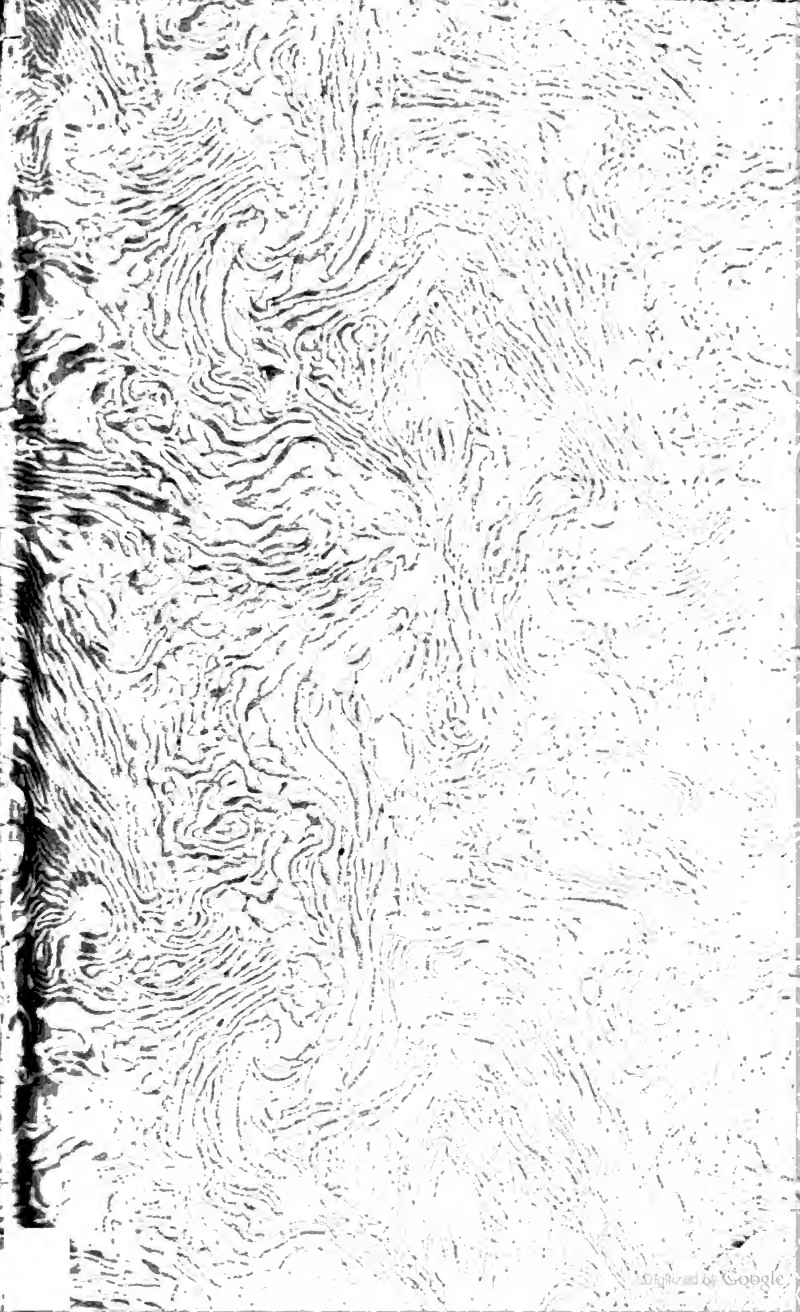

HANDLEIDING
TOT DE
KENNIS EN GENEEZING
VAN DE
ZIEKTEN
DER
KINDEREN.

In het Zweedsch geschreeven

DOOR DEN HEERE

N. ROSÉN VAN ROSENSTEIN,

LYF-ARTS DES KONINGS VAN ZWEEDEN EN RIDDER VAN DE NOORD-STER-ORDE.

Vertaald, met Aanteekeningen en Byvoegselen vermeerderd

DOOR

EDUARD SANDIFORT,

Med. Doct. Hoogleeraar in de Genees- Ontleed- en Heel-kunde op 's Lands Hooge School te Leyden.

TWEEDE DRUK

Aanmerkelyk vermeerderd. Waarby gevoegd is eene Verhandeling over de Gebreken, welke de Kinderen somtyds kort na de geboorte treffen, en tot de Heelkunde betrekking hebben.

TWEEDE DEEL.

IN 'S GRAVENHAGE
By ISAAC VAN CLEEF,
MDCCLXXIX.

HANDLEIDING
TOT DE
KENNIS EN GENEEZING
VAN DE
ZIEKTEN
DER
KINDEREN.

XXII. HOOFDSTUK.

Van de Tusſchenpoozende Koorts.

ANNEER de kinderen, voor de eerſtemaal, door eene tusſchenpoozende koorts aangetaſt worden; dan is dezelve by hen, gelyk by anderen, van zeer langen duur, en word ongeregeld, indien men op dezelve niet na behooren acht geeſt. Zoodra die ongeregeld geworden is, noemt men haar in 't Zweedſch gemeenelyk *Aeltan*, 't geen dus geene byzondere ziekte, maar alleen eene ongeregelde tusſchenpoozende koorts is.

De koorts houdt niet beſtendig aan, maar blyft, op zekere dagen of uuren, wech, en komt daarna op zekere uuren weder; op welken tyd de lyder, gelyk men gewoon is te zeggen, den aanval (*paroxyſmus*) heeft. Elke aanval begint met eene meerdere of mindere koude; daarop volgt eene hit-

te, en op deeze zweet. Na dat het zweeten opgehouden heeft, bevind men zich wederom, gedυurende zekere uuren, wel, tot dat zich een nieuwe aanval opdoet. Komt de koorts alle dag weder, dan noemt men haar eene alledaagſche koorts: komt zy om den anderen dag, dan word zy eene anderendaagſche koorts geheeten: doch als zy op den derden dag wederkomt, dan noemt men haar de derdendaagſche koorts. Openbaart zich dezelve alle dag, doch zoo, dat, by voorbeeld, de aanval op maandag, ten aanzien van den tyd en de heevigheid, overeenkomt met dien, die zich des woensdags openbaart, en de aanval des dingsdags, in tyd en heevigheid, gelykt naar dien, die 's donderdags waargenomen word; dan noemt men deeze tusſchenpoozende koorts, eene dubbelde anderendaagſche. Word men twee dagen na den anderen door de koorts aangetast, en is men op den derden dag vry; dan hiet dezelve eene dubbelde derdendaagſche koorts. Wanneer hy, die de derdendaagſche koorts heeft, dagelyks begint de koorts te krygen; dan zegt men gemeenelyk, dat de derdendaagſche koorts zich veranderd heeft in eene alledaagſche. Dit is egter eigenlyk zoo niet, maar hy heeft als dan een driedubbelde derdendaagſche koorts; want, geeft men nauwkeurig acht, dan komt, in tyd en heevigheid, de aanval des donderdags overeen met dien van maandag, die van vrydag met dien van dingsdag, en die van zaturdag met dien van woensdag.

Men moet elken aanval wel en met geduld afwagten, alzoo anders de koorts ligt ongeregeld worden

kan.

kan. Men neemt immers dagelyks waar, dat, als men niet geduldig verdraagt het zweeten, welk, in elken aanval, op de hitte volgt, maar kouden drank gebruikt, de kleederen afwerpt, van hembd veranderd, of opstaat, het zweeten alsdan belet word, en men in deszelfs plaatse eene nieuwe koude en hitte, of alleenlyk eene hitte krygt, die niet vermindert, voor dat men weder op nieuw aan het zweeten geraakt. Begaat men alsdan denzelfden misslag; dan krygt men andermaal eene koude en hitte, die niet overgaat, voor dat men wederom aan het zweeten raakt, dit nu moeten wy afwagten, tot dat het van zelve ophoud; wanneer men zich laat afdroogen, en een schoon hembd aantrekt. Op gemelde wyze word de tusschenpoozende koorts mede by kinderen ongeregeld; want vermits zy op geene andere wyze, dan door schreyen, konnen te kennen geeven de ongemakken, die zy in de hitte en onder het zweeten uitstaan; zoo neemt men hen uit de wieg, om hen te stillen; zy worden koud, en het zweeten word gestuit. Hier door geeft men gelegenheid tot meêr aanvallen, die het kind zoude ontgaan hebben, indien men hetzelve had laaten stil liggen, tot dat de regte aanval zich geëindigd had door een toereikend zweet.

Ik zal my niet ophouden met gisfingen, aangaande de waare oorzaak van de tusschenpoozende koorts, noch opnoemen de gevallen, die dezelve voortbrengen (*). Het zal voldoen, als ik opgeeve, hoe men

(*) Aanmerkelyk is het, dat, offchoon men in den be-

men die geneeze, en hoe noodzaakelyk het zy, het in de geneezing niet te laaten aankomen op den tyd en de natuur, want, schoon zulks op andere plaatsen dus mogt gelukt zyn, zoo zal men nogtans by ons meêr dan te veel bemerkt hebben, dat daarop niet te vertrouwen zy. De verwisseling van koude en hitte maakt, binnen weinige aanvallen, het lighaam zoo zwak, dat de kragten verdwynen, en ontbindt het bloed zoo zeer, dat deszelfs vloeibaarste deelen door het zweeten verteerd worden, het vet verminderd, de gezonde kleur in het aangezicht wechgaat, de lyder geel word, verhardingen in de ingewanden, eene opgezette maag, de waterzugt, en zulke ziekten krygt, die naderhand niet te geneezen zyn. Indien het kind zeer zwak is, en de tusschenpoozende koorts in den herfst krygt; dan is het te meêr noodzaakelyk, de geneezing niet lange uitteftellen, alzoo het anders zeer gemakkelyk, na zoo eene ziekte, in de Engelsche ziekte vervalt (*).

Van

beginne van de koorts koude bespeurt, men egter even warm is, als in de gezondheid, of zelfs vyf ja zes graaden warmer; waar van ons de Thermometer overtuigt.

(*) Men noemt eene Herfst-koorts, welke tusschen Augustus en February zich openbaard. De overige zyn voorjaars-koortsen, De laatste geneezen dikwils van zelve, de eerste niet. Hoe vroeger de Herfst-koortsen beginnen, hoe meêr menschen daardoor aangetast worden,

Van volwasfenen verhaalt men, dat hen fomtyds eene langduurige tusfchenpoozende koorts heilzaam geweeft zy. De beroemde Wiskunftenaar De la Hire verloor, door eene derdendaagfche koorts, zyne hartkloppingen, die hem zoo zeer bezwaard hadden, en bereikte eenen hoogen ouderdom. Door deeze zelfde koorts heeft een ander heevige en langduurige pynen in zyne regter fchouder overwonnen. Een man van aanzien, die veele jaaren met rheumatieke pynen in de linker fchouder geplaagt was geweeft, kreeg in den herfft 1766. eene *derdendaagfche* koorts, en na weinige aanvallen bleef de pyn wech; nadat men de koorts door ammoniak-zout en kina overwonnen had, openbaarde zich de pyn op dezelfde plaats wederom. Deeze verdwynende kreeg hy tand-pyn, welke men wechnam door eene fterke trekpleifter, boven aan den linkerarm geplaatft. Naderhand heeft hy nergens meer pyn befpeurt. Dit heeft egter geen plaats by kinderen: Derzelver meefte ziekten komen voort uit een zuur, en dit word door de tusfchenpoozende koorts meêr vermeerderd, dan verminderd. Het eenigft voordeel, dat ik by kinderen van deeze koorts bemerkt hebbe, is, dat ze den wasdom bevorderd heeft. Volgens het verhaal van den Hooggel: Heere Schultz, wierd een kind, dat derde-half jaar lang de tusfchenpoozende koorts had, geduurende deezen tyd eene el langer.

Ik ontkenne niet, dat kinderen hunne eerfte tusfchenpoozende koorts fomtyds zonder genees-middelen zouden konnen overwinnen, voornamentlyk

als zy door dezelve in het voorjaar aangetast worden: Maar krygen zy eene herfst-koorts; dan blyft zy niet ligt weeh voor twee of drie maanden, ja, dikwils in nog langer tyd niet, ten zy het kind een hard gezwel in de slinker zyde onder de ribben (*placenta febrilis*) (*), of eene andere ziekte, die de koorts verdryft, kryge. Ik herinnere my, dat een kind drie maanden lang aan eene tusschenpoozende koorts ziek was, doch dezelve kwyt raakte, wanneer hetzelve door zyne zuster met de pokjes besmet wierd. Een kind, welk de anderendaagsche koorts had, wierd op den goeden dag ingeënt. De koorts kwam niet weder, noch terwyl het de pokjes had, noch naderhand. *Inrikes Tidningar* 1769. *n.* 47.

De

(*) Deeze zwelling is eene soort van onvolkome scheiding (*crisis*), en schynt overeen te komen met 't geen HIPPOCRATES eene verstopping der milt gezegt heeft te zyn. In heete lugtstreeken word dezelve meer waargenomen (BROCKLESBY's *Observat. pag.* 262.) By kinderen moet deeze zwelling van minder belang zyn, dan by volwassenen, vooral in veld-hospitaalen; dewyl SYDENHAM en ROSÉN in de Herfst-koortsen by de eersten daar uit eene spoedige geneezing belooven; en PRINGLE, MONRO, en BROCKLESBY dezelve kwaadaartig gevonden hebben, zoo dat zy verzeld of gevolgt wierd door eene waterzugt. Het geen PRINGLE gegist heeft, hebben MONRO en BROCKLESBY by het openen der lyken gevonden, namentlyk, dat de zwelling bestondt in eene verstopping en vergrooting van de milt, welke vier ja vyf ponden zwaar geweest is.

De tusschenpoozende koorts verbergt zich somtyds onder andere ziekten, en is alsdan moeijelyk te kennen. Ik zag in *Gefle* een kind, dat om den anderen dag zeer sterk uit de neus bloedde, en reeds zoo veel bloed was kwyt geraakt, dat het, buiten twyffel, daar by het leven zou verlooren hebben, indien ik aan hetzelve niet aanstonds den koorts-bast gegeeven had. Eene Dame wierd alle twee dagen geplaagd met eene heevige pyn en roodheid der oogen, welk toeval op gezette tyden wederkwam, en door niets, dan door de Kina, te overwinnen was. Ik brenge my te binnen eenen aanzienlyken man, die om den anderen dag in de regter zyde aangetast wierd door toevallen, die anders met den steen vergezeld gaan, en dien ik insgelyks door den koorts-bast genas. Een ander kreeg op denzelfden tyd eenen sterken droogen hoest, daarop eenen diepen slaap, en raakte toen aan 't zweeten; deeze wierd mede door de Kina gered. Zulk eene verborgen koorts kent men hierdoor, dat elke aanval zynen bepaalden tyd houdt, met geeuwen begint, en door zweeten eindigt, en dat het water, welk in de aanvallen geloosd word, op den bodem van het glas een grondzetzel formeert, niet ongelyk aan gemaalen steen. Zoodanige tusschenpoozende koortsen vereisschen eene spoedige hulp.

Het gevaarlyst zyn die, welke by den aanval vergezeld gaan met andere toevallen; als, met braakingen, of met den loop te gelyk; of met bloed vermengde afgangen; of met pyn aan den slinker mond van de maag; of met een sterk zweet, dat de hitte

niet vermindert; of met een koud zweet; als mede zulke koortſen, die, zonder eene klaarblykelyke oorzaak, met flauwtens en benauwdheden verſchynen; of als de koude niet ophoudt en in hitte en zweet eindigt; of als zy eenen diepen ſlaap verwekken, als of men eene beroerte had; of die zich veranderen in eene aanhoudende kwaadaartige koorts. Deeze zyn doodelyke tusſchenpoozende koortſen, die men aanſtonds door toereikende giften van den koorts-baſt moet tegen gaan, want anders verlieſt de lyder het leven, eer hy den derden, vierden, of vyfden aanval overwonnen heeft. Soortgelyke koortſen vertoonen zich ook ſomtyds by ons; doch voornamentlyk neemt men dezelven waar in Italien, Engeland, op het Eiland Minorca, en in Hannover. Men houdt in 't algemeen ſtaande, dat zy, die aan de tusſchenpoozende koorts ſterven, altyd het leven verliezen geduurende de koude; doch ik vinde, dat op Minorca de meeſten onder de hitte geſtorven zyn, en dit verzekerd ook LIND.

Dit alles brenge ik alleen by, met oogmerk, om te toonen, dat de tusſchenpoozende koorts geene ziekte zy, waar mede te ſpotten is, maar die eene goede behandeling, en, zoo zich kwaade toevallen openbaaren, eene ſchielyke geneezing vereiſcht: Ik zal my derhalve ſpoeden, daarvan zoodanige onderregtingen te geeven, die by kinderen te pas komen.

Wanneer een kind met de tusſchenpoozende koorts aangetaſt word; dan moet men hetzelve in een warm bed, en wel, als het mogelyk is, in een groot,

groot, togt-vry, vertrek leggen: Want men bemerkt altyd eenen zuuren reuk, ter plaatse, daar iemand aan deeze koorts ziek legt; welke reuk voortkomt van de uitwaasseming, die de lyder in een klein vertrek gemakkelyk tot zich zelve trekt, en waardoor de koorts langduuriger word. Uit deeze oorzaak moet het vertrek ook zuiver gehouden, en de grond met versche takken van denne boomen belegd worden; en, de tyd van het jaar, het weder, en de omstandigheden het toelaatende, dan moet somtyds de deur, of een venster, geopend worden op de uuren, als de lyder vry van de koorts is; egter met die voorzigtigheid, dat geen togt op den lyder valle. Indien men den lyder na een boven-vertrek brengen kan; dan is het zoo veel te beter: maar kan dit niet geschieden; dan moeten gestadig eenige houten in de kagchel, of in den schoorsteen branden, ten einde de lugt in het vertrek altoos zuiver gehouden worde.

Geduurende de koude moet de lyder niet drinken; het geene hy alsdan gebruikt, kwelt hem daarna, vermeerdert de onrustigheid, en verlengt den aanval (*a*). Beter is het, dat hy, van koorts vry zyn-

(*a*) Gantsch anders zyn de gedagten van den Grooten Boerhaave, en van deszelfs allezins beroemden Uitlegger, die op deezen tyd der ziekte een rykelyk gebruik van ontbindende, verdunnende, en openende vogten aanpryzen, terwyl de rede mede voor hun gevoelen pleit, alzoo op den genoemden en gevaarlykften tyd der ziekte de beweeging van het bloed na de uit-

zynde, rykelyk drinke een' welsmaakenden drank van de *radices graminis & taraxaci*, en kort voor den aanval, volgens den raad van TISSOT, een aftreksel van vlierbloemen met honig. Doch, begint de lyder te braaken; dan bevordert men dit door lauw water; 't welk derhalven by der hand zyn moet.

Geduurende de hitte moet hy wat warmen thée, met eenige droppen Rhynschen wyn, drinken, of bier-wey met water verlengd; want dan lescht dezelve beter den dorst; of brood-water, dat met wat citroenen-sap, zuiker, en een weinig Rhynschen wyn, wel-smaakend gemaakt is; of thée met citroen-marmelade; of even veel dun bier en water, met een weinig citroenen-sap en zuiker gemengd; of gersten-water, waar in men een weinig geley van herts-hoorn ontbindt; of men neemt ingemaakte aal-bessen, Noordsche braamen (*baccæ rub. arct.*) aard-bezien, wolken-bezien (*baccæ rubi Chamæmori* (*)) kerssen, veen-bezien (*vacci-*

uiteindens der slag-aderen belet is, en hetzelve by het regter harte en de long opgehouden word, doch door het gebruik van ontbindende vogten deeze tyd verkort word, en naderhand, door de daar op volgende hitte, de stilstaande vogten beter in beweeging gebragt en ontbonden worden.

(*) Deeze groeijen rykelyk in Zweeden en Noorwegen, en zyn zeer gezogt van wegens het zuuragtige en verkoelende sap. Zy worden egter des winters meêr, als een salade, dan als een Genees-middel gebruikt.

cinium oxycoccus) (*); giet op eene van deeze foorten kookend water, 't welk, als het begint lauw te worden, 'er afgegooten, en met een weinig Rhynſchen wyn vermengt word; ook kan men geleyen, die daar uit bereid zyn, in water ſmelten.

De lyders krygen ſchielyk tegenzin in eenen en denzelfden drank; en daarom is het noodig, meêr dan eene ſoort daarvan te hebben, om dien te konnen verwisſelen. Het is te beklaagen, dat de dorſt door geene andere, dan zuuragtige dranken, kan geſtild worden. De tusſchenpoozende koorts heeft daarenboven, voornamentlyk by kinderen, zuur by zich, en in zoo verre zou zuiver water, of eene ſlappe hoener-ſoep, een goede drank zyn. Drinkt men niet, voor dat de hitte haare hoogte bereikt heeft; dan is het zoo veel te beter.

De hoofd-pyn, die zich in deezen tyd openbaart, ver-

bruikt. Tot dat oogmerk brengt men dezelven uit *Norrland*, alwaar zy vooral gevonden worden, naar de zuidelyke Provintien van Zweeden. Men vindt de afbeelding daar van by OEDER *Flor. Dan. Tab.* 1. M.

(*) Schoon deeze besſen meerder zuur zyn, dan andere van hetzelfde geſlagt, worden zy egter door de Rusſen in groote meenigte rauw gegeeten. Men verkoopt dezelven bevroozen in Petersburg, en begiet dezelven, nadat zy ontdooit zyn, met water, dat men den geheelen winter daar op laat ſtaan. Dit krygt daar door de kleur van Bourgogne-wyn, en is een goede drank. Men zie DE GORTER *Flora Ingrica pag.* 59. en OEDER *Flor. Dan. Tab:* 80.

verdwynt gemakkelyk, indien de lyder eenen dunnen doek over het aangezicht kan verdraagen. De uitwaasſemingen, die als dan te rug gehouden worden, maaken de uitwaasſemende vaten van het aangezicht ſlap, zoo dat hetzelve ſchielyk begint te zweeten. Koude omſlagen zyn als dan gevaarlyk. Het zweeten moet men geduldig afwagten. Geduurende hetzelve mag men, zoo dikwils als men wil, doch weinig teſſens, en niet koud, drinken. Het is niet noodig, dat men de handen onder de deken houde, maar het voldoet, als men die met eenen doek, of neus-doek, bedekt; want als zy bloot liggen, dan houdt het zweeten te vroeg op. Dit op zyn' tyd van zelve ophoudende, dan trekt men een ſchoon hembd aan, dat droog, warm, en met *maſtix* moet berookt zyn. Is hetzelve niet droog en warm genoeg; dan kan het niet aan zich trekken de onreine vogten, die in de zweet-gaten te rug gebleeven zyn; en door het berooken verhindert men, dat de uitwaasſemende vaten ſlap worden. Wanneer de aanval voorby is, dan mag men het kind uit het bed neemen, en kan zich alsdan met hetzelve voor een vuur plaatſen, ten einde de dampen, die nog uitwaasſemen, zich dies te meêr verdeelen, en niet in de zweet-gaten, of op de huid, zouden blyven ſtaan. Eer men het kind weder na bed brengt, moet men de lakens veranderen, of, als men dezelfden gebruikt, die met een heet yzer uitſtryken.

Met het eeten ſchikt men het zoo, dat de lyder niets gebruike geduurende den aanval, ook niets kort na denzelven; maar omtrent vier of vyf uuren

te

te vooren, ten einde de ſpys-verteering voorby zy, eer de aanval komt. In de tusſchenpoozende koorts verbiedt men in 't algemeen melk, viſch, gezouten en gerookt vleeſch, groene ongekookte ſpyzen, hard-gekookte eyeren, en al wat vet is. Konnen zy zich vergenoegen met gebraaden vleeſch en ryſt-ſoepen, bier-ſoepen met eyeren, en bier-en brood; dan is het wel. Nooit moeten zy zich met eeten overlaaden, maar ſlechts zoo veel genieten, als tot onderhoud der kragten noodig is. Door honger eene tusſchenpoozende koorts te verdryven, gaat niet aan. TULPIUS toont met voorbeelden, dat zulks kwaad is afgeloopen.

Zoo dra de eerſte aanval overwonnen is, moet men aanſtonds daar op bedagt zyn, wat het kind op de goede uuren zal inneemen; en dewyl dit beſtaat, of in een braak-of laxeer-middel, die beiden de kragten eenigzins aantaſten; zoo is het noodzaakelyk, dat een van beiden aanſtonds gebruikt worde, voor dat de koorts al te zeer de overhand neemt, en de kragten verminderd heeft.

Het braaken is noodig, als men weet, dat het kind eene ſterke eet-luſt gehad, veel, inzonderheid vaſte en harde ſpyzen, gegeeten heeft: als de tong en keel onzuiver zyn; wanneer het eenen lelyken ſmaak in den mond, en eenen ſtinkenden adem heeft, en by den aanval met draajingen in het hoofd aangetaſt word; wanneer de onderſte lip beeft, en het kind alsdan over walgingen klaagt, of wezentlyk gebraakt heeft. By zulke omſtandigheden moet men een braakmiddel uit de *Ipecacuanha* geeven, 't geen ge-

gemengd en ingegeeven word op die wyze, als ik in de afdeeling over den kink-hoest aangeweezen hebbe. Doch de vraag is, welke de bekwaamste tyd daar toe zy. Gemeenelyk neemt men hetzelve in, drie uuren voor den aanval, ten einde het zyne werking gedaan hebbe, eer de aanval komt. (*) Doch ik ben volkomen overtuigd, dat het van groot nut zyn zou, wanneer men zich van hetzelve aanstonds na den aanval bediende, en daarom wenschte ik wel, dat men het terstond na den eersten of tweeden aanval, wanneer de kragten het nog toelaaten, mogt gebruiken: Want als het kind meêr-maalen de koorts gehad heeft, dan duurt het lange, eer het zich na den aanval kan herhaalen. Gelyk men, op het einde van elken aanval, uitwendig zweet, en daardoor een gedeelte van de stoffe der koorts wech gaat; alzoo zweet men ook inwendig. Het gedeelte van de stoffe der koorts, welk het laast-genoemde zweet vergezelt, word binnen het lighaam gehouden, blyft in de maag en darmen, als mede in

(*) Dit tydstip is voornamentlyk door SYDENHAM en BOERHAAVE aangepreezen. THOMSON (*Medic. Essays and Observat. in Edinb. vol.* 4. *pag.* 406) heeft, twintig jaaren lang de beste uitwerking daar van ondervonden, in het begin van de koude, of ook, deeze reeds eenigen tyd geduurt, en het lighaam geschut hebbende, met het begin van de hitte. Hier mede stemt ook overeen GRAINGER *Hist: febris anomalæ Batavæ p.* 76. De Hr. COLOMBIER verkiest dezelfden tyd als de Hr. ROSÉN *Code de medicin. milit. Tom.* 4. *pag.* 88. M.

in de lever ſtaan, en begeeft zich uit dezelve met de gal in de darmen. Geeft men acht op den tyd, om hetzelve uittedryven, eer het, door de opſlorpende en melk-vaten, in ſtaat geraakt, om weder in het bloed te rug te keeren; dan heeft men veel gewonnen. Daarom ziet men ook, dat ſommigen door een eenig braak-middel de koorts overwinnen. Kan men uit de opgegeeven tekenen afneemen, dat meêr dan een braak-middel noodig zy; dan geeft men het op dezelfde wyze na den volgenden aanval.

Bevindt men, integendeel, dat de maag hard en opgezet is, en de lyder klaagt, dat de winden in den buik rommelen, en de pynen in de lendenen heevig zyn; dan is het noodig, dat men hem een of meêr purgeer-middelen geeve. Ik ben meeſtentyds gewoon, my van het volgende poeder te bedienen.

℞ *Rad. Jalapp. gr. x.*
Ari præparat.
Sal. Abſinth. aa. gr. iv.
Tartar. vitriol. gr. ij.
M. F. Pulvis.

Dit poeder laat ik op den goeden dag in eene ſlappe hoener-ſoep, zoo vroeg neemen, dat het zyne werking gedaan hebbe, twee uuren voor dat de naaſte aanval verwagt word.

Zoo lange de genoemde tekenen zich openbaaren, kan dit poeder op den goeden dag herhaald wor-

worden; en ik kenne veelen, die alleen daar door van de koorts zyn bevryd geworden.

In de dubbelde anderendaagsche koorts is de aanval, om den anderen dag, heeviger, en dewyl de voormiddag na den flimsten aanval altyd het beste is; zoo verkiest men deezen tyd, om het laxeermiddel te geeven.

Wanneer de derde aanval voorby is; dan laat men het kind op den goeden tyd, alle twee of drie uuren, een' spys-lepel vol van het volgende drankje tegen de koorts neemen: Men smelt een dragme zout van alsem in zes oncen water; giet daarop allengskens vier lood citroenen-sap, of zoo veel, tot dat men geene opbruissing meer bespeurt. Hier by neemt men vervolgens zoo veel stroop van oranje-schillen, als noodig is, om deezen drank aangenaam te maaken. Heeft men geen citroenen-sap; dan bedient men zich van goeden wyn-azyn; 't geene men daar van inneemt tegen den naasten aanval, word een weinig warm gemaakt. Indien de aanval, die zich als dan zoude moeten openbaaren, niet weeblyft; dan onderzoekt men nauwkeurig, of de voornoemde tekenen, die te kennen geeven, of 'er braak-dan laxeer-middelen noodig zyn, nog waargenomen worden; in welk geval men zich op nieuw bedient van een van beiden, en daarna met het drankje zoo lange voort gaat, tot dat men de koorts geheel en al is kwyt geraakt.

Men heeft reden te hoopen, om op deeze wyze van dezelve bevryd te worden: 1. indien de aanval, die op den vyfden dag komt, noch langer; noch

noch heviger is; 2. als de pis na den aanval troebel word, en op den grond een bleek grond-zetzel maakt; 3. wanneer elke aanval naderhand minder word; 4. als de kragten niet te zeer afneemen; en 5. als de lyder nu aan de neus of lippen een uitslag krygt; want deeze, zich vroeger openbaarende, geeft, gelyk ik dikwils waargenomen hebbe, eene hardnekkige tusschenpoozende koorts te kennen, te meêr, wanneer het de eerste koorts is.

Bespeurt men deeze tekenen niet, maar blyft de koorts duuren; dan moet men evenwel met het gebruik van het *opgegeeven drankje* voortgaan, en te gelyk *tragten* te weeg te brengen, dat het kind, in plaatse van koude of huivering, hitte kryge, en aan 't zweeten geraake op het uur, wanneer men de koorts verwacht. In zoo verre is het noodig, dat men wel acht geeve, hoe veele uuren dezelve voor- of agterwaards gaa, dan of zy altyd op het zelfde uur zich openbaare, (welk laatste eene langdurige koorts voorspelt), anders weet men niet, op welk uur *de lyder aan* het zweeten moet gebragt worden.

Met dit oogmerk heb ik verscheide middelen gebruikt:

1. Heb ik den lyder, een heel of half uur voor dat men de koorts verwagtte, in een warm bed gelegd, en hem warmen thée, of dun warm bier en brood met comyn laaten drinken, en daarenboven over de maag geslaagen eenen dikken wollen lap, gedoopt in een mengsel van eene gelyke quantiteit ongezouten boter en azyn, 't welk ik over het vuur

t' samen had laaten smelten. Den lap wringt men uit, rolt hem in eenen dunnen doek, en legt hem zoo warm op de maag, als het kind 't verdraagen kan.

2. By anderen heb ik te gelyk deezen lap met een weinig Hongaarsch-Koninginne-water (*Aqua Reginæ Hungariæ*), wyn, of, deeze niet by der hand zynde, met wat brande-wyn besprengd.

3. Wederom by anderen heb ik een heet roggebrood door midden laaten snyden, hetzelve in dun linnen gerold, daar op gegooten Hongaarsch-Koninginne-water, of campher-brandewyn (*Spiritus vini camphoratus*), en hetzelve zoo warm over de maag laaten leggen, als het kind 't verdraagen kon.

Het daarop gevolgd zweeten heb ik, geduurende den aanval, onderhouden met warmen thée, bierwey, of 't geene voor 't kind het aangenaamste was om te drinken. Wanneer de naaste aanval verwagt word; dan gaat men even eens te werk; en daarmede is de tusschenpoozende koorts gemeenelyk geneezen; te weeten, als dezelve van geene kwaade soort is.

Hier op zyn byna alle geneezingen der oude wyven in de tusschenpoozende koortsen gegrondt. Het is bekend, dat onze voor-ouders eene spaansche-vlieg-pleister leiden, of in den nek, of aan de binnen-zyde van eene der handen, en het zoo schikten, dat de pleister zou trekken op den tyd, wanneer men de koorts verwagtte. Hier door openbaarde zich eene hitte en zweet in plaatse van kou-

de

de. Even zoo leggen de vrouwen de zoogenaamde egel-koolen (*Aeltgräs, Ranunculus Flammula*) op de vlakte der hand, welk middel insgelyks eene bladder trekt, en dikwils helpt, als het werkt op den tyd, wanneer de koorts zich moeſt openbaaren, en daar door eene zoo ſterke hitte verwekt, dat de koude de overhand niet kryge. Anderen wederom neemen theer en knoflook, welke zy over de maag, voornamentlyk in de gedaante van een hoefyzer ſmeeren: Dit trekt, of kleine, of groote blazen. Anderen neemen even veel roet, gember en zout, waar van zy, door middel van het dooïr van een ey, eene pleiſter maaken, die op de genoemde plaats aan de hand gelegd word. Deeze word alle twaalf uuren verſch aangelegd, tot dat zy hulpe aanbrengt. Anderen maaken eene ſoortgelyke pleiſter, of omſlag van roet, ammoniak-zout, ſpinne-webben, peper, theriakel, of terpentyn-olie. Het komt op hetzelfde uit, wat men neemt, als 'er ſlegts eenige ſcherpte in is, inſtaat om blaazen te trekken, te prikkelen, en, ten tyde dat men koud zou moeten worden, eene hitte te verwekken. Soortgelyk middel zal ik opgeeven; 't welk my een goed vriend heeft medegedeeld, en waar van hy verzekert, dat het zoo wel ouden als jongen van de ongeregelde tusſchenpoozende, als ook van de derdendaagſche, koorts, en zulks wel binnen de vier en twintig uuren, herſteld heeft. Men neemt rook-tabak, zoo veel als noodig is om eene pyp te ſtoppen; vermengt denzelven met eens zoo veel geraspt zuur brood, giet daarop een weinig wyn-

azyn, en maakt daar uit eene soort van deeg, korten tyd voor dat men den aanval verwagt. Dit deeg verdeelt men in twee deelen, legt dezelven, zoodra de aanval begint, op elken arm midden op den pols, en bezorgt dezelven met zwagtels, ten einde zy niet afvallen. Hier door word eene jeukte en hitte verwekt. Het deeg neemt men egter niet wech, voor dat de dag ten einde is; ook moet men de blaazen niet openen, welke opkomen. Ik beproefde dit middel in den jaare 1753. des zomers by verscheide zieken, waar van eenige gezond wierden, doch by anderen was het kragteloos.

Een geloofwaardig man berigt, dat de volgende pleister van goede uitwerkingen geweest zy: Men neemt twee dragmen theriakel, een dragme terpentyn, bloem van zwavel, aluin en peper, van elk twintig grein', tien droppen overgehaalden olie van wyn-ruit, en tien grein' campher. Hier uit maakt men twee pleisters, die men van binnen op de vlakke hand legt. Van anderen heb ik de milt, die men zeer schielyk uit een geslagt dier genoomen had, zeer hooren pryzen, als men die, namentlyk, zoo warm als ze is, over de maag van het kind legt: Doch dit heb ik niet beproefd; ook geloof ik, dat de wolle lap, dien ik aangepreezen heb, en beter, en werkzaamer zy. Anderen maaken een klein zakje, waarin zy een weinig duivelsdrek en campher doen, en 't welk zy om den hals hangen: Doch ik heb nog niet gezien, dat dit geholpen hebbe, schoon my veelen bekend zyn, die daar mede de proef genoomen hebben. De campher,

om

om den hals gehangen, brengt sommigen aan het zweeten, en dit is de reden, waarom zy het aanpryzen. Met hetzelfde oogmerk laat men volwassen menschen knoflook, tegen de tusschenpoozende koorts, neemen, 't geen dikwils geholpen heeft. PROSPER ALPINUS verhaalt, dat hy zich en andere door clysteeren, uit een pond *decoct. majoranæ*, en zes loot *ol. laurin.* geholpen heeft. Andere hebben verhittende olien langs den ruggegraad gewreeven. Dus verzekerd FORESTUS, dat hy iemand, die op nieuws eene derdendaagsche koorts gekreegen had, aldus met een mengsel uit het *oleum* DIPPELII en *Chamomillæ* te regt geholpen heeft. DE HAEN *rat. med. tom.* 12. *pag.* 262. berigt, dat eene Vrouw, die vyf weeken lang eene derdendaagsche koorts had, van dezelve verlost is, nadat zy met het opkomen van de koorts zwavel gebruikt had, en daarop in eene sterke uitwaasseming geraakt was. De volgende reis bleef de koorts wech, en kwam niet weder, offchoon kort daarna een buikzuiverend middel gebruikt wierd.

Is de koorts van eene slegte soort, dan moet men het niet waagen, om het op deeze middelen te laaten aankomen. De dubbelde anderendaagsche koorts, waar in de slegtste toevallen zich op de gelyke dagen openbaaren, is meestentyds kwaadaartig. De derde aanval in de anderendaagsche koorts geeft gemeenelyk te kennen, of dezelve van eene slegte soort zyn zal. Openbaaren zich als dan eenige der kwaade tekenen, waar van ik reeds gewag gemaakt heb, dan komen zy by den vierden aanval veel hee-

heeviger weder. In zulke omstandigheden geef ik aanstonds den koorts-bast; ja, ik neeme schielyk toevlugt tot dit gezegend middel, wanneer ik bemerke, dat de aanval, die zich op den vyfden dag openbaart, langduuriger, zwaarer en heviger is, dan een der voorgaanden; gelyk ook, wanneer het kind zwaklyk is, en sterk zweet, zoo dra het slaapt. Dat dit middel onschuldig zy, zoude ik, zoo wel als myne ampt-genooten, zulks vereischt wordende, door veele voorbeelden konnen bevestigen. Men heeft alleenlyk acht te geeven, dat hetzelve onvervalscht zy, en dat men het in eene voldoende quantiteit, en zoo lang gebruike, tot dat de stoffe der koorts daar door geheel overwonnen is. Blyft van dezelve iet in het lighaam te rug; dan is het eene zaad-stoffe, die zich vermeerdert, en eene wederkeering der ziekte te weeg brengt. Het is hier mede even eens gesteld, als met de schurft: wort de bloem van zwavel niet lange genoeg, en in toereikende giften gebruikt; dan komt de schurft weder. De schuld legt daarom niet aan den koortsbast, als men door de koorts op nieuw aangetast word, maar hier aan, dat men denzelven te spaarzaam, en niet lange genoeg gebruikt heeft. Alle die ongemakken, waarom men de Kina veracht, wierden in voorgaande tyden (wanneer de koortsbast in Europa nog onbekend was) nog veel menigvuldiger waargenomen, dan tegenwoordig, en waren gevolgen van de tusschenpoozende koorts zelve. Hy kwam omtrent in den jaare 1649. 't eerst in Europa, doch wierd voor den jaare 1679.

niet

niet met ernst gebruikt. Na 1690. leerde men denzelven 't eerst in Zweeden kennen. De grootste zwaarigheid is, denzelven aangenaam te maaken, zoo dat men dien aan een kind geeven konne (*): van de volgende wyze heb ik meesten tyds gebruik gemaakt:

Men kookt drie dragmen fyn gestooten kina, in anderhalf pond water, tot dat daar van maar drie oncen overig blyven. Dit doet men door, en op de kina giet men vier lood water van oranje-schillen, 't welk men insgelyks doorzeigt, en met het voorgaande vermengt. Hier by doet men een of twee lood *Syrupus Hordeatus*, zoo als dezelve in Parys gemaakt word, naar maate dat het kind meêr of minder het zoet bemint. Van dit middel geeft men aan het kind een thée-kopje vol, zoo dikwils, dat het op den goeden tyd twee zulke vlesjes uitdrinkt.

De

(*) De Haen (*Rat. medendi tom.* 12. *pag.* 261.) zegt, dat eene voornaame Vrouw haar kind daar door den koorts-bast smaakelyker maakte, wanneer zy zes loot met twee pond water, anderhalf uur lang, liet kooken, en dit afkooksel, koud geworden zynde, door dubbeld filtreer-papier loopen. Het grofste van het poeder zonk dan gedeeltelyk op den grond, terwyl het koud wierd, voor een gedeelte bleef het op het filtreerpapier. Het afkooksel wierd daardoor wel slapper, doch de smaak zoo veel zagter en beeter. Het poeder van den koorts-bast is ontegenzeggelyk het kragtigste, doch hun, die eene aandoenelyke maag hebben, bekomt het afkooksel beeter. Hoe men het poeder den kinderen in een ouwel kan ingeeven, is reeds gezegd.

De volgende reize blyft de koorts wech; men moet egter, des niet tegenstaande, het kind dagelyks zoo een vlesje laaten uitdrinken, tot dat het zyne gezonde kleur en voorige gezondheid wedergekreegen hebbe, en tot dat het op de kwaade dagen zich zoo wel bevinde, als op de goede. Als dan houd men, in de anderendaagsche koorts, zeven dagen lang, doch, in de alledaagsche en derdendaagsche, dertien dagen op. Na verloop van deeze dagen geeft men aan het kind wederom dagelyks een vlesje, zeven dagen lang. Dit noemt men de eerste herhaaling. Daar na houdt men wederom zoo lange op, als de eerste reize, en geeft alsdan aan hetzelve dagelyks, de zeven volgende dagen op nieuw een vlesje. Dit is de tweede herhaaling. Op deeze wyze gaat men voort, tot dat de derde of vierde herhaaling geschied is; en als het kind de derdendaagsche koorts gehad heeft, dan laat ik, om dies te zekerder te zyn, hetzelve altyd, voor de vyfde maal, dit middel gebruiken. Krygt het kind eene walg van deezen drank; dan kan men aan hetzelve de Kina op de volgende wyze geeven:

Men neemt fyn-gesneede ingemaakte citroen- en oranje-schillen, van elk drie lood: Deeze stoot men in een' marmer mortier, terwyl men 'er allengskens bygiet zes oncen kersfen-water, en drie oncen water van oranje-schillen: Dit doet men door, en vermengt het met drie dragmen poeder van Kina, twee dragmen flap kaneel-water, en drie lood stroop van oranje-schillen. Hier van geeft men aan het kind in eens een' lepel vol, en wel zoo dikwils,

wils, dat de vles voor den naasten aanval gebruikt zy. Men kan ook poeder van Kina in amandelmelk, als mede in flappe chocolaad geeven (*d*). Den Zoon van eenen voornaam Heer, die reeds aan den wyn gewoon was, en de Kina niet op genoemde wyze kon neemen, herstelde ik door den volgenden wyn:

℞. *Pulver. Chinchin. unc. vj.*
Coque c. aquæ font. libr. vj. ad libr. ij.
Magmat. residuo affunde.
Vini alb. gall. opt. ℔. ij℥.
Digere per horam. Exprime & affunde de novo
Vini opt. ℔. i℥.
Digere per horam. cola, & exprime.
In colaturis mixtis solve super ignem
Sacchar alb. unc. xv.
& adde
Flaved. cort. aurant. rec. e malis. N. ij.
Ebulliant semel addendo.
Pulver. Cochinell. dr. i℥.

D. S.

(*d*) In het Eerste Deel bladz. 276. n. *b*. heb ik reeds gezegd, dat harst van den koorts-bast ook gemakkelyk van kinderen ingenomen word, en dat men uit denzelven mede eenen stroop maaken kan. Torti geeft van den laatstgenoemden het volgende voorschrift: ℞: *Chinæ Chinæ in tenuissimum pulverem redactæ unc. j. irroretur Spiritu vini quo usque humescat tota, mox infundatur in unc. xvj. vini albi generosi, digeratur in B. M. tepido per bi-*

D. S. Kina-wyn, waar van men twee fpys-lepels vol alle uur, of alle twee uuren, ten tyde dat de lyder vry van koorts is, neemt.

Het kind lyd niets daar door, wanneer het meêr Kina inneemt, dan vereifcht word, maar het lydt, als het minder gebruikt.

Indien het kind niets kan inneemen, dan helpt men het met clyfteeren van het afkookfel van Kina, nadat men door een gewoon clyfteer eerft ontlasting heeft te weeg gebragt. Daarna fpuit men van het afkookfel eenige oncen in, opdat het door de opflorpende en melkvaten in het bloed kome. Zoo dra dit gedeelte ontlaft is, fpuit men wederom een ander in.

Wanneer de geneezing volbragt is; dan hebben de ouders gaarne, dat men iet geeft om den buik te zuiveren; doch dit is zelden noodig; want goede Kina verwekt gemeenelyk van zelve opening. Maar, is het kind verftopt; dan mag men hetzelve laxeeren. De kina blyft even weinig in het lighaam te rug, als het brood.

Krygt het kind de koorts, terwyl het nog zuigende is; dan heeft men niet anders noodig, dan

I.

biduum vel triduum, agitando vas pluries in die, dein facta per linteum valde rarum colatura cum forti expressione, ut portio saltem tenuior substantiæ Corticis trajiciatur, adde Sacchari albi clarificati unc. viij. & in vase fictili coquatur lento igne ad consistentiam Syrupi.

1. de maag en darmen met het Rhabarber-elixir te zuiveren, en 2. aan de Minne Kina te geeven, even als of zy zelve de koorts had. Zy kan dezelve in poeder, en op dat zy geene walging daar van kryge, in ouwels gebruiken.

In den jaare 1750. kreeg ik eene soort van koorts, die van de Geneesheeren *Semitertiana* genoemd word. Dezelve had eenen aanval op den eenen, en twee aanvallen op den anderen dag. Dewyl ik kort te vooren eene kwaade koorts, veroorzaakt door eene verstopping in den buik, gehad had, stond my de Kina zoo tegen, en ik was zoo zeer afgemarteld en kragteloos, dat ik niets kon inneemen. Ik liet daarom zes oncen poeder van kina in water kooken, tot dat het eene pap wierd, die ik in eenen doek, maatig-warm, den derden dag des morgens op de maag leide. Dezelve wierd warm gemaakt, zoo dikwils die begon koud te worden. De koorts bleef wech. Ik ging met de pap zeven dagen lang voort, en raakte tamelyk schielyk tot myne voorige kragten en gezondheid. Uit de voortreffelyke verhandelingen, door een gezelschap van Geneesheeren in Londen uitgegeeven, (*Medical Observations and Inquiries vol.* 11. *p,* 245.) zie ik, dat de Heer SAM. PYE tot dezelfde gedagte komen is (*). Hy toont, door verscheide voorbeel-

(*) Het uitwendig gebruik van den koorts-bast in tusschenpoozende koortsen begint thans meêr en meêr in aanmerking te komen. Men heeft denzelven by wyze van clysteeren, in pappen, als een zeer fyn poeder, ja

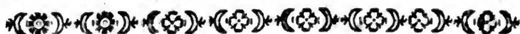
beelden, hoe gelukkig kinderen zoo wel van de tusschenpoozende, als van de aanhoudende, en by tyden zich verheffende, koortsen, door het uitwendig gebruik van den koorts-bast, zyn bevryd geworden. Door stoovingen van den Koorts-bast gemaakt heeft de Hr. ALEXANDER zich ook van de tusschenpoozende koorts bevryd. De zwaarigheid, die

ja als een bad, gebruikt. De tweede eerste soorten zyn reeds voor lange bekend geweest. HELVETIUS maakte gebruik van dezelven, TORTI (*Therap. spec. febr. pag.* 460) oordeelt dezelven niet kragteloos, en na hem hebben verscheide Geneesheeren deeze nuttig bevonden. Dat TORTI de pappen verwerpt, is minder te verwonderen, dewyl 'er alleen gesprooken word van dezelven op den pols te leggen. HANNES heeft het voorbeeld van ROSÉN by eenige kinderen met vrugt gevolgt, met dat onderscheid, dat hy den koorts-bast in wyn liet kooken. PYE liet een eamisool van fyn linnen maaken, en daar tusschen den koorts-bast fyn gestooten doen, hebbende dus voor een kind van vier of vyf jaaren vier tot zes oncen poeder noodig. Hy bewyst de kragten daar van met twaalf voorbeelden. Hier uit zou men nog meer konnen bewyzen, dat de koorts-bast voornamentlyk door fyne en zeer doordringende deelen werkt, doch het komt in de Geneeskunde 'er meer op aan, wat een middel doen kan, dan hoe het werkt. ALEXANDER *Experim. Essais on (the extern: Applicat. of Antiseptics. pag.* 38.) heeft door zulke voetbaden de koorts zoeken te verdryven. Hy kookte een pond in water, en liet de beenen, eerst wel gewreeven zynde, in een nauw vat, waar in dit afkooksel was, na het eindigen van den aanval, houden. M.

die men ontmoet, als men kleinen kinderen de Kina ingeeven wil, maakt deeze uitvinding van groot gewigt (*).

(*) Het *Oleum animale* Dippelii heb ik nooit by kinderen gebruikt, doch dikwils by volwasſenen; ook in derdendaagſche koortſen. Het lighaam na behooren bereid zynde, heb ik daarvan dertig droppelen, in een weinig bier-en-brood, een half uur voor den aanval gegeeven, en alles zoo ingerigt, dat het in de Kamer, wanneer de aanval verwagt wierd, zeer ſtil geweeſt *is. De* zieke is dan in ſlaap, en aan het zweeten geraakt; doch *is hy op dien tyd* wakker gemaakt, dan is het *middel* voor deezen tyd vrugteloos geweeſt. Het ammoniak-zout is langen tyd tegen de tusſchenpoozende koorts in gebruik geweeſt: doch het is niet wel mogelyk kinderen hetzelve in te krygen; en zelden ben ik in ſtaat geweeſt, volwasſenen eene genoegzaame quantiteit te doen gebruiken. Een aanzienelyk man nam in gerſten-water twee dragmen op een dag daar van, en raakte dus de anderendaagſche koorts kwyt, doch ſtorte na eenige weeken wederom in, en vond toen meer ſmaak *in den koorts-baſt. By* gemeene menſchen, die om den ſmaak niet veel geeven, gaat dit aan. Doch men moet de gifte van dit zout herhaalen, even als den koorts-baſt, want ik bemerk, dat zy, die zulks niet gedaan hebben, door de koorts wederom aangetaſt zyn.

XXIII. HOOFD.

XXIII. HOOFDSTUK.

Van de Wormen.

DE wormen zelve zyn wel geene ziekte; maar zy veroorzaaken veele ziekten. Word men door dezelven geplaagd; dan moet men zich moeite geeven, om daar van fchielyk bevryd te worden. Hoe langer men hen voedzel geeft, dies te fterker vermeerderen zy zich, en neemen in grootte toe. Zoo lange men dezelven in het lighaam heeft, is men geen uur van zyne gezondheid verzekerd. Als men, op eene vreemde plaats, by geval, eene ongewoone fpyze nuttigt, of het een of ander zoet eet, of als de wormen door de eene of andere oorzaak in beweeging komen, kruipen, zuigen, of door de darmen heen zoeken te dringen; dan is men aanftonds ziek. Kinderen en jonge lieden zyn daar van ten eerften aangedaan, bejaarde, in tegendeel, wier darmen niet zoo gevoelig zyn, en fterke menfchen, wier darmen inwendig met eene vafte flym overtrokken zyn, voelen derzelver beweeging zoo ligt niet. Des niet tegenftaande fleepen zy in allen deeze ongemakken met zich, dat zy het voedzel met hen deelen, en dat dit vermengd word met 't geene de wormen uitwerpen, en met de vogten, die van hen uitwaasfemen. Dit brengt te weeg, dat men, of te weinig, of te flegt voedzel krygt, of eenen aanhouden-

den

den honger heeft. (*) Hoe meêr en grooter wormen men heeft, dies te meêr moet men van hen lyden. Menſchen, die wormen hebben, worden in heete ziekten, voornamentlyk in de pokjes, altyd heeviger aangetaſt, dan anderen, daarom waagt men het niet ligt, aan een kind, 't welk men weet wormen te hebben, dezelven in te enten.

De wormen komen voort uit hun zaad, gelyk alle andere levendige ſchepzelen. Uit het ey van eene vlieg word eene vlieg; uit het ey van eene hen, een kuiken, en geen ſlang; uit het ey van eene gans, *eene gans, en geen* visch gebooren. Even eens *word door* eenen worm niets anders voortgebragt, dan een worm. Dergelyke zaaden konnen in ons lighaam gebragt worden met het eeten en drinken, voornamentlyk met het water; dat men drinkt, en waarmede men het vaat-werk in de keukens reinigt. De gemeene man drinkt veel water, voornamentlyk des zomers, en dikwils zeer onzuiver: Hy eet gerookt ſpek en vleeſch: In dit alles *konnen de wormen*, by duizenden, hunne eijeren gelegd hebben, die doorgeſlikt, en in de maag en darmen uitgebroeid worden; ja, met onzuiver water

(*) De Hr. NITERT ſchryſt in een' brief aan DE HAEN *Rat. med. Tom.* 12. *pag.* 219., dat eene vrouw, welke verſcheide lint-wormen by zich had, door zoodanig een' honger geplaagt wierd, dat zy dag en nagt eeten moeſt. Ook was dit niet te verwonderen, daar men haar van agttien lint-wormen verloſt heeft.

ter kan men somtyds kleine wormen doorslikken. Dit is veelligt ook de oorzaak, waarom de gemeene man zoo dikwils met wormen geplaagd word (*b*). Daarom ziet men, dat van de arme zieken, die, door

(*b*) Tot hiertoe kan men nog niets, met zekerheid, aangaande den oorsprong der wormen in het menschelyk lighaam zeggen; en hetgeene laatere Schryvers, van derzelver oorsprong uit het water, en van lint-wormen, in het water gevonden, geleerd hebben, voldoet even weinig, zegt de Heer PALLAS, als het gevoelen der ouden, dat, namentlyk, derzelver zaad-stoffe door de lugt zweeven, of met het voedzel vermengd zyn zoude; en, schoon men toestaa, dat LINNÆUS en GADD in Zweeden, UNZER in Duitschland, VAN DOEVEREN, en de vrienden van TISSOT, waare lint-wormen in het water gevonden hebben; zoo zal men nogtans voorzigtiger doen, te zeggen, dat dezelven door het een of ander dier ontlast zyn, dan te beweeren, dat zy natuurlyke inwooners van dit element zyn; want, kwamen zy uit het water in onze lighaamen, dan zouden zy in eene groote menigte in hetzelve moeten zyn, en daarin hunne eijeren leggen: Doch, zy zyn daar in zeer zeldzaam, en alleen van eenige weinige Natuurkundigen gezien. Men zou veel eer konnen stellen, dat die wormen, welke in visschen, vogelen, dieren van beiderleije leven, en in viervoetigen, zeer gemeen zyn, in het water woonen, en, nogtans zyn dezelven nooit van iemand buiten het dierlyk lighaam gevonden. Kreegen de viervoetige dieren de lint-wormen uit het water; dan zouden de visschen die ook moeten hebben; en egter vindt men hen nooit in dezelven, maar zeer dikwils eene gantsch onderscheide soort.

door de Christelyke zorge van wylen den Bisschop, Doctor KALSENIUS, by de Sätra-bron onderhouden en opgepast worden, altyd byna drie van de vier geplaagd zyn met zulke ziekten, die haaren oorsprong aan de wormen verschuldigd zyn. Daar zyn visschen, als aalen, braassems, roode zee-braassems, en andere meêr, waar in men dikwils wormen, en voornamentlyk, den lint-worm gevonden heeft. Het is waarschynlyk dat wy met dezelven meestentyds den genoemden worm in het lighaam krygen: Daarom neemt men ook waar, dat dezelve *vry gemeen is ter plaatse*, daar veele visschen *zyn.* In Stockholm is dezelve gemeener, dan in Upsala. In Finland en Rusland is hy zeer gemeen. In Holland word de tweede (*c*) en in Switserland de tiende, door den lint-worm geplaagd. Het is wel niet te ontkennen, dat die, welke men gemeenelyk, by voorbeeld, by de Braassems vindt, plat en wit, maar van geene leden voorzien is (*). Som-

(*c*) Schoon men den lint-worm hier te Lande ook waarneeme; zoo is dezelve nogtans geenzins eene zoo algemeene ziekte, als de Schryver beweert.

(*) De lint-worm, waar van de Schryver hier spreekt, is de *Fasciola Intestinalis L.* (*Syst. Nat. Ed.* 12. T. 1. P. 2. *p.* 1078.) Wylen de Hooggel. Hr. SPÖRING heeft denzelven in de Zweedsche verhandelingen voor den jaare 1747. Tab. 5. lit b. (*geneesk: verh: I: D: p:* 164) uit RUISCH laaten tekenen, en in 't kort beschreeven. Eene nog meêr nauwkeurige beschryving heeft de Heer MONTIN in 't zelfde werk voor den jaare 1763 *p.* 114. bekend gemaakt, alwaar hy eene zeer merkwaardige historie bybrengt van

Somtyds egter vind men deezen met leden, hoedanig een ik ook bewaar, die men in een braasſem gevonden heeft. Doch dewyl men, volgens het getuigenis van den lyf-artz en Ridder VAN LINNE', van den Heere Bisſchop MENNANDER, en van den Heere Doctor UNZER, in het water aantreft dezelfde ſoort, die in menſchen gevonden word; zoo is 'er geen twyfel, dat zy niet insgelyks in visſchen zou konnen zyn (*). Dat men denzelven wezentlyk daar in vinde, zien wy uit de ontleedkundige waarneemingen van den Heere RUISCH (*Obſerv. Anat.* 64. *pag.* 60.) Wel is waar, dat men den visch kookt, eer hy gegeeten word, en dat zoo wel de worm; als deszelfs zaad, door de hit-

een vrouws-perſoon, dat, met kauwoerswormen, ſtukken van lint-wormen, ronde wormen, en de lange aars-maaden (*Aſcaris Lumbricoides*), deezen lint ook verſcheide-maalen ontlaſt heeft. By eene andere gelegenheid heeft een vrouws-perſoon, wanneer zy eenen braasſem at, eenen levendigen lint (*faſciola*) op de tong gehad. M.

(*) De nieuwſte berigten der Zweedſche Geneesheeren in de Provintien, verzekeren ook, daaromtrent door het *Collegium Medicum* gevraagt zynde, dat de lint-worm op viſchryke, en digt aan zee gelegen, plaatſen zeer menigvuldig is. in *Biörneborg* word de vierde man daar mede geplaagt. De Hr. FAXE vooral heeft denzelven in onderſcheide viſſchen gevonden. Volgens zyne waarneemingen openbaart zich by menſchen deeze worm, voornamentlyk in September en October, welk ook de tyd is, dat de visch-vangſt eindigd. M.

hitte van het water zou konnen gedood worden: Doch dat dit niet altyd gefchiede, heb ik tegelyk met zeven andere menfchen op den zelfden tyd gezien. 'Er wierd eene fchotel met braasfems op tafel gezet, waar onder eene was, waarin zich een lintworm (*) bevondt, die zich nog beweegde, en leefde. De fchult zal hier aan liggen, dat de vifch hier te lande zelden goed gekookt, maar meeft-al half gaar gegeeten word. Hoe groote hitte de wormen verdraagen, eer zy daar van fterven, heeft de Heer Lands-Doctor D. MONTIN in de verhandelingen *der Koninglyke* Academie der weetenfchappen, voor den jaare 1763. pag. 115. getoond (†). men zie *Geneesk. verhand. III. D. p* 135.

Wei-

(*) Offchoon de Hr. ROSÉN een naam gebruikt, welke aan den lint-worm eigen is, ziet men egter uit het Syft: *Naturæ* van LINNÆUS *Ed*: 12. *T*: 1. *P*: 2 *pag*: 1078., dat dit met eene *Fafciola* gebeurt is. M.

(†) De Heer MONTIN heeft zyne proeven genomen op den lint (*Fafciola*), waar van in de voorgaande noote gefprooken is, en die hy uit visfchen genomen had. Wanneer hy denzelven op gloeijende koolen van beuken-hout gelegd had, hebben zy die twee- of drie-maal door hunnen flym gantfchlyk uitgedoofd, eer zy het leven 'er by infchooten. In den gloed van een fterk koolen-vuur hebben zy het dikwils langer dan twee minuten uitgehouden. Even hardnekkig zyn, volgens de proeven van COULET, de kauwoers-wormen, of, gelyk hy dezelven met AMATUS LUSITANUS te onregte noemt, de aars-maaden; want in kookend vleefch-nat blyven zy, geduurende twaalf uuren, zoo levendig als

 te

Weinige menschen konnen zich in acht neemen, om het zaad van wormen niet in te slikken, te minder, daar men 'er dikwils in een glas water duizenden drinkt. Maar van waar is het dan, dat niet elk en een yder met wormen geplaagd is? Het zaad der wormen kan in de maag en darmen uitgebroeid worden: 1. wanneer in dezelven eene maatige warmte is; 2. wanneer zy stil konnen liggen: Dit nu geschiedt, als zy vast zitten in de natuurlyke slym, waar mede de maag en darmen bedekt is, of als zy tusschen de klap-vliezen der darmen komen te liggen, of wanneer zy niet gestoord worden door de geduurige klopping der slagaderen op de maag en darmen; 3. wanneer zy niet aanstonds door de aanhoudende worms-wyze beweeging van de maag en darmen uitgedreeven worden; 4. als zy niet smelten en vergaan door de dampen, welke geduurig uit de uitwaasemende vaten van de maag en darmen uitwaasemen. Dus zien wy, dat het gezaaïde koorn vergaat, zonder te konnen uitspruiten, wanneer een aanhoudende re-

te vooren. (Men zie deszelfs *Tractatus hist: de Ascarid: & Lumbrico lato L: B:* 1729.) FAXE, die insgelyks aan het weinig kooken van den visch toeschryft, dat de lint-worm in Zweeden zoo gemeen onder de menschen is, heeft in zyne proeven bevonden, dat, als men de visch langzaam kookt, en 'er veel zout by doet deeze wormen dan in korten tyd gedood worden, en dat dezelven zoo veel te eer sterven, hoe meêr zout in het water gedaan word. M.

regen valt. Bevrugte kuit van visch kan niet in een vlietend, maar wel in een ſtilſtaand, water verplant worden. Van deezen aart zyn gemeenelyk de omſtandigheden by een zwakkelyk mensch. Daar en tegen beweegen zich de darmen veel meêr in ſterker menſchen: De ſlag-aderen ſlaan met grooter hevigheid; de uitwaasſeming geſchiedt met meêr kragt, en de hitte is grooter, zoo dat die dikwils den kwik in den thermometer van Fahrenheit tot vier en negentig graaden doet klimmen; doch by zwakke menſchen klimt hy niet zoo hoog. Wanneer nu *zwakke en ſterke* menſchen eenerleije ſpyze *en drank gebruiken*, en by gevolge even veel zaad van wormen doorſlikken; zoo volgt, dat de wormen, in de eerſten, gemakkelyk konnen voortkomen, doch by de laatſten moeten wech gaan, ten zy zy door onzuiver water, dat zy drinken, of op eenige andere wyze, in zoo eene meenigte in het lighaam komen, dat ſommigen derzelven moeten blyven *zitten* in de bovengenoemde ſlym, of tus*ſchen de* klap-vliezen der darmen; 't geen waarſchynelyk by den gemeenen man gebeurt. Uit het gezegde volgt ook, dat kinderen meêr aan de wormen onderworpen zyn, dan volwasſenen, vrouws-perſoonen meêr, dan mans-perſoonen, en menſchen, die veel zitten, meêr, dan zulke, die in eene geſtaadige beweeging zyn, 't geen ook met de ondervinding over een komt.

Schoon geen een deel in het menſchlyk lighaam zy, waar in men geene inſecten of wormen zou

gevonden hebben (*d*); zoo zyn nogtans de maag en darmen de plaats, alwaar zy zich voornamentlyk ophouden.

De menſchen worden inzonderheid van vyf ſoorten geplaagd (*e*).

De

(*d*) Zulke voorbeelden vindt men door VAN DOEVEREN *in Diſſ. de Vermibus Inteſtinalibus* en door PALLAS *de infeſtis viventibus intra viventia*, *Theſ. Diſſert: vol.* 1. *pag.* 250. uit veele Schryvers byeen gebragt.

(*e*) Dat ook andere ſoorten van wormen, of inſecten, in de darmen gevonden zyn, blykt uit FEUILLÉE *Journ. des Obſ. Phyſ.*, *Tom.* 1. *p.* 421. GALLO *Disſertaz. dell uſo del latte tom.* 2. *p.* 133. *Acad. des Scienc.* 1740. *Hiſt: pag:* 72. *Medical Eſſais tom.* 2. *art.* 26. PALLAS *Diſſ: de infeſtis viventibus intra viventia.* Deeze laatſte heeft veele zulke voorbeelden verzameld. S.

Voorheen heeft de Hr. ROSÉN, volgens de rekening van LINNÆUS maar vier ſoorten van wormen aangenomen, welker getal met twee andere kan vermeerderd worden, namentlyk de *Faſciola inteſtinalis*, en *Gordius aquaticus*. Hier by komen nog de *Trichurides* van ROEDERER. Deeze komen in groote en gedaante over één met de aars-maaden, doch hebben van agteren eenen draad, welke eens zoo lang, als het lighaam is, en van vooren een' beweeglyken ſnuit. Men zie WAGLER *de morbo mucoſo pag.* 41. *Tab.* 3 *fig.* 4. *a. b.* LINNÆUS heeft dezelven *Aſcaris trichiura* genoemt *Mant. plant.* 2. *pag.* 543. Het ware te wenſchen, dat de groote Natuurkundige, de Heer ZÖGA in Coppenhagen, zyne beſchryving van deeze en veele andere wormen, die hy in viſſchen gevonden heeft, door den druk gemeen maakte. In een' brief aan my noemt hy deezen worm

Echi-

De eerste soort heeft met de kaas-maade eene overeenkomst, en word genoemd de aars-maade; (*Ascaris* LINN. *syst. nat. Edit.* 12. *T.* 1. *p.* 1076). Dezelve is meestentyds wit, zeer klein, en aan de einden puntig, doch iets smaller aan het eene einde (*), houdt zich op in den endel-darm, is onge-

Echinorynchos Trichuris. De Hr. LEIGH *medic Transact. vol.* 1. *pag.* 54. spreekt van eene soort van wormen, die hy *botts* noemt, welke een man, benevens eene groote meenigte aars-maaden uitgebraakt heeft, na het gebruik van eene ongemeen groote quantiteit keuken-zout, in water ontbonden. De wormen, zegt men, worden rykelyk in de maagen der paarden gevonden, doch hier waren zy veel kleiner, en omtrent zoo groot, als een tarw-korreltje. M.

(*) Deeze waarneeming is van den Hr. VAN PHELSUM, die deeze verdienste heeft, dat Hy, in zyne *Hist: Physiol: Ascaridum*, de nauwkeurigste beschryving, en beste afbeelding, gegeeven heeft van een' worm, die reeds veele eeuwen is bekend geweest. Van Hem leeren wy, dat het lighaam van den worm veele ringwyze vouwen heeft, die zoo fyn zyn, dat men dezelven niet, dan door een zeer goed microscoop, zien kan; dat eene van dezelven, omtrent ¼ van een lein van het breedste gedeelte aanmerkelyker is, en zoodanig eene verdieping maake, dat daar door het lighaam van den langwerpigen kop onderscheiden worde, waar aan ook eene opening gezien word, die op een' mond doet denken; dat aan het agterste gedeelte de ringen meerendeels verder van elkander afzyn, en dieper worden.

LINNÆUS *Faun: Suec: ed:* 2. *p.* 504. verzekerd, dat deeze worm zich aan wortelen van verrotte planten, en ook

gemeen gauw in zyne beweegingen, kruipt dikwils in en uit, en veroorzaakt niet zelden, vooral by kleine meisjes, eenen ongelooflyken brand in en omtrent den pis weg, ja, zelfs den witten vloed (*f*). Men vindt denzelven nooit alleen, maar daar hy zich ophoud, zyn 'er zeer veele by elkander (*).

De tweede soort zyn, de ronde wormen (*Lumbricus teres* LINN. *Syst. nat. Edit.* 12. *T.* 1. *p.* 1076.): deeze zien uit als de aard-wormen, schoon zy witter zyn, en geen zoo duidelyken ring hebben, welken egter VAN PHELSUM en VAN DEN BOSCH waargenomen hebben. Beide deeze zyn omtrent van honderd of meer ringen voorzien: de Hr.

ook in de darmen der paarden ophoud. PALLAS heeft dezelven in de darmen der Kikvorschen, en in de long van eene Water-Hagedis ontdekt. In verscheide visschen heeft de Hr. FAXE dezelven waargenomen, en daaruit kan men zoo veel te gemakkelyker begrypen, hoe dezelve in het lighaam komen. M.

(*f*) Dat deeze aars-maaden eijer-leggende en geenzins leevend-baarende dieren zyn, heeft de Heer MEESE klaar aangetoond; *Uitgezogte Verhandelingen* 9. *D. pag.* 338. Sommigen zyn van gedagten geweest, dat kinderen voor de jaaren van huuwbaarheid door deeze soort niet geplaagd wierden; doch de ondervinding van anderen heeft het tegendeel geleerd.

(*) Gelyk de hier voor aangehaalde waarneeming van LEIGH bewyst, dat de aars-maden somtyds tot in de maag komen, zoo leer ik uit het geval van een' Geleerden alhier, dat somtyds slegts een zeer gering getal kan tegenwoordig zyn, alzoo deeze verscheide maalen enkelden zonder ongemakken loost.

Hr, Landdroft VAN MÜNCHHAUSEN heeft aan een aard-worm honderd en veertig ringen getelt. Aan elk, de groote ring uitgezondert, vind men by de aard-wormen vier dubbelde reyen van fyne fteekels (*fetæ*), en by gevolge agt honderd, wanneer 'er honderd ringen zyn, welke zy uitfteken en te rug trekken konnen. Deeze ftaan in de midden regt op, doch zyn, aan beide einden, na dezelven gekeert (*). Door

(*) Deeze waarneemingen behooren aan den Hoog. gel: Heer MURRAY. R. Die dezelven befchreeven heeft in zyne *Obfervationes de vermibus in lepra obviis*, *& de lumbricorum fetis. pag.* 65. waarvan ik den inhoud heb medegedeeld in de Natuur- en Geneesk. Bibliotheek. VII. D. pag. 822. S.

Door de beweeglykheid derzelver, zoude men die Natuur-kundigen, welke deeze fteekels aan de aard-wormen toefchryven, doch ontkennen, dat dezelven aan de lange, ronde, wormen in de menfchen zyn, en dus onderfcheide foorten daar van maaken, met LINNÆUS konnen vereenigen, dewyl men mogelyk de laatftgenoemde wormen onderzogt heeft op een' tyd, wanneer die fteekels verborgen waren. SCOPOLI *Ann. hift. nat.* 5. *pag.* 126. ftemt daar in met my overeen. Uit het groot getal der fteekels, welk, als men met LINNÆUS honderd ringen aanneemt, 800., doch als men met RAY hondert en veertig ringen telt, 1120 (eenige weinige daar af gereekend zynde, welke aan den grooten ring ontbreeken) bedraagt, zal men veele toevallen, en de moeijelykheid, om dezelven uit te dryven verklaaren konnen, vooral als men dit getal met negentig of hondert zeven- en zeventig vermenigvuldigd, want ROSÉN heeft van één' menfch negentig, en MOUFET honderd en zeven en zeventig wormen zien ontlaften. M.

Door middel van deezen kan hy zich gemakkelyk van de eene plaats na de andere begeeven, zich vasthouden, de darmen prikkelen, pyn en veele toevallen, ook door den mond, welke aan dat einde is, alwaar men drie kleine verhevenheden ontdekt, veroorzaaken. De gemeene aard-worm kan zich samentrekken, verkorten, en dikker maaken. Zulk eene gedaante heb ik die niet zien aanneemen, welke levendig door menschen geloosd zyn. De gemeene worm is week, hy zy levendig of dood: In tegendeel is die der menschen gemeenelyk hard en opgezet. Des niet tegenstaande ontdekt men deszelfs ringen; welke even als uitgerekt zyn. Van deeze soort vindt men zelden in de menschen eenen alleen (*), maar gemeenelyk meêr. Zy zyn dan doorgaans klein, doch word 'er een groote ontlast, dan hoopt men, dat hy maar een klein, of in het geheel geen, gezelschap heeft. By een arm meisje van agt jaaren, dat door de wormen geplaagt was, en een geheel quartier, ja somtyds een half uur, na verscheide stuiptrekkingen uitgestaan te hebben, zonder gevoel lag, dreef ik, binnen negen dagen, meêr

(*) De rede, dat zy anders zoo talryk zyn, moet gezogt worden in het groot getal eijeren, welk zy by zich hebben. Deeze zyn beslooten in vaten, die zeer konstig door elkander geslingert zyn, door de uitwendige bekleetselen doorschynen, en veel langer zyn, dan de worm zelve; welke men ook somtyds in wormen, die ontlast waren, uit het lighaam heeft zien hangen: Men vergelyke VAN DEN BOSCH *Hist. constit. epid. verminosæ. pag.* 12. M.

meér dan negentig ftuks af, door eene foort van pillen, die ik op zyn plaats befchryven zal. Van die foort, welke men by de menfchen vindt, heeft men mannetjes en wyfjes; doch de aard-wormen hebben beide geflagten met elkander vereenigt. Hoe zeer zy uitwendig fchynen overeen te komen, is het inwendige maakfel zeer verfchillende, gelyk uit de ontleeding blykt, welke WILLIS aan de aard-wormen, REDI, VALISNERI, TYSON en KLEIN aan die der menfchen verrigt hebben. Dat zy by ons zeer graag de vliezen der darmen doorbooren, en aldaar zich ophouden, hebben veele ondervonden. Het zy genoeg het voorbeeld van STÖRCK *ann. med. fec. pag.* 228. aantehaalen. Deeze foort word by ons niet alleen in de maag en darmen gevonden, maar ook fomtyds in de nieren, gelyk onder anderen, RUISCH *Obfervat. anat. Chir. n.* 64. en PALLAS *diff. cit.* verhaalen. DUVERNEY *Hift. de l'Acad.* R. *an.* 1700. zegt zulk een' worm in het hoofd, en wel in den *finus longitudinalis* waargenomen te hebben by een meisje van vyf jaaren, welk, in het leeven, over eene zwaare pyn boven aan den neus klaagde. Men ontdekt deezen ook by kalveren, varkens, visfchen, en andere dieren. By honden vindt men dezelven dikwils in de nieren, en in dezelven verwekken zy veele toevallen: zie PALLAS *diff. cit.* REDI, BAGLIVUS, ANDRY, LE CLERC, LANZONUS, TORTI, en meer andere beroemde mannen, hebben dezelven, levendig ontlaft zynde, in allerhande foort van vogten gelegd, om te beproeven, door welk middel zy het gemakkelykft konden ge-

dood

dood worden. Doch deeze proeven zyn zoo verſchillend uitgevallen, dat men daar uit weinig nut trekken kan. In koud water ſterven zy aanſtonds, en dit heeft de Hr. VAN DEN BOSCH ook waargenomen.

Deeze hebben eenen afkeer van kwik; ook wil men, dat zy den wyn en brandewyn niet konnen verdraagen; ik heb egter eenen gezien, die 's morgens levendig door een kind geloosd wierd, en s'avonds nog leefde, ſchoon hy reeds zoo veele uuren in eene vles met brandewyn gelegen had. Zy hebben een zoo taay leeven, dat zy zelfs door het zaad van de *Staphiſagria* niet geſtorven zyn. PALLAS doodde daar mede een' hond, en, wanneer hy denzelven naderhand opende, vond hy levendige ronde en kleine lint-wormen by hem.

De derde ſoort word genoemd, de lint-worm (*Tænia* LINN. *Syſt. nat. Edit.* 12. *T.* 1. *p.* 1323.), om dat zy veel overeenkomſt met een lint heeft. Dezelve is plat, lang, meeſtendeels wit, en heeft geledingen. Men meent, dat dezelve altyd met nieuwe leden aangroeie, even als de *Sertulariæ.* Van deeze ſoort vindt men ſomtyds eenen, ſomtyds meêr, in een' en denzelfden menſche (g). Des-

(g) Voor deezen was men van gedagten, dat men nooit meêr dan eenen lint-worm in het lighaam kon hebben, en daarom wierd dezelve de eenzaame worm (*Vermis Solitarius*) genoemd; doch de ondervinding heeft naderhand geleerd, dat men niet alleen meer dan eenen lint-worm hebben konne, gelyk, volgens VAN DOE-

Deszelfs eene einde is breed, met lange geledingen; doch aan het ander einde neemt hy allengskens in breedte af, en de geledingen worden langs zoo korter, zoo dat men dezelven op het laatst niet meer met het vergroot-glas zien kan; en eindelyk eindigen zy zich in een klein knopje. De meesten noemen dit den *kop*. Het smalle einde kan hy lang en kort maaken. De geledingen aan het breede einde laaten zich gemakkelyk uit elkander trekken; en deeze stukken noemt men kauwoers-wormen (*Vermes cucurbitini*), welke, alzoo elk op zich zelve leeven kan, eenen *byzonderen* naam ontvangen hebben, en te onregte voor byzondere wormen aangezien zyn geworden (*). Wanneer alleen eenige ellen van deezen lint-worm geloosd worden; dan schynt het, als of alle geledingen even lang en even breed zyn; Doch als zestien tot twintig ellen te gelyk daarvan te voorschyn komen; dan bemerkt men gemakkelyk, dat hy in de midden het breedste is, maar dat aldaar de leden korter zyn, dan aan het zoogenaamde breede einde. Elke geleding heeft eene verheevenheid, of even als eene ronde ope-

DOEVEREN, Dr. DOZY 'er drie te gelyk heeft uitgedreeven, maar dat zelfs deeze soort dikwils door andere soorten vergezeld worde.

(*) Deeze leeden scheiden zich somtyds, in het leeven, van zelven van elkander af, en, volgens de waarneemingen van KÖNIG, voornamentlyk, in de lente en herfst. Dan kan het gebeuren, dat 'er veele zulke deelen ontlast worden, daar egter het voornaamste in het lighaam blyft. M.

opening. De eerfte foort heeft 'er eene op den rand, en de tweede heeft 'er twee op zyde (*h*).

Deeze

(*h*) De Heer PALLAS noemt, in fyne aangehaalde verhandeling, zes foorten van lint-wormen op; waarvan 'er vier in de menfchen gevonden worden. Deeze worden van LINNÆUS onderfcheiden volgens het getal en de plaatfing der mondjes. In het algemeen verdeelt men deeze wormen in twee foorten, waar van de eene lange, en de andere korte, geledingen heeft. S.

De eerfte word door LINNÆUS genoemd *Tænia Solium. Syft. Nat. Ed.* 12. *Tom.* I. *p.* 1323. *fp.* I., de tweede *Tænia vulgaris fpec.* 2. Behalven deeze vind men, hoewel zelden by menfchen, doch des te meêr by honden, eene derde foort *Tænia lata fpec.* 3. Men kan thans beter begrip maaken van den kop van den lint-worm. Aan het fmalle einde van de laatftgenoemde foort heeft de Hr. BONNET (*Memoir. de mathem. & de phyf. Tom.* I. *tab.* I. 2. *p.* 478.) vier kleine knopjes ontdekt, die in het midden open zyn, en met elkander gemeenfchap hebben. ROSÉN befchryft deeze volgens eige ondervinding, en ROEDERER heeft dezelven ook aan een' lint-worm met lange geledingen gezien, *Progr. de tænia pag.* 7., en deeze is waarfchynelyk dezelfde, welke thans onder de Ontleedkundige verzameling alhier (*in Göttingen*) bewaart word, en waaraan ik dezelven zoo duidelyk befpeurt heb. MALPIGHIUS heeft dezelven 't eerft gezien. Deeze verhevenheden maaken den kop van den worm uit, zoo men dien aan denzelven wil toefchryven. Egter fchynen niet alle foorten van lint-wormen, aan het fmalle einde, vier zulke verhevenheden te hebben. By de *tænia vulgaris* heeft FEHR *Anal. de Abfynthio p.* 125. 'er maar drie gezien, en de Hr. VAN DOEVEREN in 't geheel geen konnen waarneemen. Volgens

Deeze openingen of mondjes kan de worm, wanneer hy nog leeft, uitsteeken, en weder intrekken. Door middel van deeze zal hy te weeg brengen, het zuigen in de maag en darmen, 't welk ondervinden zy, die met hem geplaagd worden; zonder te spreeken van de nuttigheden, die zy voor het overige zouden konnen hebben. Men heeft duidelyk gezien, hoe dik een afgescheiden lid word, wanneer men hetzelve in lauwe melk legt (*i*).

Het is bykans ongeloofiyk, tot welk eene lengte hy in menschen kan aangroeijen. Ik heb daarvan tagtig ellen op eenmaal zien loozen. Anderen hebben 'er tot drie-honderd ellen toe waargenomen. De Hr. VAN DOEVEREN berigt, dat een boer, na een braak-middel ingenoomen te hebben, eenen worm, ter

gens PALLAS behooren deeze vier verheevenheden ook onder de kentekenen van den lint-worm. Dus brengt hy ook tot het geslagt van den lint-worm de *Hydra Hydatula* LINN. *Syst. nat. Ed.* 12. *Tom.* 1. *p.* 2. *pag.* 1320., die door hem *Tænia hydatigena* genoemd word, en zoo voortreffelyk beschreeven en afgebeeld is in *Miscell. Zoologic. n.* 13. en *Stralsund. Magaz. st.* 1. *pag.* 64. *M.*

(*i*) KOENIG had eenen levendigen kauwoers-worm op zyne hand gelegd by eenige droppelen melk, en zag toen, dat dezelve na de melk op zyde voortkroop, en dat het tepeltje, of de opening, welke op zyde is, begon te zwellen. Wanneer hy nu door een vergrootglas dit tepeltje beschouwde, zag hy, dat uit hetzelve kwam even als een snuitje, en dat de worm daar mede de melk inzoog: *Act. Helv. vol.* 1. *pag.* 28.

ter lengte van veertig hollandfche ellen, uitgebraakt heeft, en dat hy nog meêr zoude uitgeworpen hebben, zoo hy niet bevreeft ware geweeft, dat hem alle de darmen uit den mond zouden gekomen zyn, en hy denzelven daarom afgebeeten had. Hieruit blykt mede, dat hy zich niet alleen in de groote darmen, maar ook in de kleine, ja zelfs in de maag, ophoude. In honden ziet men dit dikwils; en RAULIN heeft in den derden kleinen darm van een lyk eenen lint-worm van zestien voeten gevonden (*).

Wanneer de lint-worm eerft geloosd word; dan ziet hy zoo wel langer als breeder uit, dan korten tyd daarna. Komt hy levendig te voorfchyn; dan kan men zeer duidelyk zien, dat hy voortkruipt, alzoo hy, dan breeder, dan fmaller word, en op de randen zich met bogten beweegt, zynde dit de worms-wyze beweeging, welke in hun lyf voelen zy, die den lint-worm hebben. Somtyds fchynt hy dood te zyn, wanneer hy te voorfchyn komt, fchoon hy egter levendig zy. Dit heb ik dikwils ondervonden, zelfs als hy reeds vier en twintig uuren lang op een bord voor het venfter geleegen had: Ik heb hem in een kommetje gelegd, en met een weinig warm water befproeid, wanneer hy aanftonds begon te kruipen, en zich te beweegen: Doch

(*) STRANDBERG *Tal om felen vid Chron: Siukdomars botande p.* 12. fpreekt van eene maagd, die van het midden van Juny 1759. tot in het midden van September 1764., 793 ¾ ellen van den lint-worm by ftukken is kweit geraakt. M.

Doch zodra ik hem daarna met koud water begoot, lag hy aanſtonds als een doode; en op deeze wyze heb ik hem, zoo dikwils als ik wilde, konnen dooden en wederom levendig maaken. Na dat ik lang genoeg het koud en warm water verwisſeld had, nam ik eindelyk waar, dat zich eene zeer dunne huid, waar mede hy overal bedekt geweeſt was, afgeſcheiden had. Dat dezelve gevoel hebbe, heb ik meêr dan eens gezien; want zoo dikwils als ik hem, wanneer hy nog leefde, met de punt van eene ſchaar aanraakte, heeft hy aanſtonds beginnen te kruipen. Men zou denken, dat gemakkelyk zyn zou, *hem, als zich* een gedeelte van denzelven *vertoont*, geheel en al uit het lighaam te trekken; doch ik weet, dat zulks onmogelyk is, want, hoe voorzigtig men ook trekke, zoo voelt de lyder nogtans aanſtonds eene zekere beweeging in het lyf, en eene zoodanige jeukte, dat hy door ſtuiptrekkingen aangedaan word, indien men niet nalaat te trekken, en den worm afſnydt. Bindt men alsdan *een' zyden*-draad aan denzelven; dan word de draad, ter lengte van drie ellen en meêr, in het lyf getrokken, doch zakt eindelyk wederom neder, en komt binnen korten tyd weder te voorſchyn.

Hier uit kan men gedeeltelyk afneemen, waarom deeze worm zoo bezwaarlyk kan uitgedreeven worden. Deeze zwaarigheid ſchynt hier door te vermeerderen, om dat hy zich door de genoemde mondjes aan de darmen kan vaſthegten; waar by nog komt, dat hy zich in de menſchen, even gelyk in

visſchen en honden, met het puntige gedeelte van zyn ſmalle einde, 't geen waarſchynlyk de algemeene mond is (want elk lid heeft daarenboven zynen eigen mond, ik meene de mondjes aan de zyden) zich aan de darmen zoo vaſt hegt, dat men hem niet zonder groote moeite kan los maaken. WEPFER *de cicuta aquatica cap.* 3. heeft aangemerkt, dat hy zich aan den darm, even als een bloedzuiger vaſt hegt. Men vergelyke den brief van HERRENSCHWAND aan VAN SWIETEN. *Comment. Tom.* 4. *pag.* 739. (*k*)

Doctor TYSON zag eenen levendigen lint-worm in eenen geöpenden hond, die, met het breede einde, in den endel-darm vry lag, doch met het ſmalle zoo zeer vaſt gehegt was aan den eerſten kleinen darm, dat hy hem met den nagel niet zonder moeite kon los maaken. Hieruit blykt teffens, dat men niet verzekerd zyn kan, van den lint-worm verloſt te zyn, voor dat het ſmalle einde insgelyks onbeſchadigd wechgegaan is. Blyft daarvan een gedeelte te rug; dan groeit hy ſchielyk weder aan, ja, zoo 'er ſlechts één lid van overig is, dan kan dit zich insgelyks vermeerderen, en een lange worm worden.

Het is waarſchynlyk, dat de lint-worm zoo ſterk in grootte toeneemen kan, dat hy geene plaats meêr

(*k*) Met den kop ſchynt hy tusſchen de vliezen der darmen dikwils in te dringen, en zich dus vaſt te houden: In die ſoort, ten minſten, welke in visſchen gevonden word, heb ik dit dikwils waargenomen.

meer vindt in de darmen, maar genoodzaakt is, zich, voor een gedeelte, uit dezelven te begeeven. Somtyds zal eenig deel van hem verdorren, of ſterven, en hetzelve kan als dan, door de ontlaſtwordende ſtoffe, losgemaakt, of, door genees-middelen, uitgedreeven worden. Het is zeker, dat hy ſomtyds aan het een of ander lid beſchadigt word, of verrot. Dit gebeurt mede tusſchen twee verdeelingen, alwaar hy allengskens ſmaller word, tot dat hy eindelyk afvalt. Ik hebbe opgemerkt, dat dit op tweeërleije wyze geſchiede; want, of de verrotting neemt aan beide de zy-randen een begin, en maakt dus als ware het twee halve maanen, die met de verheeven zyde tegen elkander ſtooten; of, de verrotting ontſtaat in de midden, en laat aan beide einden ſlegts eenige draaden te rug. Dit is dus eene zekere oorzaak, waarom dikwils ſtukken van lint-wormen te voorſchyn komen, zonder dat de lyder daar toe genees-middelen gebruikt hebbe.

Thans weet men zeker, dat de lint-worm ook buiten den menſche gevonden worde: Dat dezelve in het water, en in de visſchen te vinden zy, heb ik reeds, door het getuigenis van geloofwaardige mannen, beveſtigd in de verhandelingen der Koninglyke Academie der weetenſchappen voor den jaare 1747. p. 113. (*l*) Men heeft dezelven egter ook ge-

(*l*) Men zie de Geneeskundige Verhandelingen aan de Zweedſche Academie der Weetenſchappen medegedeeld I. D. pag. 177.

gevonden in de darmen van honden, katten, lammeren, hoenderen, ganzen, duiven; ja zelfs in de darmen van eenen kort te vooren geworpen hond, gelyk door den Heere Asſesſor DARELIUS waargenomen is.

Dit zoude ons ligt konnen op de gedagten brengen, dat de lint-worm ons zou konnen aangebooren zyn, te meêr, daar my een voorbeeld bekend is, dat twee Dogters, de Moeder, en Groot-moeder, den lint-worm gehad hebben; Dit word ook waarſchynelyker door de waarneemingen, van den Hr. VAN DOEVEREN in zyne *Diſſ. de vermibus inteſt. hominis p.* 31. verzamelt, en door het verhaal van den Hr. DE LILLE, wiens Dogtertje elf weeken oud, wormen loosde, offchoon het nooit anders, dan het zog der moeder genoten had. BRENDEL bewaarde eene menigte kleine ronde wormen, die hy in de dunne darmen van een menſchen-vrugt gevonden had.

De vierde ſoort van wormen, waar mede de menſchen geplaagd worden, noemt de Heer VAN LINNE', *Aſcaris lumbricoides* (*Syſt. nat. edit.* 12. *T.* 1. *p.* 1076.) Deeze komt in allen deelen overeen met de aars-maaden, en is mede, gelyk deeze, aan beide einden puntig, doch is een vierdendeel-elle, en ſomtyds meêr, lang. Deezen heeft men gemeenelyk met de aars-maaden verward (*).

De

(*) Volgens LINNÆUS *Faun. Suec. ed.* 2. *pag.* 504. is deeze worm ook daar door van de gewoone lange ron-

De vyfde ſoort is de *Faſciola inteſtinalis* (LINN. *Syſt. nat. ed.* 12. *T.* 1. *pag.* 1078). MONTIN, heeft dezelve by een vrouwsperſoon afgedreeven, en in de verhandelingen der Academie voor den jaare 1763. pag. 113. zeer goed beſchreeven (*m*). Deeze worm is dik, en heeft aan beide zyden een lange, ingedrukte, ſtreep, die alleen uit ingedrukte, en gerimpelde puntjes beſtaat. Aan het grootſte gedeelte loopt hy ſtomp toe, doch aan het andere word hy langzaamerhand ſmaller, tot aan het uiteinde, waar mede hy zich in visſchen ongemeen vaſt houd, op zodanig eene wyze, dat hy meestendeels altyd afgeſcheurt word, zoo men hem met de ingewanden van den viſch uithaalen wil, ten zy men den viſch in zeer koud water legd. Hy heeft aan zyne randen fyne, eenigzints ſcherpe, tandjes, en deeze ſcherpte word men gewaar, wanneer men langs

ronde wormen onderſcheiden, dat de groote ring, welke deeze hebben, daar aan ontbreekt. De drie tepelagtige verhevenheden, aan het eene einde, welke VALLISNIERI reeds beſchreeven en afgebeeld heeft, (Men zie CLERICI *Hiſt: lat: lumbr: tab.* 10. *fig:* 3.) geeven wel het beſte teken van onderſcheid. Deeze heb ik by de aard-wormen, hoe nauwkeurig ook onderzogt, nooit konnen vinden (zie myne *Obſervat: de vermibus pag:* 75. *nota.*) Aan de kleine aars-maaden worden zy niet gevonden. HIORTH en FAXE hebben deezen worm. *aſcaris lumbricoides*) ook in visſchen gevonden. M.

(*m*) Zie de aangehaalde Geneeskundige verhandelingen III. D. pag. 135. &c.

langs dezelven heen ſtrykt, vooral aan zulke ſtukken, die ſtyf zyn, en dit is waarſchynelyk ook de reden, dat deeze worm ſnydingen in het lyf verwekt, eer hy ontlaſt word. Gemelde heer heeft ondervonden, dat zy, op gloeijende koolen van beuken hout gelegd, dezelven door hunne ſlym twee ja drie maalen uitgedoofd hebben, en in een ſterk koolen vuur meêr dan twee minuten leefden. Ook verhaalt hy, dat eene vrouw in Halland met een gedeelte van een braaſſem een ſtuk van eene levendige *faſciola* in den mond kreeg, doch hetzelve met haar tong als iets vreemds ontdekte en wechdeed.

Hier hoort ook eene zesde ſoort, die GORDIUS genoemd word (LINN. *Syſt. nat. Ed.* 12. *tom.* I. *pag.* 1075.) Deeze is zeer goed onderzogt door den Hr. A. R: MARTIN, en beſchreeven in de verhandelingen der Zweedſche Academie voor den jaare 1771. p. 261 (*n*) Het lighaam heeft de gedaante van een cylinder, zynde aan beide einden puntig, doch aan het eene einde puntiger, dan aan het andere; het ſpitſte einde ſteekt de worm uit, als men iets kouds op hem giet, even als een priem. De kleur is wit, behalven den genoemden punt, welke bleeker is. De uitwendige huid heeft dezelfde kleur, doch het ingewant of de darm is nog bleeker, en, in brandewyn gelegd, heeft hy de gedaante van afgeſneeden draaden. Hy kromt zich op

(*n*) Geneeskundige verhandelingen IV. D. pag. 391.

op onderſcheide wyzen, en ſchynt met het ſmalle einde voort te kruipen, welke ongetwyffelt de mond is. Hy word gevonden in de lugt-blaas der visſchen, alwaar hy zyne wooning ſchynt te hebben, en te groeijen. De grootſte zyn een duim lang, en de oudſte taaijer van leeven, dan de jongere. Zy weeten de lugt-blaas te doorbooren, welke egter even geſpannen blyft, als voorheen; dan dringen zy door de darmen, lever, en andere deelen. In onderſcheide visſchen worden zy gevonden, en vertoonen zich in de hom of darmen onder de gedaante van *opgerolde draaden*. Te *Helſingfors* waagt het daarom nooit iemand ſpiering (in welke zeer dikwils deeze worm gevonden word) te eeten, voor dat men den rugge geopend en de lugt-blaas daar uitgenomen heeft.

De Hr Martin, die zelve van deezen gaſt geplaagd is geweeſt, geeft de volgende tekenen op, waar aan men hem kan ontderkennen. Het jeuken der *neusgaten*, vooral tegen den avond; een onverwagte en ſterke toevloed van ſpeekzel; onverwagte braakingen, ſterk zweeten des nagts; onruſtige ſlaap, pynen en trekkingen in de lever en milt, waar door winden opkomen, roodheid der wangen, ſomtyds meer aan de linker, dan aan de regter zyde; benauwtheid; angſtvalligheid; vrees, argwaan, toorn. Het lighaam is loom, vermoeid, de armen zyn niet in ſtaat, om opteligten 't geen men noodig heeft. De maag word opgezet en geſpannen, zoo wel voor als na den afgang, men beſpeurt pyn onder de ribben, geeft ſlym op,

 meeſt

meest na de afgangen, doch ook somtyds te vooren. Het jeuken van de neus, en de slymerige braakingen, schynen den Hr. Martin de zekerste tekenen te zyn (*).

Zelden zyn alle deeze soorten te gelyk by eenen en denzelfden mensche. Een arm kind van vier jaar', dat zeer afgemarteld en zwak was, en daarom van de Moeder een weinig koorn-brandewyn tot versterking kreeg, raakte kort daar na op eenmaal kwyt ėene ontzachelyke meenigte aars-maaden, vier ellen van eenen dunnen en kleinen lint-worm, en tien stuks van de tweede en vierde soort. Nadat deeze gasten vertrokken waren, herhaalde zich het kind, wierd vet, en kreeg zyne kragten weder.

Men heeft opgemerkt, dat de menschen in het eene jaar meêr met wormen geplaagd worden, dan in het ander; en als 'er dan eene ziekte begint te heerschen, dan staat men verbaast over de groote meenigte wormen, die zoo wel van boven, als van onderen, door den lyder geloosd worden. Dit had plaats by een groot gedeelte van ons Paerden- en Voet-volk, die in den jaare 1743. van den veldtogt

(*) De Hr. Brodd zegt, dat op eene plaats, niet ver van *Marienstadt* in *Westgothland*, in verscheide bronnen eene soort van *Gordius* is, welke, als zy door dieren of menschen met het water doorgezwolgen word, stuipen, ja zelfs den dood, veroorzaakt, ten zy dezelve door sterke purgeer-middelen, terstond uit het lighaam gedreeven worde. *Forsätting af Prov: Doct: berätt: pag.* 98.

togt uit Finnland ziek te rug kwamen. Of dit ontſtaan zy, om dat zy onzuiver water gedronken hadden, dan of een voorafgegaan zagt weder te weeg gebragt had, dat veele eijeren uitgekomen waren, of wel de wormen toen ter tyd van de eene of andere oorzaak beter hebben konnen voortkomen, dan anders, laat zich, zonder een nauwkeurig onderzoek, niet gemakkelyk beſlisſen. Dit is bekend, dat men, zal zoo eene heerſchende ziekte geneezen worden, zich moeite moet geeven, de lyders van zulke gaſten te bevryden; want zy konnen, of zelfs eene koorts veroorzaaken, of die, waarmede de *lyders* aangetaſt zyn, vermeerderen, of dezelve ongeregeld maaken, of de toevallen, waar mede men geplaagd word, vermeerderen, en buik-pynen, een gezwollen lyf, raſerney, ſtuiptrekkingen, en ſoortgelyke ongemakken veroorzaaken (*).

De Heer VAN DOEVEREN had in den herfſt van den jaare 1752. eenen ſterken ſoldaat te bezorgen, die aan eene tusſchenpoozende koorts ziek lag. By eenen aanval kreeg de ſoldaat eene heevige beeving, voornamentlyk in de armen, gelyk ook een wonderlyk lagchen, met eenen rasſen, doch kleinen, beevenden, en ſomtyds tusſchenpoozenden pols. Hy gaf hem daarom een braak-middel, 't welk, nevens zeer veel ſlym, eenen grooten lint-worm uitwierp; waar na de toevallen ophielden, en de koorts ook kort daarna bedaarde.

De

(*) Men vergelyke VAN DEN BOSCH *Hiſt. conſtitutionis epidem. verminoſæ* 1769.

De toevallen, welke de wormen veroorzaaken, komen voort

1. van derzelver grootte en meenigte. Hoe grooter en talryker zy zyn, dies te meêr deelen zy het voedzel met ons. Daar uit ontſtaat de groote eet-luſt in hen, die wormen, voornamentlyk den lint-worm, hebben. Deeze luſt is ſomtyds zoo groot, dat zy in onmagt vallen, als zy niet ſchielyk een ſtuk brood krygen konnen. Van daar is het mede, dat menſchen, die alleen des middags eeten, zich des morgens niet wel bevinden, en dat zy, integendeel, beter zyn, wanneer zy zoo wel des avonds als des morgens eeten (Men zie *die Abhandl. der Königl. Akad. der Wiſſ.* 1747. *p.* 119. (*).) Daarom moet eene kraam-vrouw, die den lint-worm heeft, meêr dan eene andere eeten, ten einde zy door denzelven niet geplaagd worde.

2. Ontſtaan dezelven hierdoor, dat zy dikwils in een klomp, met veel ſlym omringd, by elkander liggen; 't geen men gemeenelyk noemt, een wormen-neſt. Door zoo een neſt gebeurt het, dat de darmen op eene plaats uitgezet of verſtopt worden, 't geen den grond legt voor beſloote winden, buik-pynen, braakingen, en de verſchrikkelyke ziekte, het *miſerere*, of de kronkel genoemd.

3. Brengen de uitwaasſemingen der wormen, en 't geen dezelven ontlaſten, veel toe tot de ongemakken. Dus konnen zy, als eene vreemde ſtoffe, die

(*) Geneeskundige Verhandelingen I. D. pag. 177.

die gemakkelyk tot verrotting overgaat, den gewoonen of rooden loop, of eene kwaadaartige koorts veroorzaaken, wanneer zy te gelyk met den Chyl door de opslorpende- en melk-vaatjes in het blood gebragt worden. Dezelfde ongemakken sleepen zy met zich, wanneer zy in het lighaam sterven, en niet aanstonds uitgedreeven worden.

4. Verder ontstaan veele ongemakken, wanneer de wormen door de darmen heen dringen, en in den buik vallen. Hoe dit geschiede, weeten wy eigentlyk niet; doch dat het dikwils gebeure, getuigen veele *geloofwaerdige* Geneesheeren, (Men zie *Dissert. Anatom. Edit. ab* HALLERO, *tom.* 6. *p.* 718. en de *Abh. der Akad. de Wissensch.* 1747. *pag.* 104.) (*p*). Dit meent men zy aan

(*p*) Eene vrouw van zestig Jaar' had, in haare kindsheid, eene beitende hitte in de maag bespeurt, welke somtyds zwaarer somtyds minder was, egter zoo, dat dezelve haar altyd lastig viel. In den jaare 1744. nam de pyn zeer sterk toe, en duurde agt dagen lang, op welken tyd zich ook in de regter zyde eene verzweering, zoo groot als een vuist, openbaarde, welke eene donker-roode kleur had. Deeze verzweering wierd ryp, en opende zich; doch de pyn in de maag en de verzweering hield aen: Des zag zy zich genoodzaakt, vyf mylen ver hulp te zoeken; daar ter plaatse gekomen zynde, dronk zy versch bier, en eenige dagen daarna vertoonde zich in de opening van de verzweering, een lintworm, welke, door middel van een stokje, ter lengte van drie ellen uit dezelve gehaald wierd, kruipende het overige weder in het lighaam. Geduurende den geheelen zomer

aan Herodes Agrippa wedervaaren, volgens *de Handelingen der Apostelen in het twaalfde hoofdstuk* (*q*).

5. Voor-

mer en herfst liep uit de verzweering een geel zwartachtig vogt, en de verzweering zelve zag lelyk uit. Eindelyk floot zich dezelve, doch de pyn in de maag bleef; zy loosde vervolgens met den afgang, herhaalde reizen, stukken van wormen, doch voelde naderhand ook ter plaatse van de verzweering, even als of de worm daar weder uit wilde.

(*q*) Heister opende het lyk van een kind van zeven jaaren, 't welk zedert eenigen tyd zeer heevige buik pynen had gehad, en, schoon hetzelve zeer goeden trek tot eeten had, egter zeer vermagerde, en uitgeteerd stierf. In den buik vond hy eenige oncen van een geel vogt, en, wanneer hy dit met eene spons wechgenomen had, zeer veele ronde wormen, waarvan 'er alleen ééne leefde, schoon hy het lyk den dag na den dood opende. De dunne darmen waren vol gaatjes, en bevatten nog zeer veele wormen, die egter allen dood waren. Op zekere plaats der dunne darmen ontdekte hy een hard en rood gezwel, 't welk eenige openingen had, waar door hy dagt, dat de wormen in den buik gekomen waren: *Wabrnebm. n°. 515. pag.* 869.

Eene vrouw met buik-pynen, braakingen, en hardlyvigheid geplaagd, gebruikte veel genees-middelen te vergeefs Door herhaalde clysteeren bragt men ontlastingen te weeg, waar door de buik-pyn, ook eenigzins bedaarde; doch de braakingen bleeven aanhouden. Op den agtsten dag braakte zy eenen ronden worm, die een duim lang was: Hier door had zy verligting in de maag, doch de buik-pynen hielden aan, hoe wel veel in heevigheid

5. Voornamentlyk egter is de beweeging, het kruipen en zuigen der wormen, fchuld aan de veele

held verminderd. Zy klaagde over een gezwel in de liefch, 't welk zoo groot als een hoender-ey was, en zy reeds agtien maanden lang gehad had: met de hand kon zy hetzelve verfchuiven, en had nooit pyn daar in gevoeld. DOUGLAS dagt, dat het een breuk was, en behandelde hetzelve na de regelen der konft; doch vier dagen daarna vermeerderde de pyn grootelyks, en zy gevoelde eene klopping in hetzelve; en toen ftond zy den Heelmeefter toe, dat hy hetzelve mogt befchouwen. Hy vond een zeer breed ontftooken gezwel, 't welk zich tot zweeren zette, zonder dat de klieren in de liefch gezwollen waren; door pappen bragt hy eene opening in hetzelve, en toen kwamen omtrent vier oncen etter te voorfchyn; de verzweering wierd beter, maar na eenige dagen kwamen uit dezelve twee wormen, en op den veertigften dag was de verzweering gefllooten; doch na eenige dagen kwam in de roof eene kleine opening, waar uit het dunne gedeelte van den drek te voorfchyn kwam; welk klein ongemak zy naderhand gemakkelyk verdraagen kon; *Medical Effais. &c. tom:* I. *n.* 19. Soortgelyke voorbeelden vindt men ook door andere Schryvers aangetekend; en VAN DOEVEREN verhaalt daar van eene zonderlinge waarneeming. Hy kreeg een kind van twee jaaren, om de vaten op te fpuiten, doch deszelfs buik was zoo buiten-gewoon opgezet, dat hy goed vondt, dien te openen. In denzelven nam hy waar eenige oncen van een zeker vogt, welk met de ftoffe uit de darmen fcheen vermengd te zyn; even boven de fchaam zag hy twee ronde wormen, die uit eene opening van den omgewonden darm (*Inteftinum Ileum*) hin-

le ongemakken. Zy beweegen zich ſterk, wanneer zy honger hebben, of wanneer zy geprikkelt worden door ſpyzen, of door genees-middelen, die zy niet verdraagen konnen, en zy zich als dan ver-

hingen; een derzelver lag geheel in den buik, was zeer dun, en omtrent vyf duim' lang; de ander, die de lengte van agt duim' had, en zoo dik was, als een gewoone tabaks-pyp, zat, voor een derde gedeelte, in den darm, en hong voor het overige in den buik. Het gat in den darm was zoo groot, dat hy den kleinſten vinger gemakkelyk 'er inſteeken kon. Veel laager in denzelfden darm was een ſoortgelyke worm, die met het eene einde, ter lengte van drie duim' door eene opening in den buik gedrongen was. Op eenen afſtand van twee duim' van dit gat zag men een derde gat, waar door dezelfde worm met zyn ander einde in den buik hong. Eindelyk was nog een gat op het einde van den nugteren darm (*Inteſtinum Jejunum*), 't welk omtrent van dezelfde groote, als de drie voorgaande, was, en insgelyks eenen ronden worm bevatte, die zoo gedraaid was, dat hy eenen ſtrik vertoonde. Daar beneeven was boven in deezen darm een kronkel, die te gelyk ontſtooken was. De maag was aan de beneden- en ſlinker-zyde, en de darmen op verſcheide plaatſen ontſtooken. In twee kinderen, die aan ſtuipen geſtorven waren, heeft Pallas den binnenſten rok der darmen aan ſtukken geknaagd, in de darmen verſcheide gaten, en in den buik wormen, gevonden, waarvan eenigen nog voor een gedeelte in de gaten der darmen zaten: en te Berlin heeft hy in het gaſt-huis waargenomen, dat uit eene verzweering in de liſch van eene vrouw een worm gekomen is.

verbergen of vasthouden willen. In het algemeen konnen de wormen geene harde en gezoute spyzen, als gezouten visch, of zuuren wyn, spyzen met uijen, anys, drop, zuiker of meê verdraagen; maar de melk staat hen aan, en somtyds stilt dezelve de ongemakken der wormen: Doch niet zelden vermeerderen deeze zich daarna; 't geen zou konnen geschieden als dan, wanneer zy dieper in de darmen liggen, en, om in de maag schielyk te komen, kruipen moeten. De maag en darmen zyn aandoenelyk en gevoelig; daarom kan de beweeging en *het zuigen* der wormen, de kramp, walg*ingen*, eenen lelyken smaak, eene witte tong, benauwtheid op de borst, beängstheid, braakingen, rommelingen der darmen, eene opzetting en zwelling des buiks, buikpynen, dan eene al te sterke ontlasting, dan eene verstopping, zuigingen in de maag, en soortgelyke ongemakken meêr, veroorzaaken.

Dewyl nu de maag en darmen met het geheele overige lighaam in een verband staan; zoo kan ook de prikkeling der wormen het geheele lighaam in wanorde brengen, wanneer de kramp zich verder verspreidt. Word de huid samengetrokken, dan worden wy huiverig; trekken zich de nieren samen, dan word de pis bleek, of geheel opgestopt. Gebeurt dit aan de keel, dan konnen wy niet slikken. Hier uit ontstaan ook alle overige ongemakken, welke de Geneesheeren dikwils bemerken by hen, die door wormen geplaagd zyn, gelyk, by voorbeeld, eene zwakke en somtyds tusschenpoo-

zen-

zende pols, hart-kloppingen, flaauwtens, draajingen in het hoofd, eene belemmerde fpraak (Men zie de *Abh. der Akad. der Wissensch.* 1747. *p.* 111. (*r*)), fpraakeloosheid, blindheid, ruisfchinfchingen der ooren, bevreesdheid, een neerflagtig gemoed, dofgeeftigheid, raferny, een opfpringen in den flaap, ongerufte droomen, zwaarmoedige gedagten, fterke benauwdheden, onruft in het lighaam, de hik, ftuiptrekkingen (*), de vallende ziekte, en beroerte. Men heeft voorbeelden van menfchen, die zeer fchielyk geheel en al dol geworden zyn, doch zoo ftil als een lam wierden, zoo dra men de wormen uitgedreeven had. Dikwils zyn de wormen fchuld, dat de ftonden by vrouws-perfoonen wechblyven. Wanneer de minnen wormen hebben, dan verdwynt het zog veeltyds te vroeg; de borften krygen klooven, gelyk in de lippen gefchiedt, en de tepels worden met eenen bleeken ring omgeeven. SPIGELIUS verhaalt van eene ongetrouwde voornaame Juffrouw, dat zy eenen

(*r*) Geneeskundige Verhandelingen I. D. pag. 177.

(*) Twee Broeders wierden, volkomen prefent zynde, met zwaare ftuipen over het geheele lighaam aangedaan, en zoo dikwils, dat zy fomtyds maar vier of vyf minuuten vry waren. Aanmerkelyk was het, dat ftuipen hoe zwaar die ook waren, aanftonds ophielden, wanneer iemand hen in het aangezicht blies. Daar de Hr. WAHLBOM hier van getuigen is, mag men aan het geval niet twyfelen. *Fortsättning af Prov: Doct. berättelser p.* 221. M.

nen tegenzin in de fpyzen kreeg, en beluft wierd, als eene zwangere vrouw: haar lyf zwol op, en de ftonden bleeven geheelyk wech. Nadat haare bedroefde ouders haar hadden laaten onderzoeken, kreegen zy tot antwoord, dat ze zwanger was; men liet daarom alle genees-middelen wech. Intusfchen viel de lyderesfe in eene uitteering, en ftierf uit onkunde en verwaarloozing. Men opende dezelve, en vondt haar onfchuldig, want in de baarmoeder was geene vrugt, doch in de darmen ontdekte men eene meenigte flym en water, nevens eenen lint-worm, *die zoo* lang was als de darmen. *Men* moet daarom aan de Geneesheeren toeftaan, dat 'er geene zoo zwaare en zeldzaame ziekte zy, of dezelve kan door de wormen ontftaan. Wanneer zich derhalve eene ongewoone en byzondere ziekte allengskens en zonder eene duidelyke oorzaake openbaart; dan onderzoeken zy altyd, of men by den zieken ook tekenen van wormen befpeurt hebbe. Deeze tekenen zal ik, voor eerft, *in het algemeen* opnoemen, en daarna trachten te bepaalen, volgens welke tekenen men befluiten kan, door welke eene foort van wormen de lyder eigentlyk geplaagd zy.

De Kentekenen der wormen in het algemeen zyn: eene veranderlyke gezichts-kleur, die dan bleek, dan rood is; een blauwe ring onder de oogen (*s*); jeukte in de neus; hoofd-pynen, die dikwils

(*s*) Monro en anderen hebben opgemerkt, dat de oog-

wils wederkomen, zoodra men heeft gegeeten. Als men des morgens ontwaakt, dan heeft men den mond vol water, de kwyl loopt des nagts op het hoofd-kusfen. De flaap is onruftig, en men fpringt in denzelven op. Men legt gaerne op den buik; knerft met de tanden; men doet in den flaap, als of men wilde flikken, regt zich geduurende denzelven op; men fpreekt en roept, doch raakt aanftonds weder in flaap. Des morgens is men dorftig, en fterk geneegen tot onmagt; dikwils heeft men draajingen in het hoofd, ruisfchingen der ooren, fomtyds misfelykheid, en eenen tegenzin aan de fpyzen, doch af en aan, en meeftentyds eenen grooten trek tot dezelven; eenen ftinkenden adem. Het tandvleefch word verteerd. Daar volgen braakingen. Men heeft eene drukking op de borft, buik-pynen en krimpingen, inzonderheid om den navel. De buik zwelt fchielyk op, en is pynlyk. De winden rommelen in het lyf. Men bemerkt inwendig een zuigen, en een gevoel, als of zich iet omwentelde. Somtyds heeft men fterke ontlaftingen, doch op eenen anderen tyd is men hardlyvig, 't geene ontlaft word, ftinkt zeer fterk. Men eet, gelyk gezegd is, meeftentyds veel, en is egter mager. Men bevindt zich flimmer des morgens, voornamentlyk wanneer men, noch des avonds gegeeten, noch des morgens ontbeeten heeft. Men is erger met het

oog-appel in lyders, die wormen hebben, veel wyder, dan natuurlyk, is.

het wasfchen, dan met het afneemen van de maan.

In den endel-darm bemerkt men eene jeukte, die fomtyds zoo gevoelig is, dat men flauw word; dikwils heeft men ook persfingen tot afgang. Men is lusteloos, benauwd, en onbekwaam om zyne gewoone beezigheden te verrigten; fomtyds tegen gewoonte verdrietig. Men weet niet, wat men wil. Het valt moeijelyk, duidelyk te fpreeken; fomtyds kan men geen enkel woord voortbrengen. Sommigen worden dol (*maniaci*), anderen waan-wys (*Ephem. nat. curiofor, Dec.* 3. *A.* 3. *Obf.* 135.). Eenigen worden, zonder eene merkelyke oorzaak, met ftuipen aangetaft, en weeten niets daar van. Zyn dezelven gering; dan komt geen fchuim voor den mond; doch het tegendeel heeft plaats, wanneer dezelven heevig zyn. Sommigen worden in het geheele lighaam ftyf, raaken in onmagt, doch worden wakker met geweldige ftuipen; vallen daarop in eene raferny; flaapen daarna, en worden na korten tyd met hun volkomen verftand wederom wakker, ondervindende als dan niets, behalve eene vermoeidheid. Daar zyn 'er, die dikwils drinken. Eenigen hebben eenen droogen hoeft, die veel overeenkomft heeft met den kink-hoeft (*Commerc. Lit. Norimb. A.* 1732. *p.* 46.). Het valt hen moeijelyk, zich, na eene ziekte uitgeftaan te hebben, te herhaalen. Zy zyn met hartkloppingen geplaagt. ALEXANDER MONRO verzekerd, dat eene aanmerkelyke verwyding van den oogappel een der zekerfte tekenen is. Men zie VAN SWIETEN *Comment. Tom.* 4. *pag.* 721. Een tame-

lyk zeker teken is ook dat, als iemand schielyk misselyk word, en dit overgaat, nadat hy eén glas zeer koud water gedronken heeft. De rede daarvan zal blyken uit 't geen ik van de werking van koud water op de ronde en lint-wormen te melden heb. Doch het zekerste teken is, wanneer wormen, of gedeeltens derzelven, van hen geloosd worden (*t*).

Niemand moet alle deeze tekenen te gelyk by eenen en denzelfden mensche verwagten: Het is genoeg, als 'er zich veelen openbaaren. Ik besloot dus te regte, dat een meisje van tien jaar' wormen had, omdat het, schoon genoeg eetende, mager wierd, bleek uitzag, eenen blauwen kring onder de oogen had, en wegens pynen in de knien en beenen, verscheide maalen na den anderen, zoo dra de maan begon afteneemen, bedlegering wierd. Het poeder tegen de wormen, waar van ik naderhand spreeken zal, gebruikte zy met vrugt. Dus bevondt ik mede, dat een kind, zonder oorzaake, mager en dikwils ziek wierd, zonder dat het ergens over klaagde: Doch wanneer het des morgens wakker wierd, bemerkte men, dat het altyd op den buik lag; daarna ontdekte men door eene soort van laxeer-pillen, die *calomel* in zich bevatten, dat

(*t*) Dit is het eenigste teken, waarop men zich kan verlaaten; want alle andere, hoe genaamd, zyn aan zoo veele andere ziekten gemeen, dat men uit dezelven niets met zekerheid kan besluiten.

dat het eenen dunnen en tederen lint-worm by zich had. VAN DOEVEREN spreekt van een gezond kind van twaalf jaaren, dat onvoorziens aangetast wierd door flauwtens, krampen, stuiptrekkingen, en eenen geringen trap van vallende ziekte, en daarna met eene alledaagsche koorts. Hy liet hetzelve water drinken, waarin kwik gekookt was. Aanstonds loosde het twee groote ronde wormen, en daar door wierden de zwaare toevallen verzagt. Onze geleerde LINDESTOLPE wierd geroepen by eene Juffrouw van tien jaaren, die voornamentlyk klaagde over pyn in de *slinker zyde*; eenen droogen hoest, eenige *hitte*, eenen rassen pols. grooten dorst, droogte in den mond, en ook somtyds krimpingen in de maag had, die ook by tyden spraakeloos wierd, en stuipen kreeg. Hy merkte dit alles aan, als eene uitwerking der wormen, en gaf daar tegen eenige poeders. Nadat zy twee van dezelven ingenomen had, kreeg zy twee dagen daarna omtrent de middag zulke *sterke* stuiptrekkingen, dat de voeten na den rugge getrokken wierden: dit uitgestaan hebbende, bemerkte zy verder geene ongemakken, maar sliep tot aan den avond. Wanneer nu de Moeder haar uit het bed nam, om hetzelve optemaaken, viel een levendige en ronde worm, ter lengte van eene halve el, op den grond, en wentelde zich als eene slang. Zy had denzelven gansch droog geloosd, geduurende de sterkste stuiptrekkingen. Daar na raakte zy kwyt eenige vellen, en holle stukken van wormen, die niet ongelyk waren aan de pyp-agtige bladen van de uijen, en kreeg op deeze wy-

ze haare gezondheid weder. Men zie deszelfs boek over de wormen, bladz. 20.

Wanneer iemand eene onruſtigheid en rommelingen in de ingewanden, voornamentlyk in de eene zyde, gewaar word, door winden opgezet is, eene drukking onder de borſt, met eene benauwdheid en verdrietigheid, beſpeurt, en de drukking, nadat hy, by voorbeeld, eene goede gifte van het extract van Alſem ingenomen heeft, altyd met eene wormswyze beweeging verdwynt; dan kan hy zeker zyn, dat hy wormen heeft.

Delius *Amœnitat. pag.* 349. ſpreekt van een' jongeling, die zwaare pyn had in de regter heup en lende, waar door hy genoodzaakt wierd, den regten voet naar binnen te keeren, en begon mank te gaan. De ouders meenden, dat hy zich verrekt had, doch de Geneesheer bedagt, dat hy een' harden buik had, dikwils over pyn in de maag klaagde, dat hem de mond ſomtyds vol water wierd, de neus jeukte, en de pis uitzag, als wey. Hier uitbeſloot hy, dat de wormen oorzaak van het ongemak waren, verdreef deeze gaſten, en genas de ziekte.

Weet men nu, uit de aangehaalde toevallen, dat iemand met de wormen geplaagd is, en wil men gaerne kennen de byzondere ſoort, welke de lyder by zich heeft; dan ſchikt men zich na de volgende kentekenen:

Heeft hy den lint-worm; dan voelt hy in het lyf eene zuiging, en iet levendigs, dat eene wormswyze beweeging heeft. In de eene zyde bemerkt hy

hy eene zwaarte, als of 'er een bal lag. Met den afgang loost hy fomtyds, voornamentlyk als hy laxeer-middelen inneemt, of te veel peen eet, of het fap uit berken-boomen drinkt, of te veel fap van pyn-boomen zuigt, iet, dat de gedaante heeft van het zaad van komkommers; het welk ftukken zyn van die foort, welke met mondjes aan de randen voorzien is. LINNÆUS meent, dat zy veel meêr overeenkomft hebben met het zaad der distels; gelyk hy aan de deelen van de andere foort, wanneer zy ontlaft worden, eene gelykheid met gerften-*korrels toefchryft:* Men kan naflaan de *voortreffelyke* verhandeling van den Heere DU BOIS over den lint-worm, in LINNÆI *Amoenit. Acad. vol.* 2. *p.* 66.

De byzondere tekenen, waarby men de ronde wormen kend, zyn krimpingen, en pynen in den buik, voornamentlyk om den navel, en fomtyds eene opfpringende beweeging in den buik.

Die, welke te kennen geeven, dat de aars-maaden *zich* in den endeldarm ophouden, beftaan in eene jeukte aan den aars, veelvuldige persfing tot den afgang, en in eene verdrietige en traage gemoeds-*gefteldheid* (*u*).

Zy

(*u*) Somtyds veroorzaaken zy eene verftopping, en in andere gevallen eenen al te fterken afgang. De jeukte, die dikwils ondraaglyk is, word ook in andere omliggende deelen bemerkt, en uit dezelve ontftaan fpanningen, welke maaken, dat de pis ongemakkelyk of drop-

Zy, die wormen hebben, worden niet gestaadig, maar somtyds, door dezelven verontrust; gemeenelyk worden zy door de wormen, voornamentlyk door den lint-worm, geplaagd op het einde van de volle, en met het begin van de nieuwe, maan (*).

In-

droppels-wyze geloosd word; dat de ambeijen beginnen te bloeden, of andere toevallen ontstaan.

Van Phelsum heeft in zyne *hist: ascaridum pathol.* de toevallen, welke deeze wormen verwekken, nauwkeurig beschreeven, en met veele gevallen opgehelderd.

(*) Ik verklaar dit niet uit de werking van de maan (zie Halleri *Elem. Physiol. Tom. 7. pag.* 11. 152.) doch beroep my alleen op de ondervinding. Mogelyk beweegen zy zich slechts op zekere tyden, gelyk de aars-maaden alleen des avonds doen. R.

De Schryver is zoo zeer overtuigd van de waarheid deezer aanmerkinge, dat hy in eenen brief, waarmede hy my vereerd heeft, by gelegenheid liet invloeijen: dat hy dit in ontallyke kinderen waargenomen had; dat hy uit de aanvallen, als de almanak niet by der hand geweest ware, den datum zou hebben konnen bepaalen. Geen wonder daarom, dat de Heer van Rosenstein op deeze omstandigheid in de geneezing zoo opmerkzaam geweest zy. De Hr. Zimmerman (*von der Erfahrung* 2. *Th. pag*: 108., schoon anders niet veel aan den invloed van de maan toeschryvende, spreekt van eene vrouw, die zederd drie jaaren altyd, wanneer de maan afneeemt, twee, agt, ja meêr ellen van den lint-worm kwyt raakt. Volgens de waarneemingen van Bisset *Essay on the medic. constit. of Great Brittain pag.* 332.

zyn

Indien men niet in ſtaat is, dezelven aanſtonds aantetaſten, maar alleenlyk de toevallen, die zy veroorzaaken, wil verzagten; dan kan dit op onderſcheide wyzen geſchieden.

1. Men laat den lyder drinken een of twee pond' melk, zoo warm als dezelve van de Koe komt; want gekookte melk brengt dezelven zoo gemakkelyk niet tot bedaaren.

2. Men geeft den lyder een zagt braak-middel (*v*), op die wyze, als ik tegen den kink-hoeſt op-

zyn aars-maaden by tedere vrouwsperſoonen, tweemaal in de maand, namentlyk by de volle maan, en wanneer dezelve afnam, laſtiger dan anders geweeſt. De Hr. VAN PHELSUM *Hiſt: patkol: aſcar: p.* 150 heeft dit ook by de nieuwe maan waargenomen. M.

(*v*) De voortreffelykheid der braak-middelen, tegen alle ſoorten van wormen, zelfs tegen de aars-maaden, heeft de Heer RHON in eene verhandeling, in den jaare *1765. te Göttingen* verdeedigt, getracht te bewyzen, en door voorbeelden optehelderen. De ſterke beweeging, welke de braak-middelen in de maag en darmen veroorzaaken, en waar door zoo wel de wormen, als de ſlym, waar in zy zich verbergen, los geſchud worden, word te gelyk met de kortheid des wegs, dien zy by het uitdryven volgen moeten, van hem geſteld eene groote reden te zyn, waarom men braak-middelen tegen de wormen zoo hoog te ſchatten hebbe. Eer hy tot derzelver gebruik overgaat, tracht hy door middelſlachtige zouten de ſlym te ontbinden, en beweeglyk te maaken. Hy geeft ook drie gevallen op, waar in deeze mid-

opgegeeven hebbe; Op deeze wyze heb ik kinderen, geduurende den aanval, van ſlegte toevallen bevryd. Ik zal alleenlyk een voorbeeld bybrengen: In den jaare 1752. ontlaſte een meisje van vier jaar' 's morgens eenen zeer grooten ronden worm; waarop zy, een en twintig dagen lang, alle avond' om zeven uuren heftig ſchreeuwde; 't welk tot elf uuren 's avonds aanhieldt. Hier over ondervraagd wordende, wiſt zy geene andere reden daar van te geeven, dan dat zy pyn in den buik gevoelde. De Geneesheeren, die tegenwoordig waren, ſchreeven voor de beſte genees-middelen, die tegen de wormen bekend waren; doch te vergeefs. Wanneer ik om raad gevraagd wierd, liet ik haar, zoo dra het ſchreeuwen begon, een poeder uit de *ipecacuanha* geeven. Zy braakte daar van twee-maal, en de toevallen verdweenen. Op de volgende dagen ontlaſte zy eene meenigte vliezen van ronde wormen. Naderhand heeft zy zich bediend van verſcheide middelen tegen de wormen, voornamentlyk toen zy tot de inenting der kinderziekte; die men by haar in den jaare 1758. gelukkig verrigtte, voorbereid wierd. Zedert dien tyd heeft zich by haar, noch worm, noch eenig teken daar van geöpenbaard.

3. Heb

middelen van groot nut geweeſt zyn. By anderen vindt men mede aangetekend, dat zy dezelven met vrugt gebruikt hebben.

3. Heb ik aan volwasſen menſchen, geduurende den aanval, in een weinig wyn of brande-wyn gegeeven, dertig of veertig droppelen van D. DYRIETZ (*), dan namentlyk, als ik aan de ronde wormen de benauwdheid, flauwtens, en ligte ſtuiptrekkingen toeſchreef.

4. Wanneer ik reden had te gelooven, dat de droefgeeſtigheid, benauwdheid, drukking onder de borſt, en de opzetting des buiks, voortgebragt wierden door den lint-worm; dan liet ik, in wyn, een' of twee ſpys-lepels vol *extract* van alſem gebruiken. *Dit was van die uitwerking*, dat de drukking *en de opzetting* des buiks ſchielyk, en wel altyd met eene worms-wyze beweeging in de eene zyde, bedaarden (†).

Dan, deeze middelen verſchaffen wel eene verzagting, maar neemen de oorzaak niet wech, of de braak-middelen moeſten door de ſchudding, welke zy verwekken, in ſtaat zyn, om te weeg te brengen, dat de wormen die plaatſen verlieten, waaraan zy zich vaſtgemaakt hadden, en dus uitgedreeven

(*) Het voorſchrift van deeze droppelen is als volgt:
℞. *Gum. Aſ. fœtid. dr. ij.*
Opii
Salis. volat: C. C. aa. dr. ß.
Eſſent. Caſtor unc. iij.
M. Digere & cola.
M.

(†) Zoude niet een doek, in koud water gedoopt, en over den buik gelegd, zulks konnen ſtillen.

ven wierden. Dat braak-middelen dikwils wormen afdryven, heeft BROUZET reeds getoont (*).

Ik zal daarom opgeeven, hoe men de wormen dooden en uit het lighaam dryven konne.

De Aars-maaden kan men dikwils verdryven, als men rauwe peen eet, of het ſap uit berken-boomen, of dat van pyn-boomen drinkt, tot dat men ontlaſting krygt; als mede wanneer men een ſtukje verſch ſpek, aan eenen draad gebonden, in het fondament ſteekt, en het zelve kort daarna weder 'er uittrekt, wanneer altoos eene groote menigte derzelven zal volgen. Doch om dezelven allen 'er uittebrengen, moet dit dikwils herhaald, en het ſpek telkens ververſcht worden.

Men kan hen ook door clyſteeren van natuurlyk-warme melk en een weinig zout, of door het water van onze gezond-bron en een weinig zout verdelgen (†): Niet minder door, vyf of zes avonden

(*) Dewyl de werkzaamheid der braak-middelen in het ſchielyk verzagten der toevallen, door de wormen veroorzaakt, nog niet zeer bekend zyn, is het der moeite waardig de werken van MONRO *Diſeaſ: in Brit. military Hoſpitals*, en STRANDBERG *Tal om felen vid Chron ſjukdomars botande*, in te zien. M. van beide werken vindt men een volleedig uittrekſel in de Natuur- en Geneesk. Bibliotheek I. D. pag. 666. en V. D. pag. 571.

(†) De Hr. HEBERDEN *medic. Tranſact. vol.* I. ſpreekt van een' lyder, wiens toevallen daar door geſtild wierden, dat men lauwe melk in den darm ſpoot.

De

den na den anderen, een clyſteer te zetten, uit een dragme fynen zuiker, en even zoo veel rotten-keutels,

De persſingen en de ſlymerige afgangen hielden op, als men melk en olie inſpoot. Als hy een half dragme Rhabarber met even veel cinnaber vermengt, innam, loosde hy altoos eenige ſlym, die als wit van ey uitzag, en deeze wierd verzeld door veele zulke wormen. Nam hy Rhabarber alleen, dan kwamen 'er nooit zoo veel te voorſchyn. Somtyds zyn deeze zeer moeijelyk te verdryven. HEBERDEN maakt ook gewag van eenen zieken, die in February 1757. met zwaare pyn in de maag, walgingen, braakingen, hardlyvigheid, ſlaapeloosheid, aangedaan was, en geenen trek tot eeten had. Hy wierd zeer mager, en kon gaan noch ſtaan. Zyn buik was hard en ingetrokken. De pis zag als wey uit, en had een wit grondzetzel. De ſtoffe, die hy ontlaste, was hart, en als kleine keutels. Zonder hulp kon hy deeze niet kwyt worden. Nadat hy vrugteloos velerhande middelen gebruikt had, raade men hem keukenzout, in water ontbonden, te drinken. Hy liet twee pond' daar van in vier pond' water ſmelten, en dronk dit in een half uur uit. Hy wierd terſtond walgagtig, voelde eene drukking op de maag, en raakte aan het braaken. By de vierde reize raakte hy veele wormen kwyt. Sommige waren aars-maaden, andere gelyk aan die, welke men in de darmen der paarden vindt, zoo groot, als een tarwe-korrel. Na eene hardlyvigheid van veertien dagen kreeg hy zes of zeven, ſtinkende, en met bloed vermengde, afgangen, waar mede een groot getal ſoortgelyke wormen geloosd wierden. Hy herhaalde zich weder, en nam den derden dag daarna eene gelyke gifte, met dezelfde uitwerking, waardoor hy

tels, wel gewreeven, en met lauwe, maar niet gekookte, melk vermengd (*w*).

Het beste middel egter is, dat men, in een' wel toegedekten aarden pot, twee lood kwik-zilver, met een pond water zagtjes kookt, hetzelve met een weinig honig vermengt, en als een clysteer laat zetten. Word dit verscheide maalen herhaald, dan kan men verzekerd zyn, van deeze gasten bevryd te zullen worden.

De ronde wormen laaten zich zoo gemakkelyk niet

hy wederom wormen ontlaste, doch die dood waren. Hierna bevondt hy zich zeer wel, doch nam, om zeker te zyn, twee of drie dagen voor de nieuwe maan een half pond zout met een pond water. Had hy kleiner gifte genomen, hy zoude zoo hevig niet aangetast zyn, en egter hetzelfde oogmerk bereikt hebben.

(*w*) Clysteeren van tabaks-rook zyn mede zeer dienstig bevonden, om de aars-maaden uit het lighaam te dryven; *Medic. Obs. vol.* 2. *p.* 307. en dit stemt de Hr. ROSÉN in de laatste uitgaave ook toe. Clysteeren van melk, waarin worm-kruid, uijen, water-look en andere soortgelyke middelen gekookt zyn, heeft men ook met nut voorgeschreeven. Uit de zit-plaatse deezer wormen kan men genoegzaam oordeelen, dat de inwendige middelen weinig, maar de clysteeren zeer veel kragt op hen hebben: de *Alöe*, en de middelen, welke dezelve bevatten, worden egter ook van nut bevonden. Een aftreksel van tabak in water, en op deeze wyze gebruikt, heeft meêr ongemak, dan nut, aangebragt by den Geneesheer, wiens geval HEBERDEN *Medic. Transact. vol*: 1. *p.* 45. beschryft.

niet verdryven. Als men voorneemens is dezelven aantetaften; dan moet men het volgende waarneemen: 1. Verkieft men daar toe het afneemen van de maan; 2. geeft men de genees-middelen nugteren in, alzoo de wormen gewoon zyn, op deezen tyd voedzel te neemen, en het voorneemen is, om hen in 't lighaam te brengen zulke dingen, waar van zy moeten fterven; 3. geeft men de genees-middelen in natuurlyk-warme melk, of in flappen mee, of in kwik-zilver-water; en kort voor dat zy ontlafting verwekken, laat men een clyfteer zetten van een half of heel pond natuurlyk-warme melk, om dezelven verder na onderen te lokken; 4. moet de lyder 't geene hy inneemt, niet zelve bereiden, noch ruiken; want men is in 't algemeen van gedachten, dat de worm zich als dan verberge; 5. als men dezelven door inwendige middelen zoekt te verdryven; dan moet men kort te vooren geen uitwendig middel aanleggen, alzoo zy als dan wechkruipen. Word de lyder, kort na dat hy iet tegen de wormen ingenomen heeft, overvallen door eene hevige pyn op de eene of andere plaats in den buik, en door ftuipen; dan is dit een teken, dat de wormen zich derwaarts begeeven hebben, en de darmen zoeken door te booren, men moet hen derhalve aanftonds van daar verdryven. Dit gefchied, wanneer men de plaats befmeert met fteen-olie (*petroleum*), of als men tusfchen dun linnen legt een maatig-warm koekje, bereid uit alfem-knoppen, knoflook, rogge-meel, en verfche osfen-gal. 6. Moet zich de lyder, eenige dagen voor dat men

de

de middelen tegen de wormen geeft, onthouden van melk-fpyzen, en in tegendeel grove, harde, gezoute fpyzen, foepen met uijen, peper-wortel, poftelein, aangezette fpyzen, en 's avonds te vooren een ftuk haring eeten, zonder daar op te drinken. Het eerfte doet die werking, dat de wormen afgemat worden, zich dieper na beneden begeeven, en dus gemakkelyker konnen uitgedreeven worden; en het laatfte maakt, dat zy dies te begeeriger en in grooter quantiteit de genees-middelen inzuigen. Het poeder, waarvan ik meeftentyds tegen deeze foort van wormen gebruik maake, word bereid op de volgende wyze:

℞. *Sal. Martis Lond. gr. iv.*
Sem. Santonic. gr. x.
Rad. Jalapp.
Mell. Sincer. aa. fcr .j.
M. F. P. Subtil.

Het poeder van de *Jalappa* moet altyd te vooren nauwkeurig met zuiker gewreeven worden.

Deeze gifte is voor een volwasfen menfch, en word, gelyk ik reeds gemeld hebbe, des morgens ingenomen. Kan de lyder gemakkelyk genees-middelen inneemen; dan laat ik op elk poeder vallen een' droppel overgehaalden olie van worm-kruid (*oleum Tanaceti*). Is hy van eene harde natuur; dan word de gifte van de Jalappe met vyf of tien grein' vermeerderd: maar is hy al te fchielyk aangedaan, dan verminderd men de gifte van gemelde wortel.

wortel. Een kind neemt daarvan, op den eersten dag eenen kleinen thée-lepel vol. Volgt daarop geene merkelyke ontlasting; dan vermeerdert men de gifte, den volgenden dag, met eenen halven of geheelen thée-lepel, naar maate van 's kinds ouderdom. Wanneer het poeder begint te werken; dan drinkt men eene soep tusschen elke ontlasting. Men gebruikt hetzelve, met het begin, en op het einde van de afgaande maan, drie dagen na den anderen, en daarom kan men altoos in de Apotheek zes poeders laaten bereiden. Drinkt men, geduurende deeze daagen, teffens één of meêr pond' kwik-zilverwater, dan gaan de wormen dies te beter wech. *Hetzelve* word, of op de reeds gezegde, of op de volgende wyze bereid:

℞. *Rad. Gramin. dr. ij.*
Flaved. Cort. Aurant. dr. ß.
Cinamom. alb. gr. vj.
Aq. fontan. ℔. viij.
M.

Dit kookt men, tot dat een vierde gedeelte daarvan verkookt is. Nadat men het heeft doorgedaan, giet men het op vier lood kwik-zilver, en laat het, geduurende de nagt, in eenen wel toegedekten aarden pot, maatig warm, ftaan. Des morgens giet men het water af, en mengt het met wat zuiveren honig, naar de smaak van den lyder.

De thée van Hyssop word thans tegen de wormen sterk gepreezen. Eene Moeder bediende zich

van denzelven tegen den hoeft. Het kind kreeg daar van alle morgen mede eenige kopjes, 't welk van deeze nuttigheid was, dat het eene groote quantiteit wormen loosde.

Als de zieke geen poeder neemen kan; dan ben ik gewoon de volgende pillen voortefchryven:

℞. *Extract. Tanacet.*
Semin. Santon. contus. aa. gr. vj.
Sal. Mart. Lond. gr. iv.
Resin. Jalapp. c. amygd. probe trit. gr. vj.
Ol. destill. Tanac. gt. j.
M. F. Pill. gr. ij. Fol. argent. obducendæ.

Deeze pillen zyn eene gifte voor een volwasfen menfch. Een kind kan, naar maate van de jaaren, daar van drie, vier tot vyf, pillen neemen.

Zy, die zoo wel poeders als pillen verdraagen konnen, doen het beft, als zy de pillen des avonds, en de poeders des morgens, gebruiken: Doch in dit geval laat men de harft van Jalappe uit de pillen, en dan zyn dezelven alleenlyk agt in getale.

Willen de kinderen, noch de pillen, noch het poeder, inneemen; dan laat men hen naerftig het bereidzel uit het fever-zaad (*confectio feminum fantonici* (*)) gebruiken, of ftrooit hetzelve op

(*) In de Zweedfche Apotheeken vindt men tweederlije foort van worm-zaaden; het eene is het *Semen Zedoariæ*, het ander het *Semen Santonici*. Dit is zeer fyn

op een boterham, of op brood met honig besmeerd, en laat hen kwik-zilver-water drinken. Daar by geeft men hen somtyds, twee ogtenden na elkander, eenen pap-lepel vol van het *Elixir Rhabarbari.* Konnen zy in 't geheel niets inneemen; dan bindt men op derzelver maag den reeds beschreeven koek, en verschaft hen ontlasting door clysteeren van melk.

Wanneer de ongemakken by de volgende verandering van de maan wederkwamen, en zoo het kind iets anders zoude konnen inneemen; dan kan men drie of vier greinen Yzer-vitriool in twee spys-lepels water doen smelten, en een weinig honig daar by doen, en dit het kind alle morgen, nugteren, laaten neemen, en daarop in de laatste dagen van de afgaande maan, twee morgen na elkander, het rhabarber-elixer, of dertig droppelen van het *elixir proprietatis cum aceto* van BOERHAAVE in mee of water met honig geeven. Dat de afgang 'er dan zwart uitziet, moet niemand verschrikken, want dit komt van het yzer. Men kan ook kleine

fyn en klein; doch met kleine steeltjes en gedeeltens van bladen zoodanig vermengd, dat, in eene gifte, zeer weinig van de zaaden is: Daarom houd de Lyfartz en Ridder v. LINNÉ voor goed, dat men in deszelfs plaatse het *Semen Abrotani Campestris* zou verzamelen en gebruiken. Ik hoope, dat deeze zoo gegronde raad door onze Apotheekers gewillig zal opgevolgd worden. R.

In onze Apotheeken heeft men alleen het fever-zaad (*Semen Santonici*) S.

kleine pillen laaten maaken van de duivels-drek, het yzer-vitriool, en een weinig honig; van welke, behoorlyk verzilvert, men een of twee reizen 's daags, twee of drie laat gebruiken. Op den laatſten dag van de afgaande maan neemt men de genoemde droppelen, om daarna te laxeeren. De darmen worden dan door den ſterken reuk, welke deeze middelen van zich geeven, vervult, en den wormen word het moeijelyk gemaakt zich in dezelven optehouden. De pillen konnen met appel-moes, of iets diergelyks, gebruikt worden. Zie VAN SWIETEN *Comment. Tom.* 4. *pag.* 733. Wil men, in plaatſe van de droppelen, buikzuiverende poeders geeven, dan wryft men twaalf, vyftien, of twintig greinen Jalappe zeer fyn met even veel zuiker, doet daar op een droppel caneel-olie, en deelt dit in twee deelen. Hier door verſchaft men eene ſchielyke en goede onlaſting.

BISSET pryſt ongemeen, voornamentlyk tegen deeze ſoort van wormen de bladeren van de ſtinkende nies-wortel (HELLEBORUS *fœtidus* LINNÆI, *Helleboraſter maximus* GESNERI). Hy geeft van de gedroogde en geſtoote bladeren aan een' volwasſenen vyftien greinen, of hy maakt uit het ſap met zuiker een ſtroop, welke hy tot een dragme, of iets meer geeſt (*).

De

(*) In het Hertogdom *Cleveland* hebben zich deeze bladeren vooral beroemt gemaakt (BISSET's *Esſay on the medical conſtitution of Great-Brittain pag.* 333.). In Zwitſerland, op eenige plaatſen van Duitsland, in Engeland, en

De Hr. Browne heeft reeds in 1757. in zyne Natuurlyke Hiſtorie van Jamaica eene plant, welke door Linnæus *Spigelia* genoemt word, als een onverbeeterlyk middel tegen de wormen gepreezen (*).
Hy

en Vrankryk, groeit dit gewas in het wild. De gemeene man in *Cleveland* geeft de bladeren verſch in water gekookt, aan kinderen van vyf tot zeven jaaren, tot een dragme, gedroogt tot vyftien greinen, en herhaalt dit twee, ſomtyds drie morgens, na elkanderen Eene geheele gifte verwekt meeſtendeels braakingen, en dikwils een' geringen loop, beneevens eene groote benauwtheid, die egter, zoodra 'er braakingen opvolgen, ophoud. De ſchadelyke, en doodelyke uitwerkingen waar over *Cook (Oxfort's Magazine for March.* 1769. *pag.* 99.) klaagd, zyn aan Bisset niet voorgekomen. Hy verkieſt egter de ſtroop, uit het ſap met zuiker; tot welk oogmerk hy de gekneusde bladeren met een weinig wyn-azyn bevogtigd, om de werking te verzagten. Een thée-lepel vol des avonds, en een of twee 's morgens, twee of drie dagen na elkander, maakt de gifte voor een kind van twee tot zes jaaren. In het vervolg *heeft hy bevonden*, dat het, om den afgang te bevorderen, raadzaamer is den ſtroop met een gelyke quantiteit *Tinct. rhab. vinoſ.* te vermengen. M.

(*) De nauwkeurigſte beſchryving en afbeelding heeft men te danken aan Linnæus, die dezelve *Spigelia anthelmia* noemt (*Amœnitat. Acad. vol.* 5 *p.* 155.). In Zuid-America groeit dezelve in het wild, doch word in Noord-America, vooral in Jamaica, in de tuinen geplant. Patrik Browne heeft dezelve 't eerſt in *Gentleman's Magazine* 1751. *p.* 544. als een middel tegen de wormen bekend gemaakt, ſpreekende van de uitwerkingen, welke dezelve gehad heeft, in eenige Engelſche Colonien in America in 1748. Na hem heeft

Hy laat daarom twee handen vol met twee pond water tot op de helft kooken. Nadat dit doorgedaan

John Linning, Geneesheer te *Charlestown* in Zuid-Carolina, in een' brief aan Robert Whytt, welke gedrukt is in *Essais and Observations Physical and Litterary* 1754. *Tom.* 1. *pag.* 386., daar van gesprooken. De laatste spreekt slegts van den wortel, die of in poeder tot twaalf greinen, of in een aftreksel met water tot twintig greinen, aan een kind van drie jaaren, eenige daagen na den anderen 's morgens en 's avonds gegeeven word. Doch volgens het berigt van Browne (*Natural Historie of Jamaica* 1756. *pag.* 156.) word, behalven de wortel, de geheele overige plant, het zy droog, of versch, gebruikt: Men heeft daarna ook in Europa, en vooral in Engeland, proeven daar mede genomen. Brocklesby (*Œconomical and medical Observations pag.* 282.) heeft het kruid benevens de wortel tot een dragme op vier oncen kookend water, waar van hy drie giften tien tot veertien dagen lang geeft, met nut voorgeschreeven, en berigt te gelyk, dat Hinckley twee dragmen van het kruit in zes oncen water laat trekken, Whytt (*Observat. on nervous, hypochondriac, and hysteric disorders p.* 407.) heeft ook zelve de goede uitwerkingen ondervonden, doch houd dit kruid in Engeland zwakker, dan in Zuid-Carolina, en waarschuuwt daarom, het niet te lang te laaten leggen. Van Swieten (*Comment. Tom.* 4. *pag.* 737.) houd de *Spigelia* zeer verdagt, dewyl dezelve, volgens de verzeekering van een geloofwaardig mensch, zeer geweldig naar boven en naar onderen werkt. Behalven Browne verzekeren Linning en Brocklesby, dat dezelve, in eene al te groote gifte, als *opium*, werkt, draaijingen in het hoofd, tegennatuurlyke bewee-

daan is, maakt hy den drank met een weinig citroenen-ſap en zuiker aangenaam. Hier van laat hy den zieken, vier, zes tot agt loot, alle zesde of twaalfde uur, drie dagen lang drinken. Vervolgens geeft hy een buikzuiverend middel, waar door de wormen dan gezegd worden, uitgedreeven te worden. BROWNE verzekerd, dat deeze drank ſlaap verwekt, even als het *opium*; doch dat de lyder, ontwakende, vrolyk is, en zyne oogen wel ſtaan. In Rusland heeft een Geneesheer dit middel met vrugt gebruikt. Ik heb het den Hooggel: Hr. BERGIUS (*x*) hooren roemen, en de Hr. DAHL-

BERG

weegingen, ſlaap, en ſoortgelyke toevallen verwekt. M.

Breedvoerig heb ik by eene andere gelegenheid over dit middel gehandeld in de Natuur- en Geneesk. Bibliotheek II. D. pag. 604.

(*x*) De Hr BERGIUS verhaalt in zyne uitmuntende *Materia medica e Regno Vegetabili Tom.* 1. *pag* 95., dat hy een meisje van tien jaaren in een' zeer diepen ſlaap gezien heeft, door het gebruik van eene al te groote gifte van de *Spigelia.* Men had twee oncen daarvan in twee pond water tot op de helft gekookt; en van dit af*kookſel had het kind* eerſt twee oncen, en vervolgens een once, alle zesde uur gebruikt. Na zes-en dertig uuren vondt hy haar in een' zeer diepen ſlaap; de oogleden waren zoo verſlapt, dat zy ver beneden de oog-holte hingen, konnende niet, dan met de vingers, opgeligt worden; de oog-appel was zeer verwyderd; doch deeze toevallen verdweenen van zelve, zoodra de ſlaap verminderde. Hy heeft geweldige ſtuipen door de *Spigelia* genee-

BERG pryſt hêt insgelyks zeer in een' brief, daar over aan my geſchreeven. Hy maakt gewag van eene vrouw, die door wormen en benauwtheden zeer geplaagd was. Door middel van de *Spigelia*, en buikzuiverende middelen, raakte zy dertien ronde wormen kwyt. Hy geeft deeze plant in poeder tot twintig greinen, twee of drie maalen 's daags, en in een aftrekſel van één, twee, of drie dragmen, binnen denzelfden tyd. Op deeze wyze laat hy de zieken veertien dagen voortgaan, en geeft elken derden of vierden dag een buikzuiverend middel. Volgens zyne verzekering heeft het middel in deeze gifte noch ſlaap verwekt, noch eenig ander ongemak veroorzaakt. Ik heb de kinderen dikwils met groot voordeel een tinctuur uit twee loot geſtooten worm-zaad, waar op een pond overgehaalde brande-wyn gegooten wierd, laaten gebruiken. Nadat dit eenige dagen geſtaan had, wierd het doorgedaan, en vervolgens met het geeſtrykſte gedeelte afgetrokken. Hier in laat ik een weinig zuiver *ſal martis* doen, en geef daar van een pap-lepel vol, alle morgen, zoo lang de maan aan het afneemen is, en op de twee laatſte dagen buikzuiverende middelen uit de Jalappe op de reeds aangehaalde wyze.

De Heer F. G. FISCHER roemt zeer een met water bereid extract uit onrype wal-nooten, 't welk,

zoo

neezen gezien, ſchoon men niet ontdekt hebbe, dat 'er wormen ontlaſt zyn Zeer dikwils heeft hy dit middel voorgeſchreeven, zonder ooit de buikzuiverende kragt, van welke ſommige gewag maaken, waarteneemen.

zoo hy zegt, de gemeene aard-wormen binnen twee minuuten doodt. Hy ontbind twee dragmen van dit extract in vier dragmen kaneel-water, en geeft daarvan aan een kind van twee tot drie jaar' vyftig droppelen. Na verloop van zes of agt dagen geeft hy een laxeer-middel met kwik.

De Heer DE LILLE pryst, in zyn werk over de hart-kloppingen, vooral een drankje, welk bereid word uit een scrupel van het extract uit het zwarte nies-kruid (*Extractum Hellebori nigri*) en een half scrupel van het *Vitriolum martis*, 't welk men ontbindt in twee lood *Aqua cardui benedicti*, en met een weinig, by voorbeeld een dragme, stroop van violen of honig zoet maakt. Aan een kind mag men daar van een' thee-lepel vol op eene nugtere maag geeven.

De Knoflook is ook een goed huismiddel tegen de wormen, ten zy men daar aan gewoon is. Men kan op een nugtere maag twee of drie stukken, in de lengte doorgesneeden, gebruiken, of met een boterham eeten, of klein gesneeden in melk neemen. Verscheide kinderen zyn ook van de wormen verlost door twee, vier, of zes, spys-lepels vol pekel van boter. Zoo zy daar mede eenige dagen na den anderen voortgegaan zyn, zyn daar door sterke afgangen verwekt, en wormen afgedreeven. Versche peen dryft de wormen ook af, als de kinderen daar van zoo veel eeten, tot dat zy aan den afgang raaken.

De wormen door een der genoemde middelen afgedreeven zynde; dan moet men verscheide-maa-

len, als de maan begint aftegaan, op de zelfde wyze voortgaan, ten einde niets van dit ongedierte, of van deszelfs eijeren, te rug blyve.

Voorts moet men ook tragten; aan de maag en darmen haar voorige kragten wedertegeeven: Met dit oogmerk laat men kinderen, eenige weeken lang, dertig, veertig, tot zeftig droppelen van het Edenburgfche bittere aftrekfel van Rhabarber (*Tinctura Rhei amara*), met wyn bereid, inneemen. Wanneer dit niet voldoende is; dan laat ik hen, eenige weeken lang, dezelfde gifte van den ftaal-wyn, volgens de Londenfche Apotheek bereid (*vinum chalybeatum Lond.*), gebruiken.

Word iemand door de wormen aangetaft, terwyl hy aan eene heete ziekte ter neder ligt; dan laat ik hem kwik-zilver-water drinken, waar by gevoegt word, in plaatfe van honig, de ftroop van citroenen (*Syrypus Acetofitatis citri*), zoo veel als vereifcht word, om hetzelve fmaakelyk en dorft-lesfchende te maaken; of ik laat hem drinken thée met citroenen-fap, of citroenen-marmelade. Men kan ook, in plaatfe van dit, twee deelen boomolie, een deel citroenen-fap, neevens een deel geftooten zuiker, famen roeren, en hetzelve, vier-of vyf-maal daags, lepels-wyze inneemen: Ik laat ook fomtyds in den gewoonen drank een weinig van het aftrekfel van violen (*Tinctura Violarum*), droppelen, zoo dat de drank eenigzins zuur daar van worde: daar en boven laat ik op de maag leggen den reeds aangepreezen koek van alfem, osfengal &c. Dewyl de wormen den campher niet ver-

draa-

gen konnen, en deeze, zoo wel als de azyn, in heete ziekten van nut is; zoo is, in zulke gevallen, zeer goed een drank, die een dragme campher bevat, welken men in eenen ſteenen mortier met vyftien droppelen brandewyn bevogtigt, en vervolgens tot poeder wryſt; 't welk daarna met vier lood fyngeſtooten zuiker vermengd, en dan ontbonden word in tien oncen goeden wyn-azyn, waar van de lyder eenen ſpys-lepel vol, alle uur of alle twee uuren, inneemt.

Het moeijelykſte is, den lint-worm geheel en al aftedryven. De reden daarvan ligt, deels in deszelfs lengte, *en in de* veele kromtens der darmen, deels *in het* vermogen, welk hy, nog leevende, bezit, om zich aan de darmen met de punt van het ſmalle einde, en met de mondjes, die hy aan elk lid heeft, vaſt te hegten. Dit is de oorzaak, waarom de lyder zoo hard aangetaſt word, als men beezig is, deezen worm aftedryven. Was ons een middel bekend, dat hem kon dooden, zonder de maag en darmen te beledigen; dan was het ligt gevonden; want als hy dood is, dan kan hy zich, noch met de punt, noch met de mondjes, vaſt-hegten, maar hy legt los, en word met den afgang geloosd: Dan, zulk een middel bezitten wy niet.

Ik heb reeds gezegd, dat hy zich in een kommetje beweegt, als men hem met warm water begiet, doch dat hy in een ogenblik op den grond valt, en als dood ligt, wanneer men koud water op hem giet. Hierdoor kwam ik tot de gedagte, dat ik hem mogelyk wel zou konnen verdryven, als

als ik den lyder een purgeer-middel gaf, en hem, zoodra dit zyne werking ſtond te verrigten, eene meenigte koud water liet drinken. Ik vermoedde, dat het koude water hem geheelyk het vermogen zou beneemen, om zyn ſmal einde te beweegen, en de mondjes op zyde uitteſteeken, en gevolglyk ook berooven van de kragt, om zich vaſt te houden; en dat hy als dan te gelyk door het purgeer-middel zou konnen uitgedreeven worden. Deeze gedagte deelde ik mede aan den Heere *Asſesſor* DARELIUS, die toen van de Geneeskundige Faculteit te Upſala aangeſteld was, om zorge te draagen voor de arme zieken, welke, op koſten van wylen den Bisſchop D. KALSENIUS, by de Sätra-bron onderhouden worden; en verzogt hem, zich eene gelegenheid daartoe opdoende, te willen onderzoeken, of myne meening gegrond ware. Twee weeken daarna zondt my die Heer een' geheelen lint-worm van zeventien ellen lang, waar van hy, op deeze wyze, een arm meisje verloſt had. Deszelfs ſmalle gedeelte was nog onbeſchadigd, en aan het uiteinde ontdekte men eene kleine punt met vier openingen aan de zyden, welke men toen duidelyk met het microscoop van CUFF waarnam, en die nog tegenwoordig met bloote oogen konnen gezien worden; want men bewaart hem nog onder de verzamelingen van het gaſt-huis te Upſala. Dezelfde Heer dreef 'er nog meêr by andere zieken af, en bediende zich van geen ander purgeer-middel, dan van het poeder van Jalappe des morgens, en van het algemeen buik-openend aftrekſel (*Tinctura Catholica purgans*)

gans) (*), van D. ROTHEN des namiddags. Op deeze zelfde wyze heeft de Heer LINDHULT verschei-

(*) Dit algemeen buik-openend aftrekfel vindt men befchreeven in des Uitvinders *Gründliche Anleitung zur Chymie 6te. Aufl: p.* 136. op de volgende wyze:

℞. *Rad. Jalapp unc. iv.*
Semin. Chartham. unc. ij.
Scammon. opt unc. ß.
Gumm gutt. dr. ij.

Dit grof geftooten zynde, giet men 'er op eene of ander-halve pint brande-wyn, dien men op citroenenfchillen, of op iet diergelyks, dat wel ruikt, gerectificeerd heeft. Voorts laat men het trekken; en als de brande-wyn eene roode kleur heeft aangenomen, dan giet men dien 'er af, doet 'er op nieuws by eene halve pint of meêr brande-wyn, en laat het insgelyks trekken. De aftrekfels giet men daarna by malkander, en haalt '*er omtrent* een derde gedeelte brande-wyn wederom af. LOESEKE (*auferlesenfte Arzneymittel pag.* 139) noemt deeze Tinctuur *Elixir purgans* MICHAËLIS, en geeft eene andere bereiding daar van op. Daar dezelve de *gummi gutta* bevat, en men uit nieuwe proeven de kragten van dit middel geleert heeft, mag men ook ftellen, dat dit middel niet alleen als een buikzuiverend werkt. WERLHOFF maakte van deeze *gummi gutta*, met goed gevolg, gebruik tegen den lint-worm. KALTSCHMIED (*Progr. de tænia Nat. en Geneesk: Bibl. V. D p.* 820.) maakt melding van deszelfs kragten, en BISSET is ten aanzien van het gebruik van de *gummi gutta* zeer breedvoerig. Hy gaf dezelve aan een fcheeps-Ka-

ſcheiden herſteld, toen hy het opzigt by de bron had: gelyk ook de Heer Sidre'n, die naderhand het opzigt over dezelve gehad heeft. Was het mogelyk, dat het water in de maag en darmen een half of heel uur zyne koude kon behouden; of was het doenlyk, den tyd zoo af te meeten, dat het water gedronken wierd, even voor dat het purgeer-middel zyne volkome werking verrigt, en het aanſtonds uit de maag in de darmen liep; dan zou dit middel nooit misſen. Doch dewyl dit niet altyd geſchieden kan; zoo moet men deeze genees-wyze verſcheide maalen herhaalen, en men kan tamelyk veel ſtaat maaken, dat de moeite in deezen niet te vergeefs zyn zal (*y*).

By

Kapitein, eerſt tot vyftien grein', met het extract van de gentiaan, in drie pillen, waar van 'er twee 's avonds en een 's morgens genomen wierden, en vervolgens, na onderſcheide tusſchenruimtens van een, twee, of meêr dagen, tot twintig grein', in gelyke deelen, op dezelfde tyden. Groote ſtukken van den lint-worm, en veele kauwoers-wormen wierden daardoor ontlaſt. By het gebruik raad hy zoo lange in het bed te blyven, tot dat 'er ontlaſting komt, dewyl anders by het opſtaan of zitten ligtelyk braakingen volgen. Hy ſchat dezelve tegen de ronde wormen, by volwasſen menſchen, ook zeer hoog. Het middel van Herrenschwand bevat ook, gelyk in het vervolg blyken zal, de *gummi gutta*. M.

(*y*) Dit zelfde middel word ook met vrugt tegen andere wormen gebruikt, zeer dikwils heb ik daar van voortreffelyke uitwerkingen gezien. De Hr. van den Bosch

By de bron gaat men op de volgende wyze te werk: De lyder, die den lint-worm heeft, en tot de bron komt, ruſt, na de reize, eenen dag, neemt daarop, volgens gewoonte, een purgeer-middel, en drinkt het mineraal-water des morgens, zegen of agt dagen lang. Wanneer hy zich dus gewend heeft, het koude water te verdraagen; dan neemt hy des morgens vroegtydig een laxeer-middel in, by voorbeeld, een half dragme of twee ſcrupels Jalappe, of twee tot drie lood *Sal de Seignette*. Wanneer hy beſpeurt, dat het middel begint te werken; dan drinkt hy een glas mineraal-water, en gaat daar mede voort alle drie, vier, of vyf minuuten, zonder op te tellen, of hy eene, anderhalve, of twee kannen drinkt; want, vermits hetzelve aanſtonds met den afgang wederom wech gaat, zoo kan de menigte niet bezwaaren. Men moet egter niet ſchielyker drinken, alzoo het water niet zoo ras uit de maag in de darmen zakt. Gaat de worm alsdan geheel en al wech, en beſpeurt men verder geene tekenen van denzelven; dan is de geneezing volbragt. Doch word niets, of ſlegts een gedeelte daar van ontlaſt; dan gaat men den volgenden dag met hetzelfde middel, en op dezelfde wyze, voort, en neemt, zulks noodig zynde, des namiddags zestig tot honderd droppelen van Ro-

Bosch *Hiſt: conſtit: epidem: verm: p:* 352. beveſtigd dit insgelyks, en toont, dat veele, na het gebruik van een buikzuiverend middel, met voordeel veel koud water daar op gedronken hebben.

ROTHENS genoemde aftrekſel, gemengd met een' lepel-vol ſtroop van Rhyn-bezien (*Syrupus e Spina cervina*). Gaat de worm ook dan niet wech; 't geen egter zelden miſt; dan ruſt de lyder een paar dagen, en drinkt alleenlyk des morgens zyne gewoone quantiteit water; doch begint wederom met dezelfde middelen, insgelyks twee ogtenden na elkander: Op deeze wyze gaat men geduurende de geheele bron-cuur voort, tot dat men geneezen is.

Zekere Juffrouw, die, uit hoofde haarer ongemakken van den lint-worm, my om raad vroeg, heeft, op myn verzoek, eene beſchryving van haare toevallen opgeſteld; en, dewyl dezelve deels beveſtigd het geene ik reeds gemeld hebbe, deels mededeelt verſcheide nuttige aanmerkingen; zoo zal ik haare eigene woorden hier inlasſchen.

„ Myne ouderen hebben my verhaald, dat ik in myne kindsheid door wormen geplaagt geweeſt ben; doch ik weet my niet te binnen te brengen, ziekelyk geweeſt te zyn voor den jaare 1749, wanneer ik twintig jaar' oud was. Gy weet, myn Heer, dat het toen ter tyd eene algemeene mode was, om bitter-water te drinken. Ik dronk het zelve ook, zonder dat ik weet waarom, of het moeſt geſchied zyn voor de lever-vlakken. Drie of vier weeken daarna kreeg ik eene heete ziekte met ſterke ſtuipen. De koorts hieldt op; doch de ſtuipen taſtten my, het geheele jaar door, nu en dan aan. Op niets minder, dan op eenen lint-worm, zoude ik toen ter tyd gedagt hebben. Ik herinnere my

my ook niet, welke genees-middelen ik gebruikte. In den jaare 1741. in de lente, schreeft gy my voor, wey met het uitgeperste sap van de water-kers (*Beccabunga*) en het lepel-blad (*Cochlearia*): Ik dronk daar van vyf of zes weeken lang, en wierd merkelyk beter, ja, voor eenigen jaaren, volkomen gezond. In den jaare 1747. in den zomer, gebruikte ik de gezond-bron in de dier-gaarde, zonder daar toe door eene ziekte aangespoord te zyn geworden: Ik bekenne ook, dat ik dezelve zonder eenige orde en levenswyze gebruikt hebbe. Vier weeken daarna dronk ik, by geval, een glas moezel-wyn, die eenigzins muf en onaangenaam was. Ik bevond my daarop aanstonds niet wel, en viel, een uur daarna, in eene flauwte. De volgende nagt gevoelde ik smerten rondom den navel, en eene yslyke pyn wat hooger onder den mond van de maag, het welk wel ophieldt, doch, by beurten, in vyf dagen wederkwam. Des besloot ik, uit eigen beweeging, een laxeer- middel in te neemen; en uit hoofde van 't geene gy my van ROTHENS algemeen buik-openend aftreksel gezegt had, nam ik hetzelve in eene dubbelde gifte met eenen stroop vermengd, en wel op eenen dag; wanneer de aanvallen het hevigste waren. Een uur daarna werkte hetzelve zeer sterk, en op het einde kwamen te voorschyn vyf ellen van eenen lint-worm, die de eerste was, dien ik gezien heb, en aan u overzond. Daarna hielden de pynen op, zoodat ik met rust liggen kon; doch ik gevoelde eene sterke vermoeidheid. In den jaare 1748. gebruikte ik, tien weeken lang, de

Norrmalms-bron, wanneer ik dikwils ftukken van den lint-worm loosde, hoewel nooit, zonder des morgens eene gifte van het genoemde purgeer-middel ingenomen te hebben. Hetzelve veroorzaakte zekerlyk niet meer zoo veele ongemakken, als de eerftemaal, dewyl het koude water den worm waarfchynelyk eenigzings afgemat had. Wanneer ik dit, of eenig ander, purgeer-middel gebruike, moet ik my zeer in acht neemen voor het braaken: Ik verhoede hetzelve hier door, wanneer ik alsdan alles koud eete en drinke. Op die dagen, wanneer ik onder de bron-cuur laxeerde, dronk ik van het mineraal-water, buiten de gewoone portie, den geheelen voormiddag, en zoo lange als het middel werkte, waarop ik my wel bevondt. In den zomer wierd ik verloft van twintig ellen van den lint-worm. Van dit zelfde purgeer-middel bediende ik my vervolgens geduurende den geheelen tyd, dat ik door den worm geplaagd wierd; doch eindelyk voerde hetzelve even weinig tegen denzelven uit, als het *Pulvis Cornachinus.* Gy raadde my daarom aan, des avonds tien tot twaalf droppelen van het *Oleum animale* Dippelii, en den volgenden morgen een laxeermiddel te neemen. Deezen raad volgde ik, nu en dan, geduurende twee jaar', met dit voordeel, dat telkens een gedeelte van den worm wech ging: maar als ik eens het *Oleum* verzuimde; dan raakte ik niets kwyt. Eindelyk ftondt my deeze olie zoodanig tegen, dat ik hem niet langer gebruiken kon. In den jaare 1753. nam ik my voor, den worm met allen ernst by den Norrmalms-bron te vervolgen.

Des

Des nam ik alle avond het zeever-zaad (*Semen Cinæ*), welk ik, in de eerfte agt dagen, met een weinig bloem van zwavel vermengde. Dit laatfte moeft ik naderhand wechlaaten, alzoo hetzelve hitte en onruftigheid des nagts veroorzaakte; fchoon ik waarnam, dat het tegen den worm van nut was, alzoo hy, gelyk ik ondervondt, telkens daar door verontruft wierd. Om den derden dag nam ik des morgens een laxeer-middel, dan het *Pulvis Cornachinus*, dan het *Sal de Seignette*; maar van het laatfte had ik de befte werking. Ik had, door de ondervinding in de voorige jaaren, de regte gifte leeren afmeeten; want het is opmerkenswaardig, dat, als ik dezelve te groot of te dikwils nam, geen worm afgedreeven wierd. Het water had altoos twee dagen noodig, om hem af te matten, of misfchien dieper in de darmen na onderen te fpoelen. Om den derden dag s'morgens bediende ik my, gelyk boven gezegd is, van een laxeer-middel, en dronk kort daarop twaalf tot veertien pond' koud water. Het mislukte my nooit, een gedeelte op deeze wyze uit te dryven. Op de dagen, als ik het laxeer-middel niet gebruikte, dronk ik flegts zes pond'.

Ik zette dit vyf weeken lang voort, en wel met dit gevolg, dat ik my van tagtig ellen ontlafte. Het langfte ftuk, dat ik op eenmaal loosde, was van twintig ellen. Daarenboven fcheen een gedeelte van den worm in flym te vergaan, alzoo ik, in het geene ik fomtyds loosde, duidelyk den rand van den worm zag. Dan, deeze Cuur tafte my zoo gevoe-

lig aan, dat ik, fchoon vier-maal 's daags eetende, egter zeer mager wierd, en zoodanig in kragten verminderde, dat ik my in langen tyd niet kon herhaalen. In den jaare 1754 bediende ik my wederom van deezen bron, en van de genoemde middelen; doch ik nam flegts eens ter weeke een purgeer-middel, waar door telkens eenige ellen van den lint-worm afgedreeven wierden, doch die ik toen ter tyd verzuimde te meeten.

Naderhand bevondt ik my eenige jaaren lang tamelyk gezond, doch naardien gy, myn Heer, my, by gelegenheid, te verftaan gegeeven had, dat ik niet eerder vry zou zyn, voor dat de worm met zyn fmalle einde zoude afgedreeven zyn; zoo befloot ik in den jaare 1758. de bron weder te gebruiken. Ik reisde na het land, en dronk fontein-water, welk, volgens genoomen proeven, gelyk men verzekerde, ten aanzien van de koude, het mineraal-water van Norrmalm zeer naby was. Vermits ik daar van eene verftopping kreeg; zoo dronk ik fomtyds twee of drie glaazen bitter-water, en gebruikte mede twee maal myn voorheen genoemd purgeer-middel; doch toen loosde ik geenen worm. Of het water dáaraan fchuld geweeft zy, dan of ik hetzelve niet koud genoeg gedronken hebbe, of dat ik de oorzaak moet zoeken hierin, dat ik des avonds het zeever-zaad niet innam, weet ik niet. Doch in den herfft begon de worm, die eenen tyd-lang zich genoegzaam ftil gehouden had, nieuwe ongemakken te verwekken. Hy plaagde my byna dagelyks, dan meerder, dan minder.

De

De ongemakken beftaan meeftendeels hierin, dat ik des voormiddags,als ware het,door eene benauwdheid onder den mond van de maag, en eene knelling boven de maag, aangedaan worde, die zoo fterk de overhand neemt, dat het koude zweet langs myn aangezicht loopt, en ik in flauwte meene te vallen; waartoe het egter niet komt. Meeftentyds duurt dit niet lange; maar het komt fchielyk weder. Het hield egter eens in den herfft langer dan veertien dagen aan, zoo dat ik daarvan zelfs des nagts ontwaakte. Thans heb ik voorgenomen, de tyd gunftig daartoe zynde, dezelfde middelen, als in den *jaare 1753.*, te gebruiken; en ik hoope hem daar door geheel en al te zullen konnen overmeesteren. Op Uw verzoek voege ik hier nog by eene en andere door my bemerkte omftandigheid.

Wanneer ik des morgens uit het warme bed kome; dan moet ik my zeer in acht neemen, dat myn rug niet koud worde; anders gevoele ik aanftonds eene pyn om den navel, die my doet krommen, zoo dat ik my onmoogelyk regt op houden kan: Hier by komt nog eene grilling over den rugge. Dit een uur en langer aangehouden hebbende, dan gaat het over in den loop; en daarna houd het gemeenelyk voor ditmaal op, doch komt fomtyds meermaalen des daags weder, en is altyd hetzelfde. Somtyds verwisfelt het geduurende eenige dagen op deeze wyze: Maar ik ben gewoon, het aanftonds in den beginne, gelegenheid hebbende, hier door te ftillen, dat ik my ten eerften weder na bed begeeve, wanneer de pyn gemeenlyk zonder

 den

den loop eindigt. Ik legge in dit geval een of anderhalf uur lang, tot dat ik weder warm geworden ben, en dan ben ik bykans verzekerd, den geheelen dag vry te zullen zyn. Even eens gaat het my, als ik melk of iet zoets eete. Des voormiddags plaagt my de worm het meeste: Ontgaa ik voor dien tyd de ongemakken, dan ben ik het overige van den dag vry. Ik heb dikwils gemeend, de oorzaak daarvan deeze geweest te zyn, om dat ik somtyds gevast had, maar ik heb my in deezen bedroogen. Als de worm lust heeft my te plaagen; dan helpt my het eeten niet: Ik heb egter meesten-tyds het vasten vermyd, omdat hy my anders door zyn zuigen bezwaarlyk valt. Op het einde van de donkere, en met het begin van de nieuwe maan, plaagt hy my het meest: Van de genees-middelen heb ik eenerleye werking bespeurt, of ik dezelven op den eersten, dan op den laatsten, tyd ingenomen had. Hy kwelt my niet minder op die tyden, die voor myn geslachte ongelegen zyn. Vleesch-spyzen bekomen my het best, voornamentlyk des avonds. Gebruike ik des avonds geen vleesch, maar andere zagte spyzen, dan worde ik te middernagt door een zoo sterk gezuig onder de borst opgewekt, dat ik dikwils denke flauw te zullen worden, en dan is het, als of ik in 't geheel niets gegeeten had; ik kan egter niets gebruiken, maar verdryve de toevallen door een glas versch bier. Ik heb raadzaam gevonden, de melk te vermyden: wanneer ik, naar eene onthouding van zes jaar', dezelve by geval maar proefde, bebekwam zy my altyd kwalyk. In de jaaren, wanneer

neer ik meende van den worm geheel vry te zyn, begon ik weder melk-ſpyzen te eeten, zonder ongemakken daarvan te beſpeuren, tot in den jaare 1759, wanneer ik op nieuws door denzelven verontruſt wierd: Van dien tyd af aan heb ik my weder van de melk onthouden. Ik vreeze, dat dezelve hem eenen nieuwen wasdom, en nieuwe kragten zal gegeeven hebben. Gedroogden viſch, voornamentlyk als hy in loog gelegen heeft, bekomt my kwaalyk. Somtyds ben ik door den reuk van de loog misſelyk geworden. Alle zoogenaamde magtige ſpyzen zyn my nadeelig, als mede zulke, die met *zuiker* vermengd, zoet, of ingemaakt zyn. Zoete wyn verwekt by my insgelyks eene kwalykheid, als mede zoete koek. Thée, koffy, gezoute en gerookte ſpyzen, zyn my; 't geen iet zeldzaams ſchynt te zyn; niet kwalyk bekomen, ja, zelfs geene koſt met uijen; brood, in ſoep, koude-ſchaal, of thée geweekt, is my nadeelig; ik moet het altyd droog eeten.

Door het bitter-water ben ik nooit iet van den worm kwyt geraakt, ſchoon ik in den jaare 1750. daarvan eene groote quantiteit dronk. Die ſoort van wormen, welke na het zaad van komkommers gelyken, heb ik nooit zien afgaan, maar wel geheel kleine wormen met roode koppen, waarvan ik, in een jaar, eene groote meenigte waarnam. Deeze wierden niet verdreeven door laxeer-middelen, maar door een lavement. De maag zwelt by my niet, en trekt zich ook niet in, maar word hard, wanneer de worm zich boven-waarts ophoudt, en ik

ik des voormiddags, door myn eigen toedoen, of anderzins, een' aanval kryge: Alsdan moet ik alles aan het lyf en de borst los hebben, ja zelfs myn hals-cierfel afneemen. Alle laxeer-middelen tasten my sterk aan, veroorzaaken heevige pynen en spanningen, die ik aan de beweeging van den worm toeschryve. Gemeenelyk verwekken dezelven eene misselykheid; doch zelden komt het tot braaken: Volgt dit egter; dan houdt het evenwel op, zoodra het purgeer-middel begint te werken. Ik heb in deeze omstandigheid somtyds gedacht, dat de worm boven uit komen zoude; doch ben het telkens te keer gegaan door eene teuge versch water te drinken. Het worm-zaad is geenzins nadeelig; maar ik kome veel eer daar door tot rust. Misschien vlugt de worm voor hetzelve, en begeeft zich verder na beneden. Gy begeert mede te weeten, myn Heer, hoe het met my gesteld is, wanneer de worm afgaat. Zonder hulpe van een laxeer-middel heb ik nooit eenen geloosd: Hetzelve ingenoomen hebbende, bemerke ik, hoe de worm zich boven aan den mond van de maag, of naby denzelven ophoudt, en dan ondervinde ik de reeds gemelde knelling. Komt het naderhand 'er toe, dat hy staat afgedreeven te worden; dan kruipt hy nederwaarts; en hoe verder hy afzakt, dies te meer neemen de pynen in den buik, en de koude in den rugge beneden-waerts, toe. Het schynt my mede toe, bemerkt te hebben, hoe hy als ware het tegenstand biedt, en niet wech wil, zelfs zoo, dat hy schynt zich vast te houden; 't geen veele onge-

mak-

makken veroorzaakt. Dan niet minder groot is de verligting, wanneer hy te voorſchyn komt, alsdan gevoele ik eene koude in den endel-darm. Het gedeelte van den worm, dat 't eerſt te voorſchyn komt, is niet glad, maar ziet uit, als of het aangebeeten ware, en is nooit zoo gaaf, als het einde, dat naderhand afgeſcheurd word, 't welk gemeenelyk regt aan eene geleeding geſchiedt. Met het gedeelte, dat zich 't eerſt vertoont, moet, van het overige, uitgetrokken worden, zo veel als mogelyk is, en daar by blyft het voor ditmaal; want, by de andere *ontlaſtingen* op dien dag, komt verder *niets te voorſchyn.* Grypt men den worm niet aanſtonds, en haalt men hem niet voorzichtig voor den dag; dan trekt hy zich weder te rug. Als men verder niets uittrekken kan, dan gevoele ik in den rugge eene ſoort van tegenſtand en beweeging, wanneer hy afgebrooken word ".

De beſluiten, hieruit te trekken, volgen van zelve: Des zal ik alleenlyk herinneren, dat deeze worm geweeſt zy van die ſoort, welke mondjes aan de zyden heeft, en dat hy de breedſte is, dien ik ooit gezien hebbe.

Hoe meer en grooter ſtukken men kwyt raakt, des te minder ongemakken beſpeurt men van het geen in het lighaam blyft, en zy, die veele ellen op eens kwytraaken, hebben dikwils jaaren lang geen ongemak beſpeurt.

Heeft men geene gelegenheid, het opgegeeven middel te gebruiken; dan moet men het zoo beſtuu-

ren, dat de worm in de darmen zich verder nederwaerts begeeve, en tragten hem af te matten. Het eerſte maakt, dat de weg, om hem af te dryven, korter word. Het laatſte vermindert zyn vermogen, om zich vaſt te houden.

Ik weet door ondervindinge, dat deeze worm geen gezouten of gerookt vleeſch, ham, gerookte ſalm, zuur-kool, ſpyzen met uijen, of peper-wortel, zoete-koek, of zuuren wyn, verdraagen kan. Ook zyn hem tegen, uijen, duivels-drek, het zeever-zaad, bloem van zwavel, middelen, uit yzer bereid, het extract van Alſem, en hy begeeft zich daarvan verder na beneden in de darmen. Eet en drinkt men, geduurende eenige dagen, niet anders, dan ſoortgelyke dingen; dan moet hy mede door den honger afgemat worden. Neemt men dan tefſens middelen in, die hy niet verdraagen kan, en daarop een purgeer-middel, waardoor hy, of in eene ſterke beweeging gebragt, of genoodzaakt word, zich met alle magt vaſt te houden, dan moet hy vermoeid worden. En dit is de reden, waarom men, twee dagen na elkander, laxeermiddelen inneemen moet, wanneer hy zal afgedreeven worden, want op den eerſten dag is hy nog in ſtaat zich vaſt te houden, doch op den tweeden is hy door den arbeid verzwakt, en moet gevolglyk mede geeven. Kon de lyder het uithouden, een purgeer-middel des morgens, en een ander des middags te neemen; dan was het zoo veel te beeter, alzoo de worm alsdan geen tyd hebben zou, zich te herhaalen.

Hy,

Hy, die zich na deeze regelen wil laaten helpen, verkieſt

1. daartoe het afneemen van de maan.

2. Gebruikt, twee dagen lang, geen ander eeten noch drinken, dan 't geene boven gemeld is.

3. Bedient zich op denzelfden dag, alle twee of drie uuren, van tien ſtuks van de volgende pillen:

℞. *Extract. Tanaceti.*
Asſæ fœtidæ.
Sem. Santon. aa. dr. ß. &. gr. vj.
Vitriol. Martis. gr. xij.
Mell. ſincer. q. ſ.
M. F. Pilul. pond. gr. j. fol. argent. obd.
D.

Met deeze pillen gaat men voort, tot dat men eene verligting onder de borſt, en, daarentegen pyn in den buik, en eene geringe koude in den rugge, beſpeurt: Want dit is een teken, dat de worm zich na onderen begeeven heeft. Alsdan en

4. moet men hem aanſtonds zoeken aftedryven, 't welk geſchieden kan door de Jalappe.

Aan een kind van agt of negen jaaren geeft men twaaalf, vyftien tot twintig grein', op eens, naar maate van deszelfs kragten. Dezelve moet zorgvuldig met zuiker gewreeven worden. Den volgenden dag geeft men dezelfde gifte, en, zoo dezelve dan te zwak geweeſt is, kan men dezelve vermeerderen. Tusſchen elke ontlaſting drinkt men een

een glas koud water. Een volwasſene verdraagt eene dubbele gifte.

Het poeder van HERRENSCHWAND is, veele jaaren lang als een zeeker middel tegen den lint-worm, aangezien. Zelden mislukt het ook. De bereiding is onbekent geweeſt. Thans heeft hy dezelve ontdekt, en men weet, dat het zwakker en ſterker kan gemaakt worden. Het word bereid uit vyftien, twintig, tot dertig greinen Vaaren-kruid (*Filix*), een tot vyf greinen *gummi gutta*, en vyf tot twaalf greinen *gratiola* (*). Drie zulke poeders moeten 'er gereed zyn. Daags, voor dat zy gebruikt worden, geeft hy den *mercurius dulcis* en *diagrydium ſulphuratum*, van elk tien greinen. Den volgenden dag neemt men 's morgens een poeder, welk doorgaans braakingen verwekt, en te gelyk afgangen. Twee uuren daarna het tweede, welk een ſterke afgang veroorzaakt, en daar mede komt de

(*) Waarſchynelyk is deeze bereiding overgenomen uit ANDREÆ *Diſſ. de tænia Groningæ* 1769 (*Nat en Geneesk. Bibl.* VI. *D. pag.* 554,) HERRENSCHWAND zelve heeft, wanneer hy door Göttingen reisde, aan een Geneesheer, thans reeds overleden, gezegd, dat zyn poeder uit tien tot vyftien greinen *gummi gutta*, en vyftien tot twintig greinen gecryſtalliſeert zout van Alſem beſtondt. Dit was eene gifte voor een volwasſenen, welke doorgaans braakingen en afgangen verwekte. Alle twee uuren wierd eene gifte gegeeven, tot dat de worm ontlaſt wierd. VOGEL zegt (*Prælect. de cogn. & cur. morbis pag.* 652.) dat hierby nog houts-koolen komen. M.

de worm doorgaans geheel en al te voorschyn. Doch gebeurt dit niet, dan neemt men, wederom, na verloop van twee uuren, het derde poeder. Somtyds gebeurt het, dat de worm eerst den volgenden dag ontlast word. Tusschen elke ontlasting, laat hy den lyder een dunne soep drinken. De eerste soort heeft hy altyd geheel konnen afdryven, de andere (*species secunda Plateri*) slegts by stukken. Hy heeft my geschreeven, dat hy niemand deeze poeders laat gebruiken, eer hy onderzogt heeft, of de worm nog in het lighaam zy, dit bespeurt hy, wanneer in de afgangen kleine witte korreltjes gevonden worden, nadat de lyder een of meer loot van den *syrupus florum persicorum* gebruikt heeft. Elk kan ondervinden, dat dit middel goed is. De wortel van het Vaaren-kruid is, ten allen tyde, tegen den lint-worm gepreezen. Dood dezelve den worm, dan komt de *gummi gutta* en *gratiola* te pas, om denzelven aftedryven, want beide deeze middelen verwekken schielyk sterke afgangen. Het geen daags te vooren gegeeven word, en de poeders, die op een' dag, na elkander, genomen worden, moeten den worm afmatten, zoodat, als het tweede of derde poeder genomen word, hy niet in staat is, zich vast te houden.

Neemt men zulke omstandigheden in acht, dan zal het om het even zyn, welk purgeer-middel men daar toe gebruikt, zoo het maar schielyk en sterk werkt. Dus kon ook de Hr. Nitert agt-tien lint-wormen van eene vrouw afdryven, wanneer hy vyf pillen uit twaalf greinen *scammoneum verum*, zes greinen *re-*

sina

sina Jalappæ, en twee greinen *turpethum minerale* gaf. Drie daarvan wierden den 10. Sept. des morgens, en de overige een uur daarna genomen. Zy dreeven op den zelfden dag zeven levendige lintwormen uit, den volgenden dag negen, en 's avonds kwam 'er nog een doode. Dewyl de vrouw nog niet gezond was, gaf hy haar den vierden October dezelfde pillen, doch vermeerderde dezelven met een half grein *turpethum minerale*. Den 6. Oct. raakte zy 'er wederom een kwyt. Daar zy egter nog niet volkomen hersteld was, liet hy haar, meermaalen, dezelfde pillen gebruiken, en daardoor wierden doode kawoers-wormen, benevens veele levendige ronde wormen uitgedreeven, zoodat hy eindelyk de geneezing kon eindigen.

Soortgelyke pillen had, voorheen, VAN SWIETEN aan een jong mensch voorgeschreeven, doch met een geheel ander oogmerk, namentlyk tegen de venus-ziekte. Zy dreeven eenen geheelen lint-worm uit. Naderhand heeft hy dikwils het zelfde middel met vrugt gebruikt, doch dewyl het den lyder sterk aantast, geeft hy het maar twee maal 's maands. Word het driemaal gebruikt, dan gaat de worm doorgaans weech. *Comment. Tom.* 4. *pag.* 737.

HASSELQUIST spreekt in zyne reis naar het Heilige Land, dat de lint-worm in Ægypten zeer gemeen is, en dat in Cairo het vierde gedeelte der inwooners, voornamentlyk de Joden en de gemeene man, daar mede geplaagd worden. Het beste middel, om denzelven te verdryven, word het *Petroleum* gerekend, welk zy tot twintig, of dertig,

drop-

droppelen, op eens, in water, drie dagen na elkander, als de maan afgaat, geeven, en daarop den vierden dag eene buikzuivering gebruiken. Komt de worm dan niet te voorschyn, dan wagten zy, tot dat de volgende maan wederom aan het afneemen is, en dan stellen zy dezelfde geneezing in het werk. Mogelyk zal dit aan den Schryver van den Land-artz gelegenheid gegeeven hebben, om eene geneeswyze voorteslaan, welke hy zeer goed keurd. Hy meldt, namentlyk, dat hy veertien weeken lang, aan een man, die met deezen worm geplaagd was, allerhande middelen voorgeschreeven heeft. 'Er kwamen wel stukken te voorschyn, doch de geheele worm vertoonde zich niet. Eindelyk schreef hy hem voor *petroleum* en therebinthyn-olie, van elk een half dragme, en liet hem dit in drie deelen inneemen. De zieke, die verdriet in het gebruik van genees-middelen had, kwam dit zeer weinig voor; hy nam dus alles op eens in, met dat gevolg, dat de worm geheel uitgedreeven wierd. Naderhand schreef hy aan eene vrouw, die hetzelfde ongemak had, dit middel voor. Hy raadde haar daar van vyf- en dertig droppelen 's morgens, en, zoo de worm zich niet vertoonde, veertig droppelen tegen den middag te neemen. Zy wierd verlost van negen ellen van een' dooden worm.

Wanneer nu een gedeelte van den worm te voorschyn komt; dan trekt men voorzigtig daaraan, tot dat men eenen tegenstand gewaar word: Alsdan legt men zich neder op een smal bed, en laat aan den worm binden een gewigt, zwaar genoeg,

om

om denzelven eenigzins uittetrekken, zonder hem af te ſcheuren. Dit hangt men buiten het bed, en de lyder ligt op de regter zyde: zoo hy dan geduld heeft, dan zal hy, of van den geheelen worm, of ten minſten van een groot gedeelte van denzelven, verloſt worden, voornamentlyk wanneer hy den worm laat gaan door een, uit hout gedraaid, pypje, dat eerſt met olie beſmeert, en daarna voor een gedeelte in den aars geſtooken word; want dit belet, dat de ſluit-ſpier van den aars (*ſphincter ani*) den worm klemt, 't geen anders ligt zou konnen geſchieden.

Ik vernam onlangs, dat zeker man in Calmar zoodanig door den lint-worm zy aangetaſt geworden, dat hy verſcheide maalen, in de benauwdheid, zich zelve van het leven heeft willen berooven; doch dat men hem zoo wel bewaard hebbe, dat dit belet geworden is. Men gaf hem eindelyk drie poeders, welke eenen lint-worm uitdreeven, en daar mede verdweenen alle zyne ongemakken. Door eene kleine ſomme gelds kogt ik de beſchryving van dit poeder, die ik hier zal mededeelen.

Men neemt eene geſtoote en geziſte ſteen-kool, fyn, doch ongeſtampt, bus-kruid, van elk anderhalf dragme, en zeven wel geſtooten peper-korrels.

Dit alles mengt men, en verdeelt het in drie deelen, waarvan een deel ingenomen word in een weinig Zweedſche Brande-wyn, drie ogtenden na den anderen, als de worm den lyder plaagt. Terſtond daarop neemt men, telkens een' of twee ſpys-lepels vol brande-wyn, zonder iet daarop

te

te *drinken.* Veroorzaaken deeze poeders geene byzondere beweeging in den buik ; dan vermeerdert men de volgende gifte. Gaat de worm alsdan noch niet wech ; dan neemt men , op den vierden en vyfden dag 's morgens , in water veertig grein' geftooten jalappe (*).

Ik zal hier nog byvoegen eene andere geneeswyze , volgens welke zeker voornaam man van eenen lint-worm verloft wierd, behoorende tot die foort, welke mondjes aan de zyden heeft; zoo dat hy federt den jaare 1748. niet het minfte van hem heeft vernomen.

De *geneezing* beftond hierin, dat hy 1. op eene *nugtere* maag twee of drie ftukjes knoflook, twee-drie- of vier-maal ter weeke innam, die hy, dan met thée, dan met koud water, doorflikte; 2. zich, door te paard te ryden, twee-maal ter weeke eene fterke beweeging maakte, of zich op eene lange reize begaf; 3. verfcheide maalen het zoo-ge-

(*) De gemeene man in *Biorneborg* verdryft den lint-worm door therebinthyn-olie in eene groote gifte, en in *Weft-Bothnien* door een mengfel uit gelyke deelen theer en melk, waar van hy een fpys-lepel vol, alle morgen, zeven dagen na elkander neemt. Door dit laatfte middel word de lyder in den beginne fterk aangetaft, zoo zelfs, dat 'er niet zelden ftuipen ontftaan, die egter ophouden, zoodra de worm uitgedreeven word. (*Fortfättn. af Prov. Doct. berätt. p.* 166. 263.) M.

genaamde *Hiärnische Testament* (*) telkens tot de quantiteit van een glaasje, met even zoo veel Franschen wyn, gebruikte. Het eigen berigt van den lyder vind men in de Verhandelingen der Koninglyke Academie der Weetenschappen voor den jaare

(*) Dit middel word gemeenelyk op de volgende wyze gemaakt:

℞. *Aloës hepat. unc. j.*
Croc. Oriental. dr. ß.
Rhei Alex.
Theriac. Venet. aa. dr. ij.
Agaric.
Zedoar. aa. dr. j.
Gent. rubr.
Gumm. Myrrh. aa. unc. ß.

M. *F. Species, quibus infunde Spiritus vini Gallici non rectificati* ℔iij. *Digerantur loco calido per aliquot dies, & postea filtrentur. S. Elixir Amarum* Hiärneri.

Voor het overige is de compositie van dit middel zoo verscheiden, dat byna elk huisgezin zyne eigene heeft, en somtyds uit drie, vier, of zes ingredienten meer bestaat, doch die meest-al geen kwaad doen: In allen vindt men egter eene groote quantiteit *Aloë.*

Dus heeft de Hr. Murray in de eerste uitgaave zyner vertalinge van dit werk opgegeeven, in de derde heeft hy het volgende geplaatst.

Dare-

re 1760., en verdient insgelyks hier geplaatst te worden (z).

„ Wanneer ik in den jaare 1747. in den herfst het vier- en veertigste jaar bereikt had, bespeurde ik by my zelven eene onrustigheid en rommeling in de ingewanden, voornamentlyk in de slinker zyde en vermits myn buik daar door opgezet wierd, en ik eene drukking op de borst gevoelde; zoo was altoos eene benauwdheid, verdrietigheid, en lusteloosheid daar mede vergezeld. Ik schreef dit toe aan eene bedorven maag, en zogt in den beginne my door het extract van alsem te herstellen, 't welk ik deels met wyn, deels met brandewyn, zeer sterk maakte. Dit deed eene goede werking, zoo dat de drukking en opzetting des buiks verdweenen, en wel telkens met eene beweeging in de

DARELIUS geeft de volgende bereiding op. *Socken. Apothek. pag.* 34.

℞. Rad. gent. rubr.
As. fœtid. vel myrrh.
Camphor.
Cort. Aurant. sicc.
Castor.
Extr. Aloës. aa. dr. j.
Croci scr. j.

Contus. grosso modo stent. c. sp. vini ℔j. vel Vini Portug. ℔ij. p. vj. vel vij. dies in digestione. Col. D.

(z) Zie de Geneesk. Verhandel. II. Deel. pag. 526.

de flinker zyde, die ik in den beginne voor winden hieldt. Doch ik nam toen ter tyd in de afgangen waar, kleine witte deelen, niet ongelyk aan het zaad van komkommers, maar ik wist niet, of daar uit iet te besluiten ware. In den jaare 1748. kreeg ik, ik weet niet uit welke oorzaak, eenen sterken loop. Toen kwam de lint-worm voor 't eerst te voorschyn. Ik verschrikte, meenende, dat het een gedeelte van de darmen was: Des niet tegenstaande trok ik zeer voorzigtig daar aan, en dewyl ik daarvan geene pyn, maar eene verzagting bespeurde, zoo ging ik daarmede zoo lange voort, tot dat hy stuitte en afbrak: By deeze geleegenheid raakte ik twee ellen kwyt. Dit stuk leefde en bewoog zich nog, als ik het nauwkeurig onderzogt. Ik liet het daarby berusten, bevondt my beter, behieldt altyd goeden trek tot eeten, en was van gedagten, dat ik geenen worm meer by my had: Doch ik ondervondt het tegendeel, wanneer ik naar eenigen tyd, sterk te paard gereeden hebbende, wederom van een lang stuk van den worm verlost wierd, 't welk ik insgelyks voorzigtig uittrok, tot dat het afbrak. Dit stuk was ook levendig, en maakte, als ik het in lauw water afspoelde, verscheide beweegingen. Toen begon ik voor 't eerst te overdenken, hoe en op wat wyze ik my van deezen onaangenaamen gast zou konnen bevryden, die my gestaadig, ten minsten eenige dagen in de maand, plaagde. Van myn' kant gebruikte ik het extract van alsem, en genoot, noch melk, noch iet zoets, alzoo ik bemerkte, dat zulke spyzen

zen my verontrustten, en veel beweeging in de flinker zyde verwekten. In deezen zelfden jaare 1748. raadde my een vriend, des morgens op eene nugtere maag knoflook te gebruiken. Ik maakte daar mede aanstonds in den zomer een begin, en nam daar van, twee- drie- of vier-maal in de week, twee of drie stukken, klein gesneeden, dezelven doorslikkende, of met thée, of met koud water. Om ontlastingen te weeg te brengen, gebruikte ik het *Hiärnische Testament*, waar van ik nu en dan een half glaasje met witten franschen wyn innam, 't geen my twee of drie afgangen verschafte. In den herfst reisde ik, in September, ampts-halve na Jämteland, en bediende my op de reize van den knoflook, en somtyds van het genoemde *Elixir*, 't welk van die uitwerking was, dat ik, na eenen afgang, een stuk van eenen lint-worm loosde, zonder hetzelve af te scheuren. Dit stuk onderzogt ik zeer nauwkeurig, en nam by hetzelve niet de geringste beweeging waar. Geduurende myn verblyf in Jämteland, en by myne terugreize en wederkeering na Stockholm in den beginne van October, bevond ik my wel. Met November was ik wederom amps-halve genoodzaakt na Gothenburg te reizen. Onder weg, na dat ik des morgens wel ontbeeten, en daarop myne reize voor een groot gedeelte vervorderd had, bespeurde ik eene heevige drukking in den buik, waarop eene zeer sterke ontlasting volgde, en met deeze ging een groot stuk van eenen lint-worm wech, waaraan ik, naar alle mogelyke proeven, niet het min-

ſte teken van 'beweeging of leven kon ontdekken. Zedert dien tyd heb ik verder geene tekenen van den lint-worm , of van eenig toeval, dat hy veroorzaakte , waargenomen. Geduurende den tyd, dat ik den worm had, wierd ik niet mager; ik had altyd grooten trek tot eeten, en als het eens by geval over den tyd van hetzelve was, dan beſpeurde ik eene buitengewoone zuiging in de maag, en een gekruip in de ſlinker zyde".

In dezelfde verhandelingen, voor den jaare 1747, is opgegeeven, van welk eene voortreffelyke uitwerking het genoemde *Elixir* tegen den lint-worm geweeſt zy in eenen jongen binnen Abo (*a*).

Dat

(*a*) Gelyk de waarneemingen van den Heere ROSÉN door hem nuttig geoordeeld zyn in het werk te lasſchen, alzoo zal het mede niet ondienſtig zyn, die van den Heere SPÖRING hier te plaatſen.

Een Koopman in Abo had eenen leer-jongen, die zeer bleek uitzag, en in al zyn doen zeer dom en traag was, en zich daarom veele ſlagen op den hals haalde. Dees kreeg eenige aanvallen van eene tusſchenpoozende koorts. Zyn heer nam toevlugt tot zyn gewoon huismiddel, het *Hiärniſche Teſtament*, goot daar van een groot gedeelte in een glas, en daar op zoo veel ſterken brande-wyn, tot dat het glas vol was; hy liet dit den jongen uitdrinken, en belaſtte hem na bed te gaan, ten einde aan het zweeten te geraaken, en dus de koorts te verdryven. Deezen raad volgde de jongen, en leide, om zoo veel te beter te zweeten, eenen goeden pels op zyn lighaam. Na verloop van een uur, moeſt hy ter ſtoel gaan, met dit gevolg, dat hy eenen zeer grooten lint-

Dat de knoflook een treffelyk middel tegen den lint-worm zy, en denzelven eindelyk, na een aanhoudend gebruik, doode, heb ik, door de ondervinding, in de zoo even aangehaalde verhandelingen der Koninglyke Academie der Weetenschappen, voor den jaare 1760. getragt te bewyzen (*b*). *Dezelve* verdient niet minder hier geplaatst te worden.

Eene Dame, in de twintig jaaren oud, die geduu-

lint-worm loosde. Zyn Heer was grootelyks bekommerd, begaf zich na Spöring, en verzogt zyne hulpe, dewyl hy dagt, dat de jongen alle zyne darmen zoude kwyt raaken. Deeze, by den jongeling komende, bevondt, dat de varkens en honden een groot gedeelte van den worm verteerd hadden, doch dat het geene nog overig was, nauwelyks plaats vinden kon in den bol van een' hoed. De worm had nog eenige beweeging, was van kleur, als schoon-gewasschen darmen, had veele afdeelingen, en op zyde eenen donkeren rand. Daar hy het breedste was, kwam de breedte overeen met die van eenen vinger, doch na het einde toe nam hy in breedte af: ook eindigde hy niet in eene punt, maar was even als afgesneeden, 't geen mogelyk door de gemelde dieren geschied was. De jongen purgeerde den geheelen dag zeer sterk; men gaf hem niet anders, dan een afkooksel van haver met zoete melk. Den volgenden morgen bevond hy zich gezond, doch wat vermoeid, en kreeg van dien dag af aan eene gezonde kleur, wierd vrolyker, sprak zeer wel, en was in alles veel vlugger en bekwaamer, dan te vooren. Zie de Geneesk. Verhandel. I. D. pag. 173.

(*b*) Geneesk. Verhandel. II. D. pag. 523.

duurende het geheele jaar 1755. door eene benauwdheid, met eene foort van wanhoope, van aanhoudend weenen, ftuiptrekkingen, en flauwtens, die zich dikwils openbaarden, geplaagd was, kreeg eindelyk verligting, na dat zy fpaa-waater uit de bron van Pouhon gedronken had, en wierd allengskens tamelyk gezond; niet tegenftaande zy mager en zeer bleek was. Zy dronk in 't vervolg alle jaar' dit water, en, gelyk het fcheen, met voordeel. In den jaare 1759. wierd zy weder ziekelyk, en gebruikte, ter plaatfe daar zy zich ophieldt, verfcheide middelen met verligting en voordeel, zoo dat zich een ftuk van den lint-worm openbaarde, van die foort, welke mondjes op zyde heeft. Zy wierd egter fomtyds door gemelde ongemakken aangetaft.

In den beginne van den jaare 1760. vroeg zy my om raad. Ik bewoog haar, alle morgen twee of drie ftukjes knoflook te eeten, en den volgenden zoomer weder Spaa-water te drinken. Zy ging alle morgen met den knoflook voort tot in de maand van July, wanneer zy het genoemde water begon te drinken. Hetzelve tien dagen lang gebruikt hebbende, reisde zy vyftien mylen ver, rufte eenen dag na de reize uit, en vervolgde daarna het water alle morgen te drinken, fchoon het haar veel moeite koftte, om het binnen te houden. Hier at deeze Dame alle avond' aard-beijen, die den volgenden dag altyd eene ontlafting te weeg bragten. Den derden morgen, na dat zy het water wederom had beginnen te drinken, of den vierden na de rei-

ze,

ze, kreeg zy ſterke ſtuipen met buik- en heevige hoofd-pynen, en, eer zy haare vles uitgedronkenhad, loosde zy den lint-worm in eenen klomp geheel en al te gelyk met het ſmalle einde. Hetzelve had eene ſoortgelyke punt, als ik te vooren beſchreeven heb; doch de vier gemelde gaaten kon ik niet zien, alzoo ik geen vergroot-glas by der hand had. De geledingen van deezen worm waren zeer digt. De Dame bragt daarna haare bron-cuur ten einde, had verder geene ongemakken, en dronk het water zonder moeite. De luſt tot eeten, die haar geduurende al dien tyd ontbrooken had, kwam allengskens weder, en veertien dagen daarna, wanneer ik de eere had haar te bezoeken, kreeg zy wederom eene gezonde kleur, en ſcheen ook vet te worden.

Des hoope ik, dat zy verder geenen worm meer by zich hebben, en voor het toekomende eene beſtendige gezondheid genieten moge. Kort na dat zy van denzelven verloſt was, liet ik hem in een kommetje met lauw water leggen; doch niets bewoog zich meer aan hem, dan het ſmalle gedeelte, en omtrent een half-vierden-deel eener elle in de midden. Ik begoot hem met eenigzins warmer water, en dezelfde deelen kroopen wel, maar het overige was dood. Daarop goot ik 'er koud water by, en toen verlooren de genoemde deelen mede alle beweeging; die zy egter op nieuws wederkreegen, als ik den worm wederom met warm water begoot.

Ik beſloot gevolglyk hier uit, dat deszelfs grootſte gedeelte dood was, en hebbe, uit hoofde van

een ander geval, reden te gelooven, dat de knof-look hem gedood hebbe. Ik begaa daarom geenen mis lag, wanneer ik vaststelle, dat hy geheel en al door knoflook kan gedood worden, indien men daar mede lange aanhoudt. Deeze Dame bediende zich van denzelven zes maanden lang, en doodde daarmede het grootste gedeelte van zestien ellen; want zoo lang was dat stuk. Men heeft reden te vertrouwen, dat het overige, na een aanhoudend gebruik van zes maanden, insgelyks zou gedood zyn geworden, als het noodig geweest, en de worm niet te vooren wechgegaan ware, schoon men zelfs aan het smalle gedeelte van den worm een veel sterker en taayer leven wilde toeschryven, dan aan deszelfs overig gedeelte. De schokking op de reize zal hem waarschynelyk in eenen klomp samengepakt hebben, Als dit geschied, dan raakt hy de darmen in eene kleinere plaats aan, dan wanneer hy in de lengte legt; gevolglyk kan hy zich alleen met een klein gedeelte zyner mondjes vast hegten, en is dus gemakkelyker af te dryven. Hier wierd het afdryven te meêr verligt, doordien zoo een groot gedeelte van hem dood was. De aard-beijen zyn altyd gewoon, onder de bron-cuur des voormiddags te doen laxeeren, als men die 's avonds te vooren eet, zelfs somtyds zoo heevig, en met zulke zwaare buik-pynen, dat men dezelven door wat caneel-brande-wyn moet doen bedaaren. Hier strekten zy tot een laxeer-middel, en dreeven den worm uit; terwyl intusschen het nog levendig gedeelte, door het koude water, als ware het, beroofd wierd

van

van zyn leven, en van de kragt, om zich vaſt te houden.

De Rhabarber-droppelen, waar op ik my zoo dikwils heb beroepen, worden bereid op de zelfde wyze, als de Heer Asſesſor DARELIUS in zyne Land-Apotheek, *p.* 333. opgegeeven heeft (*); doch als men dezelven tegen de wormen gebruikt; dan is de volgende compoſitie aan te pryzen;

℞. *Rad. Rhei Alex. unc. iij.*
Pasſul. major. exacinat. unc. j.
Flaved. Cort. Aurant. unc. ß.
Rad. Liquirit. dr. ij.
Cardamom. min. ſcr. iv.
Hydromel. vet. ℔ij.
Conciſ. contuſ. Mixt. Digere per quatriduum
Col. expresſ. adde
Extr. Tanaceti unc. ß.
Sacchar. alb. unc. iij.
D.

Ey

(*) Namentlyk.
℞. *Rhei Alexandr. unc ij.*
Uvar. paſſ. unc. j.
Cort. citr.
Rad. Liquirit. aa unc. ß.
Cardamom min. dr. ij
Vin. Portugall. ℔ij.
M. Diger. p. biduum. col. expreſſ. adde
Extr. Enul. unc. ß.
Sacchar. alb. unc. iij.
m.

M.

By de eerſte uitgaave van myne Vertaling, oordeelde ik het niet ondienſtig te zyn, hier ter plaatſe gewag te maaken van eenige middelen, die van veelen tegen de wormen aangepreezen worden, en waarvan de Heer Rose'n weinig of geen melding maakte; ſchoon nu gemelde Heer in de laatſte uitgaave breedvoeriger omtrent ſommige middelen geweeſt is, agt ik het egter noodig, het kort vertoog, by myne eerſte uitgaave gevoegd, hier wederom in te lasſchen, zynde hier en daar ook vermeerderd.

Men bevorderd de geneezing, vooreerſt, wanneer men de neſten der wormen vernietigt, door zulke middelen, welke de darmen verſterken, en de taaije ſlym, waarin de wormen zich ophouden, verdeelen, en uit het lighaam dryven; hiertoe behooren de bittere, zeepachtige, prikkelende, ontbindende, verſterkende, en te gelyk buik-openende, en zagte kwik-middelen, hoedanige voorſchriften men aan de hand gegeeven vindt door Boerhaave, in *Materie Medica.* Men moet egter in het verkiezen derzelven zeer omzigtig te werk gaan, en zich ſchikken na de jaaren en kragten der lyders. Kinderen willen dezelven doorgaans niet gebruiken, en daarom kan men by deezen zich van ſoortgelyke uitwendige middelen bedienen: Het *Unguentum Agrippæ* en *Arthanitæ* ſchikt zich zeer wel daartoe; men neemt van elke zalf eene gelyke quantiteit, en ſmeert dezelve op den buik. In zeer klei-

kleine kinderen kan dezelve eene al te ſterke ontlaſting verwekken, en daarom moet men by deeze ſlegts eene zeer geringe quantiteit teffens gebruiken, en, zoodra zy beginnen over buik-pynen te klaagen, daarmede ophouden. Volgt eene ſterke ontlaſting; dan eiſcht de voorzigtigheid, dat men met zeep-zop den navel en de omliggende deelen van den buik ſchoon afwaſſche.

Het tweede oogmerk in de geneezing is, de wormen te dooden door zulke middelen, die aan de maag of darmen geene ſchaade toebrengen. Het eerſte, welk daartoe aangepreezen word, is de honig, die, in eene groote quantiteit gebruikt wordende, ſomtyds voor de wormen nadeelig is, doch in de meeſte gevallen geen nut aanbrengt. Het zelfde heeft plaats met den olie, die, in eene groote gifte en by aanhoudentheid gegeeven, gezegd word, veele wormen uitgedreeven te hebben; doch deeze middelen dienen meer, om de darmen ſomtyds te verzagten, en het lighaam in ſtaat te ſtellen, dat hetzelve ſterker middelen zou konnen gebruiken.

De zouten zyn mede, voornamentlyk wanneer zy in eene groote quantiteit gebruikt worden, den wormen ſchaadelyk, doch dewyl men deeze niet geeven kan, dan in eene zeer maatige quantiteit, zullen zy aan de darmen geen ongemak toebrengen; zoo blykt het teffens, dat men, in deeze ziekte, zich niet veel voordeel daarvan belooven konne: Wanneer dezelven egter te gelyk eene purgeerende kragt hebben, zoo als het *Sal ſedlicenſis*,

sis, *Ebshamensis*, en andere soortgelyke, dan zyn zy van meêr nut.

Vooral heeft men getragt in het lighaam te brengen zulke middelen, die van de wormen niet zouden konnen verteerd worden, of hen op eenige andere wyze schaadelyk zyn.

Men kan de voornaamste middelen, tot deeze soort behoorende, verdeelen in drie clasfen. De eerste clasfe bevat zulke middelen, welke scherp en ruuw zyn, en die, door de worms-wyze beweeging der darmen gedrukt wordende, de wormen, gelyk men beweert, zouden vernietigen, of ten minsten zeer benadeelen; zoodat zy, of dood, of zeer verzwakt, uit het lighaam zouden konnen verdreeven worden. Onder de tweede clasfe zyn begreepen die middelen, welke eenen onaangenaamen en doordringenden stank door de darmen verspreiden: En de derde clasfe bevat zoodanige middelen, die, schoon zy op geene der beide voorgaande wyzen aan de wormen schaadelyk zyn, egter door de ondervinding bevonden zyn, aan dezelven zeer veel nadeel toetebrengen.

Tot de eerste clasfe brengt men het middel van den beroemden Mead, bestaande uit gelyke deelen geschrapt tin en rood coraal, welke tot een zeer fyn poeder gewreeven wierden, en waarvan hy een dragme met de conserf van alsem (*Conserva absinthii maritimi*), tot een' slikbrok gemaakt, tweemaal daags liet gebruiken. Alston schreef het tin in eene veel grootere quantiteit voor: nadat hy den lyder een purgeer-middel had laaten gebruiken, gaf

gaf hy, den volgenden morgen, op eene nugtere maag, twee oncen van het poeder van tin, 't welk hy, door eene zeer fyne zeef gezift, en met agt oncen gemeenen zwarten ſtroop vermengd had; den morgen daarop gaf hy eene once tin met vier oncen ſtroop, en den derden dag een half once tin in twee oncen ſtroop: Op den vierden dag ſchreef hy een purgeer-middel voor, uit zene-bladen (*Folia Sennæ*) en *Manna* bereid, 't welk ook den dag, voor dat hy het tin gegeeven had, gebruikt was. Met groot voordeel, zegt hy, de genoemde quantiteit in volwasſenen gebruikt te hebben: doch in kinderen ſchikte hy die na de jaaren; *Medical Esſays vol. 5. part. 1. n. 7. p.* 77. Brocklesby verkieſt verſch vylſel van tin, en geeft hetzelve aan kinderen tot een half once voor drie dagen na elkander, en een once of meêr aan volwasſenen. Op den vierden dag acht hy het noodig, een ſterk purgeer-middel uit de *Jalappa* en *Mercurius dulcis* te geeven; waarop hy wederom het vylſel van tin laat gebruiken, en op denzelfden tyd een purgeer-middel herhaalt. Hy oordeelt, dit middel veel kragtiger te zyn, wanneer hetzelve gevyld, dan tot een poeder gemaakt, gegeeven word. Wanneer men hetzelve agt of tien dagen lang gebruikt heeft; dan raakt de lyder, zoo hy zegt, eene meenigte doode en leevendige wormen kwyt.

De Heer Rose'n heeft dit middel mede dikwils gebruikt, ſomtyds met een goed gevolg, doch in andere gevallen zonder nut, gelyk hy zegt in *Abhandl.*

handl. der Schwedischen Academie der Wissenschaften, 9. *Band*, *p.* 136. Zie Geneesk. Verhandel. I. D. pag. 187.

Volgens het voorschrift van MEAD, heb ik het poeder van tin zeer lange laaten gebruiken door een vrouws-persoon; dat eenen lint-worm had, en waar tegen dit middel vooral aangepreezen wordt; en op den vierden dag een purgeer-middel voorgeschreeven uit de *Jalappa* en *Mercurius dulcis*: in den beginne deedt het tin niet de minste uitwerking. en het purgeer-middel verwekte geene ontlastingen: ik bleef egter met dit middel aanhouden, liet haar 's daags, tot drie dragmen toe, van het tin gebruiken, en schreef, in plaatse van het genoemde purgeer-middel, voor een aftreksel uit *Tamarinden*, *Manna*, zene-bladen en andere soortgelyke zagte buik-openende middelen, welke by lyders, sterk van ingewanden, veel eer ontlasting te weeg brengen, dan alle andere heevige purgeer-middelen, die, door hunne sterke prikkeling, de darmen doen samentrekken en veeltyds veroorzaaken, dat de stoffe, die ontlast moest worden, in het lighaam te rug blyft. Op deeze wyze raakte zy in den beginne verscheide stukken van den lint-worm kwyt; doch in vervolg van tyd bragt dit middel wel eenige afgangen te weeg, maar dreef nooit iet van den worm uit: Ik gaf haar dan, om den worm dies te meêr nadeel toe te brengen, op den vierden dag eénige greinen harst van Jalappe (*Resina Jalappæ*), welke, schoon tot vyftien greinen toe op eenmaal

eenmaal gegeeven zynde, nooit eenige ontlasting veroorzaakte, maar waar door de lyderesse eene zeer sterke beweeging in den buik ontwaar wierd, die die haar somtyds flauw maakte, en eenige uuren daarna ophield; en wanneer zy als dan het bovengenoemde aftreksel gebruikte, loosde zy eene ongeloofiyke quantiteit doode stukken van den worm. Op deeze wyze voortgaande, is zy zeer veel kwyt geraakt, heeft veel in haare gezondheid toegenomen, maar is van den worm nog niet geheel en al verlost (*c*).

Vylsel van staal (*Limatura Martis*) word van veelen ook sterk aangepreezen, en is in sommige gevallen van nut bevonden; doch in andere vrugtloos gebruikt. Deszelfs werking schynt met die van het tin overeen te komen.

De tweede classe bevat de middelen, die, door hunnen stank aan de wormen nadeelig zyn, en tot dezelven is betreklyk, voor eerst, de knoflook (*Allium*), welks doordringende reuk aan allen bekend, en voor veelen ondraaglyk is. Dezelve schynt niet alleen door den reuk schaadelyk te zyn, maar ook, door de beweeging der darmen te vermeerderen, te weeg te brengen, dat de wormen zich minder aan de darmen konnen vasthouden, en dus veel gemakkelyker konnen uitgedreeven worden. De werking van dit middel is veel grooter in hen

(*c*) In deezen staat is zy gebleeven, tot dat ik naar de Academie te Leyden in 1770. geroepen wierd, en na dien tyd heb ik nauwelyks iets van haar vernomen.

hen, die aan hetzelve niet gewoon zyn; en deeze konnen eenige ſtukjes eens 's daags eeten. Uit 't geen de Heer Rosé'n omtrent dit middel zegt, blykt deszelfs voortreffelykheid.

De Duivels-drek (*Aſa fœtida*) word tot hetzelfde oogmerk aangepreezen, ſchynt wegens deszelfs verſchrikkelyken ſtank, die, wanneer dezelve verſch uit Aſia gebragt is, byna onverdraaglyk is, tot dit oogmerk dienſtig, en is daarom by veelen in gebruik. Ook brengt men tot deeze claſſe den dooden kop, welke overblyſt van de hertshoorn, wanneer door een ſterk vuur alle vlugge deelen uit dezelve zyn uitgedreeven; den zwavel, wiens bloem met zuiker gewreeven aan van Doeveren verzekerd is, zeer voordeelig geweeſt te zyn, en de wortel van de gemeene valeriaan (*Valeriana Sylveſtris*), welke, tegen de vallende ziekte zoo beroemd, met een goed gevolg, by de purgeer- en andere middelen door Störck gevoegd is, om de wormen uit te dryven.

Onder de derde claſſe, bevattende de middelen, welke, ſchoon geene der voorgemelde eigenſchappen bezittende, egter aan de wormen ſchaadelyk bevonden zyn, word gebragt, het aftrekſel van de bloemen en jonge bladen der Perſikke-boomen, 't welk Boulduc pryſt, als een der beſte middelen, om de wormen in kinderen te verdryven. De wortel der vaaren (*Radix Filicis*) word verzeekerd een zeker middel tegen alle ſoorten van wormen te zyn, en waarſchynlyk komt dezelve in het geheim van Andry: Van deeze wortel geeft men aan eenen vol-

volwassenen een of meer dragmen in honig of wyn, en laat hem den volgenden dag een purgeer-middel gebruiken. Veelen oordeelen, dat de wortel van den moerbeijen-boom met die der vaaren zoude overeen komen, en laaten daarom twee of vier dragmen daarvan in water kooken; welken drank zy in tweeën verdeelen, en des morgens en 's avonds laaten gebruiken. Brouzet egter heeft dit middel dikwils zonder vrugt gebruikt. Een poeder van water-look (*Scordium*) zou, volgens het getuigenis van Barrere, tegen de wormen mede zeer voordeelig bevonden zyn.

Bittere en specery-agtige middelen, die tegen dezelven zeer sterk gepreezen worden, versterken wel de ingewanden en verbeeteren de kwaade lighaams-gesteldheid; maar men kan met geene zekerheid zeggen, dat dezelven voor de wormen schaadelyk zyn, daar de ondervinding geleerd heeft, dat dezelven in de allerbitterste afkooksels in 't leven gebleeven zyn. Van den koorts-bast is het egter bekend, dat dezelve tegen de wormen dikwils met vrugt gebruikt zy.

Zeer voordeelig heeft men den levendigen kwik geoordeeld, om de wormen te dooden; zelfs verzekert men, dat men aan kinderen eenige greinen kwik met een zeer goed gevolg gegeeven heeft; doch van eene kleine gifte schynen de wormen niet gedood te konnen worden, en men kan dezelve met geene zekerheid in kinderen herhaalen; Ook is het nog zoo zeker niet, dat de kwik voor de wormen zoo nadeelig zyn zoude: Scopoli immers

heeft nergens meêr wormen gevonden dan omtrent de kwik-mynen, zoo zelfs, dat byna niemand van dezelven bevryd is; en egter leeven deeze menschen in eene lugt, die bezwangerd is met den kwik, door het vuur vlug gemaakt; ook loopt daarenboven de kwik zeer schielyk weder uit het lighaam. Anderen zyn van gedagten, dat water, met kwik gekookt, eene zonderlinge kragt tegen de wormen verkryge, zoo dat zy daar door gedood worden: veelen raaden daarom, gelyk de Heer Rosén, aan, hetzelve tot dit oogmerk te gebruiken; ook vind men zeer goede uitwerkingen daarvan aangetekend. Verscheide middelen uit den kwik bereid, worden, met vrugt gebruikt, om de wormen uit het lighaam te dryven; vooral wanneer die by purgeer-middelen gevoegd worden.

Het is bekend, dat scherpe en bytende zuuren schaadelyk voor de wormen zyn; de Azyn schynt aan dezelven nadeelig te zyn, en te weeg te brengen, dat zy de darmen loslaaten, en uitgedreeven konnen worden. Boerhaave nam *Aloë*, saffraan, en *Myrrha*, goot daarop twintig-maal zoo veel sterken overgehaalden wyn-azyn, in een groot phiool-glas, dit kookte hy twaalf uuren lang, en goot vervolgens den azyn 'er af, die met de kragt der genoemde deelen bezwangert was; op het overschot goot hy de helft der eerstgenoemde quantiteit, kookte dezelve als vooren; vermengde beide deeze aftreksels, en verdikte die, tot dat een derde gedeelte daarvan overig bleef, dus had hy zeer sterken azyn, die de kragt der genoemde middelen bezat,

bezat, en dien hy onder anderen aanpryst tegen de wormen. Hy gaf dit middel van een tot drie dragmen in meê (*Hydromel*), of in zoeten wyn.

Het Yzer-vitriool (*Vitriolum martis*) doodt de wormen in de maag schielyk, en zeker, welke dan gemeenelyk kort daarna uitgebraakt worden. VAN DOEVEREN heeft van hetzelve zeer goede uitwerkingen gezien. Men ontbindt, voor een volwassen mensch, een dragme in een pond water, laat hetzelve nugteren drinken, en den lyder daarop eene kleine wandeling doen. Voor kinderen schikt men de gifte na de jaaren, ook kan men den lelyken smaak door den eenen of anderen stroop verbeteren: BOERHAAVE heeft door het *Vitriolum martis* met honig ingegeeven, een' voornaamen Rus van eenen lint-worm, die drie-honderd ellen lang was, verlost. Het staal, vooral de staal-wateren, als ook het *vitriolum martis ad albedinem calcinatum* met de *Jalappa*, worden mede van anderen gepreezen.

Het koper, of 't geene uit hetzelve bereid, en tot dit oogmerk aangepreezen word, is geenzins een veilig middel, maar moet met veel omzigtigheid gebruikt worden; ja, zelfs is het beter geheel daarvan af te zien, schoon hetzelve door eene kundige hand bestierd, somtyds van nut geweest zy. De gemeene man pryst meê, op kopere duiten te gieten, en denzelven daarna te gebruiken: doch ook dit is een zeer onzeker middel, en kan somtyds gevaarlyke toevallen veroorzaaken.

VAN DOEVEREN heeft, in het dooden der wor-

men, verwonderlyke uitwerkingen gezien van den Jenever, die egter, volgens de gedagten van VAN SWIETEN, van de Jenever-besſen niet ſchynen af te hangen, alzoo TORTI door de ondervinding geleerd heeft, dat dezelven in zuiveren brande-wyn mede zeer ſchielyk gedood worden, en uit alle zyne proeven beſluit, dat in den wyn, en vooral in deszelfs geeſtryke gedeelte, iet zy, dat aan de wormen ſchaade toebrengt. Dewyl nu kinderen niet, dan eene zeer geringe quantiteit wyn, of brande-wyn, konnen verdraagen; zoo ſpreekt het van zelve, dat men ſomtyds, alleen in volwasſenen, eenig voordeel van dit middel te verwagten hebbe, welk voordeel, volgens de proef van onzen Schryver, die eenen worm in brande-wyn eenen dag in 't leven gehouden heeft, mogelyk niet groot zyn zal.

Men weet by ondervindinge, dat de wormen door ys of ys-koud water ſchielyk ſterven, en daarom hebben ſommigen aangeraaden, veel koud water tegen dezelven te drinken. Veelen achten dit middel gevaarlyk, doch de proeven van onzen Schryver ſchynen te beveſtigen, dat men zich met zekerheid op hetzelve verlaaten konne. In het algemeen egter kan men van dit en alle andere middelen, om de wormen te dooden, aanmerken, dat tot nog toe geen een zeker middel bekend zy, en dat het eene middel in den eenen, en het ander in eenen anderen lyder voordeelig bevonden zy.

De ſterke purgeer-middelen werken ſomtyds het meeſte uit; en daarom heeft men aan dezelven altyd

tyd de eerfte plaats onder de middelen tegen de wormen gegeeven: De *Aloë*, het *pulvis Cornachinus*, de *Scammoneum*, *gummi gutta*; en meer anderen, doch vooral de *Jalappa*, worden in dit geval gepreezen. VAN SWIETEN wierd geraadpleegd door eenen jongeling, die eenen kwaadaartigen druipert had, en wiens pis-buis met zeer veele wratten (*verrucæ*) bezet was. Hy fchreef hem voor een fterk purgeer-middel uit *Turbith minerale*, *Scammoneum*, *Refina Jalappæ*: De jongeling had zeer fterke ontlaftingen, de druipert wierd beter, en hy was te gelyk kwyt geraakt eenen geheelen lint-worm, waar tegen hy zeide te vooren allerhande middelen vrugtloos gebruikt te hebben. Naderhand heeft VAN SWIETEN dit middel dikwils met voordeel gebruikt, en hetzelve, alzoo het 't lighaam zeer fterk aantaft, twee-maal in de maand gegeeven; zelden is het driemaal gebruikt, of de worm was geheel uitgedreeven.

BOERHAAVE raadt aan, twee greinen van het *Argentum Hydragogum* BOYLEI, *vel* ANGELI SALÆ te neemen, dezelven met zes greinen brood-zuiker in een' glaazen mortier te wryven, en met tien grein' kruim van brood, tot pillen te maaken. Deeze laat hy van een' volwasfen menfch nugteren gebruiken, en daarop drinken vier of zes oncen water met honig. Dit middel veroorzaakt ontlaftingen, doodt alle foorten van wormen; doch men moet zich wagten, hetzelve dikwils, of in eene te groote quantiteit, te gebruiken, alzoo het een knaagend middel is, 't welk de maag zeer verzwakt; welk onge-

ongemak men egter door geley van Jenever-besfen wech neemt.

Deeze en foortgelyke middelen moeten altyd met de grootfte omzigtigheid gebruikt worden, en hebben nooit plaats by kinderen. Men heeft egter ook veel zagter purgeer-middelen, die mede kragtig genoeg zyn: Zoo een middel is de *Jalappa*. Het poeder van dezelve is altyd veiliger, dan de harft; ook is het goed, hetzelve lang met zuiker te laaten wryven, ten einde de taayheid der harftagtige deelen gebrooken worde. Somtyds is het zeer voordeelig geweeft, de darmen te vullen met den reuk van middelen, die voor de wormen nadeelig zyn, by voorbeeld, van duivels-drek, en daarop een purgeer-middel te geeven.

Welke uitwerkingen men kortlings aan de braakmiddelen heeft toegefchreeven, heb ik hier vooren reeds getoond.

Met vrugt voegt men de worm-doodende by buik-openende middelen. De Lille heeft gewenfchte gevolgen gezien van het *Extractum Hellebori nigri* met het *Vitriolum Martis*. Störck heeft van het volgende middel, insgelyks met eenen gewenfchten uitflag, vier-maal des daags aan een volwasfen menfch een half once, en aan kinderen een of meêr dragmen, gegeeven:

℞. *Sal. Polychr.*
Pulv. rad. Jalapp.
——— *Valerian. five phu. aa. dr, j.*
Oxym. Scillit. unc. iv.

In

Aan kinderen heb ik veeltyds foortgelyk middel, als de Hr. Störck voorfchryft, met een zeer gewenfcht gevolg gegeeven, en doorgaans *Pulv. rad. Jalapp. Valerian. aa. dr. j.* laaten mengen, onder drie oncen zuiveren witten honig, beveelende daarvan alle uur of alle twee uuren een eyer-lepeltje te geeven; zeer veele wormen zyn daardoor uitgedreeven, en onder anderen heb ik van een meisje van agt jaaren, welk eenen zeer opgezwollen, harden, buik, uitpuilenden navel, zeer verwyde oog-appel had, zeer fterk at, en ongedaan uitzag, binnen een uur, zes- en dertig ronde wormen daar door zien ontlaften.

In onze Apotheeken heeft men worm-koekjes (*Tabellæ ad Vermes*), welke uit beide de genoemde middelen beftaan, en dikwils met vrugt gebruikt worden. Men geeft, naar maate van de jaaren, een half, een of meer van dezelven.

De Heer Nouffer, een Zwitzers Geneesheer, heeft veele jaaren met het gewenfcht gevolg, een middel tegen den Lint-worm gebruikt, 't welk, na zyn' dood in handen der Weduwe gekomen zynde, door den Koning van Vrankryk gekogt, en op zyn bevel onderzogt, en vervolgens waereldkundig gemaakt is. Hetzelve beftaat in de wortel van het mannelyk vaaren-kruid, welk gegeeven word, na dat de darmen zoo door eene foort van fop, als door een lavement, glad en glibberig gemaakt zyn, en waarop de lyder een purgeer-middel uit den *mercurius dulcis* verfcheiden maalen gefublimeert, *refi-*

na *Scammonei*, en *gummi gutta* gebruikt (*d*).

Eindelyk vindt men ook verſcheide uitwendige middelen aangepreezen. Dat men zalven tot dit oogmerk gebruiken konne, is voorheen reeds gezegd. Zet-pillen uit bittere, en andere, zaaken, worden mede ſterk aangepreezen, vooral tegen de aars-maaden; doch men merkt gemeenelyk op, dat deeze wormen alsdan van plaats veranderen en hooger op in de darmen kruipen. De clyſteeren hebben alleen deeze nuttigheid, dat men zich in kinderen gemakkelyker daarvan bedienen kan, dan van andere middelen; en dat men hetzelfde oogmerk kan bereiken, wanneer men drie-maal zoo veel neemt, als men inwendig zou voorſchryven. Men zoekt ook door dezelven te weeg te brengen, dat de wormen van plaats zouden veranderen, en dus gemakkelyker uitgedreeven konnen worden; tot dit oogmerk laat men den lyder bittere middelen gebruiken, en ſpuit melk in de darmen.

Zyn nu de wormen gedood en uit het lighaam gedreeven; dan moet men ook alle ongemakken, welke door dezelven veroorzaakt zyn, en dikwils nog

(*d*) Zy, die dit middel zouden willen beproeven, konnen daar omtrent nadere opheldering bekomen in eene Verhandeling over den Lint-worm, mitsgaders de geneeswyze, welke men te *Morat* in Zwitzerland, dies aangaande in het werk geſteld heeft, te Parys, op laſt des Konings, onderzogt, en openlyk bekend gemaakt, welke in 1776 te Amſterdam in het licht gegeeven is.

nog langen tyd den lyder plaagen, zoeken te geneezen, door middelen, welke daartoe het dienſtigſt geoordeeld worden. Zeer moeijelyk is het ſomtyds, de ſtuipen, of vallende ziekte, door dezelven verwekt, en die dikwils nog lange waargenomen worden, volkomen te geneezen; door verſterkende middelen, en voornamentlyk door den koorts-baſt, berykt men egter ſomtyds dit oogmerk. De voorzigtigheid eiſcht ook, dat men, de ziekte, door de wormen veroorzaakt, geneezen zynde; den lyder eenigen tyd laate gebruiken middelen tegen de wormen, gevoegd by verſterkende, buik-openende, of andere middelen, ten einde de doode of levendige wormen, die in de darmen mogten te rug gebleeven zyn, ook uit het lighaam zouden gedreeven worden.

XXIV. HOOFDSTUK.

Van de Engelſche Ziekte.

WANNEER men een kind ziet, welk een groot hoofd, een vol, bleek, opgezet aangezicht met groote aderen aan den hals heeft, doch aan het lighaam mager is, eene ſlappe huid, opgezette maag, voornamentlyk na de regter zyde, heeft, en welks beenderen aan de geledingen dik zyn; dan zegt men, dat het reeds eenen ſterken aanval van de Engelſche ziekte (*Rachitis incompleta*) hebbe. Vindt men by hetzelve alleenlyk eenige der genoemde tekenen, by voorbeeld, een gezwel

der

der beenderen aan de geledingen; dan heeft het een begin van deeze ziekte: Doch als teffens het vleesch zoo flap word, dat het kind niet gaan kan; dan is deeze ziekte op het hoogst, en word genoemd, de Engelsche Ziekte (*Rachitis completa*).

Het is waarschynlyk, dat ook deeze ziekte nieuw zy. Zy heeft zich 't eerst geopenbaard in Engeland in de Graafschappen Dorset en Sommerset, tusschen de jaaren 1612. en 1620. en wierd 't eerst in den jaare 1650. door eenen Engelschen Geneesheer, met naame GLISSON, beschreeven. In de dooden-lysten der Engelschen treft men dezelve niet aan voor den jaare 1634. Van Engeland kwam zy na Vrankryk, en eenigen tyd daarna in Holland (*e*). Wanneer zy 't eerst na Zweeden gekomen zy, is onbekend. Zy heeft nog geenen Zweedschen naam gekreegen, ten ware dat zy aan sommige plaatsen *Riset* genoemd wierd, hoewel op andere plaatsen daardoor de uitteering der kinderen (*atrophia infantum*) verstaan worde. In sommige

(*e*) REUSNERUS, die in den Jaare 1582. te Bazel een werkje uitgegeeven heeft over de uitteering der kinderen, verzekert, dat in dien tyd, in Zwitzerland en Holland, onder de kinderen gemeen was eene ziekte, waar door het vleesch zoo vermaagerde, dat hetzelve nauwelyks de beenderen kon vasthouden, schoon de kinderen zeer graag in het eeten bleeven; en dat by deeze ziekte kwamen, verstoppingen en kromme beenen. Om deeze en meêr andere redenen beweeren veelen, dat deeze ziekte bekend geweest zy, lange voor dat die door GLISSON beschreeven wierd.

ge plaatsen noemt de gemeene man zulke kinderen, ondergestookenen, alzoo hy in de dwaaze verbeelding is, dat zyne egte kinderen verwisseld zouden zyn, door eenen zoo genaamden Bosch-God, die in zyne hersfenen huisvest. De Engelschen noemen deeze ziekte *the Rickets*; de Fransche *Noueure*, en zoodanige kinderen *Enfans noués*. In Duitschland word dezelve, gelyk by ons, de Engelsche ziekte genoemd.

Tegenwoordig is misschien geene plaats in Europa, alwaar deeze ziekte zich niet openbaare; 't meest nogtans gaat zy in zwang op plaatsen, die laeg, moerassig en vogtig zyn; vandaar vindt men meer van deeze ongelukkige kinderen in Engeland, Holland, Parys en Straatsburg, dan aan andere plaatsen; doch voornamentlyk zyn derzelven eene groote meenigte in de Citadel by Straatsburg, welke moerassiger legt, dan de Stad zelve; zoo dat zich de Heer Doctor J. P. Buchner daar over verwonderde, en, behalve meêr anderen, in één huis elf zoo broederen als zusteren vondt, die allen door deeze ziekte min of meêr aangetast waren. Dit gaf hem gelegenheid, aangaande deeze ziekte zoo veele nuttige en merkwaerdige waarneemingen te maaken, waarvan ik, als van zulken, waarop men zich verlaaten kan, een goed gebruik zal zoeken te maaken.

Het is onzeker, of een kind met deeze ziekte konne gebooren worden (*f*). Ik heb wel een arm boe-

(*f*) In *Novis Act. Acad. Cas. Nat. Curios*, *Tom.* I,

boeren-kind gezien, welks ouders beweerden, dat hetzelve de ziekte mede ter waereld zou gebragt hebben, maar men kan zich nooit verlaaten op berigten van menschen, die der zaake niet kundig zyn. Het geloofwaerdigst is, dat de ziekte zich 't eerst openbaare, wanneer de tanden voor den dag komen.

Indien het kind alsdan begint aan het lighaam mager te worden, eene flappe huid, eenen opgezetten buik, voornamentlyk na de regter zyde, een groot hoofd, een vol, doch bleek en opgezet, aangezicht, met groote aderen aan den hals, krygt, en de beenderen aan de geleedingen zwellen; dan heeft het reeds een groot begin van deeze ziekte. Wordt dezelve alsdan niet spoedig met alle bedenkelyke zorgvuldigheid te keer gegaan; dan neemen deeze toevallen daagelyks toe. Het voorhoofds-been begint uittepuilen; de beenderen van het hoofd, die door naaden vereenigd zyn, scheiden zich van elkander. De huid word dik en rimpelig, voornamentlyk in de vlakte van de hand. De tanden worden geel, zwart, en vallen stukswyze uit; de nieuwen komen langzaam en met moeite in derzelver plaatse, en ondergaan hetzelfde lot, byaldien men de ziekte niet schielyk te keer gaat. De borst word aan

I. p. 146. heeft L. G. KLEIN een geval van een kind, met deeze ziekte gebooren, waereldkundig gemaakt; welk geval ook door deszelfs Zoon J. H. KLEIN in een stryd-schrift te Straatsburg in 1763. is voorgedraagen geworden.

aan de zyden insgelyks ſamengedrukt, en het borſt-been puilt na vooren uit, ſomtyds meêr na de eene, dan na de andere zyde; de ribben worden breed, en krygen verhevenheden, voornamentlyk ter plaatſe, daar zy de kraak-beenderen aanraaken, welke na het borſt-been gaan. De ſleutel-beenderen worden zeer krom, doch inzonderheid de rugge-graat, die, of grootere, of kleinere, buigingen, dan voorwaerts, dan agterwaerts, dan na de eene dan na de anders zyde, maakt. Sommige beenderen worden op zyde plat en krom, namentlyk de dey-ſcheen- en kuit-beenderen, als mede het ſpeek- en elle-been. De beenderen, het bekken uitmaakende, worden insgelyks ingedrukt en ſcheef, waardoor het bekken zelve zich vernaauwt. Sommige beenderen krygen haare behoorlyke grootte niet, en het zeldzaamſte is, dat ze wederom week en buigzaam worden, ſchoon zy te vooren hard geweeſt zyn; Daarom heeft men voorbeelden, dat kinderen veel korter geworden zyn, dan zy te vooren waren; of zy worden bros, zoo dat zy door de geringſte beweeging breeken; of, zy worden op de eene plaats week, en op de andere bros, waarvan de Geneesheeren eenige, hoewel zeer weinige, gevallen gezien hebben. De ſpieren worden van tyd tot tyd zoo ſlap en zwak, dat de lyder, noch ſtaan, noch gaan kan. Hy krygt ook eene kleine uitteerende koorts, die vooral des nagts beſpeurd word, en het weinige vet der huid, dat noch overig is, verteert. Sommigen hebben een gereutel op de borſt, en eenen vogtigen hoeſt; doch

zy

zy flikken den flym, dien zy opgeeven, wederom door. Anderen, integendeel, gelyk by voorbeeld het kind van Th. Moore, hebben in het begin der ziekte, eenen droogen hoeft. Daar komt mede by eene aamborftigheid, die eindelyk zoodanig toeneemt, dat zy gevaar loopen van te ftikken, zoo ze niet in het bed op de armen leunen konnen. Somtyds zwellen de kinderen zeer fchielyk op, als of lugt tusfchen het vet en de huid ware. Het water begint zich dropswyze te ontlaften, of de oogen traanen, en het gezicht neemt af. Eindelyk krygen zy ftuiptrekkingen, die van hunne elende een gewenfcht einde maaken.

Het is merkwaerdig, dat derzelver lighaamen na den dood niet aanftonds koud, noch ftyf worden. Hun bloed is zeer flymerig, en waterachtig, en te gelyk fcherp. Men kan de byzondere foort van fcherpte juift wel niet bepaalen; doch zy is genoegzaam uit haare oorzaaken en werkingen te kennen. De ingewanden, voornamentlyk de lever en blaas, zyn zeer groot, en de klieren in het darmfcheil groot en hard. In de gal-blaas vindt men geene gal; zy hebben eene veel groovere ftem, dan zy na hunne jaaren zouden moeten hebben.

Eenigen zyn fchrander, en voor den tyd ryp; anderen, in tegendeel, zyn zeer dom. Van de laatfte foort heeft Doctor Buchner, zegt hy, meêr gezien, dan van de eerft-genoemde. De dommen verdraagen zeer fterke genees-middelen, doch niet de fchrandere. Deezer hersfenen zyn vaft, doch van de anderen week en waterig. Gemeenelyk zyn

zy

zy zeer flaaperig, en moeten genoegzaam alleen door den mond adem haalen; meeftentyds hebben zy grooten trek tot eeten. Zy zyn zeer onderworpen aan bloedftortingen, ftuiptrekkingen en de vallende ziekte. De Heer BUCHNER beweert, dat zy meêr dan eens de natuurlyke pokjes zouden gekreegen hebben; het welk door my nooit waargenomen is, en ik twyfel, of het wel telkens de waare pokjes zullen geweeft zyn. Weinigen worden volwasfen; ik heb egter twee perfoonen gekend, die tamelyk lang geworden zyn, en geenen krommen rug hadden. Van zoetigheden, als zuiker, rozynen, appelen, peeren enz: bevinden zy zich gemeenelyk kwalyk. Zy worden aangetaft door huiveringen, hitte, herhaalde braakingen, die fomtyds drie of vier dagen lang aanhouden. Meeftentyds zyn zy met wormen geplaagd: deeze worden waarfchynelyk door zoete dingen in beweeging gebragt, en veroorzaaken de genoemde toevallen. Het is nog niet beweezen of de jongetjes, dan wel de meisjes, door deeze ziekte meêr aangedaan worden. By volwasfenen word dezelve zelden waargenomen; egter brengen DU VERNEY en BURGGRAV voorbeelden daar van by. Het is een geluk, dat dezelve niet befmettende, en ook niet, voor zoo veel men tot hier toe weet, van de ouderen op de kinderen erfelyk is. Vrouws-perfoonen, die deeze ziekte, of nog, of reeds overwonnen hebben, moeten het wel overleggen, eer zy trouwen. Is het bekken by haar te nauw geworden; dan is de verlosfing moeijelyk, en zy brengen meeftentyds doode kinderen ter waereld, of fterven zelve in het kraambedde.

Allen krygen deeze ziekte niet in zulk eenen hoogen trap. Eenigen hebben slegts een beginsel daarvan; doch anderen worden meêr of minder sterk van dezelve aangedaan; en byaldien zy hunne levens-wyze verbeteren, of van woon-plaatse veranderen, of bekwaame genees-middelen gebruiken; dan konnen zy lange in tamelyke, ja, zelfs in goede gezondheid leeven, schoon derzelver lighaam meestentyds behoude de gebreken, die het gekreegen heeft.

Onder de oorzaaken, die in kinderen deeze ziekte ligt te weegbrengen konnen, moet begreepen worden, al het geene in staat is de vaste deelen van het lighaam zeer te verslappen en week te maaken; als 1. wanneer zy gebooren worden van zwakke of ziekelyke onderen, of van zulken, die in luiheid en overdaad leeven, thée, zuiker, of vette spyzen misbruiken; of die venus-ziekten gehad hebben, en daarvan, of niet geneezen, of door de kwyling uitgemergeld zyn geworden: zulke ouders hebben het ongeluk, dat de Moeder dikwils eenen miskraam krygt, of doode kinderen, of zulke, die de Engelsche ziekte in eenen meerderen of minderen trap krygen, ter waereld brengt. 2. Als zy van ouderen gebooren worden, die, wegens armoede, te zwakke voedzels genieten: Daarom neemt men deeze ziekte waar in de wooningen der ryken en armen, doch zelden by hen die een middelmaatig vermoogen hebben. 3. Wanneer de kinderen van bejaarde ouderen gebooren worden. 4. Als zy opgevoed worden aan eene laege, vogtige en moerassige plaats. 5. Indien dezelven gezoogd wor-

worden door eene Moeder of Minne, welker zog te oud is, of die te veel of te dik zog heeft, waaruit het kind geen goed bloed maaken kan; of die te weinig of te flap zog heeft, zoo dat het kind, of te weinig voedzel krygt, of te vroeg vaste spyzen nuttigen moet, die het niet kan verteeren; gelyk ook, als de Moeder of Minne door eene heete ziekte, of door eene sterke tusschenpoozende koorts, verzwakt geworden is. Welke oorzaak het ook zy, het gevolg is, dat het kind zwak word, het zuur, nevens eene gesteltheid tot de Engelsche ziekte krygt. 6. Als zy gevoed worden door eene Minne, die de venus-ziekte gehad heeft, en niet wel geneezen is, of die den scheurbuik, een scropholeus of kankeragtig gezwel heeft; of die innerlyk bekommerd, of zwanger is, of den drank bemint. Boerhaave verhaalt, dat eene Moeder, die agt gezonde kinderen zelve gezoogd had, het negende aan eene Minne toevertrouwde, doch het verdriet had, dat hetzelve door de Engelsche ziekte aangetast wierd. 7. Als men de kinderen gestaadig in een vogtig vertrek houdt, aldaar vuil goed wascht, of droogt, de kinderen nat laat liggen, dezelven niet aanstonds ontzwagtelt, als zy zich bepist, of bevuild hebben, met bloote knien en lendenen lange in den nacht-stoel laat zitten, altyd op de armen draagt, of op den schoot houdt, aan dezelven altoos dunne spyzen, veel zoet, of dunne melk-pap, vrugten, en des nagts bier geeft, dat by 't vuur gestaan heeft en zuur geworden is. Dit alles belet de noodige uitwaasseming van het lighaam, ver-

K 2 meer-

meerdert de vogten, die door de openingen der huid opgeslorpt worden, baart het zuur, en maakt het lighaam slap. 8. Wanneer men door smeersels de schurft na binnen dryft, en de kinderen lange met den kink-hoest, of de tusschenpoozende koorts laat worstelen, en niet by tyds hulpe daar tegen verschaft.

Hoe meêr van deeze oorzaaken zich in een kind vereenigen, dies te meêr is het aan de Engelsche ziekte onderworpen; en hoe langer deeze oorzaaken duuren, dies te moeijelyker is het voor hetzelve, om de ziekte te ontgaan.

Hier uit kan men te vooren weeten, of men by zyn kind deeze ziekte te vreezen hebbe, dan niet, en gevolglyk in tyds zulke maatregelen neemen, die dezelve konnen voorkomen. By voorbeeld, wanneer een Vader weet, dat hy lange aan de venus-ziekte gezukkeld heeft, en daar tegen, gelyk gemeenelyk geschiedt, zonder orde en levens-wyze, gebruikt heeft verscheide middelen, die niet in staat waren de ziekte te geneezen, en hy eindelyk twee- of drie-maal heeft moeten kwylen; wanneer hy, zeg ik, trouwt, en eene ziekelyke Vrouw krygt, die eindelyk een levendig kind ter waereld brengt, dat men over geeft aan eene Minne, die met den scheurbuik geplaagd is, en oud zog heeft; dan kan hy te vooren weeten, dat zyn kind of sterven, of de Engelsche ziekte krygen zal. Hy moet zich daarom moeite geeven, om aan zyn kind eene uitgezogte Minne te bezorgen, en om voorts uit den weg te ruimen alle de oorzaaken, die eenigzins tot deeze ziekte zouden konnen medewerken, en

tes-

teffens het kind laaten gebruiken alle mogelyke middelen, om dezelve voor te komen. De Engelschen zyn voor dezelve bevreesd, wanneer hunne kinderen eerder spreeken, dan gaan konnen: Doch men moet hierby teffens in gedachten houden, dat een kind hoe meêr men aan hetzelve voorpraat, en daarmede *spreekt*, dies te eêr zal leeren spreeken; en hoe minder men hetzelve draagt en op den schoot houdt, en hoe meêr men het op den grond laat liggen en kruipen, dies te eêr zal leeren gaan. Hoe laater by een kind de tanden te voorschyn komen, dies te meêr vreest men, dat het de Engelsche ziekte zal krygen: En schoon het te vooren vrolyk en gezond geweest zy, gegaan en gestaan hebbe; zoo heeft men nogtans reden daar omtrent bekommerd te zyn, ten tyde dat de tanden, het zy met of zonder stuipen, uitkomen, wanneer men bevindt, dat de huid zeer slap, de maag opgezet is, en de borst eenigzins uitpuilt; waar op men voornamentlyk heeft acht te geeven, van den ouderdom van negen maanden af, tot twee jaaren toe.

De verandering, welke het lighaam van een kind ondergaat, wanneer hetzelve tanden krygt, maakt, dat de ziekte als dan uitbreekt. De rug-graad word niet eerder krom, voor dat het kind begint te gaan. Het hoofd word, na evenredigheid van het overige lighaam, groot, alzoo de naaden van het hoofd slap zyn, en mede geeven. De zwaarte van het hoofd, en de zwakheid der spieren maakt, dat het kind hetzelve niet regt op houden kan. De huid van het lighaam is rimpelig, door dien het vet

verteert, en het vleesch slap is. Het vleesch is bleek, en niet rood, gelyk by gezonde menschen, dewyl het bloed dun en waterachtig is. De buik is groot, hoog en opgezet, om dat de ingewanden, naar evenredigheid der andere deelen, te groot, en de maag en darmen daarenboven van winden opgezet zyn.

Derzelver aamborstigheid spruit hier uit voort, om dat de plaats, waar in de long legt, te nauw is. Deeze nauwte ontstaat deels, dewyl de borst aan de zyden ingedrukt is, deels ook, om dat de grootte der buik-ingewanden het middenrif belet, by de ademhaaling, zoo laag te konnen zakken, als noodig is. Doch de voornaamste oorzaak zal wel toe te schryven zyn aan de slap- en zwakheid dier spieren, die de ribben moeten opligten; en eindelyk zou ook nog water in de borst, of in het harte-zakje, konnen vergaderen, en het zyne tot deeze aamborstigheid bybrengen. Is dit, by voorbeeld, in de regter zyde van de borst; dan konnen de kinderen niet op de slinker zyde liggen. Is het in het harte-zakje; dan hellen zy gemeenelyk voor over.

De circulatie des bloeds, van het hoofd en aangezicht na beneden, word door de moeijelyke ademhaaling, welke de zieke vergezelt, belet, en dit is de oorzaak, dat de aderen aan den hals groot zyn, en het aangezicht opgezet is. Derzelver grooten trek tot eeten komt voort uit een zuur in de maag, en dit zuur ontstaat door het gebrek aan galle. Deeze nu ontbreekt daarom, om dat zy, voornamentlyk

lyk in het net, geen vet hebben. Dat 'er wezentlyk zuur tegenwoordig zy, kan men genoeg afneemen uit den zuuren adem, de zuure oprispingen, en het gebrek aan galle. Het zuur is ook ongetwyfeld de oorzaak, dat de beenderen week werden; te meêr, daar men uit verscheide proeven weet, dat dezelven niet alleen door mineraal-zuuren, maar ook door azyn, en door wey, die met stremsel gemaakt is, week en ontbonden worden. De bogchel op den rugge ontstaat hier door, om dat de rug krom-agtig is, en aldaar uitpuilt; van daar schynt de hals korter te zyn, en het hoofd tusschen de schouderen te staan. Als de rug-graad krom is dan word het lyf kort, en van daar schynt het, als of de armen en beenen langer waren, dan zy zyn moeten. Het lighaam is scheef, wanneer de rug-graad naar de zyde geboogen is. De lendenen en beenen zyn krommer, dan de armen, omdat de eerst-genoemden het gewigt van het lighaam draagen moeten. Dat de magerheid niet hier uit afteleiden zy, om dat de zenuwen, uit het rugge-merg voortkomende, gelyk sommige denken, gedrukt worden, blykt genoegzaam uit de waarneemingen, welke VALSALVA, HALLER en J. H. BRUNN ons medegedeeld hebben. Aan de zwakheid der spieren is het wel voornamentlyk toeteschryven, dat zulke lyders gaerne zitten en liggen; de gemakkelyke ademhaaling, die zy alsdan hebben, spoort hen mede daar toe aan; want de buik-spieren zyn alsdan niet gespannen, en geeven gevolglyk meêr mede, wanneer wy de lugt inademen; vandaar

kan de long zich beter uitzetten: wegens dezelfde oorzaak leggen zy ook krom met de beenen.

Als deeze ziekte pas begint; dan kan men haar nog gemeenelyk te keer gaan; doch het kind heeft als dan eene ongemeen-zorgvuldige oppasfing noodig, en al 't geene de ziekte zou konnen onderhouden, moet uit den weg geruimd worden. Indien de ouderen in deezen nalaatig zyn, of tot geen spoedig besluit komen, en zy, die het kind oppassen, niet gewillig, gehoorzaam, en achtgeevend zyn; het huis in 't algemeen onrein, en het jaar-saisoen zeer regenachtig is; als mede 's kinds omstandigheden van dien aart zyn, dat het niet kan gebragt worden na eene hooge en drooge plaatse; dan valt het moeijelyk aan hetzelve hulp te verschaffen.

Indien de ziekte reeds toegenomen heeft, en het kind niet meêr in staat is, om te staan of te gaan; dan is het zelden te geneezen. Zy, die geduurende deeze ziekte de schurft krygen, zyn gemakkelyker te geneezen, dan anderen. Wanneer iemand eenigzins door deeze ziekte aangetast is, en het ongeluk heeft, zich te stooten, te vallen, of een been te breeken; dan loopt hy groot gevaar, dat zy zich daarna vermeerdere, of schielyk haare hoogte bereike. Het zevende en vyftiende jaar is voor deeze ziekte van veel gewigt: want in dezelven overwint men haar, of zy verslimmert.

De zomer is voor zulke zieken een gewenschte tyd, voornamentlyk als dezelve warm en droog is; integendeel zyn de herfst en winter zeer nadeelig. Zy, die zich als dan in het bed houden, beginnen

dik-

dikwils, als de zomer nadert, voor den dag te kruipen, en te gaan. Dit hebben zy gemeen met uitgeleefde menschen, en zulken, die eene beroerte gehad hebben. Het bloeden uit de neus strekt hen even weinig tot voordeel als eenige andere bloedstorting. Wanneer zy bloed spoegen, of door den hoest opgeeven, dan is zelden eenig vat daar by geborsten: het bloed komt uit de verslapte uitwaasemende vaten (*vasa rorifera*), als het somtyds door een ander ziekelyk toeval derwaarts gedreeven geworden is.

Dat derzelver lighaam somtyds zeer schielyk zwelt, betekent geene verandering; want na eene braaking verdwynt dikwils de zwelling binnen een paar dagen: Doch zoo dezelve niet wechgaat, maar van langen duur word, en zich van de eene zyde na de andere begeeft, by voorbeeld, van den slinker arm en voet na den regter, het oog, aan de gezwollen zyde, traant, min of meêr koorts daar mede verknogt is, het gezicht invalt en rimpelig word, de persfing tot afgang, of andere krampachtige toevallen vermeerderen; dan nadert derzelver verlosfing, en de dood alleen bevrydt hen spoedig van hunne menigvuldige ongemakken.

Wanneer hunne natuur zich zeer verandert, zoo dat, by voorbeeld, zy, die voorheen loslyvig waren, thans eene verstopping krygen; als mede, die het water te vooren ongehinderd loosden, hetzelve tegenwoordig niet meêr konnen kwyt raaken, dan verwagt men het einde van hun elendig leven. Valt het gezicht merkelyk te samen; dan hebben zy niet veel boven de veertien dagen te leeven.

Worden de oogen duifter, en verliezen de voeten hun gevoel; dan blyven zy niet boven drie of vier dagen in 't leven. Hetzelfde heeft plaats, als de adem zeer ftinkend word.

Dat men deeze ziekte by kinderen op het land vinde, heb ik dikwils bemerkt; doch het zou der moeite waerdig zyn te onderzoeken, of zy zich alleen openbaare aan zulke plaatfen, die naby de land-wegen, of Heeren-wooningen liggen, werwaarts het vergift der venus-ziekte gemakkelyk komen kan.

Met de geneezing gaat het langzaam voort, duurende fomtyds jaaren lang. Het is ook geen wonder, alzoo de ziekte zich lange vergadert, en de levens-wyze ruim zoo veel, als de genees-middelen, in deeze uitvoeren moet. Het valt ligt, een fterk lighaam zwak te maaken; maar aan een zwak en ziekelyk lighaam kragten by te zetten, is moeijelyk, en vereifcht tyd.

Zy, die niet veel aan hunne kinderen te koften konnen leggen, moeten zich vergenoegen met tweederleije genees-middelen: Het eene verdryft het zuur, en word gemaakt uit een lood goede pot-afch, welke men fmelt in een pond zuiver bron-water, en in eene vles bewaart. Hier van geeft men aan het kind alle morgen, naar maate van de jaaren, van twintig tot tagtig, of honderd droppelen, in een glas water. Met het gebruik van dit middel gaat men niet fteeds voort, maar geeft hetzelve drie of vier dagen lang na den anderen, en dan houdt men daar mede even zoo veele dagen weder op. Het ander middel vermindert insgelyks het zuur; doch bevorderd voornamentlyk de fpys-ver-

teering,

teering, maakt, dat uit het voedzel eene Chyl bereid word, waar uit goed bloed ontstaat, houdt de openingen der opslorpende en melk-vaten in de darmen open, belet den slym, ontbindt de taaye vogten, en de verstopping in het darm-scheil, en onderhoudt door zyne zagte prikkeling de worms-wyze beweeging der darmen, en de ontlasting. Men maakt dit gereed uit tien grein' venetiaansche zeep, een grein gekookte osfen-gal, en vyf grein' wortel van kalfs-voet (*arum*), waar uit men agt pillen maakt, elke van een grein, welke men verzilvert, of, dat nog beter is, met een weinig fyn-gestooten en geziften caneel bestrooit. Hier van neemt men vier in by de middag-maaltyd, en vier by de avond-maaltyd. Het oogmerk is, dat zy dezelfde werkingen zullen doen, als de natuurlyke gal. Men laat uit de Apotheek van dezelven, voor drie maanden lang, haalen, en bewaart haar, in een weltoestopt glas, in de kelder.

De Engelschen laaten hunne kinderen in koud water baaden, of hetzelve, door eenen tregter, van eene hoogte op hen vallen: Van beide deeze genees-wyzen bedient men zich ook by ons, hoewel zelden. Een Vrouws-persoon gebruikte soortgelyke baden tegen deeze ziekte geduurende drie zomers na den anderen, en wierd volkomen hersteld. By onze mineraal-bronnen geschieden zulke geneezingen, en in den jaare 1760. wierd by Loka (*g*), door

(*g*) Wie iet uitvoerigs begeert te leezen van de eigenschappen der bronnen te Loka, en van derzelver voor-

door middel van het druip-bad (*Douche*), eene zeer merkwaerdige in 't werk geſteld, aan een kind, dat de Engelſche ziekte had, noch ſtaan noch gaan kon, en binnen veertien dagen zoodanig in kragten toenam, dat het in ſtaat was, om te ſpringen en te danſen. De koude van den ſlyk by Loka zal misſchien veel tot deeze geneezingen toegebragt hebben. Niets geeft aan de verſlapte ſpieren zoo ſchielyk de kragten weder, dan koud water, het zy dat hetzelve als een gewoon, of als een druip-bad, gebruikt worde. Wien dit niet aanſtaat, die kan zich alle avond, eer hy na bed gaat, het lighaam laaten wasſchen met eene ſpons, in koud water gedoopt.

De levens-wyze kan van armer lieden kinderen niet in acht genomen worden. De ouders moeten egter het vertrek zuiver en genoegzaam warm houden, en dikwils met harſt van Jenever-boomen berooken, het kind, by vogtig weêr, in de kamer houden, daarop letten, dat deszelfs kleederen droog zyn, aan hetzelve geen zuur bier of zuure melk geeven, en het lighaam eenige reizen daags, zoo ſterk

voortreffelyke uitwerkingen, die kan zulks vinden in het geleerde werk van den Heere PIETER JONAS BERGIUS: *Tal am kalla bad i gemen, och Loka badningar i Synnerhet. Stockholm* 1764. 8 welk werk in den jaare 1766. te *Stettin* in het Hoogduitſch vertaald, en met aanmerkingen, als ook met eene voorreden over het nut van het baden in 't algemeen, en inzonderheid van de koude baden, vermeerderd, door J. J. RHADES uitgegeeven is.

sterk, als het zulks verdraagen kan, met een' wollen lap wryven, dien men telkens te vooren met harst van jenever-boomen berookt.

Zeker Fransch Geneesheer (*h*) roemt, tegen deeze ziekte, zeer den wortel van de Mee-krap (*Rubia Tinctorum*), en deeze geneezing is niet kostbaar. Men neemt van deezen wortel een half lood, mengt denzelven met tien grein' gedroogde oranje-schillen, en vyftien grein' gestooten venkel-zaad, snydt het alles klein, en kookt het in een' verglaasden

(*h*) Namentlyk LODEWYK JOHANNES BAPTISTA COSNIER: dees, ten minsten, heeft in den jaare 1758, te Parys uitgegeeven eene *Quæstio Medica: An Rachitidi rubia tinctorum?* en daarin de nuttigheid van dit middel aangetoond. S.

LEVRET (*l'art des Accouchemens* 1766 *p* 277.) roemt ook deezen wortel tegen de Engelsche ziekte, en beroept zich op eene ondervinding van twaalf tot vyftien jaaren, hoewel hy nog meer proeven noodig oordeelt, eer hy deeze plant voor volkomen beproefd voorstellen kan. Wanneer hy merkt, dat de beenderen beginnen week te worden, zonder dat 'er andere toevallen by komen, laat hy de minne of het kind een afkooksel met honig drinken. Zoo 'er andere toevallen by komen, als hardlyvigheid, de loop, een opgezette buik, wormen, voegt hy 'er andere middelen by. Tot deeze geneezing worden verscheide maanden vereischt. Doch het duurt niet lang, eer de lyder beterschap bespeurt, en regt op gaat. De groote beenderen reeds krom geworden, hebben daar door haare regtheid wedergekregen. M.

den aarden pot met zes pond' verſch water, tot dat twee pond' daarvan verkookt zyn. Dit vogt koud en klaar geworden zynde, dan giet men het klaare daar af, en bewaart het in glaazen vlesſen tot een dagelyks gebruik. Dewyl gemelde Geneesheer zich in deezen op veele ondervindingen beroept; zoo zal het niet noodig zyn aan te haalen de aanmerkingen, die de Hooggel. Heer BOEHMER nopens deezen wortel gemaakt heeft, noch ook die, welke in de *Encyclopedie*, *Tom.* 7. *p.* 479. gevonden worden.

Het is waarſchynlyk, dat de wortel van de *Herba Brittannica* (*) zeer goed tegen deeze ziekte zyn zou, wanneer die bereid en gebruikt wierd op dezelfde wyze, als ik van de meê-krap gezegd hebbe.

Gegoede lieden konnen verder gaan, en dus meêr hoope hebben, van deeze ziekte ſpoedig te zullen geneezen: Deeze moeten

1. tragten het zuur te verdryven, door droppelen, gemaakt uit een lood zout van wyn-ſteen (*Sal Tartari*), dat in een pond verſch en goed bron-water geſmolten, en in eene vles bewaard word. Daarvan geeft men aan het kind, insgelyks naar deszelfs

(*) Men ſchat dit kruid (*Rumex aquaticus L.*) in Zweeden zeer hoog, wegens deszelfs nuttigheid in den Scheurbuik, en tegen kwaadaartige verzweeringen, zoo wel uit- als in-wendig gebruikt. Van het poeder bediend men zich ter beveſtiging en zuivering der tanden. M.

zelfs jaaren, twintig tot honderd droppelen in een glas water, des morgens, en 's namiddags, geduurende drie of vier dagen na den anderen, wanneer men wederom even zoo veele dagen daar mede ophoudt. Op deeze wyze gaat men voort, tot dat men merkt, dat het kind verder geen teken van zuur, *als*, eenen zuuren adem, en een zuur-riekend zweet van zich geeft (*i*).

2. Indien deeze droppelen geen open lyf verwekken; 't geen egter dikwils geschiedt, wanneer het loog-zout zich met het zuur vereenigt; dan geeft men aan het kind een- of meer-maalen de tinctuur van Rhabarber, in de Apotheek genoemd, *Anima Rhei*, en laat hetzelve daarvan na deszelfs jaaren en natuur, een', twee, of drie pap-lepels vol telkens neemen.

3. Op het einde van elke middag- en avond-maal-

(*i*) Zuur-breekende middelen zyn, buiten tegenspraake, in deeze ziekte van de uiterste noodzaakelykheid. De Haen zegt, niet genoeg te konnen aanpryzen de Oester-schulpen, alzoo hy bevonden heeft, dat, wanneer men twee- of drie-maal 's daags aan de kinderen twintig grein' van een poeder uit dezelven gaf, en zy op het land, in eene zuivere lugt, leefden, dagelyks en dikwils in een wagentje gereeden wierden, hun bed en kamer zeer droog was, en zy gezond voedsel genooten, de geneezing zeer schielyk volbragt was. Kinderen, die de meeste der opgenoemde hulp-middelen moesten ontbeeren, heeft hy alleen door het poeder, en door de beweeging geneezen; doch dan wierd langer tyd vereischt.

maaltyd geeft men vyf of zes pillen van twee grein'; bereid uit negen grein' dik-gemaakte *Offa Helmontiana*, een grein gedroogde osſen-gal, en zoo veel wortel van kalfs-voet (*), als vereiſcht word, om daarvan een' deeg, en naderhand pillen te maaken, die men verzilvert, en in een wel-geſlooten glas bewaart. Men laat zich daarvan zoo veel geeven, als voor een' of twee maanden noodig is. Deeze pillen komen, van weegens de genoemde *Offa*, het meeſt overeen met de gal der menſchen, alzoo zy beſtaan uit eenen fyne olie, en een vlug-loog-zout.

4. Wanneer men bevindt, dat de droppelen (N°. 1.) niet zoo dikwils noodig zyn; dan begint men, den kinde dagelyks te geeven de Kina, het liefſt in poeder, tot twintig, dertig of veertig grein' 'sdaags. Men bevogtigd de kina met water, dat zy als een deeg worde, waarvan men in een ouwel zoo veel geeft, als het kind gemakkelyk kan doorſlikken. Indien men eenige ogtenden na den anderen, aan het kind laat zien, hoe men een weinig geſtooten zuiker in een ouwel doet, en dit aan hetzelve laat doorſlikken; dan zal het naderhand, gelyk ik dikwils bemerkt hebbe, de kina, of wat men wil, zonder zwaarigheid, op dezelfde wyze inneemen. Het *Sal eſſentiale* van de kina is ten deezen opzigte ins-

(*) Deeze moet niet eerder tot poeder gemaakt worden, dan wanneer men hetzelve noodig heeft, want, lang bewaart zynde, heeft het geene kragten meer.

insgelyks nuttig. Ik liet een kind, dat tamelyk sterk door deeze ziekte aangetast was, daarvan, in pillen, dagelyks tien grein', negen maanden lang, gebruiken; liet hetzelve mede alle morgen en avond met een' wollen lap, met *mastix* berookt, sterk wryven, en maakte, dat het alle dag in eenen kleinen wagen door de kamer gerold wierd. Dit alles was van die uitwerking, dat het kind begon te gaan, en naderhand verder niets van zyne voorige ziekte bemerkte.

Staat de kina tegen (*k*); dan kan men het kind dikwils Spa-water uit de Pouhon-bron laaten drinken; doch dit niet te krygen zynde, dan kan men het door de konst bereiden, namentlyk, op de wyze, door den Hooggel. Heer MONRO (*) voorgesteld,

(*k*) Aan kinderen, die eene geschiktheid tot de Engelsche ziekte bebben, en de kina niet konnen gebruiken, heeft WHYTT een weinig rooden wyn, eens of tweemaal 's daags, op eene ledige maag gegeeven, en bevonden, dit het beste versterkende middel te zyn.

(*) De uitvinding komt hierop neder, dat men eene ontbinding van yzer-vitriool in gemeen water giete, in zulk eene quantiteit, dat hetzelve even veel yzer bevatte, als het waare mineraal-water. Dit weet men door eene proef met het aftrekfel van gal-nooten: Men droppelt, namentlyk, daar van zoo veele droppels in eene zekere quantiteit mineraal-water, tot dat de kleur van hetzelve niet meer verandert word. Voorts droppelt men even veel van dit aftrekzel in eene gelyke quantiteit gemeen water, en giet daarna zoo veele droppelen van de ontbinding van vitriool 'er by, tot dat de-

ſteld, of, men laat hetzelve *Globuli Martiales* (*l*) gebruiken. Deeze naait men in netel-doek, en hangt ze aan eenen draad alle morgen in een half pond bron-water, tot dat het de kleur van thée-boe heeft. Dit drinkt het kind alle voormiddag uit, en de *Globuli Martiales* hangt men aan het venſter tot op den volgenden dag (*m*).

5. Kan men teffens des avonds het kind uitwendig koud water op een der genoemde wyzen laaten ge-

zelfde kleur gebooren worde, die het mineraal-water heeft. Wanneer men op deeze wyze eens de quantiteit van het yzer ontdekt heeft, dan kan men naderhand gemakkelyk de regte quantiteit in het groot bepaalen. *Medical Esſais and Obſervations, vol.* 2. *p.* 50. M.

(*l*) GLOBULI MARTIALES *Pharm. Wittenb.*

℞. *Limaturæ Martis in alcohol tritæ libram ſemis.*
Tartari albi pulveriſati libram unam.
Miſce, inde cucurbitæ, vel alii vaſi vitreo, affunde Spiritus Vini libram ſemis vel uncias octo;
Masſam vel ſolis, vel fornacis, vel balnei calori expone, ut digeratur, & leniter exſiccetur. Cui deinde denuo tritæ
Spiritus vini eandem quantitatem affunde;
Digere poſtea & exſicca, laborem toties repete, donec masſa quaſi reſinoſa appareat. Ex qua globulos efforma, ad ovi columbini magnitudinem.

(*m*) Men kan ook zulk water bereiden, het welk dezelfde kragt bezit, wanneer men een yzer gloeijend maakt, en dan in water ſteekt. In de Apotheeken heeft men verſcheide *Tinctuuren*, uit ſtaal bereid, die mede met vrugt gebruikt worden.

gebruiken; dan heeft men de kragtigste middelen, welke gemeenelyk deeze ziekte geneezen.

Komt eene geregelde levens-wyze nog daar by; dan heeft men niets verzuimt. By deeze neemt men het volgende in acht: 1. moet het kind, is het mogelyk, van de vogtige, moerasfige en laege, plaats gebragt worden na eene hooge, en die niet digt by het water is. Kan het zyn, dan moet het in geen beneden, maar in een boven-vertrek woonen. Daarenboven moet men hetzelve in de kamer houden als het weêr vogtig is, en dezelve alsdan met *mastix*, harst van jenever-boomen, of iets diergelyks, berooken.

Het vertrek moet zuiver, en maatig warm gehouden, ja, zelfs des zomers, een klein vuur in hetzelve aangelegd worden, op dat de lugt droog, zuiver, en niet aangevuld zy met de uitwaasfemingen der menschen, die zich daarin bevinden. Wanneer de kamer moet geschrobt of geveegd worden; dan brengt men het kind in eene andere, tot dat ze wederom volkomen droog is. 2. Moet het kind dikwils in een' kleinen wagen, waarin het vast kan zitten, gereeden worden, het zy in de kamer, of in de open lugt, nadat het weêr is; als mede verscheide-maalen 's daags over het geheele lighaam sterk gewreeven worden met een' wollen lap, dien men telkens te vooren met *mastix* berookt (*r*).

3. Als

(*n*) Tot deeze berooking zyn de *Benzoe*, *Succinum*, *Olibanum*, *Thus*, en soortgelyke middelen, welke afzonderlyk, of allen te gelyk, gebruikt konnen worden, ook van veelnut.

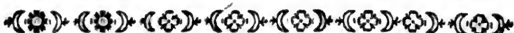
3. Als het kind zeer slaaperig is, dan houdt men het van te veel slaapen af. het vertrek moet daarom helder, en digt by andere menschen zyn, zoo dat derzelver geruisch kan vernomen worden. Het moet ook hard, niet op vederen, maar op eene matras van stroo liggen (*o*). 4. Moet men 's kinds klederen, voornamentlyk het hemd en de kousses, dikwils veranderen, en dezelven dagelyks stryken, opdat zy droog genoeg zyn zouden. De kleur der kleederen moet rood of wit zyn, als het die verdraagen kan. By het eene meisje, waarvan Doctor BUCHNER spreekt, was het iet byzonders, dat het telkens de vallende ziekte kreeg, als het iet van eene roode kleur zag. 5. Moet het kind, zoo veel als mogelyk is, droog voedzel nuttigen, en niet eeten, zoo veel als het wel zou willen eeten: Ook moet men aan hetzelve geen' thée, of warm water,

(*o*) By ons is men gewoon voor de kinderen bedden van Vaaren te maaken; ook kan men, tot hetzelfde oogmerk, verscheide andere kruiden en bloemen gebruiken, als de *Majorana*, *Melissa*, *Mentha*, *Flores Meliloti*, *Trifolii odorati*, *Sambuci*, *Rosarum*, welke gedroogd, tot poeder gewreeven, en met eens zoo veel kaf van gerst vermengd, tot beddetjes gemaakt worden. BOERHAAVE nam drie pond' mannetjes vaaren, twee handen vol van de drie genoemde kruiden, en twee oncen van elke der gezegde bloemen. Op soortgelyke bedden kan men, met het grootste vrugt, de kinderen van de geboorte af aan laaten leggen, en daar door komt men veel al de Engelsche ziekte voor, mits men egter lette op de regelen, in dit hoofdstuk voorgeschreeven.

ter, water-ſoepen, melk-ſpyzen of grutten, noch warm of week brood, geeven. Al wat vet, of zuur is, of ligt zuur word, is voor zulk een kind nadeelig: Daarom moet het geen vet vleeſch, geene vette ſoep, kaas, boter, geene ſpyze met olie, zoetigheden, geene vrugten, noch melk, of daaruit bereide wey, nuttigen. Gekookten viſch en gekookt vleeſch mogen zulke kinderen insgelyks niet eeten. 6. 's Kinds drank moet beſtaan in water met wat wyn, die niet zuur is, of in goed dun bier, dat veel hop bevat (*p*); en goed en lugtig beſchuit moet deszelfs brood zyn. Voor het overige mag het vleeſch-ſoepen eeten, waarvan het vet afgeſchept is, ook wanneer eyeren daarin geroerd zyn, bier-ſoepen met eyeren, of met brood, dun-gekookte eyeren, gebraade vogelen, gebraaden lams- kalfs- en rund-vleeſch, gebraade viſſchen, hachée, geley van kalfs-pooten, gebraade lever van viſſchen, kalveren, hoenderen, duiven, eenden, ganzen, en van andere gemeſte vogelen, by de koks genoemd *Foïes gras.* Op de ſpyze moet altyd de eene of an-

(*p*) Goede roode Franſche wyn, Hippocras, Brunswykſche mom, Engelſche *Ale*, en Hollandſch bier van twaalf gulden, worden door Boerhaave hiertoe aangepreezen. Des zomers liet hy deeze dranken vermengen met eene gelyke quantiteit van het een of ander *Aqua fermentata*, of Spa-water. Den wyn liet hy drie- of vier-maal daags tot een, en den Hippocras tot een half once, gebruiken.

andere specery, als kaneel, noote-muscaat, of foelie gestrooid worden (*q*).

XXV. HOOFDSTUK.

Van het Water-hoofd.

De kinderen bevinden zich in een' elendigen toestand, wanneer hun hoofd grooter is, dan, ten aanzien van de overige deelen van het lighaam vereischt word, en hetzelve van tyd tot tyd in grootte toeneemt, terwyl de groeijing der overige deelen bykans stilstaat, ja deeze zelfs verminderen. Men noemt deeze ziekte een Water-hoofd.

Naardien deeze droevige ziekte zelden in ons Land

(*q*) By het beschuit liet Boerhaave gebruiken een weinig saffraan, muscaat-nooten, cardamom, caneel, of soortgelyke aangenaame en versterkende speceryen: hy prees mager, en een weinig gebraaden, vleesch van duiven, hoenders, koneynen, schaapen, bokken, kalveren, klein gesneeden, en gemengd met beschuit, zout, een weinig pieterselie, thym, noote-muscaat, of iet diergelyks. Ryst, gierst, gerst, met water en rozynen gekookt, en vervolgens met een weinig wyn en eenige speceryen vermengt, vondt hy ook dienstig. De gebraade levers van visschen, kalveren, &c. Door den Hr. Rosén toegestaan, schynen minder voordeelig te zyn.

Land waargenomen word, zoude ik haar met ſtilzwygen hebben konnen voorbygaan, had ik niet begreepen, dezelve insgelyks tot myn beſtek te behooren, als mede, dat veelen ten minſten dezelve gaerne zullen willen kennen, alzoo zy zich, ongelukkig, te eeniger tyd zou konnen openbaaren; want 'er is geen twyfel, of verſcheide kinderen, welke gezegd worden aan onbekende ziekten te ſterven, worden wechgerukt in en met den beginne van deeze ziekte, gelyk nog onlangs in een voornaam huis gebeurd is.

Worden de kinderen met dit ongemak gebooren; dan is hetzelve waarſchynlyk voortgeſprooten, of van eenige uitwendige belediging (*), door welke het hoofd 't meeſt aangedaan word, en welke ligt kan plaats hebben, deels, wanneer eene vrouw, die zwanger is, zich zwaar tegen den buik ſtoot; of, als het kind lange geklemd ligt, 't geen zou konnen veroorzaakt worden, wanneer de Moeder zich zeer nauw kleedt, lange, in eene en dezelfde houding, ſtil zit, en in langen tyd geene ontlaſting heeft; deels ook van verborgen oorzaaken, voornament-

(*) Dat deeze oorzaak niet flegts eene gisſing zy, ziet men uit de beſchryving van een Water-hoofd, waarby de bovenſte beenderen van het hoofd, in water tusſchen het dikke hersſen- en been-vlies vergaderd, los even als zwommen. De oorzaak was een ontydige byſlaap agt dagen voor de geboorte van dit kind. KLINKOSCH *progr. de Hydrocephalo fœtus rariori. Pragæ* 1773.

mentlyk van diep ingewortelde verborgen ziekten by Vader of Moeder. Hoe onmooglyk het ook zy, in deezen eenige zekerheid te hebben; zoo noeme ik nogtans alle deeze omſtandigheden op, dewyl zy in 't algemeen de behoorlyke groeijing van het kind beletten, en eene Moeder zich voor dezelven met alle zorgvuldigheid in acht neemen moet. Een ſchielyke ſchrik van iet onaangenaams, dat onverwagt gezien of gehoord word; hoe ſchadelyk dezelve ook voor het kind wezentlyk zy; ſchynt egter niets te konnen bybrengen tot een ongemak, gelyk dit is. Is de bovengenoemde tegennatuurlyke geſteldheid van het hoofd reeds in het lighaam der Moeder tot eenen hoogen trap gekomen; dan moet de verloſſing moeijelyk worden; en daarvan heeft de Heer Jacob Hidêen, Stads-Doctor in *Norrköping*, in zyn berigt aan het Koninglyk Genees-kundig Collegie, in den Jaare 1765. een merkwaerdig geval bygebragt (*r*). Heeft de ziekte een zoo ſchielyk begin gehad;

(*r*) Hy wierd, namentlyk, geroepen by eene vrouw, welke reeds eenen dag in arbeid was geweeſt; de weën hielden op, de teeldeelen waren gezwollen, de pols was klein, ſchielyk en zwak, en de vrouw kragtloos. Het kind lag op den rugge, zynde het hoofd zeer groot, nedergezakt, en vaſt geſlooten tusſchen het ſchaam- en heilig-been, zoo dat hetzelve niet kon te rug gebragt worden, welke poogingen de Heer Hidêen daartoe aanwendde. Het eenigſt middel was, het hoofd, in de pyl-naad, te openen met de ſchaar van Smellie. Geen bloed, maar eene groote quantiteit water kwam uit hetzelve, het hoofd wierd kleiner, en de verloſſing geſchiedde,

gehad; dan is zy te minder beklaaglyk, dewyl dezelve door eenen schielyken dood gevolgd word.

In de meeste aangetekende gevallen heeft men egter dit ongemak niet eerder ontdekt, dan eenige weeken of maanden na de geboorte. Men kan met veel zekerheid stellen, dat meesten-tyds de oorzaak der ziekte reeds tegenwoordig geweest zy, ten tyde der formeeringe van de vrugt in de baarmoeder: ook kan dezelve haar beginsel neemen onder de geboorte, als 's kinds hoofd langer, of sterker, in een nauwen weg, geklemd word; 't geen het eene kind zonder ongemak kan verdraagen, doch het ander niet, naar maate dat hetzelve geplaatst is, of eene lighaams-gestalte heeft. Nog andere omstandigheden komen dikwils daarby, die, op haar zelven zeer gevaarlyk zynde, aangemerkt konnen worden, als zulke toevallen, welke den grond tot deeze ziekte gelegd hebben; en wel met eene genoegzaame waarschynlykheid, wanneer dezelve zich naderhand eerst openbaart. Eene koude, op het hoofd gevat, en de na binnen gedreeven schurft, zyn daarom aangegeeven, als oorzaaken deezer ziekte; schoon deeze laatste toevallen zeer dikwils waargenomen worden, zonder juist zulk een gevolg te

schiedde, zonder moeite. Het kind kreeg op den derden dag na de geboorte stuipen, en stierf den volgenden dag. De Moeder wierd door eene sterke koorts aangetast, doch kreeg binnen drie weeken haare gezondheid weder. Zie *Berättelser Inlaemnade til Kongl. Collegium Medicum* &c. *pag.* 302.

te hebben. Somtyds heeft men, in meêr bejaarde kinderen, deeze ziekte toegeschreeven aan een uitwendig ongemak, door eenen val veroorzaakt, en in andere gevallen, aan voorafgaande hevige koortsen. By deeze omstandigheden zyn de kinderen gemeenelyk schielyk gestorven; doch eenigen hebben, tot de grootste verwonderinge en droefheid, met deeze ziekte, drie, vier, tien, ja vyftien jaaren lang geworsteld; zelfs verzekert men, dat één ouder dan twintig jaar' geworden zy; en in een Dorp, digt by Upsala, is, voor eenige jaaren, eene vrouw gestorven, in den ouderdom van vyf en veertig jaaren, die, reeds van de zesde maand haares levens af, met een verschrikkelyk groot hoofd, en alle daardoor veroorzaakte toevallen, bedlegerig was geweest; waarvan de Heer Ekman eene breedvoerige beschryving gegeeven heeft (*s*).

Indien het hoofd op eene zoo ongewoone wyze in grootte toeneemt; dan verwydt zich gemeenelyk het bekkeneel; en de beenderen kan men gemakkelyk voelen onder de huid, welke, gedrukt wordende,

(*s*) Deeze leezenswaerdige beschryving vindt men ook medegedeeld in eene aanmerking in de *Natuur- en Genees-kundige Bibliotheek*, III. *D.* 3. *st. pag.* 521., en dezelve word ook gevonden in *Thesaur. Dissert. vol.* 2. *pag.* 325. C. G. Buttner beschryft een Water-hoofd, waar mede eene Vrouw tot in haar een en dertigste jaar gesukkelt heeft, in eene byzondere verhandeling, welke in de Hoogduitsche taal te Königsbergen in 1773. is in het licht gegeeven.

de, niet medegeeft. Het gebeurt ook bykans altyd, dat het bekkeneel zich in zyne geheele wydte uitzet, hoewel 't meest na vooren, en na boven, alwaar geen uitwendige tegenstand is, waarom het voorhoofd breed, en voornamentlyk hoog word, uitpuilende over de oogen, en het overige gedeelte van het aangezicht, het welk daarom smaller en korter schynt te zyn. In den beginne, wanneer de beenderen van het bekkeneel nog niet samen gevoegd, en de zoogenoemde naaden niet gemaakt zyn, worden zy van elkander gescheiden, zoodat de plaats, welke tusschen beiden blyft, langs zoo breeder word, en zeer gemakkelyk kan gevoeld worden, even als de fontanel. Maar indien het kind, onaangezien dit ongemak, eenige jaaren in 't leeven blyft; dan breiden zich de beenderen niet minder, in alle hunne uitgestrektheid, en na alle kanten, uit, tot dat zy eindelyk elkander allen aanraaken, of, door middel der kleine beentjes, welke zich naderhand in de naaden vertoonen en groeijen, zoodaanig aan een gevoegd worden, dat geene openingen meer overig blyven: en by de zieken, die deezen tyd overleefd hebben, heeft men niet bemerkt, dat het hoofd naderhand sterk toegenoomen hebbe. Daaruit nu volgt, dat het kenteken deezer ziekte, hetwelk genoomen word uit den afstand der beenderen van het bekkeneel van elkander, alleenlyk plaats hebbe in de jonge jaaren. Hetzelve verdient egter alle opmerksaamheid, dewyl de ziekte juist in dien ouderdom begint, en aanstonds moet worden in acht genomen, zal men eenige hoope hebben,

hebben, om dezelve te geneezen. Meeſtendeels neemt het bekkeneel toe in dikte en ſterkte, ſchoon men een voorbeeld beſchreeven vinde, waarin de inwendige geſteldheid van het hoofd, door het been, het zy tegen den dag, of tegen het licht, kon gezien worden (*t*).

Zodra dit ongemak begint, kan het kind niet regt op gehouden worden, maar word zoo dan aanſtonds ongeduldig, krygt eenen hoeſt, braakingen, benauwtheid; welke toevallen allen bedaaren, als hetzelve word nedergelegd. Schoon het te vooren uuren lang kon wakker gehouden worden, zoo is het thans altyd ſlaaperig. Zulke toevallen verdienen eene nauwkeurige oplettendheid, zelfs by kinderen, die wat ouder zyn. By tedere kinderen moet men, zoodra dezelven zich openbaaren, zorgvuldig onderzoeken den toeſtand van het bekkeneel, voornamentlyk de fontanel, of dezelve zich verwyde en langer worde. Neemt de ziekte toe, dan groeit het overig lighaam, gelyk reeds gezegd is, zeer langzaam, de leden worden klein, teêr en mager. Binnen korten tyd kan het kind zyn zwaar hoofd niet meêr ophouden, veel minder het geheele lighaam opregten; het kan zich nauwelyks verroeren, en loopt zelfs gevaar, geheel en al lam te worden; en dit is de reden, dat hetzelve, altyd ſtil liggende, meêr of min wanſchapen word.

Zy,

(*t*) Ook dit geval kan men in het aangehaalde ſtuk van de *Natuur- en Genees-kundige Bibliotheek* naſlaan.

Zy, die langer in 't leven gebleeven zyn, hebben zelden volkomen leeren ſpreeken, zelden een ryp verſtand getoond (*), en dikwils gebreeken aan de uitwendige zin-tuigen gehad; zy zyn altoos genegen geweeſt tot braakingen; ſommigen hebben zwaare ſtuipen gehad; met een woord, hun leven is elendig geweeſt. 'Er is weinig hoope, deeze ziekte draaglyker te konnen maaken, ſchoon zulks ſomtyds gebeurd zy in het een of ander geval, waarin eenige van gemelde toevallen gezegd worden afweezig of draaglyker geweeſt te zyn. Het hoofd niet te konnen beweegen, is alleen eene groote elende.

Uit het openen der lyken van hen, die vroeger of laater aan deeze ziekte geſtorven zyn, heeft men voldoende geleerd, dat het bekkeneel, van het water, welk zich binnen in hetzelve, van de jonge jaaren af, langs zoo meêr verſamelt, zoo lang uitgezet worde, tot dat de ſterkte der beenderen zulks belet. Men noemt daarom deeze ziekte te regte, het inwendig water-hoofd (*Hydrocephalus internus*). Het water heeft zich gemeenelyk onthouden in de holligheden der herſſenen (*Ventriculi Cere-*

(*) Des te merkwaardiger is daarom het geval, door D. Monro beſchreeven in *medical transactions Tom.* 2. *pag.* 358. van een kind van agt jaaren; welk een zoo groot water-hoofd had, dat de omtrek daarvan twee voet' en vier duim' bedroeg. Het was zoo verſtandig, als andere kinderen van deezen ouderdom, had een goed geheugen, en leerde gaan. M.

Cerebri), dat is, op die plaatsen, alwaar het merg (*medulla*) der hersſenen natuurlyker wyze van een geſcheiden is, zoo dat het bovenſte gedeelte van het onderſte, en de zydelyke deelen van elkander geſcheiden zyn (*v*).

Als

(*v*) Van die ſoort van een inwendig Water-hoofd, by welke het water in de holligheden der hersſenen verſameld is, heeft WHYTT in een werkje, welk na zyn dood in het licht gegeeven is (*obſervations on the dropſy in the brain*), zeer goed gehandeld, en van dit werk heb ik een omſtandig uittrekzel gegeeven in de Natuur- en Geneesk. Bibliotheek V. D. pag. 779. S.

FOTHERGILL en WATSON (*medic. obſerv. and inquir. Tom 4. pag.* 20 78. 321.) hebben ook zeer veel toegebragt tot de kennis van deeze ſoort van Waterzugt. Zy ſtemmen daarin overeen, dat de toevallen overeen komen met die, welke door wormen veroorzaakt worden. Zelden heeft FOTHERGILL dit ongemak voor het derde jaar waargenomen, meestentyds van het vyfde tot het tiende, en eens tusſchen het zeventiende en negentiende, twee drie, vier, oncen water zyn onder het *corpus calloſum* gevonden. Kinderen, die in alle opzigten ſcheenen gezond te zyn, zyn op onderſcheide wyzen daardoor aangetaſt, en hebben binnen veertien dagen het leven daarby ingeſchoten. Pyn in het een of ander deel, zwaare, en aanhoudende, hoofdpyn, een kwaade maag, zyn de zekerſte voorboden van dit ongemak geweeſt. HUCK en WATSON hebben hetzelfde op onderſcheide wyzen by volwasſenen waargenomen. Ook by deeze is niet altyd eene uitwendige oorzaak voor handen geweeſt. Eens heeft WATSON het ongemak geneezen. M.

Als iets zeldzaams vindt men aangetekend, dat het water in de hersſenen beſlooten geweeſt zy in afgeſcheide blaazen (*w*). Somtyds heeft men hetzelve gevonden boven op de hersſenen, ſomtyds tusſchen dezelven en het dunne hersſenvlies, ſomtyds tusſchen dit en het dikke vlies, hetwelk insgelyks gezegd word gevonden te zyn afgeſcheiden van de binnen-kant van het bekkeneel, en dus plaats voor het water gemaakt te hebben: maar in deeze zeer zeldzaame gevallen heeft het water zich tefſens opgehouden in de holligheden der hersſenen, zoodat men, met veel waarſchynlykheid, ſtellen kan, dat hetzelve eerſt in dezelven vergadert, en naderhand eenen uitgang uit dezelven gevonden hebbe. Meeſt-al is het water helder, ſomtyds met bloed, of op den grond met etter vermengd, of ook ſtinkende, geweeſt. Hetzelve is gevonden, van een tot agt ponden, ja, men verzekert, hetzelve in een klein kind waargenomen te hebben, tot de quantiteit van vier- en twintig ponden; en, in 't algemeen, is het water by kinderen in grooter quantiteit gevonden, dan by zieken van meêr jaaren. Hoe gering de quantiteit van het water zy, zoo is dezelve genoegzaam, om de hersſenen geweld aan

(*w*) Verſcheïde zulke voorbeelden vindt men in de aangehaalde *Biblotheek pag.* 522., in eene aanmerking op de Verhandeling van den Heer GAUDELIUS over het Water-hoofd, verzameld. Welke Verhandeling verdient ingezien te worden, en die om deszelfs nuttigheid ook herdrukt is in *Theſaur. Disſert. vol.* 2. *pag.* 337.

aan te doen, als ook de zenuwen, die uit het onderste gedeelte derzelven voortkomen, te drukken tegen het bekkeneel, welk hen van alle kanten omringt. Het bovenste gedeelte der hersſenen, gewoonelyk twee of drie vingeren dik, is daardoor zoo dun geworden, als de rug van een tafel-mes, ja, als ordinair papier, zonder eenig overblyffel van de gewoone darms-wyze bogten. Als het water boven op de hersſenen geſtaan heeft; dan zyn dezelven in eene zeer kleine ruimte ſamengedrukt, en te gelyk hard geworden. Somtyds zyn zy zeer week geworden, of verteerd tot aan het bovenſte gedeelte van het rugge-merg.

Het gebeurd ſomtyds, dat het water zich niet eerder in het hoofd verzamelt, voor dat het kind twee of drie jaaren oud is; dat het alsdan langzaamerhand vermeerdert, tot op eenen zekeren tyd, na welken het ophoudt zich te vergaderen. In zoo een geval word het hoofd eenigzins tegen de natuur aan verwydt, en ſommige der bovengenoemde toevallen openbaaren zich, zonder dat men de ziekte aanſtonds aanziet voor een water-hoofd. Dit gebeurt by veele kinderen, die de Engelſche ziekte hebben; deeze zyn dikwils dom, opgezet, en waterzugtig, gelykende, in veele omſtandigheden, na kinderen met een water-hoofd; ja ſomtyds krygen zy dit ongemak ook werkelyk. Het gebrek egter, welk by zoodanige kinderen in het lighaam omtrent het voedzel der beenderen plaats heeft, brengt ook veel toe tot de grootte van het hoofd, dewyl het beenachtig gedeelte zich mede even als uitzet.

By

By volwasſenen verzamelt zich mede dikwils veel water in de hersſenen; doch zonder dat het bekkeneel daardoor verwydt worde, welks groote ſterkte zulks geheel en al belet; waarom het water by hen ook nooit in eene zoo groote menigte gevonden wordt; doch des niet te min zyn de gevolgen even gevaarlyk, dewyl het water alle de hersſenen en zenuwen drukt; de lyders worden ſlaapérig, ſimpel, lam, krygen eene beroerte, en ſterven ſchielyk (*).

Met eene ſoortgelyke vergaaring van water in de hersſenen zyn verbonden twee andere zwaare, doch zeldzaame, gebreken, welke eerſtgebooren kinderen mede ter waereld konnen brengen. Het beſtaat in een week gezwel, dat ſomtyds overeenkomt met een' uitwas, en geplaatſt is, dan aan de eene zyde van het hoofd, dan in den nek, zynde van eene verſchillende grootte, ſomtyds als een ey, ſomtyds zoo groot, ja, zelfs grooter, dan het geheele hoofd. Zulk een gezwel heeft men bevonden te bevatten een grooter of kleiner gedeelte der hersſenen, in de

(*) ZIMMERMANN verhaalt, dat een zyner lands-lieden, die uit hoofde van zyne geleerdheid als een wonder aangezien wierd, eindelyk, even als een dier, zoo dom wierd, alléenlyk daardoor, dat 'er zich tusſchen de hersſenen en vliezen een pond water verzamelt had. De Heer Dr. ITH, die de oorzaak terſtond bemerkte, herſtelde zyn verſtand twee-maalen door middelen, die het water afdreeven; doch eindelyk luiſterde de natuur niet meêr na de genees-middelen. *Von der Erfahrung. 2. Th. pag.* 543.

de gedaante van eenen zak, in wiens holligheid, welke gemeenſchap had met eene der holligheden van de hersſenen (*Ventriculi cerebri*), door eene, meer of min groote, opening in het teder bekkeneel, waarby het gezwel gezeeten had, het water opgeſlooten was. De opening van dit gezwel, wel verre van te helpen, heeft den dood bevordert (*). Uit dit alles blykt duidelyk, dat het water, welk zich in de holligheden der hersſenen begint te verzamelen, een gedeelte der hersſenen persſe, door de eene of andere zwakke plaats in de brosſe vliezen, waarin naderhand de beenderen van het bekkeneel geformeerd worden. Dit ongemak heeft dikwils van het leven een ſchielyk einde gemaakt; doch is, nog niet zeer in grootte toegenomen hebbende, een- en ander-maal, volgens de gelukkige proeven van den beroemden Franſchen Heel-meeſter Le Dran, volkomen geneezen geworden, en daarom heeft men eene goede aanleiding te hoopen, van te konnen geneezen een inwendig water-hoofd, welk zich overal even eens uitgezet heeft, wanneer het, namentlyk, nog in zyn begin is.

Het ander gebrek is, volgens zyne eigentlyke natuur, niet onderſcheiden van het voorgaande, dan alleen door de plaats, welke hetzelve inneemt. Op de

(*) Siebold heeft in *Collect. Obſervat. medic. chir. art.* 1. zoodanig een gezwel, welk men *Hernia cerebri* noemt, beſchreeven. Dit was grooter, dan de andere, tot hier toe waargenomen. Het kind leefde egter daar mede zes- en twintig dagen. M.

de eene of andere plaats van den rugge-graat (*), voornamentlyk op de lendenen, somtyds digter aan het fondament, zelden op andere plaatsen van den rugge, openbaart zich een gezwel, welk, medegeevende, wanneer men 'er op drukt, daardoor duidelyk toont, water te bevatten, en daarby vergezeld gaat met eene verlamming der deelen beneden het gezwel; in welk geval de beenen meestendeels krom zyn, of kwalyk groeijen.

Gaat dit toeval vergezeld met een wanschapen, groot, hoofd; dan word het hoofd kleiner, zoodra het gezwel op den rugge geöpend is, en vergroot zich wederom, wanneer de opening van het gezwel gesslooten word. Het openen veroorzaakt mede eenen schielyken dood. Een zoo klaarblykelyke samenhang is door de Ontleed-kunde in een helder dagligt gesteld. Het water, welk in de bovenste, of zydelyke, holligheden der hersfenen 't eerst verzameld is geweest, is, door de gewoone opene wegen, gedrongen in den rugge-graat, rondom het ruggemerg, en heeft het dikke vlies uitgezet, daar, waar het gezwel stondt: op den zelfden tyd zyn de naaste wervel-beenderen, meêr of min, van een gescheiden, ter

(*) Zie voorbeelden hiervan bygebragt door Prof. ACREL, in de Verhandelingen van de Koninglyke Academie der Wetenschappen, van den jaare 1748. HEUERMANN, *Bermerkungen und untersuchungen*, 1: *Th. pag.* 304. *Nov. act. Acad. Nat. cur. T.* 3. *obs.* 34. *pag.* 141. HENCKEL *Medic. und Chir. wahrnehm.* 1. *Samml. n.* 1. *Journal de medecine Tom.* 29. *pag.* 140 &c. M.

ter plaatſe, daar de doorn-agtige uitſteekſels (*Spinæ*) in eenen volwasſenen worden waargenomen, welke in vrugten, of eerſt-gebooren kinderen, niet anders zyn, dan kraak-been, of zelfs ontbreeken, zoo dat, of het water alleen het vermogen gehad heeft, om zulks te verrigten, of daarenboven ook een gebrek geweeſt is in het been, waardoor het water zoo veel te gemakkelyker deszelfs groeijing heeft konnen beletten. Vandaar heeft dit ongemak den naam gekreegen, van geſpleeten rugge-graat (*ſpina bifida*), en is van dien aart, dat, wanneer het zich in eenen geringen trap openbaart, en geplaatſt heeft digt by het fondament, alwaar geene regte wervelbeenderen zyn, hetzelve even zoo wel ſchynt te konnen geholpen worden, als het voorgaande; doch niet zoo ligt, wanneer het gezwel zich geplaatſt heeft in de lendenen; alzoo eene eenvoudige drukking het gebrek in de beenderen niet kan te regt brengen. Het zou mogelyk konnen zyn, dat het water zich 't eerſt verzamelde in de laatſtgenoemde plaats, en daarna hooger opklom.

In alle genoemde gevallen heeft het ongemak zyn oorſprong en eigentlyke zit-plaats gehad in het bekkeneel: Maar men heeft ook een uitwendig water-hoofd, wanneer zich een waterachtig vogt verzameld tusſchen het bekkeneel en deszelfs uitwendige bekleedſelen; dewyl nu derzelven veele zyn, liggende het een op het ander, zoo kan het water zich ook op verſcheide plaatſen verzamelen. In die water-zugt, welke ook by volwasſenen zich onder de huid van het geheele lighaam uitbrydt, zwelt

me-

mede het aangezicht; de roos op het hoofd word vergezeld door eene foortgelyke wateragtige zwelling; hetzelfde heeft plaats by de pokjes, en dikwils by tand-pyn, vekoudheid, en andere zinkingen in het hoofd; doch in de meeften van deeze gevallen zwelt de huid, of het haïrig gedeelte van het hoofd, niet zoo merkelyk; en als deeze door het water uitgezet is, dan noemt men de ziekte een uitwendig water-hoofd. Het water houdt zich alsdan op tusfchen het pees-agtig uitfpanfel boven het bekkeneel en het been-vlies; of tusfchen dit en het bekkeneel; in welk geval de zwelling noodzakelyk laeger zyn moet, en minder medegeeven kan. Verfcheide ervaaren en bejaarde Genees-heeren hebben deeze foort van water-hoofd nooit gezien, waaruit men met genoegzaame zekerheid kan befluiten, dat dezelve zelden voorkome. In fommige gevallen heeft men deeze ziekte gepaard gevonden met het inwendig water-hoofd, en dan was deeze duidelyk een gevolg daarvan. De weinige voorbeelden, welke van een uitwendig water-hoofd alleen aangeteekend gevonden worden, toonen egter genoegzaam, dat bejaarde menfchen zoo wel voor hetzelve te vreezen hebben, als kinderen.

Het water komt in het hoofd op dezelfde wyze, als op eenige andere plaats van het lighaam. De holligheden der hersfenen, gelyk alle andere holligheden tusfchen de vafte deelen van het lighaam, het zy zy groot of klein zyn, worden belet famen te groeijen, en voor droogte bewaard, door eenen fynen waterachtigen waasfem, die geduurig uit de

bloed-vaten waasfemt. Men begrypt ligt, dat, hoe fyn en onmerkelyk deeze waasfem ook zy, dezelve egter, geduurig te rug gehouden wordende daar, waar hy onophoudelyk uitwaasfemt, binnen weinige dagen of maanden moet uitmaaken eene groote menigte, en, in nog langer tyd, de geheele plaats vervullen. Om een zoo groot ongemak voor te komen, heeft de alwyze Schepper eene groote menigte opflorpende vaten gegeeven, die deezen waasfem weder tot zich trekken, zoodra dezelve uitwaasfemt, en wederom tot in 't bloed brengen; zoodat hy niets meer kan doen, dan de deelen, volgens derzelver eifch, altyd vogtig te houden. Alle de overtollige of bedorven vogten worden uit het lighaam gebragt door de wegen, daartoe gefchikt. Word nu alle deeze waasfem niet weder wech gevoerd; dan word hy klaarblykelyk tot water, zynde dit de algemeene oorzaak der water-zugt, in welke plaats dezelve ook zyn moge. De naaste oorzaak kan zyn, zoo wel in de uitwaasfemende vaten; en in de veelheid, en gefteldheid van den waasfem zelve, als in de opflorpende vaten; doch het flimft van allen is, als het gebrek in beiden gevonden word; dat gemeenelyk gebeurt, wanneer de water-zugt eenigen tyd duurt. De waasfem kan al te overvloedig zyn, als de inwendige uitwaasfemende vaten verflapt of verwydt zyn, zoodat zy meêr doorlaaten, dan zy behoorden te doen; voornamentlyk indien het bloed teffens dun is; 't welk van verfchillende oorzaaken kan afhangen, als de uitwaasfeming op de oppervlakte van het

het lighaam langen tyd belet is; indien veele vogten door het lighaam worden opgeflorpt, de lugt vogtig zynde; gelyk ook van veele waterachtige fpyzen en dranken, en voornamentlyk van beide omftandigheden; en by vrugten is waarfchynelyk geene andere oorzaak, dan dat de bloed-vaten gedrukt worden, zoodat het bloed te langzaam door dezelven loopt, ja, bykans ftil ftaat, waardoor niet alleen de pooren der bloed-vaten verwydt worden; maar aan het bloed in het lighaam ook hetzelfde gebeurt, als wanneer hetzelve, na eene aderlating, op een bord ftil ftaat, dat het, namentlyk, in water verandert. De waaſſem kan ook te taay en te *dik* zyn, zoodat hy door de zeer fyne mondjes der opflorpende vaten niet kan worden opgenomen. Deeze vaten konnen mede de kragten verlooren hebben, om op te florpen, toegedrukt worden, ja zelfs bersten; welk laatfte egter zelden gebeurt, daar de eerftgenoemde ongemakken zich zoo veel te meêr openbaaren, en zoo lange duuren, als de uitgezette deelen, veel van hunne kragten ontbreeken; want zoo lange, noch de huid, noch gevolgelyk de inwendige deelen, zich fluiten in eene eenigzins gelyke digtheid, vaft aan elkander, blyven de mondjes der vaten open, of naderen niet genoeg tot den waasfem, welke opgeflorpt moet worden; behalven dat de waasfem alsdan eene ledige plaats heeft, waarin hy zich kan verfamelen; weshalven deeze omftandigheden, in alle foorten van water-zugt, in acht genomen moeten worden.

Ter geneezing van de water-zugt word in het

algemeen vereifcht, vooreerft, dat men, zoodra mogelyk is, uit het lighaam het vergaderde water uitdryve; ten anderen, dat men alle mogelyke oorzaaken, waardoor hetzelve zich op nieuws zou konnen verzamelen, uit den weg ruime. Het eerfte gefchiedt gemeenelyk door middelen, welke de ontlafting van den afgang of de pis vermeerderen, en dus het overvloedige water, door eenen zekeren omweg, uit het lighaam brengen; doch in fommige gevallen door fpaanfche vliegen, dienftige infnydingen, of andere openingen, welke aanftonds uit de plaats zelve zulk water wechvoeren. Het laatfte vereifcht groote oplettenheid, en word voornamentlyk te weeg gebragt door middelen, welke de deelen, die al te zeer uitgezet zyn, famentrekken, of verfterken.

Volgens deeze algemeene genees-wyze moet men ook trachten te helpen de kinderen, welke op de reeds befchreeven wyze, beginnen een waterhoofd te krygen. Dikwils moet men hen geeven het *Electuarium de Manna* met Rhabarber of Jalappe, of het *Electuarium Lenitivum*, vermengd met den *Syrupus rofarum folutivus*, tot dat het de dikte van een ftroopje gekreegen hebbe; Ook konnen zy daarenboven, door het zog van de moeder of Minne, ontlafting krygen, wanneer dezelven laxeer-middelen ingenoomen hebben. Is het kind ouder, dan konnen onder gemelde middelen gemengd worden eenige weinige greinen van den zeeajuin, die meêr, dan eenig ander middel, het water fchielyk uit het lighaam dryft, dan met de pis,

dan

dan met den afgang; fomtyds door beide deeze wegen, Men heeft egter zorge te draagen, dat het kind niet geplaagd worde door braakingen, welke door den zee-ajuin ligt verwekt worden, en, in andere gevallen, van veel nut zyn konnen; zelfs ook in dit geval, wanneer dezelven gering zyn; Doch als zy zeer zwaar en van langen duur zyn; dan brengen zy veele ongemakken te weeg; doordien de hersfenen reeds door de drukking lyden; en deeze, buiten twyfel, door het geweld en de langduurigheid van het braaken vermeerderd word.

Als het water zich buiten het bekkeneel onthoudt; het welk onder de zeldzaame gevallen te rekenen is; dan wordt hetzelve op de fpoedigfte en bekwaamfte wyze ontlaft, door eenige langwerpige infnydingen van onderen in den nek, welke open gehouden worden, zoo lange als noodig is, door plukfel met eene etter-maakende zalf; terwyl het hoofd naerftig gebaad word met kalk-water, vermengd met een weinig wyn, brande-wyn, of campher-brande-wyn; ook konnen de fpaanfche vlieg-pleifters in dit geval nut doen.

Maar heeft het water zich binnen in het hoofd verzameld; dan verhaaften de infnydingen, of andere openingen van de plaats, waarin het water zich ophoudt, den dood, en moeten daarom nooit gedaan worden. De fpaanfche vliegen worden egter, ook in dit geval, gepreezen, voornamentlyk van den Heere VAN SWIETEN, die veel voordeel van dezelven gezien heeft in gevallen, welke hy dagt met een inwendig water-hoofd overeen te ko-

 men.

men. Onder negen deelen van het *Emplastrum de Meliloto* heeft hy laaten mengen een deel spaansche vlieg-pleister, en daar mede 's kinds hoofd bedekt, na dat men het haïr had afgesneeden: twee- of driemaal daags wierd de pleister afgenomen, om het hoofd te wryven, en daardoor geraakte hetzelve aan het uitwaassemen; zoodat de na binnen gedreeven uitslag, waardoor de oogen, borst, en het geheele zenuw-gestel reeds aangedaan waren, aanstonds weder uitgekomen is.

Ondertusschen heeft men teffens en vooral zorge te draagen, dat het hoofd zich samentrekke in dezelfde evenredigheid, als het water verminderd word; 't geen, gelyk klaar blykt, veel moeijelyker is, dan in weeke deelen, wanneer die door water uitgezet zyn; deeze verliezen niet zoo schielyk haare eigene samentrekkende kragt; maar de beenderen van het bekkeneel, uitgezet wordende, worden ook langs zoo meêr hard, en konnen zich niet in eene kleinere ruimte samentrekken, dan de vliezen tusschen de beenderen in de eerste jaaren konnen toelaaten. Indien derhalven het hoofd zich zoo zeer verwydt heeft, dat de beenderen, zelfs wanneer zy elkander aanraaken, een grooter ruimte open laaten, als de hersenen vereisschen; dan is alle moeite vergeefs; 'er blyft alsdan altoos eene ledige plaats over, voor het water, hetwelk, schoon het zich zelfs niet vermeerdere, nogtans de hersenen moet drukken en schadelyk zyn. Men kan ook niet hoopen, dat, de ziekte tot zulk eenen trap geklommen zynde, inwendige middelen het water

zoo

zoo volkomen zullen wech voeren, dat de hersſeſenen in dezelfde evenredigheid in grootte zullen toeneemen, en door hunne eigen kragten helpen, om het ſtilſtaande water uit te dryven. Alleen in den beginne der ziekte heeft dit laatſte en wezentlyke gedeelte der geneezinge plaats; en men kan daarvan alsdan het gewenſchte gevolg hebben, wanneer men gebruikt de middelen, door welke een uitwendig water-hoofd, hetzelve klein geweeſt zynde, herſteld is, namentlyk, veele dubbelde linnen compresſen, bevogtigd met brande-wyn, kalk-water en brande-wyn, of ſoortgelyk vogt, welke op het gezwel gelegd, en daarop gehouden worden, door de gewoone muts van het kind, die wel moet ſluiten, en eene maatige drukking maaken. Het geen de Heer VOGEL in dezen heeft aangemerkt, verdient opmerking, dat, namentlyk, de kinderen gevallen zyn in eenen diepen ſlaap, die vier en twintig uuren lang geduurd heeft: Nogtans heeft hem dit niet afgeſchrikt, om voort te gaan met het geene hy begonnen had; maar hy heeft alle drie uuren door prikkelende middelen de kinderen aangeſpoord, om zelfs onder den ſlaap te zuigen, en daarenboven het lyf door lavementen laaten open houden; waarna de kinderen volkomen geneezen zyn. Dit ſchynt met eene goede hoope opgevolgd te konnen worden, niet alleen by aangebooren water-gezwellen op den rugge-graat, wanneer zy niet groot, en digt aan het fondament geplaatſt zyn; maar ook by eene uitzetting van het geheele bekkeneel, door een inwendig water-hoofd. Het komt

egter,

egter, gelyk reeds gezegd is, en niet genoeg kan herhaald worden, hier op aan, dat de ziekte in haar begin zy; waarom vooral vereifcht word, op de volgende tekenen wel acht te geeven, namentlyk, op de ongeruftigheid van het kind, wanneer het regt opgehouden word; deszelfs ongewoone flaaperigheid, en de ruimte der naaden tusfchen de beenderen van het bekkeneel. Het zou konnen gebeuren, als 'er veel acht op gegeeven wierd, dat men ontdekte, deeze ziekte niet zoo zeldzaam te zyn, als de gevallen, waarin dezelve, zonder den dood fchielyk te weeg te brengen, tot eenen zoo beklaaglyken trap opklimt.

XXVI. HOOFDSTUK.

Van eene byzondere foort van Keel-ziekte.

DIKWILS word 'er gezegt, dat de kinderen aan onbekende ongemakken geftorven zyn. Een van deeze zal ongetwyfeld eene foort van Keel-ziekte zyn, die over het algemeen by ons zoo onbekend geweeft is, en nog is, dat zy in onze taal geenen byzonderen naam gekreegen heeft. Ook weet ik niet, dat zy in andere Landen een' naam heeft, Schotland uitgezonderd, alwaar zy CROUP (*morbus ftrangulatorius*, *fuffocatio ftridula*) geheeten is. Zy is dus by andere volkeren even onbekend, als by ons. Van daar is het, dat men in de fchriften der Geneesheeren zoo weinig gewag

daar

van gemaakt vindt. De oorzaak kan ook zyn, dat zy in den beginne zoo gering is, dat de Ouders niet terstond een Geneesheer om raad vraagen. De kinderen konnen hunne ongemakken niet te kennen geeven, en als de ziekte tot haaren hoogsten trap gekomen is, dan is alle hulpe vrugteloos. Zy worden dan onverwagt weechgerukt. De Ouders hebben geene genoegzaame kennis, het begin en den aanwas der toevallen optemerken; de Geneesheeren zyn buiten staat om den loop der ziekte te kennen, en men laat hen nauwelyks ooit toe, het lighaam na den dood te openen.

Sommige zyn egter zoo verstandig geweest, dat zy de ontleeding toegestaan hebben, en dus heeft men eindelyk kennis van deeze ziekte gekreegen. De eerste, die my daar van eenig berigt gegeeven heeft, is de Hr. STRANDBERG, die uit het ontleden der lyken den waaren aart der ziekte heeft leeren kennen. Naderhand hebben meer Geneesheeren in ons Ryk dezelve waargenomen, en gekend, en 't geen zy daaromtrent ontdekt hebben, heeft de Hr. WILKE, thans Stads-Doctor in *Norrköping*, in eene verhandeling, onder voorzitting van den Hoog-gel. Hr. AURIVILLIUS in 1764. te Upsala verdeedigd, by een verzameld (*x*).

Deeze

(*x*) Van deeze Verhandeling heb ik, voor lang, een uittreksel mede gedeeld in de Natuur- en Geneeskundige Bibliotheek II. D. pag. 537. en naderhand dezelve ook geplaatst in *Thesaur. Dissert. vol.* 2. *pag.* 347.

Deeze Keel-ziekte heeft zich niet alleen in Stockholm, maar ook omtrent Upsal, voornamentlyk op het land by het Kerspel *Rasbo*, geopenbaard, alwaar zy in de jaaren 1761. en 1762. zoo algemeen en zwaar was, dat zeer veele huizen van alle kinderen beroofd wierden. Sommige stierven den tweeden, de meesten den vierden en vyfden dag. Zy gaven veel slym op, en somtyds groote stukken van een vlies. Kinderen, die van andere plaatsen de zieken bezogten, kreegen kort daarna dezelfde ziekte.

In het Kerspel *Fundbo* heeft zy insgelyks verscheide kinderen gedood, en zy heeft ook geregeerd te *Hedemora* en *Säther*, gelyk ik van den Hr. Blom verneem.

In Schotland heeft men haar ook waargenomen, gelyk ik zie uit een klein werkje, door F. Home in Edinburg in het jaar 1765. in het licht gegeeven; waar van de tytel is. *An inquiry into the nature, cause, and cure of the croup* (y). Men vindt in hetzelve deels de waarneemingen van den Schryver, deels die van andere. Ik zal my van dit en de bovengenoemde verhandeling, by deeze geleegenheid, voornamentlyk bedienen (z).

De

(y) Men kan hetzelve naleezen in de Natuur- en Geneesk. Bibliotheek III. D. pag. 328.

(z) In de vorige uitgaave van dit werk, wierd dit Hoofdstuk niet gevonden. De Hr. Rosén gaf het in het jaar 1768. afzonderlyk in het licht, gelyk alle de andere Hoofdstukken waren uitgegeeven, eer zy by elkan-

De ziekte bestaat in een dik, zagt, witagtig vlies, welk door eene koorts in het begin van de lugt-pyp geformeerd word, en somtyds tot in deszelfs takken zich uitstrekt. Hetzelve is niet vereenigd met het binnenste van de lugt-pyp, maar doorgaans zoo los, dat men het, na den dood, zonder moeite, even als een holle pyp, 'er uit trekken kan. Tusschen dit vlies, en dat, welk natuurlyker wyze de lugtpyp inwendig bekleed, vind men eene etteragtige stoffe, welke ook in de takken van de lugt-pyp, en de long, waargenomen word. Deeze, in het water geworpen zynde, zinkt op den grond. In dit nieuwe vlies ontdekt men geene veezelen. Het smelt niet in een mengsel van lauw water met melk. De longen zyn in het geheel niet beschadigd, en aan het natuurlyke vlies van de lugt-pyp ontdekt men niets van eene verettering.

Wanneer kinderen door deeze ziekte aangetast worden, verliezen zy hunne gewoone vrolykheid, zyn heet op het gevoel, en sommige raaken aan het hoesten. Zy klaagen over een doove pyn boven in de lugt-pyp. Op dezelfde plaats van den den hals ontdekt men by sommigen eene geringe zwelling. Drukt men daarop met den vinger, dan veroorzaakt het pyn. Het aangezicht wordt opgezet en rood. In de keel en slokdarm ontdekt men niets

elkander verzameld, en tot een boekdeel gemaakt wierden. Nauwelyks was het waereldkundig gemaakt, of ik heb daar van berigt gegeeven in de Natuur- en Geneesk. Bibliotheek IV. D. pag. 821.

niets. Zelden valt hun het flikken moeijelyk; doch de ademhaaling is lastig. 'Er komt koorts by met een' zeer rassen en harden pols. De dorst is groot. Somtyds hoesten zy. Dit alles neemt schielyk toe, en, eer men het verwagt, veranderd de pols, word zeer ras, maar zwak. De adem-haaling word moeijelyker en schielyker, de pyn verminderd, de hoest houd op, en de dood volgt zeer onverwagt. Eenige moeten het bed houden; andere, in tegendeel, zyn dan beeter dan slimmer, en konnen op zyn. Een kind ging, en speelde in de Kamer, de Moeder wilde hetzelve op den schoot zetten, en toen bleef het dood. Aanmerkelyk is het, dat de kinderen in deeze ziekte tot het laatste oogenblik toe by hun verstand blyven, een ongewoon en vreemd geluid maaken, welk heesch en scherp is, en eenigermaaten met dat van een' jongen Haan overeenkomt, doch het is onmogelyk hetzelve volkomen te beschryven. Hy, die hetzelve eens gehoord heeft, zal de ziekte daar uit altyd erkennen, en men moet zeggen, dat dit het zekerste teken is.

Gemakkelyk word dus de ziekte gekend, en van andere ongemakken, die door hoest, heesheid, verkoudheid, verzeld worden, onderscheiden. Men moet dezelve niet verwarren met eene andere keelziekte, die byna in vergetelheid geraakt was, doch voor eenigen tyd veele kinderen in Engeland, Vrankryk, en Zweeden heeft gedood; men noemt dezelve *Mal de Gorge gangreneux*, *Cynanche pharyngea epidemica.* By deeze laatstgenoemde ziekte bespeurt men eene merkelyke zwelling in de keel, welke

welke wit word, verzweert, en in het vuur overgaat, zoo men niet spoedig, hulpe aanbrengt. Men zie BERGIUS *Försök til de i Sverige gaongbare sjukdomars utrönande for* 1755. *pag.* 36.

Dat de ziekte, welke in dit Hoofdstuk beschreeven word, eigentlyk eene ziekte der kinderen zy, blykt genoegzaam daar uit, dat men nooit waargenoomen heeft, dat iemand boven de twaalf jaaren daar door is aangetast.

De Hr. HOME is van gedagten, dat zy 't meest kinderen aangrypt, die digt aan de Zee woonen, en somtyds zulke, die op vogtige en moerassige plaatsen zich ophouden. Doch zy heeft zich in ons Ryk op onderscheide plaatsen vertoont, die zulk eene ligging niet hadden, en, gelyk reeds gezegd is, in *Hedemora* en *Säther*, welke steden verre van de Zee af zyn.

Daar geene Weetenschap minder gissingen toelaat, dan de Genees-kunde, als het leven der menschen tot haar onderwerp hebbende, maar alle onderneemingen op waarneemingen en ondervinding steunen moeten, zal ik uit de bovengenoemde schriften gevallen van kinderen aanhaalen, die of hersteld, of gestorven zyn, en opgeeven, hoe zy het gehad, en wat zy gebruikt hebben, waaruit dan eenige gevolgen konnen getrokken worden, die tot opheldering van deeze onbekende ziekte konnen dienen.

Eerste Waarneeming. Een kind, dat in 1755. aan deeze ziekte stierf, wierd door den Hr. MARTIN in tegenwoordigheid van de Hr. STRANDBERG

en DARELIUS geopend. Men vondt in de lugt-pyp een los vlies, welk, even als een hol pypje, daar uit genomen wierd. Inwendig was het dik en witagtig, uitwendig van boven rood. Hoe dieper het in de lugt-pyp zat, des te bleeker zag het uit, en onder in de kleinste lugt-vaatjes was het volkomen wit. Overal kon men duidelyk bespeuren, dat het niet het binnenste vlies van de lugt-pyp, maar een geheel nieuw was. Men vondt de longen volkomen onbeschadigd, en zonder ontsteeking.

Tweede Waarneeming. HOME wierd by een meisje van vyftien maanden geroepen, welk een vierde van eene meil van Zee woonde. 's Avonds te vooren had dit kind 'er niet wel uitgezien, en was heeter, dan na gewoonte. Als de Geneesheer het 's morgens bezogt, had het eene moeijelyke ademhaaling, een' harden en rassen pols, zoo dat men honderd en vyf en dertig slagen in een minuut telde. Hy liet terstond eene ader openen, en vyf oncen bloed aftappen. De stem wierd daarop zeer scherp, en even als het geluid van een Haan; de ademhaaling schielyk, en moeijelyk. Aan het voorhoofd, en binnen in de handen, was het zeer heet. De voeten en handen waren gezwollen, doch zonder roodheid. Dewyl de pols hard was, wierd wederom eene ader geopend, en daarvan had het veel verligting. Men liet de waassem van warm water met een weinig azyn inademen; dit kon het gemakkelyk verdraagen, en het kwam daardoor aan het opgeeven van sluimen. Het lyf wierd door de *Magnesia* opengehouden. 's Avonds plaatste men een

spaansche

spaansche vlieg-pleister aan den hals. Den derden dag bevond het zich wat beter; doch de stem was, als te voren; de ademhaling diep, en de pols hard. Dien avond zette men vier bloedzuigers onder de kin op de plaats, alwaar de lugt-pyp begind, en, nadat zy waren afgevallen, wierd de plaats, aan welke zy zich gehegt hadden, met warm water gebaad, zoo dat het bloed, geduurende vier uuren, daar uit sieperde. Den volgenden morgen was het kind gezond.

Derde Waarneeming. Een meisje van agt-tien maanden, welk altyd gezond geweest was, wierd door dezelfde ziekte aangetast. Het woonde digt aan Zee. Men liet terstond bloedzuigers aanzetten, die vyf oncen bloed zoogen, en gaf een braakmiddel. Home kwam by dit kind, en bevondt, dat hetzelve het genoemde geluid alleenlyk dan maakte, wanneer het hoeste, of den stem verheffen wilde. De ademhaling was schielyk, en de pols zwak, doch sloeg hondert en dertig maalen in een minuut. Het had een droogen en hollen hoest. Zonder moeite kon het slikken, doch het had pyn, als hetzelve het hoofd omdraaide. De pis was helder, en kreeg geen grond-zetzel. De Geneesheer liet haar den waasfem van warm water en azyn inademen, en een spaansche vlieg-pleister aan den hals leggen. 's Avonds scheen het meisje een weinig beter te zyn, en de hals begon week te worden. Het bragt de nagt gerust door, en op den derden dag kwam het natuurlyke geluid weder, behalven wanneer het hoeste, want dan maakte het

het genoemde geluid. De neus begon te loopen; en in de pis zag men kleine wolkjes. Men gaf wederom een braakmiddel. Den vierden dag was de stem nog niet volkomen natuurlyk. De pis kreeg een grondzetzel, en binnen drie of vier dagen was de gezondheid herfteld. Aanmerkelyk was het, dat dit kind na verloop van zes maanden dezelfde ziekte kreeg, doch die toen geringer was.

Vierde Waarneeming. Een kind van twee jaaren, welk voor een half jaar de pokjes had gehad, wierd zeer fchielyk door deeze ziekte overvallen, en maakte terftond het daar aan eigen geluid. Men plaatfte bloedzuigers, en een fpaanfche vlieg-pleifter, voor en boven aan den hals. Home zag het den vierden dag. De ademhaaling was toen moeijelyk; het had eene beklemming op de borft, maakte het gewoone geluid, en had voor aan den hals een gezwel. De pols floeg hondert en veertig maalen in een minuut. Alles fcheen flegt te zullen afloopen. Men maakte gebruik van den genoemden waasfem, ftoovingen, pappen, en bloedzuigers aan den hals. Den volgenden dag fcheen het kind verligt te zyn, het wierd vrolyker, en de ftem natuurlyker. Op den zesden dag was de pols beeter, de ftem, als in den gezonden ftaat, en de zwelling was verdeeld.

Vyfde Waarneeming. Home wierd geroepen by een kind van zeven jaaren, welke vier dagen te voren was ziek geworden. In den vorigen winter had het een' zwaaren hoeft gehad, en zes weeken te voren de mazelen overwonnen. Dikwils had het buik-

buikzuiverende middelen gebruikt, en was tamelyk gezond, behalven dat het nog wat hoeste, tot dat het nu ziek wierd, koorts met hitte, dorst, en een ongewoon geluid kreeg, waardoor deeze ziekte zoo kennelyk is. Het had op den vierden dag een' rassen, eenigzints harden pols, doch zonder de vereischte sterkte. Zonder moeite kon het slikken, doch klaagde over pyn in de lugt-pyp, wanneer het wilde spreeken, of als men met den vinger daarop drukte. Het aangezicht was opgezet, de dorst groot, en de ademhaaling diep. Het kwylde veel, en op de lippen zat schuim. In de pis was een wit, dik, grond-zetzel. Aan het hoofd mankeerde niets. Men opende terstond eene ader, en den volgenden nagt plaatste men bloedzuigers, en een spaansche vlieg-pleister aan den hals. Den volgenden dag was de pols veel zwakker, en sloeg honderd en vyf en zeventig maalen in een minuut. De ademhaaling wierd rasser, en het kind stierf den volgenden nagt, zynde tot op het laatste uur toe volkomen by zyn verstand geweest.

Wanneer het na den dood geopend wierd, vondt men geen teeken van eene ontsteeking in de keel. Doch toen men de lugt-pyp onderzogt, ontdekte men in het bovenste gedeelte een ongewoon, zagt, doch dik, vlies, welk geheel los was, en eene stoffe bedekte, die als etter uitzag. De deelen daar onder waren rood, doch men kon dezelven egter niet ontstooken noemen. In de takken der lugt-pyp waren soortgelyke vliezen, doch zagter, dunner,

en meer na etter gelykende. Men kon uit dezelven ook veel etter drukken. De longen zelfs waren onbeschadigd en gezond.

Zesde Waarneeming. Twee dagen daarna wierd hy by de zuster van het vorige kind gehaalt. Zy was vyf jaaren oud, en had 'savonds te voren over eene doove pyn in de keel geklaagt. Men had terstond eene aderlaating verrigt, haar een mengsel van den *Spiritus Mindereri* met *theriaca* gegeeven, en een spaansche vlieg-pleister aan de keel gelegd. Zoodra zy het genoemde mengsel gebruikt had, was zy aan het zweeten geraakt. Wanneer Home by haar kwam, maakte zy reeds het zonderling geluid, en had eene zoo moeijelyke ademhaaling, dat de schouders daar by werken moesten. Het aangezicht was gezwollen en rood, zy slikte gemakkelyk, de pols was ras en sterk, en zy zelve volkomen by haar verstand. Hy liet terstond bloedzuigers aan den hals plaatsen, denzelven vervolgens stooven, gebruikte den waassem van warm water met azyn, 't geen eenige verligting scheen te weeg te brengen. 's Avonds was zy slimmer, en zy kon niet langer op eene en dezelfde wyze liggen. Men verwekte eene braaking door *oxymel scilliticum*, en zy raakte zeer veel slym kwyt. Naderhand gaf hy haar zuiveren Salpeter met Campher. Den volgenden dag telde men hondert twee en vyftig pols-slagen in een minuut, en zy scheen zwakker te worden. De amandelen waren een weinig gezwollen, en met slym bedekt. De slikking was eenigzins moeije-

lyk,

lyk, en zy had geduurig pogingen tot braaken. Dikwils wilde zy drinken, doch gebruikte telkens zeer weinig. De tong was wit, en onzuiver; De ademhaaling zeer moeijelyk. Zy at eenige lepels broodsop met wyn. Men zette een weekmaakend clysteer. In den namiddag verergerden alle toevallen. Na het lavement volgden drie ontlastingen. De ademhaaling wierd moeijelyker en schielyker. Zy wierp zich op het bed, en was zeer benauwt. De pols wierd zwakker, en kon somtyds in 't geheel niet bespeurt worden. 's Avonds stierf zy met volkomen verstand. Al 't geen zy zonder hoesten kwyt raakte zag 'er helder uit; doch het geen zy door middel van den hoest loosde was dik, en geel, even als etter.

Het lyk wierd door den Hr. GIBSON geopend. De klieren aan den wortel van de tong waren gezwollen, met slym bedekt, en de ontlastende mondjes zeer wyd. De amandelen waren ook grooter, dan na gewoonte; doch men bespeurde noch aan deeze noch aan de omleggende deelen eenig teeken van ontsteeking. Rondom de opening van de lugtpyp was alles met eene dikke en taaye slym bedekt. In de geopende lugt-pyp zag men ook geene ontsteeking, doch in het bovenste gedeelte van dezelve, vooral aan den kant van de slok-darm, was een week vlies, welk voor de helft afgescheiden scheen te zyn, en aldaar was ook eene etteragtige stoffe. In het strotten-hoofd scheenen eenige klieren gezwollen te zyn. Lager in de lugt-pyp was wel eene etteragtige stoffe, doch geen vlies. Op de plaats, al-

waar de lugt-pyp zich verdeeld, vertoonde zich eene groote quantiteit van eene taaye witte stoffe, als men de longen een weinig drukte, welke daar mede scheenen gevuld te zyn. Voor het overige waren deeze gezond. De maag was van binnen met veel slym bedekt.

Zevende Waarneeming. Een kind van zeven jaaren, welk zeer gezond geweest was, klaagde zederd vier dagen over eene moeijelyke ademhaaling, en eene doove pyn in het bovenste gedeelte van de lugt-pyp, en maakte een piepend geluid. De rasse pols, en moeijelyke ademhaaling, hadden een' Heelmeester aangespoort om twaalf oncen bloed aftetappen, en aan het zelve Ammoniak-zout met den geest van harts-hoorn te geeven. Wanneer Home het kind 's avonds zag, was de pols zeer snel en zwak, en de ademhaaling schielyk. Het kind voelde de pyn nog boven in de lugt-pyp. Men ontdekte geene ontsteeking in de keel. De pis had een dik grondzetzel, even als in hen, die etter in het lighaam hebben, welke geen vrye ontlasting heeft. De stem was zwak, en het piepend geluid wierd niet meer bemerkt. Dewyl hy voorzag, dat het einde naby was, verzogt hy den Heelmeester het lyk te openen, en de lugtpyp nauwkeurig te onderzoeken.

Dees berigte vervolgens, dat 'er in de longen geen teken van eene ontsteeking was, dat hy onder de opening van de lugt-pyp eene etteragtige stoffe had bemerkt. Doch een vreemd vlies had hy niet bespeurt, en ook niet gezien, dat de takken van de lugt-pyp met etter gevuld waren.

Agt-

Agtſte Waarneeming. Een kind van vier jaaren raakte aan het hoeſten, en kreeg eene ſchielyke ademhaaling. Dewyl de ziekte met die, welke in dit Hoofdſtnk beſchreeven word, veel overeenkomſt ſcheen te hebben, zette men terſtond bloedzuigers, en leide den volgenden dag een ſpaanſche vliegpleiſter aan. Het ſcheen daardoor beter te worden, bleef een geheele week op de been, en had geen ander ongemak, dan dat het een weinig hoeſte. Den volgenden Sondag zag Home het voor 't eerſt. Hy vondt het meer heeſch, dan zy, die deeze ziekte hebben, gewoon zyn te zyn; de pols was zeer ras, de ademhaaling zeer moeijelyk, de ſlikking eenigzins moeijelyk, de hoeſt gering, en droog. Hy kwam op de gedagten, dat het kind daarby eene andere Keel-ziekte had, en liet bloedzuigers, ſtovingen, en andere gewoone middelen gebruiken. 's Maandags was de ademhaaling beter, en de andere toevallen ſcheenen te verminderen. 's Dingsdags vondt het zich wederom erger, en ſtierf.

By het openen van het lyk nam men het genoemde vlies waar. Het was wit, zeer vaſt, en dik, en onder hetzelve ontdekte men eene etteragtige ſtoffe, ter breette van een' duim, welke geelagtig en nog niet droog geworden was. De vliezen van de lugt-pyp zelve waren gaaf, doch rood en ontſtooken. In ſommige blaasjes van de long vondt men ſoortgelyke ſtoffe, als in de lugt-pyp.

Negende Waarneeming. Een Meisje van vier jaaren begon den 20. Octob. 1763. een weinig te

hoeften, doch kon den volgenden dag in de open lugt zyn. Tegen den avond wierd de hoeft fterker, en zy raakte aan het niezen. De Hr. WOOD, die Geneesheer van het huis was, kwam toevallig daar, en zag haar fpeelen. Dewyl hy befpeurde, dat haar de ademhaaling moeijelyk viel, opende hy de ader, offchoon zy anders gezond uitzag. Den 21. was zy flimmer. Dus wierd 'er een fpaanfche vlieg-pleifter aan den hals gelegd, en een ander tusfchen de fchouders; ook wierd een clyfteer gezet. Den 24. kwam HOME by haar. De ademhaaling was kort, de pols floeg honderd en tagtig reizen in een minuut. De pis had een dik grondzetzel. Men verhaalde, dat zy eene ftoffe had opgebragt, welke men voor etter aanzag. Uit de ademhaaling befloot de Geneesheer, dat 'er nog meer voor handen zyn moeft. Zy at en dronk, zonder dat het haar bezwaarde. HOME gaf haar de zee-ajuin, om braakingen te verwekken, doch zonder vrugt. Den 25 was zy even eens gefteld. Hy befpeurde onder de fluimen etter. De ademhaaling was zeer kort en moeijelyk. Hy liet haar den waasfem van azyn inademen, in hoope, daardoor hoeft te verwekken, doch dit deed niets, en het meisje ftierf 's avonds.

Wanneer men het lyk opende, vondt men de lugt-pyp van binnen met een vreemd vlies bedekt, ter diepte van drie duimen. Hetzelve was los, en liet zich, even als een hol buisje, te voorfchyn brengen. De eige vliezen van de lugt-pyp waren gaaf, en zonder verettering. De longen wierden gezond

zond bevonden; doch in de flinker was veel etter, die, geel en dik zynde, in het water op den grond zakte. Het vreemde vlies was taay, en liet zich niet ontbinden; smolt ook niet, offchoon men hetzelve twee dagen lang in lauw water met melk had laaten leggen. In hetzelve kon men geene veezelen bespeuren.

Al 't geen tot hier toe opgegeeven is, heeft HOME zelfs gezien en aangeteekend; doch hy deelt nog vier waarneemingen mede, welke hy van anderen ontleendt heeft, en die ik, als met de voorgaande overeenkomende, niet noodig oordeele, wydloopig op te geeven. Het zy genoeg, het byzondere daaruit aantetekenen.

Tiende Waarneeming. VARDRÒBE meld in zyn berigt van een kind, dat op den vierden dag van deeze ziekte ftierf; dat het gezwel, welk het onder de lugt-pyp had, eerder van een wateragtigen, dan van een onftooken, aart was.

Elfde Waarneeming. BALFLOUR zegt, dat een kind, welk hy oppafte, agt dagen na elkander, eer de ziekte uitbrak, hoefte; dat hy, de bloedzuigers veel bloed uit den hals gehaalt hebbende, de kropader opende, en een ontfteekings-korft op het bloed bemerkte. Het lyk geopend zynde, fcheen 'er in de lugt-pyp eene verettering ontftaan te zyn, doch, wanneer hy alles nauwkeuriger onderzogt, bevondt hy, dat het flym was, die de kleur van etter, de gedaante en vaftigheid van een vlies aangenomen had. Dit vlies was in het midden dikker, zoo dat

dat het ſcheen, dat daar door de geheele lugt-pyp verſtopt, en de lyder geſtikt was.

Twaalfde Waarneeming. WOOD verhaalt, dat hy by een kind, welk zeſtien maanden oud was, en op den zevenden dag deezer ziekte ſtierf; in de lugt-pyp, en de takken daar van veel ſchuimende, taaije, ſlym gevonden heeft, welke het vreemde vlies tot in de kleinſte takken van de lugt-pyp verzelde, en de gedaante van etter had. Uitwendig waren de longen een weinig rood.

Dertiende Waarneeming. Een meisje van negen jaaren, door deeze ziekte aangetaſt, kreeg op den derden dag een hoeſt, die eenige uuren aanhield, en daar door wierd zulk een vlies uitgeworpen, welk zwart was. HOME denkt, dat deeze kleur ontſtaan zy, omdat het droog was; want in alle andere gevallen is het altyd wit en week geweeſt. Dit kind ſtierf insgelyks.

Ik heb reeds eenige voorbeelden van deeze ziekte in dit Ryk aangehaalt. Dan, opdat men duidelyk zie, hoe dezelve by ons zich vertoont hebbe, zal ik uit de boven aangehaalde verhandeling die waarneemingen overneemen, welke de Provinciaal-Geneesheer in Upland, HALENIUS aan den Schryver medegedeeld heeft.

Veertiende Waarneeming. Een jongetje van vyf jaaren wierd onverwagts den 19. Jan. 1762., daar hy zeer gezond was geweeſt, ſlaperig en heet, raakte aan het niezen, doch hoeſte niet. De twee volgende dagen lag hy dan te bed, en ſtondt dan weder

weder op, doch was altyd heet, wierd noch ſlaperiger, raakte aan het braaken, niesde, en de oogen traanden. Op den vierden dag was alles even eens, doch tegen den avond wierd het ſlikken moeijelyk, en hy kreeg eene aanmerkelyke koorts. Tot den morgen toe kreeg hy geen geruſten ſlaap. Den vyfden dag was de koorts zoo zwaar niet, de moeijelyke ſlikking vermeerderde. Op de tong zag men een witte, weeke, korſt, en veel ſlym, welke deels uitgeworpen wierd, deels wechliep, en veroorzaakte, dat hy niet voor middernagt in ſlaap raakte. Den zesden dag kon hy beter ſlikken, doch de veelheid van ſlym maakte, dat onder de ademhaaling, die nu gemakkelyker was, een aanhoudend gereutel beſpeurd wierd. De koorts was nauwelyks te bemerken. Tegen den avond genoot hy een' geruſten ſlaap, doch niet in den nagt, dewyl de hoeſt en ſlym hem hinderlyk was. Op den zevenden dag tegen den middag wierd hy zeer heeſch, kreeg een droogen hoeſt, die tegen den avond nog drooger, en zeer laſtig wierd, tot dat 'er een taaye ſlym opkwam. Hy ſlikte toen zonder moeite, doch viel in een' diepen ſlaap, en kreeg een' rasſen pols. Na middernagt bleef de hoeſt geheel en al wech, en toen wierd hy zeer onruſtig. Op den agt-tienden dag, 's morgens vroeg, wierd de ademhaaling moeijelyker en rasſer, de pols ſloeg honderd veertig tot honderd vyftig maalen in een minuut, en het was niet mogelyk, den hoeſt wederom te verwekken, of op eenige wyze de fluimloozing te bevorderen. De benauwtheid nam toe, gelyk

gelyk ook de schielyke ademhaaling, en de ouders verlooren deezen hunnen geliefden zoon. Men had geduurende de ziekte zagte buikzuiverende, braakverwekkende, verkoelende, flym ontbindende, middelen gebruikt; het kind had gegorgelt; men had inspuitingen in de keel gedaan, men had gegeeven een mengsel van olie met den geest van harts-hoorn. Doch dit alles was te vergeefsch, en men kon het niet redden. By de opening vondt men in de lugtpyp een soortgelyk vlies, als voorheen beschreeven is.

Vyftiende Waarneeming. De zuster was zeven jaaren oud. Zy bevondt zich gezond, geduurende de ziekte van haar' broeder. Niemand stelde zich voor, dat haar hetzelfde lot treffen zoude. Men was daarom niet bedagt, by haar de ziekte voor te komen. Den vierden Febr. klaagde zy 's morgens over zwaare hoofd-pyn; was zeer slaperig, zag rood uit in het aangezicht, had een zwaare koorts, en moest het bed houden. Zy braakte eens, raakte, den volgenden nagt, in een zagt zweet, en sliep goed. Den dag daarna tegen den middag bevondt zy zich beter, doch begon naderhand, voornamentlyk tegen den avond, te klaagen over hoofd- tandpyn, en zwaare hitte. De tong wierd wit, zy bloedde verscheide maalen uit den neus, doch zeer weinig. By de ademhaaling bespeurde men een geluid, het zy dezelve door den mond, het zy door den neus geschiedde. De nagt was onrustig. Op den derden dag s' morgens had zy walgingen. De tong was witter. In den neus, en daar dezelve ein-

eindigd, was een uitſlag, welke by de huid rood, doch boven aan wit was. Twee ſoortgelyke blaasjes zag men ook aan de bovenſte lip. De koorts was byna niet te bemerken, doch wierd tegen den avond zoo ſterk, als te vooren. Hoe meer de nagt naderde, des te moeijelyker wierd de ſlikking. Den vierden dag was de koorts wederom minder. Zy klaagde noch over hoofd-pyn, noch over eene moeijelyke ſlikking, doch zy kon de ſlym niet gemakkelyk opbrengen. Binnen in den mond, aan het verhemelte, was een donkere roof; de tong was witter. Tegen den avond vermeerderde de koorts weder. Door inſpuitingen in de keel raakte zy veel ſlym kwyt. De ſlaap, die haar anders ſcheen te verkwikken, wierd niet weinig verhinderd, dewyl de ſlym taay was, en 'er eene groote quantiteit toevloeide. Daarenboven liep 'er veel vogt uit den neus, waar door zy genoodzaakt wierd dikwils en op eene moeijelyke wyze te niezen. Op den vyfden dag was het even eens geſteld. De korst in den mond was dikker, en trok zich na de zyden. Tegen den avond niesde zy dikwils, en wierd daardoor volkomen belet te ſlaapen. De hoeſt was minder. De ſlym was los, doch kwam egter niet te voorſchyn. Op den zevenden dag ſcheen zy zich eenigermaate wel te bevinden, en raakte, door inſpuitingen in de keel, veel ſlym kwyt. Tegen den avond was zy zwak en zoo ſlaperig, dat zy de oogen nauwelyks open houden konde, doch zy kon egter uit oorzaake van de ſlym niet ſlaapen. Door den hoeſt raakte de korſt aan het zagte verheemelte

te voor een gedeelte los, doch zy kon denzelven niet kwyt raaken, dewyl het overige vast bleef zitten. Op den zevenden dag ten tien uuren scheen zy wederom vrolyk te worden, zy hoeste egter, niesde, en uit den neus liep een dun vogt. Voor middernagt sliep zy niet, deels dewyl de ademhaaling moeijelyk, en met een geluid gepaart ging, deels dewyl de slym zoo veel en zoo taay was, dat men vreesde, dat zy stikken zoude, zoo veel te meer, dewyl zy zoo onrustig en zwak was, dat zy de slym niet kon uitwerpen. Op den agtsten dag was zy wederom vrolyk, gaf somtyds de slym gemakkelyk op, en eindelyk, na herhaalde inspuitingen, verscheide stukken van de korst, zoo groot als een halve gulde, die taay, dik, aan de eene zyde van eene asch-grauwe couleur, aan de andere met bloederige streepen voorzien was. In den namiddag was de pols ras, doch te gelyk zwak, de kragten namen af, met het hoesten kwam 'er niets te voorschyn; de stem wierd veranderd, de slym taayer, de ademhaaling schielyker, benauwder, en zy viel in een' diepen slaap. De zwakheid nam toe, de hoest verminderde, en bleef na middernagt geheel wech. Al 't geen zy dronk, verwekte braakingen en kwam door den neus te rug; des niet te min kon zy gemakkelyk slikken. Den negenden dag 's morgens raakte zy wederom een gedeelte van de korst kwyt.

De onrustigheid, zwakheid, de rasse pols, en benauwde ademhaaling vermeerderden allengskens. Van verren zelfs bespeurde men een kwaade lugt, die uit de keel kwam. Het water was dun, en zag 'er

uit

uit als dun bier, en liet op den grond van het glas een wit, dik, zetzel vallen. De lugt haalde zy door den mond, doch dezelve keerde weder door den neus. Eindelyk ſtikte zy, en ſtierf in den namiddag ten drie uuren.

Zeſtiende Waarneeming. GIBSON berigt, dat een kind deeze ziekte gelukkig overwonnen heeft, na dat het veel etter opgegeeven, en een groot ſtuk van een vlies uitgehoeſt had.

Zeventiende Waarneeming. RAEF heeft aan HOME verhaalt, dat een jongetje den 5. Aug. 1764. door eene heesheid aangetaſt wierd. Den agtſten wierd de ademhaaling moeijelyk; de ſtem veranderde, en 'er kwam koorts by. Dewyl het kind merkelyk uitwaasſemde, wierd een mixtuur met den *Spiritus Mindereri* gegeeven. Den negenden was de pols rasſer, doch het kind kon met den hoeſt niets opgeeven. Men ſtelde eene aderlating in het werk, zette een lavement, plaatſte aan den hals een ſpaanſche vlieg-pleiſter. Den elfden raakte het door den hoeſt een ſtuk van een vlies kwyt, twee duimen lang, dat zeer taay was, en even als een ſtuk dun, wit, leder uitzag. 's Avonds zag men duidelyk, dat de ſlym, die uitgehoeſt wierd, met etter vermengt was. Het kind kreeg zyne ſtem, in drie maanden, niet weder.

Onzeker is het, of het kind, waar van STARR in *Philoſoph. Transact. n. 495. art. 6.* ſpreekt, deeze zelfde ziekte had. Het was tien en een half jaar oud, toen het ziek wierd, gaf dikwils door den hoeſt een vlies op, doch verloor evenwel ein-

delyk het leven. Men heeft niet aangeteekend, hoedaanig het geluid geweest zy, welk het maakte, doch het bleef tot den dood toe volkomen by zyn verstand.

Agttiende Waarneeming. In 1761. regeerde deeze keel-ziekte in *Fahlun*. De beroemde Heelmeester by het Bergwerk Joh. Jac. Schulz heeft my daar van een berigt gegeeven. Ik zal alleenlyk bybrengen de gevallen, die iets byzonders hebben.

Een meisje van agt jaaren klaagde over eenig ongemak in de keel, doch ontdekte dit slegts aan eene meid. De ouders bemerkten niet, dat zy zich niet wel bevondt. Vier of vyf dagen daarna at zy met zeer veel smaak eene soep met roozen-bottels. Denzelfden dag 's avonds ten agt uuren wierd zy schielyk ziek, kreeg eene benauwde ademhaaling, vooral by de inademing, en maakte dan het reeds dikwils genoemde geluid. Men gaf haar conserf van vlier met campher. Op de keel wierd een weekmaakende pap gelegd, men bediende zich van rhabarber, een spaansche vlieg-pleister, en den waasem van weekmaakende kruiden. Den volgenden morgen gaf men haar zout van harts-hoorn, en in den namiddag het *oxymel simplex* met het *oxymel squilliticum*. Niets verschafte eenige verligting. Het kind slikte zonder moeite. Aanmerkelyk was het, dat zich geen koorts openbaarde. De pols was ongelyk, en dikwils niet te bemerken. Den dag daarna 's morgens ten vier uuren stierf het kind, dus de hevigheid der ziekte niet langer dan twee en dertig uuren duurde.

Uit-

Uitwendig op de borſt aan de derde en vierde ribbe zag men eenige kleine roode ſtreepen, doch geene zwelling op deeze plaats, of aan den hals. De longen waren onbeſchaadigd. Agter na den rugge waren zy donker van kleur, en als met dik bloed gevuld. Anders beſpeurde men geen teken van eene ontſteeking noch in de longen noch in de lugt-pyp. Doch deeze was inwendig met een vreemd vlies bedekt, welk, tegen 't geen men gewoonlyk ziet, op eenige plaatſen vry vaſt vereenigt was. Boven in de lugt-pyp was een weinig etter, die egter geen reuk had.

Negentiende Waarneeming. Een meisje van zes jaaren, welk eene goede ſtem had, om te zingen, wierd zonder klaarblykelyke oorzaak heeſch, doch ſcheen anders gezond te zyn. Eenige dagen daarna, en wel den 13. Nov. 1761. wierd zy 's avonds ziek, kreeg eene moeijelyke ademhaaling, en maakte een byzonder geluid, wanneer zy de lugt inademde. Men ſtelde terſtond eene aderlating op den arm in 't werk, en vier oncen bloed wierden 'er afgetapt, doch zonder eenige verligting. Men gaf *oxymel*, gelyk ook buikzuiverende middelen, en liet den waasſem van weekmaakende kruiden gebruiken, doch alles te vergeefsch. Koorts beſpeurde men niet. De pols was dikwils niet te bemerken. De pis, die in eene geringe quantiteit geloosd wierd, was even als water. Des morgens dronk zy thée, en dunne ſoepen, 's namiddags, en vooral 'savonds wilde zy niets duns genieten, doch kauwde pruimen en roſynen. Op den dag was zy niet benauwt,

maar vermaakte zich met speel-goed. Doch tegen den nagt was zy ongeduurig, en kon niet lang aan een slaapen. Dewyl zy dikwils kleine vliezen en veel etter uithoeste, dagt men, dat zy herstellen zoude. Doch den 21. Nov. stikte zy, terwyl zy op den schoot van de meid zat.

By het openen van het lyk vondt men uitwendig niets veranderd ; de longen waren onbeschadigd. In de lugt-pyp vondt men het vlies, waar van reeds dikwils gesprooken is, welk zeer los zat. Boven in de lugt-pyp, gelyk ook in deszelfs takken, was eene schuimende, geelagtige, etter.

Twintigste Waarneeming. De zuster, die vier jaaren oud was, bevondt zich toen op het land, doch men bragt haar na de Stad, wanneer het lyk van het meisje begraven wierd. Zy bleef eenige dagen in de Stad, en wierd toen naar het Land te rug gebragt. Den volgenden dag wierd zy ziek, en moest zich te bed houden. Zy braakte, en onder dat geen, welk zy kwyt raakte, was ook bloed. De ziekte ging voor het overige op denzelfden voet voort, als in het voorgemelde geval. Men kon haar niets laaten gebruiken, en zy stierf, vier en veertig uuren ziek geweest zynde.

Toen men het lighaam na den dood opende, vondt men in de lugt-pyp en in de takken daar van een soortgelyk vreemd vlies, en veel dunne etter.

Home heeft opgemerkt, dat, offchoon dit vlies in lyken aan deeze ziekte gestorven, zich op geene andere plaats van de lugt-pyp vertoont hebbe, men het egter gevonden heeft aan dat gedeelte, welk na den

den flok-darm gekeerd is, alwaar de kraakbeenige ringen ontbreeken, en de meefte klieren haare zitplaats hebben.

Uit al 't geen tot hier toe bygebragt is, zal men deeze keel-ziekte gemakkelyk konnen onderfcheiden. Dus, wanneer een kind begind ziek te worden, over een doove pyn in de lugt-pyp klaagd, en hetzelve moeijelyk adem fchynt te haalen, dan moet men nauwkeurig onderzoeken: 1. of deeze keel-ziekte regeere? 2. of de lugtgefteldheid vogtig en koud geweeft zy, of nog zy? 3. of het kind zederd eenigen tyd verkouden geweeft zy, den kink-hoeft, pokjes, mazelen, gehad hebbe? 4. of men eene hitte en dorft bemerkt, en of het aangezicht gezwollen zy.

Zyn de gemelde omftandigheden tegenwoordig, dan heeft men reden voor deeze ziekte te vreezen. Doch op dat men daaromtrent des te zekerder zy, onderzoekt men: 1. of men aan de keel eene zwelling bemerke? 2. of deeze plaats gedrukt wordende gevoelig, of pynelyk zy? 3. of het kind zonder moeite flikken konne? 4. of de ademhaaling moeijelyk en fchielyk zy? 5. of de pols in het begin der ziekte ras, hard, en fterk, doch na verloop van eenige dagen ras, week en zwak zy geworden? 6. of de hoeft, zoo deeze zich openbaard, fchielyk, en even als ftikkende zy? 7. of de ftem heefch, fcherp zy, zoo niet altyd, ten minften, als het kind fchreid, hoeft, of roept?

Volgens deeze befchryving onderfcheid men de ziekte gemakkelyk van andere, die daar mede

eenige overeenkomſt hebben, voornamentlyk van die, waar in het bovenſte gedeelte der lugt-pyp ontſtooken is. Want vooreerſt is deeze geene ziekte, aan kinderen eigen; ten anderen gaat zy vergezeld van eene zeer moeijelyke ſlikking, en ten derden voegd zich daarby eene brandende, en byna ondraaglyke pyn; ook ontdekt men uitwendig aan den hals geene zwelling.

Voor zoo verre men uit de opgegeeve waarneemingen oordeelen kan, beſtaat dit ongemak in eene ſoort van zinking, die de lugt-pyp aandoed, en waarin de klieren, die in de lugt-pyp, en vooral aan dat gedeelte, alwaar de kraakbeenige ringen ontbreeken, gevonden worden, zeer veel ſlym afzonderen, die naar den kant, dien de lugt aanraakt, vaſt en vliezig word, doch aan dat gedeelte, welk naar het inwendige vlies van de lugt-pyp gekeerd is, met hetzelve zich niet vereenigen kan, dewyl aldaar by aanhoudenheid ſlym vergaderd word, en deeze de ſamengroeijing belet. Dit is zeer waarſchynlyk, daar men aan de vliezen van de lugt-pyp zelve geene verzweering heeft konnen beſpeuren (*).

Het is niet ongewoon, dat ſoortgelyke vliezen uit

(*) In de keel-ziekte, door het vuur verzeld (*angina gangrænoſa*) gebeurt het dikwils, dat het inwendige vlies van de lugt-pyp zich afſcheid, en uitgeworpen word. *Journal de Medecine* 1768. *pag.* 202. MARTEAU DE GRANDVILLIERS *Deſcription des maux de gorge epidemique & gangreneux.*

uit slym geformeerd worden. Men vindt een voorbeeld in *Philosoph. Transact. abridged. vol.* 3. *pag.* 60. HALLER *Elem. Physiol. vol.* 3. *pag.* 149. haalt 'er verscheide aan. Soortgelyke zyn ook in de darmen ontstaan, en met den afgang geloosd, dit gebeurde aan den Hooggel. LIPSIUS, zoo dat hy vreesde, alle de darmen kwyt geraakt te zyn, tot dat HEURNIUS hem anders onderregte. Meer voorbeelden heeft HALLER *lib. cit. vol.* 7. *pag.* 157. Men vergelyke ook de verhandeling van WARREN over slym-proppen in de lugt-pyp in *Medical Transact. vol.* 1. (*b*). Zulk een ongemak komt ook somtyds aan de blaas over, als de slym taay en hard word, of, ontlast zynde, in het glas zoodanig eene natuur aanneemt, dat men hetzelve kan omkeeren, zonder dat die daaruit loopt, waar van ik een voorbeeld gezien heb. Door LIEUTAUD word dit *catarrhus vesicæ* genoemt.

De oorzaak van eene zinking op de lugt-pyp, is wel eene koude en vogtige lugt, doch waarom dezelve de lugt-pyp meer dan andere deelen aandoed, kan ik niet bemerken. De dampen, die uit Zee opkomen, kan men niet beschuldigen, gelyk HOME doed, dewyl deeze ziekte zich ook op plaatsen, zeer verre van de Zee geleegen, vertoont.

Daar

(*b*) Men vindt dit vertoog in de Natuur- en Geneesk. Bibliotheek. IX. D. pag. 259. De Hr. MURRAY heeft zoodanig een geval medegedeeld, en over dit ongemak breedvoerig gesprooken in *Comment. Nov. Societ. Scient. Götting. vol.* 4. *pag.* 44.

Daar de lugt-pyp in deeze ziekte met veel ſlym en een vreemd vlies aangevuld, en daardoor zoo vernauwt word, dat de lugt door dezelve niet zonder moeite kan pasſeeren, is het geen wonder, dat den lyderen de ademhaaling moeijelyk, en hun geluid zonderling is; en, dewyl het bloed, in zulk een geval, niet zonder hinder van het hoofd te rug keeren kan, moet het aangezicht ook groot en gezwollen zyn.

Dat de ziekte beſmettend zy, leerd men uit verſcheide der aangehaalde Waarneemingen, voornamentlyk uit de twintigſte, en uit dat geen, welk in het Kerſpel *Rasbo* is voorgevallen.

Uit het derde geval ziet men, dat iemand, die eens deeze ziekte gehad heeft, door dezelve wederom kan aangetaſt worden. De pols is in de eerſte dagen gemeenelyk ras, hard, ſterk, het aangezicht is rood en opgezet; bloedzuigers en aderlaatingen brengen dan voordeel aan. Na den dood heeft men ſomtyds de lugt-pyp ontſtoken gevonden, en ook op het afgetapte bloed een dikke korſt waargenomen. waaruit men beſluiten kan, dat de ziekte dan door ontſteeking verzeld word, en ontlaſtende middelen vereiſcht. Doch, nadat dezelve eenige dagen geduurt heeft, word de pols ras, zwak, en ſlap, de benauwdheid vermeerderd, de kragten verdwynen, de ſlym word opgehoopt, en krygt de gedaante van etter, welke de takken van de lugt-pyp vult, de ademhaaling, en omloop van het bloed door de long, moeijelyker maakt. Den eerſten tyd noemt Home dien van van ontſteeking (*ſtadium inflammatorium*),

rium), den laatsten dien van verettering (*stadium purulentum*). In het eerste tyd-perk is nog eenige hoop, in het laatste in het geheel geene, Het eenige, dat men alsdan wenscht, is, dat het vlies en de etter uitgehoest worde; offchoon ook dit zelden geholpen heeft. Men vergelyke de dertiende, zestiende, zeventiende, en negentiende Waarneemingen.

Men ziet hier uit, hoe noodzakelyk het is, beide deeze tyd-perken van elkander te onderscheiden, zoo wel ten opzigte van de hoop, die men hebben kan, als in aanzien van de keur der genees-middelen. Somtyds zyn zy moeijelyk te onderkennen, en in dat geval geeft HOME den raad, dat men onderzoeke, of de pis een wit, etteragtig, grondzetzel hebbe. Heeft dit plaats, dan is reeds het tweede tyd-perk begonnen, en dus weinig of geen hoop meêr overig; alle ontlastende middelen zyn dan schalyk; en verhaasten den dood. Vooral moet men op alle deeze tekenen wel acht geeven, wanneer de ziekte langzaam begind, en iemand als verrast, of even als eene tusschenpoozende koorts een aanvang neemt. Men is anders zonder zorge; en eer men het denkt, is de lyder buiten hoop en sterft. Zie de vyftiende Waarneeming. De ouders zien daar uit, hoe nodig het is, terstond en met het begin der ziekte, kundige lieden raad te vraagen.

Het voornaamste en kragtdadigste middel, welk men tegen deeze ziekte gebruiken kan, is de aderlaating. Dezelve moet terstond geschieden, en zulk eene quantiteit bloed moet 'er worden afgetapt,

tapt, dat de pols bedaare. Zoo dezelve zich na eenige uuren wederom verheft, dan moet de aderlaating herhaald worden, gelyk uit de tweede Waarneeming blykt. Doch is het tweede tyd-perk reeds begonnen; dan moet dit middel niet in het werk gesteld worden, gelyk eens, onvoorzigtig, geschied is. Zie de vyfde Waarneeming.

De aderlaating verrigt zynde, moet men bloedzuigers aan den hals plaatsen op de lugtpyp. Deeze brengen in dit geval, hetzelfde nut aan, als in het zyden-wee, wanneer zy op de pynelyke plaats gezet worden, of in de oog-ontsteeking, als men dezelven rondom de oogen plaatst.

Verder moet men een aftreksel van vlier-bloemen bereiden, dit met een weinig azyn (*) vermengen, hier in een spons doopen, dezelve voor den neus houden, of op de borst leggen, zoodat de lyder den waasem daarvan inademen konne, deels op dat de slym losgemaakt, deels op dat de hoest verligt worde.

Een spaansche vlieg-pleister kan de zinking op de lugt-pyp verminderen, en dezelve naar de huid afleiden. Men moet dezelve daarom in den nek, of aan de zyden van den hals leggen, doch niet vooraan den hals, alwaar men de bloedzuigers plaatst.

Men

(*) De Hr. Bergius heeft den waasem van azyn in deeze ziekte zeer kragtig bevonden, en heeft daarom de zieke kinderen laaten ruiken aan een doek, in azyn gedoopt, en daarenboven de bedlakens en sloopen met azyn besprengt.

Men weet, welke voordeelen zulk een middel in zinkingen, die op de tanden vallen, in de gewoone keel-ziekten, en in andere zinkingen, aanbrengt; en daarom verwagt men ook in dit geval daar van goede uitwerkingen. Doch te vooren moet de aderlaating in het werk gesteld worden, en de bloedzuigers moeten hunne werking verrigt hebben.

Zoo iemand deeze genees-wyze te hard mogt voorkomen, zoude men om den hals een maatig warme pap van weekmaakende middelen konnen leggen, waar onder men gestooten mostaart-zaad zoude konnen doen. Men laat dien zoo lang leggen, tot dat de huid rood en ongelyk word. Dan laat men het mostaart-zaad wech, en gaat met de pap voort, welke men zoo dikwils veranderd, als dezelve koud word. Zoodanig een pap kan bereid worden, uit zes lood bladeren van kaasjes-kruid, die men in water tot een pap kookt, en daar by doed men, de bladeren genoegzaam gekookt zynde, een half loot gestooten mostaart-zaad.

Het is ook noodig, dat het lyf open gehouden worde, en dit oogmerk bereikt men door lavementen, of ook door dagelyks te geeven een klein lepeltje vol van het *electuarium lenitivum*: of versche *pulpa cassiæ*, of de *magnesia alba* met zuiker. In zuivere wey kan men ook een weinig manna-zuiker laaten smelten, en het kind daarvan laaten drinken.

Uit de zesde, zeventiende, en agttiende Waarneeming ziet men, dat zweet-dryvende middelen beproefd zyn, waarschynelyk met oogmerk, om de vogten afteleiden. Doch daardoor heeft men niets

niets gewonnen. Braak-middelen ſchynen ook niets uitgericht te hebben.

Of in de uiterſte nood eenig nut van het openen der lugt-pyp te wagten zy, zal de tyd en ondervinding moeten leeren; gelyk ook of het uithoeſten van het vlies door berookingen met peper in het vertrek zoude konnen bevorderd worden.

Uit de berigten, welke in 1769. op den Ryksdag van den toeſtand der Geneeskunde gegeeven zyn, ziet men, dat ook eenige der Doctoren in de Provintien deeze keel-ziekte insgelyks waargenomen hebben, vooral WAHLBOM, en ENGSTRÖM. Hunne waarneemingen zyn leezenswaardig. 'Er blyft nog overig te weeten, waarom de lugt-pyp in deeze ziekte zoo ongevoelig is, en te bepaalen den tyd, wanneer het vlies zich heeft geformeert.

XXVII. HOOFDSTUK.

Van de Schurft.

KINDEREN van voornaame en ryke lieden hebben zelden Schurft: Daarentegen is dezelve by geringe of arme lieden dies te gemeener. De eerſtgenoemde worden genoeg opgepaſt; de kamer, waarin het kind is, wordt zuiver gehouden; de Minne heeft rykelyk haare verſchooning; ook kan zy het kind zuiver houden, en dikwils van neus-doeken, luuren en zwagtels veranderen. De laatſtgenoemde zyn niet in ſtaat zich dit alles aan te ſchaffen;

sen; zy hebben het vermogen niet, en konnen dus niet zeer zindelyk zyn (*c*).

Des kan de morsigheid aangemerkt worden, als eene oorzaak van de Schurft. De tweede oorzaak is de besmetting, die niet door de lugt, maar van den eenen mensche op den anderen, voortgeplant word; het zy hierdoor, dat hy, die den uitslag heeft, eenen anderen aanraakt, die daarvan vry is, of door kleederen; waarvan de onbesmette zich bedient, of die hy alleenlyk aangeraakt heeft (*). Wanneer slegts iemand, die eenige blaasjes heeft, het kind eenigen tyd op de armen draagt; dan wordt het reeds dikwils daardoor besmet. Heeft de

(*c*) Ontstond de Schurft uit de onreinigheid, gelyk veelen willen; dan zoude ontegenzeglyk meest al het gemeene volk dezelve moeten hebben; doch, dagelyks ziet men, dat zy zoo wel onder ryken, als onder armen, waargenomen worde; een bewys, dat, door zich zeer zuiver te houden, deeze ziekte niet kan worden voorgekomen. Dit is egter zeker, dat de Schurft in menschen, die zich weinig reinigen, veel moeijelyker te geneezen is, en veel langer onderhouden word.

(*) In America zyn 'er veele, vooral de zwarten, geplaagd met eene soort van uitslag, verzeld met zweeren en blaasjes, die even als aardbeijen uitzien, welke daarom *Frambœsia Americana* genoemd word. Dit ongemak word deels door de aanraaking voortgeplant, deels door eene vliege, die naast een zweer zich geplaatst heeft, en van daar na een gezond mensch gevloogen is. SAUVAGES *Nosol. Meth. Tom.* 3. *p.* 2. *pag.* 429.

de wasch-vrouw, of zy, die haar helpt, of zelfs die de kleederen van het kind voor den dag haalt, een' uitslag; dan kan hetzelve insgelyks de schurft ligt krygen.

De Schurft zelve bestaat niet in eene uitwaassseming, of in eene aangebooren of verkreegen scherpte, noch in eene zout- of zuur-agtigheid van het bloed; neen, maar zy komt voort van kleine levendige insecten (*acari* LINN. *Fauna suecica* 1191. *en* 1195.), die zich in het lighaam tusschen de opperhuid nestelen, aldaar groeijen en vermeerderen, door hunne prikkeling, of voortkruiping, eene jeukte veroorzaaken, en door middel van den daarop volgenden toevloed der vogten, eene meenigte blaasjes voortbrengen, welke, gewreeven wordende, of derzelver dunner water uitgewaassemd zynde, eene korst krygen. Dit is geen gevoelen, uit kortswyl aangenomen, maar is gegrondt op de ondervinding. AUGUST. HAUPTMAN, BONOMO (*d*), SCHWIEBE en andere geloofwaardige mannen, hebben dit te meêrmaalen, op verscheide tyden van het jaar, by menschen van ongelyke jaaren en geslachte, die met de Schurft geplaagd waren, onderzogt, en deeze diertjes op de huid zelve, in de rimpelen der huid, doch voornamentlyk om de randen der blaasjes gevonden. Zy hebben dezelven 'er uit genomen, door het vergroot-glas beschouwd, uitgetekend, en opgemerkt, hoe zy eijeren gelegd, zich

(*d*) De waarneemingen van deezen Schryver vindt men, onder anderen, ook in de *Natuur- en Genees-kundige Bibliotheek*, II. D. *pag.* 607. *noote* (*).

zich schielyk en ontelbaar vermeerderd, en eenige dagen buiten het lighaam geleefd hebben.

Hieruit begrypt men:

1. Waarom de Schurft zoo ligt besmet? Alleen door het aanraaken konnen deeze diertjes van den eenen mensche tot den anderen komen.

2. Waarom de onreinigheid de Schurft vermeerderd? By dezelve komt dit ongedierte het best voort.

3. Waarom kinderen meêr aan de Schurft onderworpen zyn, dan volwassene? Omdat derzelver huid weker en spons-agtiger is, zoodat het ongedierte gemakkelyker onder de opper-huid insluipen kan.

4. Waarom de uitslag 't eerst aan de handen uitbreekt? Met deezen raaken wy 't eerst aan andere menschen en kleederen, die met dit ongedierte behebt konnen zyn. Bestond de Schurft in eene scherpte of zout-agtige gesteldheid van het bloed; dan zou zy zich het eerst moeten openbaaren aan de plaatsen, daar wy 't meest zweeten.

5. Waarom het noodig is, zich dikwils, vooral des avonds, te wasschen? Wy spoelen alsdan wech de diertjes, die nog in de rimpelen der huid verborgen zyn, eer zy onder de opper-huid konnen insluipen. En dewyl wy altoos meêr dingen over den dag, dan des nagts, met de handen aanraaken; zoo ziet men, waarom men de handen veel meêr des avonds, dan des morgens, te wasschen hebbe.

6. Waarom de Schurft door de koude na binnen

gaat,

gaat, doch uitkomt, als wy ons door ſterke beweeging verhit hebben? Dit ongedierte heeft een' afkeer van beiden.

7. Waarom de jeukte alleenlyk af en aan bemerkt word? Dewyl deeze diertjes eeten en zich beweegen op zekere tyden, en zich tusſchen beiden ſtil houden.

8. Waarom de Schurft zich vermeerdert, en van plaats aan het lighaam verandert? Omdat deeze diertjes van verblyf-plaats verwisſelen, en zich zeer ſterk vermeerderen.

9. Waarom de Schurft niet noodzaakelyk is? Deeze diertjes zyn niemand aangebooren, maar komen van buiten. Met hetzelfde recht zou men anders konnen zeggen, dat venus-ziekten, de pokjes, de mazelen, en de kink-hoeſt, voor elk en een ieder noodzaakelyk zyn, daarwy die nogtans ontgaan konnen, indien wy ons voor de beſmetting in acht neemen.

10. Waarom de jeukte en ſchurft verdwynt, wanneer men 'er opſmeert genees-middelen uit olie, zwavel, kwik, lood, knof-look, alant-wortel, tabak, loog van wyn-ſteen-zout, en diergelyken? De inſecten worden daarvan gedood, of zy vlieden daar voor, en begeeven zich in het lighaam: Van daar ziet men ook; met welk gevaar men ſoortgelyke middelen alleen uitwendig gebruikt.

11. Waarom de Schurft zoo ligt weder komt? Omdat de beſmetting zeer gemakkelyk geſchiedt. Daarenboven is het ons onbekend, hoe lange deeze dieren in de kleederen konnen leeven. Trekt men deeze

deeze weder aan, eer zy gestorven zyn; dan tast ons de ziekte op nieuws aan. De diertjes, die aan de huid zitten, konnen reeds uitgebroeid zyn; daar, integendeel, die, welke zich dieper verborgen hebben, na eenen korten tyd weder te voorschyn komen konnen.

12. Waarom het kind, 't welk de Minne met meel poederde, volgens de waarneeming van den lyf-artz en Ridder VAN LINNÉ (*), op die plaats aanstonds een' uitslag kreeg? Omdat in het meel soortgelyke diertjes zich ophouden.

13. Waarom de schurft verslimmert, wanneer men zich krabt? Dewyl men, deels zich zelve daar door pyn verwekt, en deels deeze diertjes verontrust worden, waar door zy meer in beweeging komen en van plaats veranderen.

14. Waarom een enkel mensch, die de schurft heeft, eene geheele armée kan aansteeken? Omdat deeze diertjes zich ontallyk vermeerderen, doch het meest daar, waar de reinigheid bykans onmogelyk is.

15. Waarom zy, die zich in groote zieken-huizen, of in gevangenissen bevinden, ligt de schurft krygen? Dewyl men, voor eerst, aldaar alle soorten van menschen aanneemt, waarvan sommigen de schurft medebrengen, en de overigen besmetten konnen: voorts kan men, daar zoo veele menschen liggen,

(*) Men zie *Dissertatio Exanthemata viva in Amænit. Acad. vol.* 5. *p.* 95. *M.*

liggen, niet genoeg op de reinigheid letten; behalven dat de gelegenheid ontbreekt, om van kleederen te veranderen, en ſchoone aan te doen.

16. Waarom de ſchurft gemakkelyker des zomers, dan des winters, te geneezen is? Omdat de koude de diertjes dieper in het lighaam dryft; doch de maatige warmte des zomers dezelven lokt na de huid toe, zoo dat men hen beter naby komen kan, om hen te dooden. Des zomers beweegen en verhitten wy ons meer: zy vlieden voor eene ſterke hitte, en komen daarom voor den dag.

17. Waarom de Vrouwen de ſchurft ſchielyker geneezen dan de Geneesheeren? Omdat de laatſten te veel geleezen en te veel ondervinding hebben, en de eerſten aanſtonds met het ſmeeren in de weer zyn, en niet verſtaan, wat het te zeggen hebbe, wanneer de ſchurft inſlaat.

Ik heb veele middelen tegen de ſchurft beproefd, en eindelyk bevonden, dat niets meerder zeker zy, dan het geene ten allen tyden geroemd geworden is, namentlyk, de zwavel in- en uit-wendig gebruikt (*e*): Het is bekend, dat de Inſecten daar van ſterven. Merkwaerdig is het, dat de zwavel, die anders geenen reuk heeft, alleen door de warmte van ons lighaam eenen reuk van zich geeft, en dat ons

(*e*) Het *Unguentum Enulatum cum Mercurio* word ook met veel voordeel gebruikt, en in het algemeen zyn de in- en uit-wendige kwik-middelen niet te veragten. Het *Semen Sabadilios*, in een *linimentum* gedaan, word ook zeer voordeelig bevonden.

ons zweet gelyk zwavel ruikt, als wy dien ingenomen hebben. Van daar word het goud en zilver zwart, wanneer men het als dan by zich draagt. Deeze uitwaasfemingen, of deeze reuk is het, dien deeze diertjes schuuwen, en waar van zy sterven; en uit dien hoofde is dit middel in de schurft aan te merken, als een onfeilbaar middel (*Specificum*). Wil men derhalve een kind van de schurft geneezen; dan heeft men zorge te draagen:

1. Dat het vertrek zuiver gehouden worde; dat men 's kinds kleederen dikwils wassche, en verandere; dat de Minne zelve, of de Moeder zuiver zy; en dat niemand het kind aanraake, die deezen uitslag heeft.

2. Dat het vertrek matig warm zy.

3. Dat het kind in warme melk, of in het zog der Minne, van twee tot tien grein', of meêr, na deszelfs ouderdom, twee- of drie-maal daags inneeme, fyn-gestoote en gezifte bloem van zwavel. Brengt dezelve ontlastingen te weeg, gelyk somtyds gebeurt; dan geeft men kleinere giften.

4. En zoo dit niet binnen agt dagen mogt helpen; dan bereidt men eene zalf van bloem van zwavel en zoeten room, en besmeert daarmede alle morgen alleenlyk 's kinds geleedingen aan handen en voeten, tot dat de schurft volkomen overwonnen is. Doch op dat dezelve niet zoude inslaan, gaat men, geduurende het smeeren, des niet tegenstaande voort, aan het kind inwendig de bloem van zwavel, even als te vooren, te geeven; en even daarom smeert men des morgens, omdat men over dag in-

inneemt. Op deeze wyze komen de infecten als ware het tusschen twee vuuren, en moeten sterven. Men kan te vooren een laxeer-middel inneemen, de maag en darmen onzuiver zynde; doch anders is het overtollig; want door laxeer-middelen is de schurft nog nooit geneezen geworden, ten zy zy langzaam gewerkt hebben, in het bloed gekomen zyn, en het een of ander hebben bevat, 't geen de infecten doodt, of verdryft (*f*).

Is het kind nog zoo jong en teder, dat men aan hetzelve niet gaerne genees-middelen ingeeven wil; dan is het genoeg, wanneer de minne, dagelyks twee- of drie-maal, in warme melk bloem van zwavel neemt, zoo veel, als men met de punt van een mes vatten kan. Ik weet door de ondervinding, dat dit geholpen heeft.

Wanneer de uitslag zeer sterk is, by voorbeeld aan de voeten, heb ik tegen dezelven kool-bladen laaten

(*f*) Het is egter van groot nut, nu en dan een zagt laxeer-middel voor te schryven, vooral indien de zwavel geene ontlastingen verwekt, 't geen in sommige lyders geschiedt.

Ik kan hier, ten opzigte van alle soorten van uitslag, aanmerken, dat men zeer onvoorzigtig handelt, wanneer men, gelyk de gemeene man gewoon is, dien door uitwendige smeersels zoekt te vrdryven; veele kinderen hebben daar door het leven verlooren, en anderen zyn voor altyd ongelukkig geweest. Het veiligste is, in alle soorten, het lighaam door bloedreinigende, en zagte buik-openende, middelen te zuiveren, en dan te gelyk tot uitwendige middelen toevlugt te neemen.

laaten leggen met een gewenfcht gevolg. De verzweeringen geeven in den beginne veel vogt, doch droogen, en geneezen fchielyk. De handen kan men fchielyk zuiver krygen, als men dezelven twee dagen lang eenige reizen met een afkookfel van jenever-besfen wafcht.

Hoe die foort van fchurft geneezen worde, welke de kinderen van hunne Ouders of Minne krygen, zoo deeze de Venus-ziekte hebben, kan men in het Hoofdftuk over de Venus-ziekte zien.

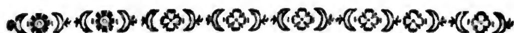
XXVIII. HOOFDSTUK.

Van het Ongedierte op het Hoofd.

De kinderen haalen zich het ongedierte op den hals, op dezelfde wyze als de fchurft; ook vermeerdert het en teelt voort op dezelfde wyze: Doch men verdryft hetzelve met minder moeite. Een zalfje, gemaakt uit pieterfelie-zaad en ongezoute boter, verdryft aanftonds het ongedierte van het hoofd, indien het eenige maalen daar mede befmeerd word (*g*). Het zekerfte middel is, dagelyks het hoofd van het kind te kammen.

XXIX. HOOFD-

(*g*) Zeer nadeelig is de gewoonte van den gemeenen man, die den *Mercurius præcipitatus ruber*, tegen dit ongedierte, op het hoofd ftrooit; niet alleen, omdat de huid daar door befchadigd word, maar ook, omdat hy, in het bloed gebragt wordende, het lighaam kan benadeelen.

XXIX. HOOFDSTUK.

Van de Venus-ziekte.

De Venus-ziekte (*Lues Venerea*) is in den jaare 1494. 't eerst na Europa gekomen. Schoon zy door de Spanjaarden van het Eiland St. Domingo (*Hispaniola*) herwaarts gebragt zy, wanneer zy onder aanvoering van Christoph. Columbus de nieuwe Waereld ontdekten, en vandaar dit vergift medebragten; zoo heeft zy nogtans eerst het jaar daaraan by de Fransche armée opmerkzaamheid verwekt, wanneer Karel viii. Koning van Vrankryk, eene vyandelyke armée van tagtig duizend man' na Napels voerde, want deeze wierden door de gemeenschap met de Vrouwspersoonen, door de Spaansche soldaaten reeds besmet, zeer lelyk gehaavend. Van Italien, Vrank- en Spanjen heeft zy zich vervolgens allengskens uitgebreid over het overig gedeelte van Europa, als mede in Africa en Azia over de landen, aan de middenlandsche Zee grenzende, en eindelyk over Turkyen, Persiën, en Japan.

Deeze ziekte was in den beginne zeer geweldig. Het vergift drong aanstonds in 't bloed, en beroofde veelen van het leven; vervolgens heeft haare heevigheid allengskens zoo afgenomen, dat dit ongemak zedert den jaare 1610. door geen nieuwe

toevallen

toevallen vermeerderd geworden is, gelyk voorheen gefchiedde. Het vergift komt thans niet zoo fchielyk in het bloed, maar taft eerft een der uitwendige deelen aan, voornamentlyk de zulke, die met dunne bekleetfelen bedekt zyn, als de lippen, den mond, en andere meer (*). Indien het in

(*) FABRE (*traité des maladies veneriennes Tom* 1. *pag.* 12.) verhaalt, volgens PETIT, dat een man, die in de beenderen van het verhemelte gaten had, een traan-fiftel aan beide zyden van den neus kreeg. Te vergeefsch poogden veele kundige hem te helpen. Door PETIT ondervraagd zynde, ftond hy eindelyk toe, dat hy omgang had gehad met befmette vrouwsperfoonen, doch dat hy daar van niet het minfte ongemak befpeurt had. Het vergift was des niettegenftaande in het lighaam gekomen. PETIT maakte gebruik van fmeerfels, en herftelde hem volkomen. FABRE wierd zelve raad gevraagt van eene juffrouw van een-en dertig jaaren, die, agttien jaaren oud zynde, getrouwt was. Zeven jaaren daarna kreeg zy eene ontfteeking in de keel, met koorts en yl-hoofdigheid. Nadat deeze overwonnen was, bleef 'er eene zwelling over, die in drie maanden zich verdeelde. Zy bevondt zich daarna een jaar wel. Doch daarna wierd zy, drie jaaren lang, ziekelyk, en wierd dan van zinkingen, dan van pynen in de borft, het hoofd, en de maag geplaagt Eindelyk kreeg zy den loop, die twee maanden duurde, en toen eerft ophield, wanneer eene andere, onaangenaame, ontlafting zich openbaarde, die egter met geene andere ongemakken verzeld ging, dan fomtyds door pyn in de baar-moeder. Haar man bevond zich nu wel, doch had, eer hy trouwde, dikwils onge-

in 't vervolg, ten aanzien van het getal en de heevigheid der toevallen, in dezelfde evenredigheid mogt afneemen; dan zou het eindelyk gemakkelyk te geneezen zyn, of zelfs volkomen ophouden.

Men haalt zich gemeenelyk deeze ziekte op den hals door de vermenging met een onrein persoon, en men kan verzekerd zyn, dat zy op deeze wyze volgen zal, offschoon zich terstond geen uitwendig ongemak vertoone. Het vergift is somtyds zoo zwak, dat het in de deelen, die aangedaan moesten worden, geene pyn, ontsteeking, verzweering verwekt. Het komt daarom niet minder in het bloed, blyft aldaar dikwils eenige jaaren verborgen, tot dat het eindelyk door de eene of andere oorzaak, als ware het, levendig gemaakt word, en in eene kennelyke of verborge venus-ziekte uitbreekt. Doch men kan ook op eene onschuldige wyze door dezelve aangedaan worden, wanneer men, by voorbeeld, by iemand slaapt, die daar mede besmet is, en, als deeze 's nagts zweet, of eene uitslag heeft, dan kan men ligt ongelukkig worden. De geloofwaerdige FABR. HILDANUS verhaalt daarvan *Cent.* 5. *obs.* 97. een merkwaerdig voorbeeld. Hetzelfde noodlot kan men ondergaan, wanneer men by ongeluk

ongemakken gehad, die niet wel behandeld maar gestuit waren. Thans had hy geene andere ongemakken, dan somtyds eenen uitslag, waar uit soortgelyk vogt ontlast wierd, als hy voorheen door een' anderen weg was kwyt geraakt. FABRE had geene andere opheldering noodig. Hy liet beide de smeer-cuur gebruiken.

geluk gebruikt de kleederen, of de bed-lakens, waar op zoo een mensch kort te vooren gelegen heeft. SAUVAGES verhaalt dat een Heelmeester in Montpellier besmet wierd, wanneer hy onder het hoofd een hoofd-kussen leide, welk besmet was met de kwyl van iemand, die deeze cuur had ondergaan. HILDANUS berigt, dat een jong, onverstandig, vrouwspersoon door deeze ziekte aangedaan wierd, wanneer zy zich bediende van de kousfen van eenen jongen, die de venus-ziekte had. Heeft slegts één zich dezelve op den hals gehaald; dan kan zy zich gemakkelyk op onschuldige lieden verspreiden. De lyf-arts LINDESTOLPE haalt, in zyn boek over de venus-ziekten, *pag.* 35. aan, dat een jongeling, zyne eigene zuster door eenen kus besmet hebbe. De zeer ervaaren FORESTUS verhaalt, dat een man, die deeze ziekte had, zyne eigene vrouw besmet hebbe: deeze bragt de ziekte over tot het kind, waarvan zy zwanger was; het kind op de Minne, en deeze besmette twee van haare eigen kinderen. In een voornaam en eerbaar koopmans huis in Stockholm verspreide zich over eenige jaaren dit kwaad, door eene onvoorzigtiglyk aangenoomen Minne, op den man, de vrouw, drie kinderen, de meid, en twee winkel-knegts. ANTONIUS GALLUS verhaalt, dat eene vroedvrouw besmet wierd, wanneer zy eene vrouw verloste, die de venus-ziekte had. BURGESIUS maakt gewag van eene daar mede besmette vroedvrouw, die deeze ziekte in vyf- en dertig familiën bragt. Een Hollandsch Geneesheer, met naame ANTONIUS EVER-

HAERS, zegt in een klein werkje, door hem in den jaare 1661. uitgegeeven, dat eene voor het overige eerlyke vrouw, die zelve niet wist, dat zy besmet was, en die gewoon was de borsten der kraamvrouwen uit te zuigen, op deeze wyze veele vrouwen en kinderen besmet hebbe. Soortgelyke voorbeelden heeft BILGUER aangeteekend (*von hypochondrie pag.* 71. 75.)

Wanneer de ouders de venus-ziekte hebben; dan is het natuurlyk, dat de kinderen, welke zy voortbrengen, met dezelfde ziekte ter waereld komen. Doch dewyl het vergift, ten tyde van de bevrugtiging of zeer kragtig, of kragtenloos is, zoo moet ook de werking op het kind onderscheiden zyn. Is het by die gelegenheid zeer kragtig, dan sterft het kind doorgaans in 's Moeders lighaam. Uit deeze oorzaak brengen ook zulke ongelukkige Moeders dikwils doode kinderen ter waereld.

Somtyds kan het kind wel levendig ter waereld komen; doch het is vol zweeren. en brengt duidelyke tekenen van de ziekte met zich. Is dit vergift by de ouders zwakker, en langzaamer in zyne werking, dan kan het gebooren kind op het uiterlyk aanzien gezond zyn, tot dat, na verloop van eenigen tyd, venerische verzweeringen over het geheele lighaam uitbreeken. By die ouders, welke tegen hunne venus-ziekte wel genees-mindelen gebruikt hebben, doch daarvan niet volkomen geneezen zyn, is, ten minste voor eenen tyd, het vergift zoo kragteloos geworden, dat by de kinderen, door hen voortgeteeld, geene regte venus-ziekte, maar

maar alleen de Engelfche ziekte, of verhardingen der klieren, waaraan zy levens-lang moeten fukkelen, ontftaan zyn. Zulke kinderen blyven klein en zwakkelyk, en dus ook hunne nakomelingen. Op zulk eene wyze kan een geheel volk ontaarden, en als verdorven worden (*). Vandaar is het, dat onder de kinderen, die zulke ouders hebben, eenigen verfcheide der genoemde toevallen lyden, doch anderen volkomen gezond uitzien. In het laatfte geval is het kind geteeld en gebooren geworden in eenen tyd, wanneer het vergift by de ouderen door eene zeer goede levens-wyze, of door genees-middelen, zeer verzwakt, fchoon niet volkomen wech genomen geweeft is: Daarom kan het, gelyk eene zaadftoffe, door eene ongeregelde levens-wyze, of van zich zelve, op eenen anderen tyd wederom toeneemen, en zoo heevig worden, dat het kind, welk in zulke omftandigheden gebooren word, of dood ter waereld kome, of aan een der gemelde zwaare toevallen onderworpen zy. Hieruit bemerkt men mede, van waar het kome, dat onder kinderen

(*) Zoude men wel gelooven, dat flegte vrouwsperfoonen meêr fchaade toebrengen, als kruid en lood? Dit moeft PHILIP V. ondervinden, wanneer de Portugeefche Armée by Madrid campeerde, en voor de helft door de zulken bedorven wierd, die met dit oogmerk uit eigen drift den vyand bezogten. *Supplement aux Essais historiques sur Paris. pag.* 75.

ren, die uit zulke ouders voortgekomen zyn, eenigen gezond, doch anderen, zoo wel ten opzigte van het lighaam als het gemoed, in ziekelyke omstandigheden zyn konnen. Men neemt ook hieruit af, hoe noodzaakelyk het voor een' man zy, die trouwen wil, dat hy zich voor dit ongemak in acht neeme, of, zoo hy zich hetzelve op den hals gehaald heeft, zorge draage, dat hy daarvan volkomen bevreid worde; want ander ftort hy zonder twyfel eene deugdzaame vrouw en zyne kinderen in 't ongeluk. Het is dus eene zaak van groote aangelegenheid, dat hy de kundigfte en hier in 't meeft ervarene Geneesheeren raadpleegt, en hen openhartig de zaak ontdekt. Zoo hy een chanker gehad heeft, die fchielyk verdweenen, of door uitwendige middelen verdreeven is, zonder dat daarop eene zwelling gevolgd zy in eene of in beide liesfchen, die tot verettering overgegaan, en volkomen gezuiverd is, dan kan hy zich verzekerd houden, befmet te zyn. Niet minder, zoo hy een' druipert gehad heeft, waarop men niet behoorlyk acht geflagen heeft, die niet genoegzaam gezuiverd is, maar fchielyk, het zy van zelve, het zy door eene koorts, het zy door fterke buik-zuiverende middelen, door den *balfamus de copaiva*, of famentrekkende infpuitingen, opgeftopt is; of als de klieren in de liesfchen zeer hard zyn, dan heeft hy de ftoffe deezer ziekte voorzeker in het lighaam, en fchoon hy fchynt gezond te zyn, is het egter noodig, dat hy volkomen gezuiverd worde. Een Geneesheer zoude tegen

gen beter weeten aan handelen, zoo hy voor hem zyn toeſtand verborgen hield (*). De volgende geſchiedenis zal ons daarvan tot een bewys ſtrekken.

Een jong Heer, die zich aan dit kwaad bloot geſteld had, onderwierp zich aan de kwyling, en meende geneezen te zyn. Hy trouwde, en teelde by zyne vrouw twee gezonde kinderen. Hy wierd weduwenaar, en hertrouwde eene gezonde vrouw, die twee dogters baarde, waaraan niets ontbrak. De vrouw, die van nature geene zwakke borſt had, begon eindelyk dikwils zonder eene merkelyke oorzaak, bloed te ſpoegen. Zy bragt naderhand verſcheide zoonen ter waereld, die allen gebrekkelyk waren, en de Engelſche ziekte, en een derzelver de vallende ziekte, kreegen. De kwyling had, in dit geval, het veneriſche vergift voor eenigen tyd verſtikt, en hetzelve zoodanig verzwakt, dat de eerſte vrouw en haare kinderen daarvan geene tekenen

(*) Doorgaans is men zoo onverſtandig, dat men zulke raadpleegd, welke zich de zaak niet verſtaan. Men geeft middelen, die de uitwendige ongemakken verdryven, en geloofd dan, dat men zyne zaak behoorlyk verrigt hebbe, daar het vergift in het bloed gekomen is, en vroeg of laat, het zy met duidelyke kentekenen zich openbaard, of zich veranderd, en onder ganſch andere ziekten verbergt, die egter uit denzelfden oorſprong voortkomen, en dan zoo gemakkelyk niet te geneezen zyn, als zy zouden geweeſt zyn, eer de natuurlyke aart van het vergift door den tyd, en de gebruikte middelen, veranderd was.

kenen gewaar wierden; ook niet de tweede vrouw en derzelver eerste kinderen: Doch wanneer het verzwakte venerische vergift wederom begon te herleeven, kreeg de vrouw eene bloedspoeging, en de kinderen, die naderhand gebooren wierden, kreegen zulke ziekten, welke dikwils gevolgen daar van zyn, en die, het eene voor, het ander na, om 't leven bragten.

Een kind kan mede ongelukkig worden, wanneer het gezoogd word door eene Minne, die met deeze ziekte behebt is; want in dit geval kan het dezelve niet ontgaan: Egter is by dit ongeluk nog een geluk, als men het aanstonds, en eer het kind gespeend word, ontdekt; want dan is het nog te helpen, indien de Minne de vereischte genees-middelen gebruikt, en men het kind geduurende dien tyd aan dezelve laat zuigen. Vertraagt men hier mede, tot dat hetzelve gespeend is; dan kan de ziekte wortelen schieten, en is alsdan veel moeijelyker te geneezen. Men moet daarom in het verkiezen eener Minne niet blindeling te werk gaan, en dezelve niet eêr aanneemen, voor dat men haar na behooren onderzogt hebbe. Vandaar is het zoogenaamde Comptoir der Minnen in Stockholm eene voortreffelyke stigting, indien slegts zy, die Minnen noodig hebben, van hetzelve wilden gebruik maaken (*h*). Doch het is niet genoeg, dat het ligchaam

(*h*) Dit Comptoir is van de grootste nuttigheid; alle vrouws-persoonen, die zich voor Minnen willen verhuuren, moeten zich aldaar aangeeven, en onderzogt worden

haam der Minne onderzogt worde, men moet ook zorgvuldig naſpooren, hoe zy geleefd hebbe? of zy dienſtbaar geweeſt zy op plaatſen, alwaar zy heeft kunnen beſmet worden? Het venerieſch vergift kan zich by eenige, vooral by vette menſchen, lange verbergen. Haar kind moet ook onderzogt worden, want de kinderen brengen dikwils aan den dag, hoe de Ouders voorheen geleefd hebben.

Gelyk de Minne het kind kan aanſteeken; alzoo kan ook een kind, met de venus-ziekte gebooren, de Minne beſmetten; en hierby is eene herinnering te doen, die nooit gemiſt heeft, namentlyk, dat die deelen, welke van de Venerieſche ziekte het eerſt beſmet worden, benevens de omliggende, ook 't eerſt derzelver uitwerking vertoonen. Wanneer derhalve een kind van eene onreine Minne aangeſtooken is; dan ontſtaan by hetzelve ineetende zweeren in den mond, voornamentlyk agter in de keel, en

worden, en daardoor is de Venus-ziekte in Sockholm, zedert eenigen tyd, merkelyk verminderd. Zie *Berättelser inlaemnade Til Kongl. Collegium Medicum, Roerande Medicinal-Werkets Tilſtaond. Stockholm* 1765.

Men heeft daarvan dit gemak, dat, als eene Vrouw eene Minne noodig heeft, zy 'er terſtond eene kan krygen, en dat zulke, die de eene of andere ziekte hebben, niet aangenomen worden In 1764 heeft men van 295. die zich aangegeeven hadden, 'er maar 152. aangenomen. In volgende jaaren zyn 'er veele om venus-ziekte, uitſlag, klier-gezwellen, en andere ongemakken, wechgezonden.

en de klieren aan de kaak en den hals zwellen, en worden hard: Doch, word de Minne door het kind besmet; dan krygt zy soortgelyke zweeren aan de borsten, en de klieren onder de armen worden verhard. Heeft men, integendeel, zich de besmetting hierdoor op den hals gehaald, dat men by zoo eenen zieken geslaapen, of dat men zich van deszelfs kleederen bediend heeft; dan vertoont zich de ziekte 't eerst op de huid, door blaasjes, gezwellen en verzweeringen.

Kinderen worden door dit vergift eêr aangedaan, dan meer bejaarden: Waarschynlyk daarom, dewyl derzelver huid dunner en fyner is, en de poren gevolgelyk meer open zyn. Vandaar keure ik af, dat kinderen zich bedienen van de lepels, messen, vorken en bekers, door een besmet persoon gebruikt; want dit kan by een kind van belang zyn: doch weinige volwassene zullen zich op deeze wyze, en ook niet door de lugt of den adem van den lyder, dit kwaad op den hals gehaald hebben.

By kinderen breekt dit vergift ook schielyk uit, indien het by de ouders, vooral by de Moeder, ten tyde van de bevrugting kragtig geweest is. Doch is de ziekte by de ouders, door het gebruik van genees-middelen, verzwakt, dan is het onzeker, wanneer het zich by het kind zal openbaaren. Een meisje van elf jaaren overwon, door de inenting, zeer gemakkelyk de pokjes, was gezond en zag 'er uit als een roos. Na eenige maanden brak de Venus-ziekte, welke zy van de ouders geërft

geërft had, uit; de klieren aan den hals zwollen en veretterden, een veneriesche uitslag, been-eeters, veretteringen in den neus, en leelyke zweeren in het aangezicht, vertoonden zich. Een meisje van twee jaaren wierd door eene meid besmet, welke het eeten voor haar kauwde, en by welke men naderhand groote verzweeringen, benevens andere, zekere, tekenen van venus-ziekte ontdekte. De besmetting vertoonde zich aan het kind niet, dan negen jaaren daarna, wanneer het eerst de hairworm kreeg. De *Spiritus mercurialis*, die vier maanden lang gebruikt wierd, scheen haar gezond te maaken; doch het volgende jaar vertoonde zich dezelfde uitslag, hoewel in minder graad. Doch 'er kwamen verzweeringen in de keel, zy begon door den neus te spreeken, en was dikwils heesch. Twee kinderen wierden door eene Minne besmet, die den neus verloor, nadat zy den dienst verlaaten had. De venus-ziekte brak niet eerder by deeze uit, dan wanneer zy dertig jaaren oud waren. By het eene ontdekte zich een uitslag in het agtste jaar.

Of het veneriesche vergift zelve in insecten, in een scherp zuur, of in eene verrotting bestaa, kan ik niet zeggen. Dit alleen weeten wy, dat het op het deel van 't lighaam, waaraan het zitten blyft, eene roodheid, hitte, spanning en pyn verwekt, en aldaar inetende verzweeringen te weeg brengt. Wy ondervinden mede, dat het wateragtig gedeelte van ons bloed daar van stremt, en dat het zich ge-

gemeenelyk plaatst, daar de *glandulæ sebaceæ* zyn, en dat de veneriesche zweeren niet ligt littekens agter laaten. Ook bemerken wy, dat dit vergift niet vlug zy, en dus niet met de lugt omgevoerd worde; maar dat deszelfs besmetting door de aanraaking geschiede. (Men zie ASTRUC *de morbis venereis*, *p.* 125.)

Het is iet byzonders, dat deeze ziekte by veelen, zelfs somtyds jaaren lang, verborgen blyft, schoon men volkomen overtuigd zy, dat het vergift in het lighaam is, en anderen daar door besmet zyn geworden. De waarneeming van den Heere GOULARD (*Oeuvres de Chirurgie*, *Tom.* 2. *pag.* 19.) is ten deezen opzigte merkwaerdig. Eene vrouw, die over haar geheele lighaam blaasjes en zweeren had, vroeg hem om raad. Nadat hy haar de noodige vraagen gedaan had, sprak hy met haaren man, die gezond en fris uitzag; doch egter bekende, dat hy voor meer dan vyftien jaaren een gezwel in de lies, en een Chanker gehad had. GOULARD besloot daar uit, dat de uitslag van de vrouw van eenen veneriefchen aart was; de uitkomste toonde ook, dat hy zich niet bedroogen had; want, als men de geneezing met de zalf, uit kwik bereid, voortzette, verminderden alle toevallen, tot dat zy geheellyk verdweenen. Hy poogde haaren man te overreeden, van zich aan dezelfde genees-wyze te onderwerpen, alzoo de vrouw anders op nieuws zich deeze ziekte zou konnen op den hals haalen; doch hy wilde niet. De vrouw wierd op nieuws besmet;

maar

maar het veneriesche vergift viel thans op de borst, en zy schoot 'er het leven by in, De man was hierom niet tot de cuur over te haalen, om dat hy voor het overige gezond was, gelyk hy ook, nog langer dan vyf en twintig jaaren na den dood van zyne vrouw in denzelfden toestand leefde.

Gelyk het veneriesche vergift lange in het ligchaam zyn kan, eer het in eene wezentlyke ziekte uitbreekt; alzoo kan hetzelve zich ook dikwils onder andere ziekten verbergen, welke met de Venus-ziekte niet de minste gemeenschap schynen te hebben. In de schriften van hen, die ten deezen opzigte waarneemingen gemaakt hebben, vindt men, dat hetzelve zich dikwils verborgen hebbe onder hoofd-pyn, ontsteekingen der oogen, blindheid, oor-pyn, doofheid, zweeren in de neus, zinkingen op de keel, de sprouw, heesheid, hoest, het zyde-wee, bloedspoegingen, aamborstigheid, de teering, rooden loop, heup-pyn, den witten vloed, de uitdrooging, eene sleepende koorts, de geel-zugt, de anderen-, of derden-daagsche koorts, eene zwakheid in de geledingen, jigt-pynen, het voet-euvel, de stuipen en vallende ziekte. De zieken konnen deeze ongemakken te vooren gehad hebben, doch dan zyn dezelven door de besmetting kwaataartiger geworden. Men kan dezulken wegens venus-ziekte verdenken, zoo zy te vooren met een chanker of druipert geplaagd geweest zyn, welke men verwaarloost heeft, of zoo zy omgang gehad hebben met verdagte en onzuivere persoonen. Ontdekken de zieken, of derzelver beste vrienden, zulks niet

aan den Geneesheer, dan valt het hem moeijelyk, agter de waarheid te komen, en te ontdekken, dat het ongemak veneriesch is (*). Hoe moeijelyk is het, in zulke gevallen der zaake kundig te worden, en tot de gedagten te komen, dat deeze ziekten veneriesch zyn, ten zy de lyder zelve zynen toestand openbaare, en het voorgaande openhartig belyde? Eene deugdzaame vrouw, die niets kwaads vermoedende is, kan in deezen niets getuigen (†).

Nog

(*) De Hr BIERCHÉN heeft my verhaalt, dat een jongeling van twintig jaaren met een verlamd en neêrhangend oog-lid, een verdraaiden mond naar de regter zyde, en eene zwelling van de wang, by hem gekomen was; hy verzekerde, dat zulks door eene gevatte koude was ontstaan; zeide, dat hy op denzelfden tyd pyn in de keel gehad had, dat hem deeze ongemakken schielyk overkomen waren, doch dat thans de keel beeter was. Hy zoude dit ongemak niet voor veneriesch gehouden hebben, zoo hy niet bemerkt had, dat de klieren onder de kin gezwollen, en tot een gelopen waren. De keel onderzoekende, vondt hy eene verzweering in den neus, waardoor hy nog meêr aangaande de oorzaak verzekerd wierd. De zieke bekende ook, dat hy een druipert gehad, doch op dezelve niet genoeg gelet had. Hy liet hem den *Spiritus mercurialis* inwendig en uitwendig gebruiken, en na veertien dagen waren de bovengenoemde ongemakken geneezen.

(†) Zekere eerlyke vrouw wierd, zoo zy meende, langen tyd geplaagd door den witten vloed. Dezelve was vergezeld door zwaare buik-pyn, eene slegte kleur, en dikwils met eenen stank, die andere menschen verveelde. Aan haare levens-wyze viel niets te berispen;

zy

Nog minder heeft men van een kind, besmet door zyne Ouders of Minne, opheldering van zaaken te verwagten. Meenig een vergeet ook, dat hy voor veele jaaren iet veneriesch gehad hebbe, of denkt niet, dat hetzelve zoo langen tyd daarna eenige gevolgen zou konnen hebben. Des komt het in deeze omstandigheden alleen aan op den vlyt en de navorsching van den Geneesheer, of hy in zulk eene duisternis de waarheid zal ontdekken, en daarna de geneezing bepaalen konnen. Men gebruike wat men wil, zelfs de uitgezogtste middelen, de geneezing zal altoos zonder werking zyn, ten zy men de oorzaak ontdekke, en dezelve door kwik-middelen trachte wech te neemen.

Een Heer van vyftig jaar' had, reeds zedert meêr dan zes jaaren, eene vermagering en kragteloosheid by zich bespeurt, zonder over iet anders te klaagen. De vermaarde Geneesheeren Stahl en Hoffman hadden zich reeds vier jaaren lang moeite gegeeven, om hem weder te regt te brengen. Hy reisde daarop na Parys, en bediende zich aldaar

zy was dus boven allen argwaan. Haar man zag gezond uit, en van hem kon men niets verneemen. Eindelyk ontdekte een der Geneesheeren, dat de man, een jaar te vooren, de kwyling uitgestaan had. De zaak wierd daardoor op eenmaal opgehelderd; doch voor de vrouw verborgen gehouden. Men liet haar den *Spiritus Mercurialis* gebruiken, en daar mede verdweenen voor altoos alle toevallen.

aldaar twee jaar' van den raad der Geneesheeren. Eindelyk zogt hy hulpe in Montpellier, en bragt aldaar agt maanden door, zonder de minste verandering te bespeuren. De Hooggel. Heer FIZES kwam op de gedagten, dat hier onder wel iet veneriesch zou konnen verborgen liggen, en schoon de lyder verzekerde, dat, noch hy, noch zyne Ouders, noch zyne Minne, zulk eene ziekte gehad hadden, liet hy hem egter de melk en smeer-cuur te gelyk gebruiken, en wel met dit gelukkig gevolg, dat vleesch en kragten spoedig wederkeerden: (Men zie BOISSIER DE SAUVAGES *Nosol. Method. Tom.* 3. *part.* 2. *p.* 383.). Een Officier, die zoodanig in den arm was geschooten geworden, dat men denzelven moest afzetten, wierd, alles geneezen zynde, door stuipen aangetast, waarby het hoofd na de regter zyde getrokken, en de kaaken zoo vast geslooten wierden, dat hy tusschen de tanden een' doek moest houden. De stomp wierd op nieuws afgezet, doch zonder hulpe: noch veele andere middelen wierden aangewend, maar met dezelfde slegte uitwerking. Eindelyk ontdekte de Heer AIMAR, dat de Officier reeds voor lange een veneriesch ongemak had gehad, maar niet wel geneezen was, waarom hy hem bewoog, zich te laaten smeeren, en daardoor wierd de ziekte gelukkig overwonnen: (Men zie RIVERII *Obs.* 10. *Commun.*) De Heer *Assessor* STRANDBERG deelt in zyne laatste redenvoering, by de Koninglyke Academie der Weetenschappen voorgeleezen, wanneer hy als voorzittend lid afging, *p.*

33, mede de geschiedenis van eenen man, die langen tyd pyn in de eene heup gehad had, welke hy eindelyk door smeersels verdreef; doch waarvan hy ten eersten had konnen geneezen worden, indien hy slegts by tyds zynen toestand had willen te kennen geeven. Hy spreekt ook in dezelfde redenvoering *pag.* 32. van een jong mans-persoon, die ongetwyfeld gezicht en gehoor zou verlooren hebben, indien hy niet eindelyk genoodzaakt ware geweest, te bekennen, dat hy zich de venus-ziekte op den hals gehaald had.

Ik brenge deeze voorbeelden by, met oogmerk, om daar uit te doen zien, hoe slegt eene zieke met den Geneesheer handele, en hoe hy zich zelve benadeele, zoo hy, in staat daartoe zynde, aan den Geneesheer zyne omstandigheden niet ontdekt. Geheel ander is het geleegen met eene onschuldige Moeder, en met een kind: De Geneesheer moet alsdan op alle mogelyke wyzen alle omstandigheden nauwkeurig overweegen.

Wat een kind aangaat; zoo openbaaren zich by hetzelve wel zelden eenige zekere tekenen; ten zy de ziekte by de Moeder met chanker-agtige verzweeringen begonnen zy. Nogtans heeft men eenige agterdogt, wanneer by hetzelve eene meenigte blaasjes en witte spekagtige zweeren in den mond, doch voornamentlyk aan de amandelen, het lelletje, het verhemelte, en in de keel ontstaan, die zich verspreiden van den eenen plek tot den anderen, en, den eenen verlaaten hebbende, aan eenen anderen weder

weder voor den dag komen (*); wanneer daaarby de klieren onder de kaak, of aan den hals, hard worden, en een lelyke reuk uit de keel bemerkt word (†). Ook onderzoekt men, of het uitslag, hair-

(*) Verzweeringen van den Scheurbuik ontstaan altoos 't eerst aan het tand-vleesch.

(†) Dat het kwaad zeer (*Tinea*) by kinderen dikwils te kennen geeve, dat hunne Ouders de venus-ziekte gehad hebben, en niet wel geneezen zyn, besluit ik uit een berigt, 't welk de Admiraliteits Geneesheer KÆHLER my medegedeelt heeft. Hy heeft, namentlyk, in het Hospitaal te Napels, alwaar men geneest de kinderen, die met het kwaad zeer geplaagd zyn, onder vier-honderd, die de genoemde ziekte hadden, bevonden, dat twee-honderd drie en tagtig derzelven gebooren waren van ouders, wier namen, het zy Vader of Moeder, stonden op de lyst in het Hospitaal der venuszieken onder hen. die de smeer-cuur uitgestaan hadden.

Dito ngemak ontstaat ook uit eene veneriesche oorzaak by zulke kinderen, wier ouders geplaagd zyn geweest met zulke ziekten, die men niet wel behandeld heeft, of zoo zy door de mutsen, of kammen, van anderen besmet zyn. De geneezing is dezelfde, als in de Venus-ziekte. Het hoofd word 't schielykst geneezen, wanneer men hetzelve met den *Spiritus mercurialis* wascht. Zoo men dan te gelyk geene kwik-middelen gebruikt, komt de uitslag schielyk weder. Het zoude ook gevaarlyk zyn, deeze middelen slegts uitwendig te gebruiken. Zy, die in hunne kindsheid dit ongemak gehad hebben, en niet behoorlyk geneezen zyn, kreigen ouder geworden zynde Scrophuleuse gezwellen, en dikwils

hair-worm, zingingen op de oogen; of ooren, heeft, en of de lippen ook dikwils zweeren. In dit geval heeft men zekerlyk reden, der Minne te mistrouwen.

Vindt men by haar eenige tekenen van dit ongemak; dan is het klaarblykelyk, dat het kind besmet geworden zy: tot dit einde verneemt men

1. by de Predikanten van de plaats, of by de bekenden der Minne, of daar zy te vooren gewoond heeft, hoedanig haar gedrag geweest zy? Of zy op het land, of in de Stad, in kroegen, herbergen, of soortgelyke huizen gediend hebbe? Of misschien in het een of ander dier huizen zulk eene ziekte geheerscht, dan of men aldaär slegt geleefd hebbe? Dit alles kan ten haaren opzigte argwaan verwekken.

2. Onderzoekt men, of zy geelagtig in het aangezicht en aan de handen uitzie, ingevallen oogen hebbe, met een blauwen en opgezetten kring daar onder, en langs zoo magerer word; of zy dikwils met verkoudheid of zinkingen geplaagd zy, door de neus spreeke, en dikwils, zonder eene merkelyke oorzaak, heesch worde; of haar het slikken moeijelyk valle; of zy veel spoege, of veel stinkende etter uitrogchele; of, het geene zy doorslikt, somtyds door de neus te rug keere, of met den hoest weder na boven gebragt worde; of zy in de

wils andere, ongeneeslyke, kwaalen, dewyl het venerisch vergift in het lighaam gebleeven, doch van natuur veranderd is.

de keel ſpekagtige en diep-ineetende zweeren hebbe; of het haar bezwaarlyk valle de leden te buigen, en of haar de hairen, zelfs aan het lighaam, uitvallen.

3. Verder geeft men nauwkeurig acht, of zy 's nagts wel ſlaape, dan of zy ter dier tyd klaage over pynen in 't hoofd, in den rugge, de leden en beenderen; doch die over dag verdwynen, en 's nagts niet zoo geweldig zyn, al zy op eene bank, dan wanneer zy in een goed warm bed ligt.

4. Men onderzoekt mede, of zy gezwellen in de lieſen, onder de armen, den kin, of de ooren hebbe; of aan het hoofd, de armen of beenen, been-gezwellen zyn, dan of op het voorhoofd, en ter plaatſe, daar de haïren voortkomen, natte, of drooge en ſchilferagtige zweeren bemerkt worden; of men aan den hals, de borſt, op den buik, even als de roos, of meeſtendeels geel-agtige vlakken, gelyk zynde aan de lever-vlakken, ontdekke; of men aan het lighaam waarneeme kleine voortkruipende of ook groote zweeren, waarin als ware het een brok kaas ligt; of zy klooven in de handen of voeten hebbe.

5. Niet minder moet men nazien, of zy aan heimelyke plaatſen uitwasſen, ter gedaante van uijen, of vleeſch-agtige uitwasſen, of chankeragtige verzweeringen hebbe. Deeze zyn klein, meeſtendeels rond, met hoog-roode randen, die meêr of min, en ſomtyds in het geheel niet, hard zyn. Zy zyn van binnen witagtig; maar als ſy diep in eeten; dan vallen zy eenigzints in 't zwart.

Zy

Zy zyn van eene geheele andere soort, als kankeragtige verzweeringen; zy beginnen ook op eene gantsch onderscheide wyze, namentlyk, na een klein wit blaasje, dat afvalt en zweert. Somtyds gelyken zy naar uitwassen, die met eene witagtige zweer veretteren. De etter, die deeze zweeren ontlasten, ziet, op linnen, altoos geel uit.

6. Men is mede genoodzaakt te onderzoeken, of zy om en by het fondement klooven hebbe, die etter van zich geeven, of uitwassen van verscheide gedaantens, alzoo die somtyds als uijen, en somtyds als vygen, moer-beijen en franjen uitzien. Deeze zyn by sommigen slap, doch by anderen hard en vereeld.

Men vindt egter niet by elk een alle deeze toevallen; de eene heeft 'er meêr, de andere minder; want, by voorbeeld, zy, die zweeren hebben, welke sterk etteren, of die veel slym en etter uitrogchelen, worden op dien tyd zelden, of in 't geheel niet, des nagts van pyn aangedaan.

Heeft een kind dit ongemak van zyne ouderen gekreegen; dan word hetzelve gekend door de reeds opgenoemde toevallen, als mede hierdoor, dat de tepels aan de borsten der Minne rondom rood en gezwollen worden; aan dezelven kleine blaasjes ontstaan, welke afvallen en chankeragtige zweeren verwekken; dat het zog niet te voorschyn komt, het kind mag zuigen, zoo als het wil, doordien de openingen der tepels door de zwelling toegedrukt zyn. Zulke kinderen zyn zwak en mager, hebben des nagts geene rust, en krygen, of schie-

lyk,

lyk, eenen kwaadaartigen uitslag, of binnen een half jaar.

Men kan egter in deezen niet volkomen zeker zyn, voor dat men weete, of de ouderen met dit kwaad behebt zyn. Men gist het met recht, als de Moeder, zonder eene klaarblykelyke oorzaak, dikwils eenen miskraam gehad, of doode kinderen, of zulke, die elendig en als half verrot waren, en kort daarna gestorven zyn, ter waereld gebragt heeft. By de ouderen word dit kwaad gekend door dezelfde toevallen, die hetzelve by eene miune te kennen geeven. By lieden van aanzien moet men dit egter zeer voorzigtig onderzoeken. Het komt aan, op het beleid van eenen Geneesheer, in deezen zoo te handelen, dat hy niet voor slegt opgevoed en lomp gehouden worde.

De veneriesche zweeren, die men in den mond ontdekt, worden door de Geneesheeren insgelyks chankeragtig genoemd; doch dit wil geenzins zoo veel zeggen, als kankeragtige zweeren. Ik ondervinde, dat zy zich zoo gemakkelyk niet laaten onderscheiden, als ik te vooren gedagt heb. Wanneer zich veneriesche verzweeringen en verhardingen aan de lippen, tong, of borsten vertoonen, en toeneemen, zyn zy moeijelyk te onderkennen, zoo men niet dikwils soortgelyke ongemakken gezien heeft. Men wil in het algemeen, dat kankeragtige verzweeringen sterk bloeden, doch veneriesche niet; maar de veneriesche bloeden somtyds zeer sterk. Als de roof 'er afgetrokken word, geeven zy veel bloed. Alle veneriesche verzweerin-

gen,

gen, die niet ſpekagtig zyn; maar rood, en droog, bloeden ook, vooral wanneer het plukſel, het welk men 'er droog opgelegd heeft, wechgenomen word. Niet alle veneriefche verzweeringen zyn ſpekagtig, eenige rood, eenige zwartagtig, en brandig. Deeze laatſte ziet men dikwils voor kankeragtig aan, vooral, zoo zy zich niet bevinden aan de teeldeelen, Moeijelyk is het ook, dezelven uit de hardheid der randen, en binnen in de verzweering te onderſcheiden, daar het geheele verſchil in een' meerderen of minderen graad beſtaat. Kankeragtige zyn harder, dan andere, doch hy, die dezelven erkennen wil, moet ze beide dikwils gezien hebben. Uit al 't geen vooraſgegaan is, de ontdekking der oorzaak, en de omſtandigheden, die zich daar by opdoen, word men dikwils in ſtaat geſteld, het ongemak te ontdekken, 't geen uit hoofde van de geneezing noodig is, indien men de plaats zelve niet beſchouwen kan, gelyk, wanneer de verzweering in den mond der baarmoeder huisveſt. Is dezelve kankeragtig, dan zal men nauwelyks hetzelve konnen geneezen, doch is het veneriefch, dan is de kwik dikwils werkzaam. Een meisje van twaalf jaaren wierd na Stockholm gebragt, om zich te laaten geneezen van eene verzweering in den mond, welke men voor kanker hieldt, en die ook van verſcheide daarvoor aangezien wierd. De verzweering was zoo groot, als een halve gulden, en had ongelyke, hoekige en verheeve randen, die egter niet hard waren; maar zy zag onzuiver uit, en gaf

et-

etter van zich. Uitwendig merkte men niets, dan een wit gezwel, en dat de klieren aan de keel, en onder de ooren zeer opgezet waren. De Heer BIERCHÉN, die aanftonds bemerkte, dat dit eene veneriefche, en geene kankeragtige, verzweering was, herftelde haar binnen vyf weeken door eene ontbinding van vier tot zes grein' *Mercurius fublimatus corrofivus* in een once brande-wyn. Hier mede wierd famengerold plukfel nat gemaakt, en op de verzweering in den mond gelegd. Dezelve wierd geneezen, de randen fmolten wech, en het uitwendig gezwel verdween. Vervolgens gebruikte zy inwendig middelen, uit kwik bereid, ten einde het veneriefch vergift geheel en al uit te roeijen.

Het is zeer noodzaakelyk, dat men zulke verzweeringen, waar zy zich ook op het lighaam bevinden, van kankeragtige zweeren weete te onderfcheiden. De Heer BIERCHÉN, die in deezen zoo veele en gelukkige ondervindingen bezit, heeft my het volgend onderfcheid opgegeeven, waardoor hy, gelyk ik weet, veelen gered heeft, wier omftandigheden flegt, en twyfelagtig geweeft zyn.

Kankeragtige zweeren vertoonen zich in tweederlye gedaante; of zy eeten rondom zich met harde en omgekrulde randen, of zy fchieten in de hoogte, en zyn fponfieus.

De eerften hebben eene merkelyke hardigheid, wanneer men hen aanraakt, zoo wel inwendig, als aan de randen. Deeze hardigheid laat zich met den vinger niet indrukken, of is niet van dien aart, als of men op een veerkragtig lighaam drukte; maar

maar het is, als of men op een' steen drukte, en dit hebben zy gemeen met de verhardingen der klieren (*scirrhi*). Deeze zweeren zyn meestendeels rond, donker-rood, met heldere randen, die dikwils voor een gedeelte bedekt zyn met eene huid, die niet zweert. De tweede soort, of de sponsieuse, en in de hoogte opschietende (*luxuriantia*) kankeragtige zweeren zien anders uit, dan de eerstgenoemden. Men zou dezelven, wilde men naar het uitwendige oordeelen, voor week houden; maar zy zyn hard, als men hen aanraakt, schoon niet in denzelfden trap, als de anderen. Zy hebben geene merkelyke randen, maar zwellen hoog en breed, en zyn van onderen van de onderliggende huid even als samengetrokken, doch deeze is somtyds, het sponsieuse gewas wechgenomen zynde, hard, en heeft op de eene of andere zyde eenen hoogen rand. Deeze zweeren zyn donker-rood en hoekig; zy geeven meestendeels eene geele etter, doch somtyds alleenlyk eene dunne en kwaad-aartige stoffe (*sanies*), en somtyds eene vermenging van beiden.

De geele etter komt van het rondleggend celagtig weeffel, welk door de aanraaking der lugt, en de aanhoudende prikkeling, in eene volkome veretterïng gekomen is, de etter vermengt zich met de sanieuse stoffe van den kanker; en dus ontstaat de geele kleur.

Het veneriesch vergift verbergt zich dikwils by zeer vette menschen gedurende den geheelen leeftyd. Eene vrouw kan des niet te min door zoo een' man

man besmet, en de kinderen konnen in een' droevigen staat gebragt worden.

Een verborgen veneriesch ongemak breekt ligt uit, en word zwaar, als de lyder zich sterk en op eene ongewoone wyze beweegt, sterk drinkt, veel brande-wyn gebruikt, grove spysen en vooral spek nuttigt. Van daar is het, dat deeze ziekte by den landman geweldiger is, ja dikwils den dood veroorzaakt.

Wanneer men tegen eene langduurige ziekte te vergeefsch allerley middelen gebruikt heeft, dan heeft men grond, om op een verborgen veneriesch ongemak te denken. Zegt de lyder, dat kwik-middelen verzagting te weeg brengen, dan word het verdenken grooter. Om deeze rede heb ik, als het my moeijelyk was, te oordeelen, of het ongemak veneriesch was, dan niet, den lyder een weinig van den *spiritus mercurialis* laaten gebruiken, welke in dit geval eene spoedige verzagting te weeg bragt. In het vervolg zal ik de bereiding daar van opgeeven.

Eene veneriesche ziekte, welke op een' kwaalyk geneezen druipert volgt, is in zich zelve wel goedaartiger, doch moeijelyker te geneezen, dan die, welke zich eerst door chankers te kennen geeft. Deeze tast gemeenelyk den lyder schielyk en zeer geweldig aan, en noodzaakt hem spoedig hulpe te zoeken.

Als iemand zodanig uitwendig ongemak gehad heeft, en gelooft geneezen te zyn, doch hetzelve naderhand zonder oorzaak wederom komt, dan

kan

kan hy verzekerd zyn, dat het vergift nog in het lighaam is, en dat hy eene geregelde cuur moet ondergaan, zal hy herstellen.

Wanneer een vrouwspersoon, dat te vooren gezond en frisch uitzag, getrouwt zynde, begind mager te worden, ziekelyk te zyn, en het eene toeval na het andere heeft, als zinkingen op de keel, pyn en zwelling der leden, verhardingen in de klieren, pyn in het ontlasten van de pis, of eene onaangenaame ontlasting met ontvelling en brandende pyn aan de teeldeelen, dan moet de man zyn geweeten onderzoeken, eenen kundigen alles bekend maaken, en raad vraagen. Bevindt zoo een, dat hy onzuiver is, dan moeten zy beide de cuur ondergaan, en dezelve niet van tyd tot tyd uitstellen. Het vergift kan zich anders op het een of ander deel werpen, en de dood van een van beide, of van alle beide, veroorzaaken.

De zweeren, door den Scheurbuik veroorzaakt, onderscheidt men van de veneriesschen hierdoor, dat de rand der eersten blauwagtig. en met kleine witte puntjes gespikkeld is. Als men op derzelver roof drukt, dan bemerkt men, dat zy week en sponsieus zyn. In deezen is gemeenelyk wild vleesch, van kleur als een stuk kalfs-lever. Neemt men het zelve weeh; dan schiet het schielyk weder in de hoogte; doch het word 't gemakkelykst bedwongen door gebranden aluin, dien men 'er op strooit. Neemt men daarenboven andere tekenen van den scheurbuik waar; dan kan men niet meer missen: Deeze zyn, by eenen kouden scheurbuik,

een bleek en gezwollen aangezicht, eene vermoeidheid en aamborstigheid na de beweeging, een week, fungeus, en ligt bloedend tand-vleesch, roode, blauwe, lood-kleurige of zwarte vlakken, voornamentlyk aan het scheen-been, doch nooit in het aangezicht, eene zwakheid en pyn in de knijen, en soortgelyke meêr.

In den jaare 1735. wierd ik te gelyk met wylen den Heere BOLTENHAGEN geroepen by een kind, 't welk veele verzweeringen op het lighaam had; dezelven waren spekagtig. Het kind kermde gestaadig, en de ouders begeerden hulpe. De kleur der zweeren, en derzelver uiterlyke gedaante deedt ons vermoeden, dat zy veneriesch waren; maar van den toestand der ouderen konden wy geen genoegzaam berigt krygen; dus bleef het alleen eene gissing. In zulke verdrietige omstandigheden wist de Heer BOLTENHAGEN, die veel doorzigt en ondervinding had, zich terstond te helpen, hy strooide een weinig fyngewreeven *mercurius dulcis* in een der grootste zweeren, en leide een pleister daar over, verzekerende my, dat, de verzweering veneriesch zynde, de kaas-agtige klomp den volgenden dag zou gesmolten zyn; doch dit niet geschiedende, dat zy dan verslimmeren zou. Het geschiedde, gelyk hy gezegd had; de kaas-klomp was weech. De Moeder liet men kwylen; het kind zoog haar zog, en zy wierden beide hersteld.

Kinderen zyn gemakkelyker te helpen, wanneer zy nog zuigen, dan gespeend zynde: Doch zyn die, welke met deeze ziekte gebooren zyn, moeije-

ly-

lyker te geneezen, dan zulken, die dezelve van de Minne gekreegen hebben. Hoe vroeger de ziekte uitbreekt, en gekend word, des te zekerder kan men dezelve te keer gaan. Verloopen 'er verſcheide jaaren, eer zy zich openbaard, dan laat zy zich moeijelyk bedwingen. Men heeft dan ſomtyds een jaar, ja twee jaaren, noodig om de geneezig volkomen te maaken; waar toe zoo ten opzigte van den Geneesheer, als lyder, veel geduld noodig is. In het algemeen laat zich de venus-ziekte meeſten-deels geneezen, wanneer zy niet te oud geworden is. Zedert hoe korter tyd men zich dezelve op den hals gehaald heeft, dies te gemakkelyker kan men dezelve te keer gaan. Wanneer de beenderen reeds aangedaan zyn; dan word de geneezing moeijelyker: zy word ook zelden volkomen en in den grond geneezen, indien de lyder verdrietig word, en de genees-middelen verwerpt, zoodra de toevallen ophouden, en het ligchaam uitwendig zuiver is. Vandaar is het, dat zy, of wederom inſtorten, of hun leven lang ziekelyk blyven, of in het vervolg eenen uitſlag, voornamentlyk den zoo genoemden haïr-worm (*herpes*), krygen.

Eene andere oorzaak is, dat jonge lieden hunnen toeſtand den ouderen niet durven ontdekken. Zy konnen dus op geene geregelde wyze zich laaten helpen, maar moeten zich met verzagtende middelen vergenoegen, tot dat zy in den grond bedorven zyn, en zy ſomtyds niet meer zyn te helpen. Ik kan hier by brengen het geval van een heer, die

 uit

uit deeze oorzaak met uitflag geplaagt was, waar tegen hy zoo in Vrankryk, als alhier, kwik-middelen gebruikt had. In den nagt had hy eene ondragelyke jeukte. Wanneer hy eindelyk aan het eene been een fontanel liet zetten, verdween de uitflag fchielyk, en tegen verwagting. De *fpiritus mercurialis* was toen nog niet in gebruik. Als zulk een uitflag (*dartres*) in een plek by een zit, kan men met eene naalde eenige reeten daar in maaken, op dat 'er verettering kome, en dan geneeft men de zelve als eene andere verzweering.

Hoe meêrmaalen men de Venus-ziekte heeft, dies te moeijelyker is dezelve te geneezen.

Hoe langer men met afkookfels en foortgelyke *pallieerende* middelen fpeelt, dies te meêr kan de ziekte inwortelen, en dies te meêr moeite koft het, dezelve te overwinnen.

Zy, die verhardingen (*tophi*) op het hoofd, of verzweeringen in de keel hebben, moeten aanftonds na hulpe omzien, alzoo het bekkeneel, by de eerften, fchielyk *gecarieerd*, en door gegeeten word, waarop ligt ftuiptrekkingen, en de waare vallende ziekte volgen; en by de anderen, door het afvallen van de neus, het aangezicht ligt gefchonden word.

In eenen zwaaren fcheurbuik zyn de kwik-middelen nadeelig, ten zy dezelve alvoorens geneezen, of ten minften verzagt geworden zy (*). Kropgezwel-

(*) De Heer Lind deelt hiervan eene merkwaardige waarneeming mede, welke hy van den Heere Grain-

zwellen (*scrophulæ*) van eene veneriesche oorzaak ontstaande, konnen door kwik geneezen worden, zoo zy niet al te zeer verouderd zyn. De geelzugt, braakingen, en afgangen, die als tot eene gewoonte geworden zyn, stuipen uit dezelfde oorzaak, laaten zich alleèn op deeze wyze geneezen. Meestendeels is de vallende ziekte doodelyk, als de kinderen door eene veneriesche oorzaak, dezelve gekreegen hebben. Heeft het vergift zich op de borst geplaatst, en de long verzwakt, dan is 'er weinig hulp te verwagten. *Hopochondristen*, de venus-ziekte krygende, twyfelen altoos, of zy wel volkomen gezuiverd zyn, schoon men hen geheel en al van dit kwaad verlost hebbe. Wanneer zy, die de venus-ziekte hebben, of daarvan niet volkomen bevryd zyn geworden, door eene heete ziekte wor-

GRAINGER ontvangen heeft. Een soldaat, die, nevens den scheurbeuik, de venus-ziekte had, wierd op eenen avond met eene zalf gesmeerd, waar onder een dragma kwik was. Den dag daaraan volgende begon hy reeds te kwylen. De kwyling nam allengskens toe tot op den tienden dag, wanneer de mond, lippen en wangen, ongemeen gezwollen waren. Dagelyks spoog hy eene meenigte stinkende en bloedige stukken van het tand-vleesch uit. De tanden vielen meest-al uit, en waren grooter, dan te vooren. Zyne pis had eenen lelyken stank, was dik en zwart; hy wierd dikwils flauw, en bevondt zich in zulke naare omstandigheden, dat hy niet, dan met groote moeite, behouden wierd. Ook was hy na drie maanden eerst in staat, om zynen dienst weder waar te neemen.

worden aangetaſt; dan ſchieten zy gemeenelyk het leven 'er by in.

Hoe meêr zich de ziekte, tot de oppervlakte der huid, met uitſlag en zweeren, bepaalt, dies te minder pyn gevoelen de zieken. Van daar is het, dat zy, die op de eene of andere plaats pyn lyden, eene verligting bemerken, wanneer men eene ſpaanſche-vlieg daar op legt; doch zoodra de huid wederom geneezen is, keerd de pyn met dezelfde hevigheid weder.

Ik gaa tot de genees-wyze zelve over, en zal daarby 't eerſt opgeeven, hoe eene zwangere vrouw te helpen zy, die het ongeluk gehad heeft, door de venus-ziekte aangedaan te worden, en gevolglyk noodzakelyk haare vrugt beſmet. Daar is geen tyd, zich by zulke omſtandigheden lange te beraaden; 'er word eene ſpoedige hulp vereiſcht; ſtelt men deeze uit tot na de verloſſing, dan kan de vrugt in dien tusſchen-tyd ſterven, of wel half verrot, of genoegzaam dood, ter waereld komen. De Moeder kan intusſchen eenen mis-kraam krygen; of het veneriesch vergift kan by haar zulke gezwellen, verhardingen, uitwasſen, zweeren, en uitzettingen van het been (*Exoſtoſes*) voortbrengen, dat zy niet kan verlosſen, en gevolglyk, of de vrugt, of zy zelve, of beiden, het leven daarby inſchieten moeten. De Hooggel. Heer DEYDIER verhaalt zoo een geval (*Disſertation ſur les maladies veneriennes, p.* 84.), waaruit duidelyk blykt, dat Moeder en kind zouden hebben moeten ſterven, indien hy haar niet aanſtonds had beginnen te ſmeeren, waar door beiden

beiden behouden wierden, ſchoon men zich zoo laat van deeze genees-wyze bediende, dat zy niet, dan drie weeken voor de verlosſing, eindigde. Zulk eene zwangere vrouw moet derhalve ten eerſten voorbereid, en met veel behoedzaamheid geſmeerd worden. Hoe, zoo wel 't een als 't ander, geſchiede, zal ik aanſtonds opgeeven.

Dat het te doen zy, en zonder eenig byzonder gevaar geſchieden konne, heb ik gelegenheid gehad te ondervinden, wanneer eene vrouw, die reeds zes maanden zwanger was, my haaren toeſtand ontdekte, en herſteld wierd. Zy kreeg niet alleen haare gezondheid weder, maar bragt ook een gezond kind ter waereld; en na dat haar man zich insgelyks aan deeze cuur onderworpen had, heeft zy naderhand verſcheide gezonde kinderen voortgebragt. HILDANUS hielp op deeze wyze eene vrouw, haare vrugt, en een haarer kinderen, 't welk zy zoogde. De Heer DESSAULT (*Disſertation ſur les maladies veneriennes*) en de Heer GOULARD (*Oeuvres de Chirurgie*) geeven nog meer waarneemingen van deeze ſoort aan de hand.

Indien een kind met de venus-ziekte gebooren, en nog eenigzins tierig is; dan kan het te regt gebragt worden, wanneer de Moeder zich laat ſmeeren, en daarby aan het kind de borſt geeft; doch daartoe te zwak zynde; dan moet men eene Minne voor hetzelve neemen, die deeze cuur ondergaat: in welk geval het raadzaam is, haar alvoorens de reden daarvan bekend te maaken, ten einde

de zy den ouderen geen onaangenaam proces daar over aandoen, gelyk eens in Vrankryk gebeurd is.

Doch dewyl dikwils, ja, meest altyd gebeurt, dat, als zulk een kind zuigt, de tepels en de borst van de Moeder of Minne zoodanig zwellen en zweeren, dat het niet zuigen kan; dan is men genoodzaakt, tot een ander, en mogelyk veiliger middel over te gaan, namentlyk, het kind met geiten-melk te voeden, tot dat het de ziekte te boven gekomen is: Doch dan moet men alvoorens de haïren van de geit zorgvuldig affnyden en affcheeren, en haar gelyk, eenen mensche, met eene kwik-zalf smeeren. De Heer D'AUMONT, Hoogleeraar in Valence, heeft op deeze wyze een kind binnen de vyf en dertig dagen gezond gemaakt; en de Heer LEVRET verzekert, dat hy op dezelfde wyze verscheide kinderen behouden hebbe.

Is het kind reeds gespeend; dan kan het van deeze zelfde melk gebruik maaken; maar heeft het reeds het twaalfde jaar berykt, dan kan men, als men naauwkeurig en behoedzaam te werk gaat, hetzelve op de gewoone wyze smeeren, of men kan het den *Syrupus Mercurialis* van PLENCK (*) laaten

(*) De bereiding daarvan is als volgt. ℞. *Mercurii vivi dr. ß. Gummi Arabici dr. j. ß. terantur invicem in mortario lapideo, addito medio cochleari aquæ fumariæ, donec mercurius disspareat in mucum, sensim conterendo admisce syrupi violarum unc. ß. aquæ florum sambuci unc. j.*

BIER-

laaten gebruiken, tot een thee-lepel vol eens of twee maalen 's daags. Ik zal daarvan in het vervolg ook fpreeken, en opgeeven, hoe die voor kinderen moet bereid worden.

Ik weet wel dat men zich gemeenelyk liever bedient van den *Mercurius dulcis*, de *Panacea Mercurialis*, en foortgelyke middelen, uit kwik bereid, en met een mineraal-zuur verbonden; ook ftaa ik toe, dat verfcheide daardoor geneezen zyn: Maar ik weet ook teffens, dat zulke middelen zeer dikwils heevige buik-pynen, eenen kwaadaartigen loop, of eene onmaatige kwyling hebben verwekt, die veeltyds de geneezing gevaarlyk en vruchtloos gemaakt hebben. Deeze middelen doen hunne werking fchielyker door het verminderen der toevallen, en daar uit befluit men terftond, dat zy door de kwyling,

Bierchén bediend zich van een zeer welfmakend mengfel uit den fublimaat met zuiveren kwik bereid, welk hy op de volgende wyze maakt. Men wryft twee dragmaas gezuiverden kwik in een' fteenen mortier met zes greinen fublimaat. Daar by doet men twee en een half of drie loot poeder van Arabifche Gom, en wryft alles nauwkeurig onder een. Verder giet men langzamerhand, al omroerende, agt oncen zuiver water, twee oncen ftroop van *althea*, en twee oncen kaneelwater, welk met of zonder *Spiritus* naar maate van de omftandigheden, kan gemaakt zyn, daar by. Voor hen, die eenen lekkeren fmaak hebben, kan men overgehaald roozen-water, in plaatfe van kaneel-water gebruiken. Het mengfel blyft beeter, als men overgehaald, dan ander, water gebruikt.

ling, die zy verwekken, den voorkeur verdienen voor het smeeren, welk dikwils herhaald moet worden. Doch de daarop volgende instortingen, de dagelykse ondervinding, en de schriften der Geneesheeren bewyzen, dat veele, die na herhaalde kwyling zonder hulp gebleeven zyn, door het smeeren volkomen hersteld zyn, nadat dit dikwils herhaald was, en bevestigen myne stelling. Kon men de kwyling voorkomen, als men de *calomel* of *panacea* zoo lang gebruikt, als het smeeren, dan zouden deeze middelen hetzelfde voordeel aanbrengen. Als *calomel* met *Sulphur auratum* en campher vermengt word, dan kan men het in eene vry groote quantiteit zonder kwyling gebruiken, en dan zoude de uitwerking, mogelyk met die der smeeringen overeenkomen. BIERCHÉN herstelde daardoor volkomen een' jongen Heer, die een *fluxus hepaticus* uit eene veneriesche oorzaak had, en het smeeren niet verdraagen kon, maar daardoor aanstonds aan het kwylen raakte, gelyk ook eenen anderen zonder kwyling, door hetzelfde middel, waarby in acht genomen wierd 't geen, waarop men anders by de kwyling let.

Hetzelfde heeft plaats ten opzigte van het rooken met *Cinnaber*. In een uitwendig toeval, by voorbeeld, wanneer verhardingen, of kwaade vereeltheeden voor handen zyn, kan men daar mede hulpe aanbrengen, wanneer de rook door een tregter na het aangedaane deel des lighaams gedreeven word. Maar de regte venus-ziekte word daardoor niet met zekerheid geneezen. De waarneemingen,

over

over zulke gevallen met vlyt opgeteekend, en door den geleerden ASTRUC wydloopig in zyn werk van de venus-ziekten (*pag.* 181--208.) aangehaald, toonen dit overvloedig.

De kwyling (*Salivatio*) is by ons zeer in gebruik; doch ik wenſchte, dat men dezelve geheel en al affchafte; want 1. gaan daar mede veele ongemakken, en 2. een groot gevaar, vergezeld; 3. is zy onzeker; 4. ſchikt zy zich niet voor allen; 5. is zy geene ſcheiding (*criſis*); en 6. kan men dezelve ontbeeren.

Dat veele ongemakken daar mede vergezeld gaan, zal elk bevinden, die bedenkt, dat een, die kwylen zal, eerſt eene ſterke hitte in den mond beſpeurt; dat de klieren aan den hals en in den mond zwellen; het tand-vleeſch, nevens de tong, tot zweeren overgaat; dat het geheele aangezicht zwelt, dat de tong dikwils zoo groot word, dat zy in den mond geen plaats genoeg heeft. Zy komt buiten de tanden uit, en zoo de lyder in den ſlaap den mond ſluit, dan kwetſt hy de tong, en leid zwaare pyn. Men is daarom genoodzaakt, iets tusſchen de agterſte kiezen te leggen, en de ſluiting van den mond te beletten. Heeft hy te vooren een tand verlooren, dan word de tong in deeze opening geperſt, waar door veel ongemak ontſtaat. Men moet daarom in zulk eene opening een ſtukje kurk ſteeken. Wil hy ſpreeken, dan wryft hy de gekwetſte tong tegen de tanden, en zulks is pynelyk. Gelyk ook wanneer hy lauw vogt gebruikt. Hierby komt nog, dat de lyder elk oogenblik de kwyl

moet

moet uitſpoegen, en in 't geheel niet ſlaapen kan. Raakt hy by geval in ſlaap; dan is men dikwils genoodzaakt, hem wakker te maaken, alzoo hy anders door de groote quantiteit toevloeijende taaije ſlym, ligt zou konnen ſtikken, voornamentlyk, als hy op den rugge ligt; behalven, dat de tanden los worden, en ten deele gemeenelyk uitvallen; en dat zulk een op eene onnoodige wyze uitgemergeld word, zoo dat hy langen tyd noodig heeft, om zich te herhaalen. Het zou nog aangaan, wanneer eene zoo ſterke kwyling, met de daar mede verknogte ongemakken, niet eerder volgde, dan tegen het einde der cuur; want dan zou men konnen hoopen, dat hy herſteld ware. Maar, volgt dezelve na de derde of vierde ſmeering; dan vloeit de kwik wech, de zieke ſtort na eenigen tyd weder in, en is genoodzaakt, op nieuws hulpe te zoeken.

Niemand zal ontkennen, dat met eene ſterke kwyling gevaar verbonden zy. Komt 'er niet by eene koorts, en ſomtyds de grauwe of roode loop, eene bloedſpoeging, of eenige andere bloedſtorting? En als de cuur ten einde gebragt is, en de verzweeringen in den mond geneezen zyn; dan kan de onderſte kaak niet geöpend worden: het welk de Franſchen *Bridure* noemen. Ik zal niet aanhaalen, dat men de tong na de cuur van binnen met het tand-vleesch ſamengegroeid gevonden hebbe, en ſoortgelyke toevallen meêr, die by elk eenen afkeer van zoo eene genees-wyze verwekken moeten. Ik weet wel, dat thans niemand de kwyling zoo ver wil laaten koomen; doch wie is in ſtaat

dezelve,

dezelve, aan den gang zynde, binnen de vereischte paalen te houden?

Dat eene sterke kwyling buiten staat zy, iemand tegen eene weder-instorting te beveiligen, word, zoo wel door de ondervinding, als door de volgende waarneemingen, bevestigd; want uit de proeven, die men in 't werk gesteld heeft, blykt, dat de kwik alsdan schielyk weder uit het lighaam gaat, en meest al gevonden word in het vat, waarin de lyder gespoogen heeft; het overige gaat weeh met de afgangen, met de pis, door eene ongevoelige uitwaasseming en het zweet. Daarom bemerkt men ook, dat een gouden knop bleek word, wanneer iemand, die kwylt, hem, in den beginne der cuur, een half uur lang, in de hand houdt; doch dit geschiedt niet, als de kwyling reeds eenigen tyd geduurd heeft; even gelyk een ducaat niet van kleur verandert, als men denzelven legt in de kwyl, die, in de midden van de cuur, en eenige daagen laater, uitgeworpen word; want de kwik is alsdan reeds uit het lighaam. Dat de kwyling, des niettegenstaande, blyft aanhouden, word veroorzaakt door de prikkeling, die de verzweeringen in den mond verwekken. Hierby komt nog, dat, naardien het grootst gedeelte van den kwik na den mond gedreeven word, zeer weinig daarvan na de onderste deelen van het lighaam komt; het vergift, in den buik en de onderste deelen schuilende, kan daarom onmogelyk daardoor vernietigd worden. Daarenboven is het bekend, dat, als men eene sterke kwyling wil verwekken, het smeeren eenige keeren

kort

kort op den anderen gefchiedt, 't welk altoos eene koorts veroorzaakt. Door dezelve worden de kleine vaten gedrukt, zoo dat de kwik niet daarin dringen kan; gevolglyk konnen veele deelen van ons lighaam, waarin zich iet van het vergift zou konnen ophouden, door den kwik niet aangedaan worden; waarom de lyder ligt wederom kan inftorten.

Dat de kwyling niet gemakkelyk kan plaats hebben by eene zwangere vrouw, by een teder kind, by zulken, die eene zwakke borft hebben, die reeds zeer uitgeteerd zyn, fterk-gezwolle klieren aan den hals, of leelyke zweeren in de keel of neus hebben, of die aan ftuiptrekkingen, of aan de waare vallende ziekte onderworpen zyn, zal elk toeftaan. Nu kan men immers deezen door de fmeercuur te regt brengen, wanneer men dezelve zoo maatigt, dat zy geene kwyling verwekt; waarom zouden dan anderen niet van dit zelfde voordeel konnen gebruik maaken?

Dat de kwyling geene fcheiding der ziekte (*Crifis*) zy, befluite ik, deels, hier uit, dewyl nooit eene waare venus-ziekte door eene van de natuur bewerkte kwyling geneezen word; deels ook hieruit, omdat men door verfcheide proeven weet, dat gezonde menfchen, welke men, gelyk zieken, met zalf, waarin kwik was, gefmeerd heeft, even eens aan het kwylen, met denzelfden reuk, en dezelfde toevallen, als deeze, geraakt zyn. Men verlangt geen *crifis*, wanneer men den koorts-baft geeft tegen eene tusfchenpoozende koorts, den ftaal-wyn

tegen

tegen eene zwakke maag, het lepel-blad, en de zuuren, tegen den ſcheurbuik.

Daarenboven is het niet noodzaakelyk, iemand te doen kwylen, alzoo bekend is, dat veelen herſteld zyn, by welken men geene kwyling heeft konnen te weeg brengen. Ontelbaar veele zieken zyn na den jaare 1718. volkomen zonder kwyling geneezen; en de ondervinding heeft geleerd, dat deeze door de cuur geenzins zyn afgemat geworden, geene gevaarlyke toevallen beſpeurd hebben, niet mager, maar integendeel vetter geworden, en vervolgens gezekerd geweeſt zyn voor de wederkeering der ziekte. Het eenigſt ongemak heeft hierin beſtaan, dat zy zich aan dienſtige ſpyzen hebben moeten houden, de maatigheid in eeten en drinken in acht neemen, en binnens huis blyven: Doch hebben zy konnen op- en neêr-gaan, en hunne vrienden na genoegen by zich zien. De Heer CHICOYNEAU, die eerſt Hoogleeraar in Montpellier, en daarna eerſte lyf-artz van den Koning van Vrankryk was, heeft voornamentlyk deeze gemakkelyke manier, om de venus-ziekte te geneezen, in den jaare 1718. in trein gebragt. De Heer HAGUENOT, die insgelyks aldaar Hoogleeraar was, heeft dezelve vervolgens in den jaare 1732. naar alle gevallen verbeterd. Het is waarſchynlyk, dat men dezelve eindelyk overal zal aanneemen, te meêr, daar de ondervinding geleerd heeft, dat men op deeze wyze de zieken zoo goed in Parys, als in Montpellier, zoo wel in Londen, als in Parys, en zoo goed in Zweeden, als in eene der genoemde plaat-

plaatsen, geneezen kan. Het onderscheid bestaat alleen hierin, dat de voorbereiding en geneezing hier wat langer tyd vereischt, en dat men, dezelve geëindigd zynde, niet ten eersten in de lugt komen mag. (*) Ons climaat is daarvan de oorzaak.

De grond der geneezinge bestaat hierin:

1. Dat zoo veel kwik in het lighaam kome, als noodig is, om het vergift kragteloos te maaken.

2. Dat hy door alle, zelfs de kleinste, vaten van ons lighaam, loope.

3. Dat dezelve elken droppel van het bloed en der sappen van ons lighaan aanraake; en zulks wel

4. niet eens maar meêr-maalen.

De kwik moet daarom eenigen tyd in ons lighaam blyven, overal omgevoerd, en niet aanstonds weder ontlast worden; gelyk geschiedt, wanneer hy gemengd word met purgeer-middelen, en alleen door de darmen loopen kan; of wanneer dezelve door zweet-dryvende dranken aanstonds uitgedreeven word, of, door eene gemaakte kwyling, zeer schielyk wech loopt.

Om deeze reden moet men 1. genoeg van de kwik-zalf inwryven: De quantiteit kan men niet bepaalen, alzoo die naar maate van den ouderdom, wasdom, de grootte van den lyder, en van andere

(*) In den zomer kan men dit zelfs onder de geneezing toestaan. HALLMAN en BIERCHÉN betuigen, dat men daar door de kwyling sterk tegengaat.

te omstandigheden, verschillende is. Gemeenelyk worden zeven, agt, tot negen oncen vereischt. Hoe langer men na elke reize, dat men smeert, wagt, des te minder zalf heeft men noodig, en omgekeerd. Zoo veel te beter en zekerder loopt ook de geneezing af. RAYMUND (*Traite des maladies, qu'il est dangereux de guerir. pag.* 303.) genas een' zieken, by wien door het veneriesch vergift een gat in het bekkeneel gekomen was, met vyf oncen zalf binnen agt maanden, de voorbereiding daar onder gerekend, op zodanig eene wyze, dat alles zeer goed ging, en de opening in het bekkeneel geslooten wierd. Doch wanneer men te vooren de geneezing had willen verhaasten, had hy byna door stuipen het leeven daar by ingeschoten. Daar nu deeze, die zich zelve dit ongemak op den hals gehaalt heeft, agt maanden noodig had, is het dan te verwonderen, dat 'er voor een', die dit kwaad geërft heeft, drie of vier maal zoo veel tyd vereischt word. Dus blyft meenig een, die men had konnen gezond maaken, zonder hulp, alleen uit ongeduld, en om dat men de cuur te vroeg geeindigd heeft. ASTRUC genas twee zieken, die zeer ver waren, zonder kwyling, door dezelven langen tyd te smeeren. De een had te vooren twee maalen gekwyld; de ander, zonder vrugt, zweet-dryvende middelen gebruikt. Den eenen smeerde men om de vyf, zes, of zeven dagen, en hy genas volkomen in zeven maanden, de ander, die zoo slegt niet was, herstelde in drie maanden.

2. Men wryft daarvan in weinig teffens, namentlyk, anderhalf tot twee dragmen.

3. Men moet het fmeeren niet verhaaften; maar tusfchen elke reize zoo veele dagen laaten verloopen, dat geene kwyling volgen kan. Men houdt daarom met het fmeeren op, zoodra de lyder hitte in den mond, of in het tand-vleefch begint te voelen; en wanneer het tand-vleefch rood word, en eenigzins zweet. Men ziet daaruit ten overvloede, dat de kwik in het bloed gedrongen is.

4. Het lighaam moet te vooren zoo lange, en zoo nauwkeurig voorbereid worden, dat de kwik in hetzelve geene toevallen verwekke, zich niet aanftonds na den mond begeeve, maar eenigen tyd in het lighaam blyve, en zich allengskens door de huid, en nieren, den afgang &c. ontlafte.

In de voorbereiding beftaat bykans het voornaamft gedeelte der geneezinge. Men moet daartoe, na de omftandigheden van den lyder, langer, of korter tyd neemen. Hoe flegt eene al te korte voorbereiding uitvallen konne, blykt uit het geval, door den Heere *Asfesfor* STRANDBERG, in zyne bovengemelde Redenvoering, *pag.* 18. aangehaald. Aldaar leeft men ook, hoe gelukkig het daar mede, na eene nieuwe en lange voorbereiding, afgeloopen zy. Gelyk het eene lighaam van het ander onderfcheiden is; alzoo vereifcht ook elk eene byzondere voorbereiding. In het algemeen beftaat zy egter hierin, dat de ader geöpend, en meêr of min bloed, naar maate de lyder volbloedig

is,

is, afgetapt worde. Den volgenden dag neemt men een laxeer middel in, 't geen, na een of twee dagen, herhaald word, als men reden heeft te denken, dat de maag en darmen zeer vervuild zyn. Daarbeneven moet de lyder naerstig drinken, of bier-wey, met water verlengd, of water, met een vierde of vyfde gedeeelte melk vermengd, of gersten-water met melk, of een drank uit gepelde gerst, schorzonera-cichorey-gras- of paerden-bloemen-wortelen, met water gekookt, waarby men, nadat het een weinig verkookt, en de pot van het vuur genomen is, doet een weinig zoet-hout, naar elks smaak. (*) Ten opzigte van het eeten, moet men zorgvuldig zyn, dat men, noch te veel eete, noch spyzen gebruike, waardoor het bloed verhit of scherp worden kan.

Een der noodzaakelykste dingen by de voorbereiding zyn lauwe halve baden, waar mede men den dag na de ontlasting een begin maakt. De lyder moet dezelven, naar maate zyner kragten, een- of twee-maal daags, namentlyk, des morgens, en om zes uuren 's namiddags, gebruiken. Hoe langer men in het bad kan blyven, dies te beter is het, voorna-

(*) Voor deezen heeft men, geduurende de voorbereiding, of de geneezing zelve, den lyder laaten drinken een afkooksel uit pok-hout, sassafras, en soortgelyke; doch men is daarvan afgestapt; want het oogmerk by de voorbereiding is, het bloed te verdunnen, en de vaste deelen meêr medegeevend te maaken, maar niet, het lighaam uit te droogen.

voornamentlyk als de lyder mager en droog is. Ik zou het niet durven wagen, eene zwangere vrouw te laaten baaden, uit vreeze, dat het niet wel voor haar mogt afloopen. In Montpellier, in het hospitaal voor de venus-ziekte, is men gewoon, agtienmaal in het bad te gaan: doch men kan het getal der baden niet bepaalen; de eene heeft 'er meêr van nooden, maar voor een' ander' zyn deeze genoeg. Na elk bad moet men drinken, of eene flappe vleesch-soep, of een doorgedaan afkooksel van grutten. Als men met de baden ophoudt; dan overlegt men, of ook eene nieuwe aderlating noodig zy. By ons kan men dezelve meestendeels ontbeeren; doch gemeenelyk is het nuttig, het lighaam op nieuws zacht te zuiveren.

Dikwils gebeurt het, dat wy te doen hebben met lyders, wier omstandigheden, of hevige ongemakken, eene zoo lange voorbereiding niet toelaaten. Het konnen, by voorbeeld, zulken zyn, die reeds zoo verzwakt zyn, dat zy byna niets meer vermogen; wier verzweeringen in de keel met het verlies der neus dreigen; by welken de beenderen beginnen aangetast te worden; die eene kwaade borst hebben, zoodat men met reden voor eene verzweering der longe vreest enz. By zulken is elke vertraaging gevaarlyk; men moet zoo dan aanstonds den raad van den Heere HAGUENOT opvolgen; en, hen, een' of twee dagen lang voorbereid zynde, aanstonds, dan in het bad laaten gaan, dan met de zalf laaten smeeren, tot dat de hevigheid der ziekte eenigzints verminderd is; 't geen

gemeendelyk ſpoedig geſchiedt. Alsdan houdt men zoo lange met het ſmeeren op, en bereidt den lyder door eeten en drinken, doch voornamentlyk door veele baden, even als of hy te vooren niet geſmeerd ware geworden. Doch daarmede begint men naderhand weder op nieuws, en zet hetzelve zoo lange voort, tot dat de ziekte volkomen overwonnen is (*).

In

(*) De Heer GOULARD, *pag.* 26. heeft op deeze wyze het leven van eenen Heer behouden, die zich in zyne jonge jaaren veele veneriefche ongemakken op den hals gehaald had, en waar tegen hy alleen palliative middelen had gebruikt. Te vergeefs zogt hy in Holland hulpe. Hy reisde na Parys, om aldaar, voornamentlyk over een gezwel boven aan de borſt, ter plaatſe daar het ſleutel-been zich met het bovenſte gedeelte van het ſchouder-blad vereenigt, raad te pleegen. Men leide pleiſters op het gezwel, en het ging over tot veretteringe; van het ſleutel-been vielen ſtukken uit, en de verzweering wierd geneezen: Maar hy gebruikte geene middelen, om het veneriefch vergift, dat in zyn bloed was, te verdryven. Hy reisde wederom na huis, en meende alles wederom op eenen goeden voet te ſtaan; doch het eene ongemak volgde op het ander, namentlyk, tusſchenpoozende koortſen, bloedingen uit den neus, de loop, hier en daar blaasjes, been-gezwellen aan het hoofd; waarby zich te gelyk allengskens de ſcheurbuik voegde. Thans liet hy zich te water na Montpellier brengen. De Heer GOULARD verſchrikte, toen hy hem zag; want hy was zeer mager en bleek, had de anderen-daagſche koorts, en daarby eene onverdraagelyke pyn in alle leden. Zyne blaasjes

In het eeten moet men, geduurende de geheele cuur, de maat niet te buiten gaan, en in deezen eene goede verkiezing maaken. Men wacht zich voor gezoute, zuure, gerookte, vette, harde en gekruide fpyzen. Doch de melk-fpyzen, grutten-en

jes en been-gezwellen waren insgelyks pynlyk. Als de koorts verdreeven was, volgde eene fterke bloeding uit den neus: toen deeze geftuit wierd, kwam de koorts weder; wanneer men deeze wederom verdreef, kwam 'er by een verzwakkende loop, dien men egter insgelyks overwon. Dewyl dit alles gevolgen van het veneriefch vergift, en de kragten zeer verminderd waren; zoo was het niet mogelyk aan eene ordentelyke voorbereiding, en aan de fmeer-cuur te denken, fchoon hy voor 't overige eene goede borft had, pas vier en dertig jaaren oud was, en men nog goede hoope tot de geneezing had. De Heer GOULARD volgde de genees-wyze van HAGUENOT, liet den lyder in een half bad brengen, waarin hy 't flegts een kwartier-uur lang houden kon. Daarop fmeerde men hem met eene zalf, die een derde deel kwik bevatte. Van deeze beide middelen bediende men zich beurtelings, zoodat hy zich in vyf dagen vyf-maal baadde, en tien-maal liet fmeeren. By dit alles liet men hem eeten foep met kruiden tegen den fcheurbuik. Op deeze wyze wierd het veneriefch vergift zoo verre gedempt, dat de lyder reeds wat *manna* om te laxeeren inneemen, en vyf en veertig baden gebruiken kon, waarin hy fomtyds in ftaat was, een geheel uur lang te blyven. Deeze geëindigd zynde, fmeerde men hem vyftien-maal in vyf en veertig dagen; en daardoor kreeg hy zyne gezondheid, kragten en lyvigheid weder.

en brood-soepen, als mede de grutten zelve, zyn zeer goed. Dun-gekookte eijeren eet men somtyds. Gekookte spenaadje, den podding daarvan, brood-podding, kan men ook eeten. Zy, die van eene zwakke en koude natuur zyn, of sterke ontlastingen gehad hebben, konnen des middags flappe kalfs-of hoender-soep, gebraaden vleesch, en hachée van vleesch, eeten. Den wyn laat men wech; zoo de lyder niet geneigt is tot den loop, want in dit geval is hy noodig.

Men moet zich ook van kwetschen, catharine-pruimen, gebraade appelen, *composten* daarvan, en voorts van het geene los-lyvig maakt, onthouden; want men moet zich niet minder voor den loop, dan voor eene te sterke kwyling, in agt neemen.

Daar en tegen zyn dezelven noodig, als de lyder hardlyvig is, want zonder maatige ontlastingen is het niet mogelyk, den kwik van den mond aftehouden.

Dat men eene kwyling te vreezen hebbe, ziet men niet alleen uit de hitte in den mond, de roodheid en zwelling van het tand-vleesch, maar ook uit de hardlyvigheid, verminderde pis-loosing, roodheid van het aangezicht, en slaperigheid. Daarom moet men, in zoo een geval, dan wat *manna* of *cassia* geeven, dan lavementen zetten, en naarstig laaten drinken. Verscheide dranken zyn reeds te vooren opgegeeven.

Thans moet de kwik-zalf gereed zyn. Deeze word bereid uit een deel gezuiverden kwik, namentlyk drie oncen, en twee deelen, of zes on-

cen, reuzel. Den kwik wryft men eerst met een weinig therebinthyn, tot dat hy niet meer te zien is. Daarnaa mengt men denzelven allengskens met reuzel. De menging en wryving moet met vlyt en veel arbeid geschieden; drie volle dagen worden daartoe vereischt, zal ze wel bereid worden (*).

De kwik moet te vooren wel gezuiverd zyn. Dit geschiedt, wanneer dezelve met een houten stamper in een' marmer mortier gewreeven, en als ware het gewasschen word, en wel in zoo veel water, als denzelven bedekken kan. Het water, dat onzuiver word, giet men teffens met een zwart of donker-bruin poeder, 't welk zich alsdan van den kwik

(*) Dit is van het uiterste gewigt. Want zoo veel te beeter verdeelt men den kwik, en vermengt denzelven met de reuzel, zoo dat hy niet in het bloed en de kwyl-klieren by een loopen kan. Zoo lang de zalf donker-blauw is, is zy nog niet genoeg gewreeven, en verwekt schielyk eene kwyling, doch is de kleur ligt-blauw, dan doed zy dit niet. PETIT bereide de zalf van kwik, uit de cinnaber gehaald. Hy nam daar van b. v. een pond, welk hy eerst met den geest van therebinthyn in een' marmeren mortier vermengde, hier by deed hy vervolgens ongezoute boter. Dit alles wierd twee of drie dagen lang, met alle nauwkeurigheid, gewreeven. Dan voegde hy 'er vier oncen gesmolten reuzel by. Nadat dit wat koel geworden was, wierd alles op nieuws vermengt. Het zal hetzelfde zyn, welke men van deeze zalven gebruike, als men zich maar herinnert, dat deeze de helft, de andere een derde, kwik bevat. Men kan het gebruik daar na inrigten.

kwik afzondert, wech; waarna men 'er op nieuws water opgiet, en daar mede op dezelfde wyze voortgaat, tot dat het water niet meer onzuiver, en geen zwart of donker-bruin poeder gezien worde. De reuzel moet niet gesmolten, maar klein gesneeden, en van fyne vliezen en veezelen gezuiverd worden. Indien de zalf niet na behooren gemengd is, zoodat, by voorbeeld, elk dragme niet even veel kwik bevat, dan bedriegt men zich in de verwagte uitwerking. De kwik zakt in het mengsel op den grond, voornamentlyk des zomers.

Wanneer nu alles zoo verre in gereedheid is, men drooge kousſen by der hand heeft, de kamer matig warm is, en men het tand-vleesch en den mond inwendig nauwkeurig onderzogt heeft; dan kan men met het smeeren een begin maaken. De lyder plaatst zich alsdan by het vuur, ten zy de hitte des zomers zeer sterk ware. Zelden laat men toe, dat de lyder zich zelve smeere, maar men neemt daartoe iemand anders. Dees maakt zyne hand warm, en wryft het deel, 't welk men smeeren wil, zoo lange, tot dat de huid begint rood te worden. Men verspreidt alsdan voor de eerste reize, nadat de jaaren en omstandigheden het toelaaten, anderhalf of twee dragmen over den eenen voet, en het geheele been, en wryft die zorgvuldig in. Op de twee of drie volgende dagen doet men niets. Daarna smeert men den anderen voet en het been op dezelfde wyze; en het zelfde geschiedt voor de derde-maal aan de eene lende, en de vierde keer aan de andere. Bemerkt men geene veran-

dering in den mond; dan ſmeert men de vyfde reize de heup en lieſch, en de zesde reize den geheelen rugge. De zevende keer geſchied dit aan den eenen arm, en de agtſte aan den anderen; vervolgens begind men op nieuw aan de plaatſen, die eerſt geſmeerd zyn, en gaat op dezelfde wyze, als de eerſte reis, voort, tot dat hy, die het opzigt over de geneezing heeft, begrypt, dat het genoeg zyn zal.

Daar de ongevoelige uitwaasſeming de rykelykſte van alle ontlaſtingen is, en dus ook 't meeſt de vogten van den mond kan afleiden, is het beſt, dat men altyd, den dag, nadat men den lyder geſmeert heeft, met zeep-zop, water, en wat brande-wyn, de zalf, die nog aan de huid of haïren mag vaſtgekleeft zyn, afwascht, op dat de uitwaasſemende vaten geopend, en de opſlorpende in ſtaat geſteld worden, om den kwik by de volgende ſmeering na zich te neemen. Den lyder in een half bad te zetten, zoude hem mogelyk vermoeijen, zoo hy daar na in ſterk zweet raakte, vooral zoo hy eene weeke huid had, en zwak, of met een bedorven maag geplaagt was. Daarom komen zy 'er doorgaans wel door, die deeze cuur 's zomers ondergaan, en zich dan, als het geſchieden kan, in een warme lugt in eene maatige beweeging houden.

Men moet, behalven dat, meer-maalen ſmeeren het deel, of die deelen, welke door de ziekte het meeſt geleden hebben, voornamentlyk daar beengezwellen zyn, of daar men nog een ander moeijelyk toeval ontdekt. Tusſchen elke ſmeering, laat men

men twee of drie dagen verloopen, voornamentlyk by kinderen, zwangere vrouwen, en zulken, die zwaklyk zyn. Na elke fmeering moet men zich, een of twee uuren, te bed leggen. Ik moet mede niet vergeeten te herinneren, dat het niet te bepaalen zy, hoe dikwils het fmeeren moet herhaald worden: Men kan daar mede ophouden, of wanneer de ziekte, en de toevallen, die zich daardoor laaten overwinnen, uit den weg geruimd zyn (*), of,

(*) Oude been-gezwellen, verzuimde gezwellen in de liefen, die zeer hard geworden zyn, en de zoogenoemde *Dartres*, kan men niet altyd daardoor geneezen: Doch zy konnen verder geene ongemakken veroorzaaken. Uitwendige zweeren zyn gemakkelyker te geneezen, wanneer men plukfel, met den kwik-geeft bevogtigd, 'er inlegt. Even eens is het gelegen met de chankeragtige zweeren. Zyn dezelven zeer onzuiver; dan maakt men gemelden geeft fterker; Bierchén neemt gemeenelyk vier grein' fublimaat tot een once *Spiritus vini*; doch fomtyds zyn zy zoo gevoelig, dat zy geene fcherpte, hoe genaamd, verdraagen; alsdan beftrykt men hen met verfche, ongezoute, boter, of met eene zalf van room, tot dat het fmeeren op nieuws zyne uitwerking doen kan. De veneriefche uitflag verdwynt ook fchielyker, wanneer men met lauw water gemelden geeft verdunt en zich daar mede wafcht. De uitwasfen, van gedaante als een uije, laaten zich afbinden of affnyden, indien ze onder de cuur niet afvallen. Door den rook van *Cinnaber* bevordert men de verdeeling van harde gezwellen, als dezelve noodig geoordeeld word. Men leeze verder over zulke overblyffelen de fchriften van Astruc en Fabre.

Aller

of, om my nog duidelyker uittedrukken, zoo dra de Geneesheer, uit den tyd, en gebruikte zalf, uit den ouderdom van de kwaal, uit het verdwynen der toevallen, vooral wanneer de geneezing, zonder kwyling of fterke afgangen afgeloopen is, befluiten kan, dat 'er niets meer noodig is. Men laat zich alsdan met zeep en lauw water wasfchen, neemt eenige reizen een laxeer-middel in; gaat langzaamerhand tot zyne gewoone levens-wyze over; doch draagt zorge, om niet te vroeg in de lugt te komen. Zeker iemand, die in een dun zyden-kleed in de lugt kwam, eer het hem geoorloft was, kreeg daar door een colyk, waar van hy ter nauwer nood gered wierd. Een ander ftierf, dewyl hy kort na de geneezing al te veel gebak gegeeten had; en FABRE fpreekt van iemand, die zich door rofynen een' loop op den hals haalde, zoo dat hy met moeite behouden wierd.

Eenige lighaamen zyn van die gefteldheid, dat de kwik zich aanftonds na den mond wil begeeven; daarom verzuimt men niet tusfchen elke fmeering den mond van den lyder te bezien. Bemerkt men, dat eene kwyling ftaat te volgen, dan ftelt men het fmee-

Aller noodzakelykft is het, dat men zorge draage, dat 'er geen uitwendig ongemak overig blyve, door welk de ziekte op nieuws, na verloop van eenigen tyd, zou konnen wederom opgewekt worden. HILDANUS heeft in 1589. dit reeds gezegd, en met waarneemingen bevestigd. Verzuimd men zulks, dan zal de lyder vroeger of laater wederom inftorten.

ſmeeren uit, tot dat men wederom zeker is, en laat by zulk eenen tusſchen elke ſmeering, eenige dagen verloopen. Zou des niet tegenſtaande; dat nogtans zeer zelden gebeurt; eene kwyling willen volgen, dan verandert men aanſtonds van hembd, kousſen en lakens: het geene van de zalf aan de huid is blyven kleeven, word afgewasſchen; men gebruikt een of meêr laxeer-middelen, en ſtelt, de pols vol en ſterk zynde, eene aderlaating in 't werk. In Montpellier maakt men aanſtonds gebruik van lauwe halve baden. Eene vermeerderde uitwaasſeming leid de vogten van den mond af. Zyn meêr menſchen in een vertrek, die ook geſmeerd worden; dan moet de een terſtond in eene andere kamer gaan; want in de eerſte is de lugt met de uitwaasſemingen van den kwik gevuld, die door den mond met de ademhaling, en door de huid, in het lighaam zou konnen dringen: Vandaar is meenig een in zulk een vertrek aan het kwylen geraakt, eer men hem eens geſmeerd had.

Ik moet insgelyks ſpreeken van eene andere en zeer bekwaame manier, om de venus-ziekte te geneezen, alzoo ik bemerke, dat dezelve met veel nut in Engeland gebruikt word, en vernomen hebbe, dat zy met voordeel in de Franſche Armée, gedurende den laatſten oorlog, aangewend is. Locher (*Obſerv. Pract.*) berigt mede, dat hy in een der Weenſche hospitaalen 4880. menſchen daardoor herſteld hebbe. Gardane (*Recherches pratiques. Paris* 1770.) heeft allerduidelykſt de onſchuld en voortreffelyke werking van dit middel bewee-

weezen, en zyn gezegde met veele waarneemingen bevestigd (*). Ik heb niet veel ondervinding daarvan, alzoo het my aan geleegenheid ontbrooken heeft, om dikwils proeven daar mede te doen; ik moet nogtans betuigen, dat zy, dien ik dit middel aangeraaden hebbe, volkomen daardoor geneezen zyn. Indien men deeze genees-wyze zeer lange voortzette; dan zoude ik gelooven, dat men voor de weder-instorting zeker zou zyn. Ik weet ten minsten, dat eenige arme menschen, die ik, voor langer of korter tyd, daar mede hielp, nog gezond zyn. Hierby word geene andere voorbereiding vereischt, dan een of twee laxeer-middelen, als het noodig is, eene aderlating, welke voornamentlyk in volbloedigen, de kragten groot zynde, of als 'er toevallen van ontsteeking bykomen, nuttig is, en, zoo de lyder zeer droog en mager is, eenige lauwe baden. De ondervinding heeft geleerd, dat de zieken zich van dit middel bedienen konnen, en hunne bezigheden egter verrigten, zelfs kan men het aan kleine kinderen geeven, mits dat het zonder brande-wyn bereid worde. By zwangere vrouwen is het eenigzins twyfelagtig, want, daar het de stonden bevordert, zoude het haar nadeelig konnen zyn, zoo men niet te vooren door aderlatingen daar voor gezorgd had. Voorheen heeft men

(*) Zelfs FABRE, die de kwyling zoo sterk verdeedigd, erkent, dat dit middel, volgens de manier van VAN SWIETEN bereid, het kragtigste tegen de *dartres* is.

men het niet toegeftaan aan iemand, die een zwakke borft had, doch herhaalde proeven hebben beweezen, dat ook deeze niets kwaads daar van te vreezen hebben. Men moet den Heer Baron VAN SWIETEN ten minften de eere geeven, dat hy dit middel in een algemeen gebruik gebragt hebbe (*i*). Hetzelve word op de volgende wyze bereid:

℞. *Mercurii fublimati corrofivi in pulverem fubtiliffime triti gr.* XXIV.
Spiritus ardentis e frumento. ℔. IV.
Digere, fubinde agitando, donec Mercurius Solutus fit. Dr. ad Lagenam Vitream.

Dit middel word in onze Apotheken *Spiritus mercurialis* genoemt (*). Wy toefden niet lange, om

(*i*) Hetzelve is reeds zeer lange bekend geweeft, en ook, volgens het getuigenis van den Heere MEDICUS, in de Palts, in den jaare 1650 gebruikt. Veelen zeggen, zeer gewenfchte gevolgen van hetzelve gezien te hebben; doch de ondervinding heeft geleerd, dat men hetzelve geenzins hebbe aan te merken, als een zeker middel, maar dat het flegts in weinige gevallen te pas kome. Ik heb hetzelve vrugtloos gebruikt in gevallen, waarin de fmeerfels de geneezing bevorderd hebben; doch teffens bevonden, dat het goed is, om, na het fmeeren, de overblyffels der ziekte, zoo 'er eenige in het lighaam zyn mogten, wech te neemen.

(*) In Zweeden behoudt dit middel den lof, dien men het te Weenen gegeeven heeft. Men zie AURIVILLII *Diff. de fpiritu vini mercuriali.* (*Thefaur. Differt. vol.* 2. *pag.* 307.) en DARELIUS *Socken-Apothek p.* 141. M.

om het te beproeven, en voornamentlyk zette ik den Hr. ELF aan, om hetzelve in het Hospitaal te Stockholm te gebruiken. Doch wy ondervonden welhaast, dat de lyders, wegens den ondragelyken smaak, niet lang daar mede voort konden gaan. Daarom lieten wy in zuiver bronwater de sublimaat smelten, nadat het in een glazen mortier zeer fyn gewreeven was (†). Wy namen dan, naar maate van de meerdere of mindere aandoenelykheid des lyders, zes, agt, tot twaalf greinen, mengden die eerst in een mortier met een weinig water, en, nadat de kwik daar in volkomen gesmolten was, gooten wy het in een vles, welke twee pond zuiver bron-water bevatte, zeigden het door grauw papier, vermengden dan daar mede een weinig stroop van braambosen, en schudden alles onder een. Dit noemde men in de Apotheken *solutio mercurialis.* Hiervan gaven wy den lyder, in de eerste dagen, een' spyslepel half vol 's morgens en 's avonds, in een thée-kopje met den gewoonen drank aangevuld. Dit gebruikt zynde, lieten wy daarop gersten-water, brood-water, of een hoender-soep drinken, of ook een afkooksel van de *sarsaparilla* met melk. GARDANE laat hen, die het verdraagen konnen, en zeer uitgemergelt zyn, melk daar op drinken. Wat men ook verkieze, men moet veel drinken. Sommigen geeft hy het in Chocolade. Bespeurt men krimpingen in den

(*) GARDANE wryft den *mercurius sublimatus* met eene gelyke quantiteit ammoniak-zout, en ontbindt dit mengsel in overgehaalt water.

den buik, dan geeft men terftond drinken. Zy, die hiervan misfelyk worden, konnen eerft den *mercurius* in vier of vyf oncen goeden brande-wyn ontbinden, en verder water gebruiken, Naar de gefteldheid van de maag moet zich de Geneesheer fchikken.

Nadat wy de maag twee dagen aan dit middel gewoon gemaakt hebben, dan geeven wy 's morgens en 's avonds een fpys-lepel vol, en naderhand, als het geen nadeel doet, een fpys-lepel vol tegen den middag en avond. Hooger moet men niet komen, zonder toeftemming van den Geneesheer. Op deeze wyze gaat men voort, niet alleen tot dat de lyder fchynt gezond te zyn, en de uitwendige tekenen der ziekte niet meer befpeurt worden, maar ook naderhand; zoodat b. v., als 'er zeftien of twintig greinen noodig geweeft zyn, wy hem overreeden, om nog evenveel te gebruiken, opdat hy zeker zy, niet wederom te zullen inftorten. Waar is het, dat het moeijelyk valt, den lyder daar toe te krygen, nadat hy bevindt, dat hy geneezen is; doch men moet hem opregt zeggen, dat hy anders niet zeker is. Het beft is, zulks te vooren met hem af te fpreeken. Een Geneesheer moet nooit iemand onder handen neemen, ten zy hy in allen deele volkomen gehoorzaam zy.

Dezelfde fpyzen konnen by deeze cuur gebruikt worden, als by de vorige. Eens of tweemaal in de week moet hy een buik-zuiverend middel gebruiken. De *manna* en *pulpa casfiæ* zyn de beften. Arme lieden kan men de Jalappe geeven, met zui-

ker gewreeven. De ondervinding heeft geleerd, dat de geneezing dan beter en zekerder is. Gaat men met die omzigtigheid, als gezegd is, voort, dan heeft men voor geene kwyling te vreezen, want dit middel vermeerderd van zelve de uitwaasſeming en pisloozing. Het aanhoudend drinken bevorderd hetzelfde oogmerk, en de laxeer-middelen houden het lyf open. Als deeze drie wegen open zyn, volgt 'er niet ligt eene kwyling. Openbaarde zich dezelve, dan houd men eenige dagen op met het gebruik van dit middel, drinkt meêr, en zuivert den buik. In warme landen geeft men den lyderen vryheid, op den dag uit te gaan, als het weder goed en warm is; en dit ſtaat men hun ook toe by ons tegen den middag in de zomer-maanden. Hoe eerder de toevallen verminderen en verdwynen, des te beter is het; gaat het daar mede langzaam, dan moet de gifte vermeerdert worden.

Ik heb reeds eenige middelen voorgeſtelt, welke tot herſtel van kleine kinderen konnen gebruikt worden. Het gemakkelykſte en zekerſte is de *ſolutio mercurialis.* Men bereid dezelve voor hen, op genoemde manier, met dat onderſcheid, dat men ſlegts zes greinen *mercurius ſublimatus* in plaatſe van twaalf neemt. Men geeft het middel in melk, en die word ook daarop gedronken. De gifte is in den beginne maar een thée-lepel half vol, twee-maal 's daags. Het kind moet ook een of meêr-maalen 's weeks laxeeren. In tyds en dikwils moet men den mond onderzoeken, of 'er ook ſlym na de keel ſchiet, waardoor het zoude konnen ſtikken,

terwyl

terwyl men door buik-zuiveringen, inſpuitingen, en ſoortgelyke middelen, eene afleiding te weeg brengt.

De twee genoemde genees-wyzen der Venus-ziekte zyn ontegenzeggelyk, de beſte. Doch het allervoorzigtigſt is, dezelven te vereenigen, op zodanig eene wyze, dat de lyder, het ongemak zeer zwaar of verouderd zynde, zoo wel zich laate ſmeeren, als de *Solutio Mercurialis* gebruike, gelyk zulks VAN SCHULZENHEIM en BIERCHÉN reeds voor eenige jaaren gedaan hebben. Men bereid eerſt den lyder door eene goede levens-regeling, aderlatingen, buik-zuiverende middelen, en baden; begind dan met de *ſolutio mercurialis*, en bevorderd de werking door het inwryven der kwik-zalf, zuivert met zeep-zop, water, en brande-wyn de huid van de zalve, die aan dezelve kleeft. Men gaat op dusdanig eene wyze voort, dat 'er noch eene kwyling, noch ſterke ontlaſting van afgang volge. Zoo de ſcheurbuik by de venus-ziekte gekomen is, moet dezelve of te vooren, of intusſchen geneezen worden. Dikwils gebeurt het, dat been-gezwellen, been-eeters, of pynen in het gebeente, verharde gezwellen, voornamentlyk in de lieſchen, door het ſmeeren zich niet laaten overwinnen. Doch, als de *ſolutio mercurialis* teffens gebruikt word, zoo verdwynen deeze ongemakken. Dus ziet men ook, dat eene veneriesche uitſlag door de *ſolutio mercurialis* niet verdwynen wil, doch zich niet meer vertoont, als men ook de zalf gebruikt.

Men heeft nog andere genees-wyzen voorgeſla-

gen. Ik zal flegts van eenige fpreeken. PLENCK (*k*) vereenigt zuiveren kwik met Arabifche gom, laat dezelven nauwkeurig onder een wryven, en voegt daar by *aqua fumariæ*, en *fyrupus kermefinus.* Of hy maakt, door middel van het *extractum conii* en zoet-hout pillen daarvan. Zal de kwik na behooren gemengt blyven, dan moet men meer Arabifche gom neemen, als PLENCK doed: anders valt de kwik, na verloop ven een uur, op den grond van het glas, en vertoond zich aldaar in de gedaante van een grauw poeder, vermengt met zichtbaare deeltjes van levendigen kwik. De werking van dit middel is vry langzaam. Daarom raad GARDANE twee pond' daarvan met zeven of agt oncen zuiver water te vermengen, waar in men vier grein' *mercurius fublimatus* gefmolten heeft. Dit kan dan even eens als de *folutio mercurialis* gebruikt worden.

GERVAISE mengt in een' lepel zoo veel zuiveren kwik, als hy op eens wil laaten gebruiken, met een ftroop, en gelooft, daar door hetzelfde oogmerk te zullen bereiken.

Andere mengen den kwik met honig. NICOLE vermengt dien met een deeg, en maakt befchuit daar-

(*k*) De bereiding der middelen van PLENCK vindt men befchreeven in een werkje, genoemt *methodus nova & facilis argentum vivum ægris venerea labe infectis exhibendi.* In Natuur-en Geneesk. Bibliotheek IV. D. pag. 153. ODHELIUS heeft in het Hospitaal in Stockholm dit middel ook met vrugt gebruikt. Zie Geneesk. Verhandel. IV. D. pag. 303.

daarvan. De gifting, daar in verwekt, zoude den kwik werkzaamer konnen maaken. Op dezelfde wyze fchynen de pillen van BAIROS, en BELLOSTE te werken; over welke men GARDANE kan naflaan. Doch op zulke middelen verlaat ik my niet graag. Want of zy verwekken eene kwyling, of de kwik gaat met den afgang uit het lighaam, want doorgaans zyn purgeer-middelen daar by gevoegd. Even eens denk ik omtrent het middel van KEYSER, waar over zoo veel voor en tegen gefchreeven is, en dat uit kwik en azyn bereid word, 't welk hy mogelyk uit de fchriften van MARGGRAF zal geleert hebben. SAUVAGES en andere pryfen hetzelve, als het kwaad zeer ingewortelt is, en op het getuigenis van deeze verlaat ik my meer, dan op dat van veele groote Heeren, welke KEYSER op zyne zyde heeft weeten te krygen. (*e*)

VENEL, een Hoogleeraar in Montpellier vermengt de *panacea* met een weinig *turpethum minerale*,

(*e*) KEYSER heeft voor eene belooning, van den Koning van Vrankryk ontfangen, zyn middel bekend gemaakt aan den Hr. SENAC: het recept heeft men vertrouwt aan den Hr RICHARD, met belofte, dat het niet eerder zoude bekend gemaakt worden, dan na den dood van KEYSER. Deeze nu geftorven zynde, heeft RICHARD hetzelve bekend gemaakt in *Recueil d'Obfervations de Medecine des Hôpitaux militaires tom.* 2. en de Heer A. LENTFRINCK heeft in zyne *Uitgezochte Genees- en Heelkundige verhandelingen, en waarnemingen. I. D. 2. ft. pag.* 248—270. deeze ontdekking vertaald geplaatft.

rale, en bediend zich dikwils daarvan in plaatſe van de pillen van KEYSER.

Afkookſels uit de *radices chinæ*, *ſarſaparillæ*, *ſasſafras*, en vooral *guajacum*, waren voorheen zeer in gebruik. ULR. VAN HUTTEN, die negen jaaren lang met deeze ziekte geplaagt geweeſt is, en elf reizen zonder nut gekwylt had, wierd, volgens zyn eigen bṛigt, door een afkookſel van het Pokhout geneezen. De Geneesheer van Keizer KAREL V. verzekerd, dat hy daardoor drie duizend ongelukkigen gered heeft. Een der Koningen van Vrankryk wierd, zoo als men zegt, door een afkookſel van de *bardana* geneezen. Doctor FELZ wordt verhaald verwonderlyke zaaken met zynen drank verrigt te hebben, doch hy ſtierf, zonder te ontdekken, waar uit dezelve beſtond. Ik wil hem niet verdenken, gelyk kwakzalvers, die meeſtendeels de gochel-kunſt verſtaan, en in hunne dranken, zonder dat men het merkt, een kwik-middel doen, en daarop pogchen, dat zy deeze ziekte alleen door kruiden geneezen, daar de voornaamſte werking van den kwik afhangt. Men weet, dat afkookſels van het pok-hout en de *ſarſaparil* dikwils helpen, wanneer zy gebruikt worden door menſchen, die zonder vrugt dikwils gekwylt hebben. Het vergift ſchynt by deeze veranderd te zyn, en zich onder de gedaante van jigt te vertoonen. Deeze middelen krygen wy nooit verſch, van daar is het, dat zy minder nut doen, dan in *America*. Twee jongelingen, die in 1563. zeer veele middelen gebruikt hadden, en zoo elendig waren, dat de buuren 'snagts

het

het gekerm konden hooren, waren genoodzaakt, naar *America* te reizen, alwaar zy door een afkookſel van verſch pok-hout herſtelden. Zie *Parallele des differentes methodes de traiter la maladie venerienne. pag.* 30. Dr. RAYMOND in Marſeille, die voorheen het ſmeeren aanraade, zonder kwyling daardoor te verwekken, en vervolgens meeſtendeels de *ſolutio mercurialis* voorſchryft, laat zynen lyderen op het einde der geneezing een afkookſel der houten gebruiken.

By hen, die zonder voorbereiding en zonder orde, dan het eene, dan het andere, middel gebruiken, veranderd het vergift zich eindelyk op zodanig eene wyze, en hunne werktuigen worden zoo ongevoelig, dat zy door niets aangedaan worden. Men heeft voorbeelden, dat de zulken door pillen met den *mercurius ſublimatus corroſivus* herſteld zyn; derzelver werking is zeer ſterk, en zy moeten daarom niet, dan in den hoogſten nood en onder het opzigt van zeer ervaren Geneesheeren gebruikt worden. Men bereidt dezelven uit *mercurius ſublimatus corroſivus*, *mercurius dulcis*, *g. guajacum*, *ammoniacum*, *ſenna*, *pyrethrum*, en *ſyr. de ſpina cervina.* In de opgegeeve omſtandigheid worden zy zeer geroemd door GUIJON, DE LA SONE, en FABRE, beveſtigende hunnen lof door de ondervinding. Van den ſublimaat komt een agt en twintigſte deel daarin, en dus niet een twintigſte, gelyk ASTRUC zegt. Daar de werking van den ſublimaat afhangt, ſchynt de *ſolutio mercurialis*

in grooter giften met meer zekerheid hetzelfde nut te zullen doen.

FABRE deelt nog een ander middel mede, 't welk hem van iemand opgegeeven is, en dat hy met voordeel, gebruikt heeft, als de kwik kragtenloos is geweest, vooral in eene zwelling van de knie. Het is eene tinctuur uit brande-wyn, merg van coloquint, kruidnagelen, ster-anys, saffraan, en *terra foliata tartari* bestaande. De voornaamste uitwerking bestaat in sterke ontlastingen.

Voor eenigen tyd heeft men ons hoop gegeeven, arme menschen van de venus-ziekte te konnen verlossen door een eenvoudig middel, 't welk ook hier te lande groeit. Ik meen de dolle kervel, *conium, cicuta*, die door STÖRCK gepreezen is, en waar van de nuttigheid door COLLIN bevestigd word. Dit kruid kan men, als thee, in een afkooksel, in soep, in een stooving, in pillen, die uit het extract, en poeder bereid worden, gebruiken. Ik heb daar van geene ondervinding, doch verneem van eenige myner vrienden onder de Geneesheeren, dat de *cicuta* goede uitwerkingen gedaan heeft tegen de overblyfzels van deeze ziekte, welke door den kwik niet hebben konnen wechgenomen worden (*).

In

(*) In Zweeden is de *Cicuta* veeltyds zeer nuttig geweest. ROSÉN heeft my schriftelyk een geval medegedeeld, welk alhier verdiend geplaatst te worden. „ Ik heb thans een nieuw bewys van de nuttigheid van het *extractum cicutæ* in pynelyke klier-gezwellen. Aan de lin-

In keel-ziekten, uit deeze oorzaak voortſpruitende, heeft zy veel uitgeregt, wanneer dezelve als een pap, en om te gorgelen gebruikt is. (*).

Aan het *extractum aconiti* met zuiker word den zelfden lof gegeeven; en dat de *flammula jovis* veneriesche verzweeringen geneeze, heeft Störck ook in een byzonder werkje getoont. Hy laat dezelve in een aftrekſel of afkookſel gebruiken, en ſtrooit het poeder in de zweeren. De tyd, en proeven in Hospitaa-

linker borſt van eene vrouw, ontſtond, na een ſtoot, eene ontſteeking, welke tot verettering overging. De etter kwam door vyf openingen te voorſcheyn welke zich van zelve ſlooten; doch 'er bleef een harde, ongelyke klomp over, die zoo groot was, als een vuiſt, en nu en dan veel pyn veroorzaakte? Ik gaf de arme vrouw pillen uit de *cicuta*, en liet een pleiſter daar van aanleggen; de pyn verdween daar door terſtond, en de klomp verdween langzaamerhand". De onpartydigheid vereiſcht egter ook, dat ik gedenke de veele vrugteloofe proeven, over welke Acrel (*Tal om nodvändigheten och formaonen af de chirurgiska bandalagens förkörtande i utofningen p.* 41.) klaagt gelyk ook Wahlbom (*Medicinal werkets tilſtaond i Swerige pag.* 105.), die in het kort veele leezens-waardige gevallen mededeelt. M.

De nuttigheid en ſchadelykheid van dit middel heb ik, op onderſcheide plaatſen van de Natuur- en Geneeskundige Bibliotheek, aangetoont, en opgegeeven, hoe de proeven in veele landen daar mede uitgevallen zyn. S.

(*) Het oordeel van Coste en Tissot, (*avis au peuple pag.* 669.) bevalt my zeer.

pitaalen zullen moeten leeren, of deeze genees-wyze ſtandgrypen konne.

De Regimets-Heelmeeſter en Asſesſor SUNDELIN laat het geheele lighaam met den *Spiritus mercurialis* wasſchen, en geneeſt op deeze wyze ingewortelde venus-ziekten. Dat de kwik dus in het bloed kome, leert men daaruit, dat in een geval de lyder aan het kwylen is geraakt. *Chirrurgiska Handelſer pag.* 92.

Ik heb zoo veele genees-wyzen opgegeeven, dewyl de ziekte zoo onderſcheiden is, en zich onder zoo veelerley gedaanten vertoont. De onderſcheide jaaren, het temperament, geſlagt der lyderen, vereiſcht verſchillende behandelingen. Een overgeërſt ongemak moet anders aangetaſt worden, dan een, dat naderhand verkregen is; anders een nieuw, dan verouderd. Met onderſcheide andere ziekten en ongemakken gaat de venus-ziekte ſomtyds gepaart. Zieken, die zoo onderſcheiden zyn, laaten zich niet op eenerley wyze helpen. De een verdraaagt dit middel, de ander een ander. By ſommigen moet men meer dan eene genees-wyze gebruiken. Een Geneesheer moet daarom verſtandig, een lyder zeer gehoorzaam zyn.

VERHAN-

VERHANDELING
OVER DE GEBREKEN
WELKE DE
KINDEREN,
somtyds kort na de geboorte treffen,

EN TOT DE

HEELKUNDE

BETREKKING HEBBEN.

DOOR

CAREL JOSEPH OEHME,

te Leipzig uitgegeeven, in het Jaar 1773.

VERHANDELING
OVER DE GEBREKEN,
welke de
KINDEREN
Somtyds kort na de geboorte treffen,
EN TOT DE
HEELKUNDE
Betrekking hebben.

---

§. I.
Inleiding.

AN zyne eerste wording af is de mensch bloot gesteld aan zoo veele ziekten, dat men, deeze met aandagt overweegende, zich niet genoeg kan verwonderen, hoe nog zoo veele kinderen levend ter waereld komen, en, de gevaaren van hunne eerste kindsheid ontworsteld zynde, eenen volkomen wasdom bereiken.

Wat zyn 'er immers niet al zaaken van het grootste aanbelang in staat, om de kinderen, nog in hunner Moederen lighaam beslooten, nadeel aan te brengen! Tot het opnoemen van dezelven, zouden byna woorden ontbreeken.

Van

Van den kant der Moeder, ziet men nu en dan kwaade gevolgen door het maakſel van de Baarmoeder, de vaſthegting van den Moeder-koek, en meer andere omſtandigheden; en hoe veelerley oorzaaken zyn 'er niet, welke van buiten worden aangebragt, en het kind van het leeven berooven, ja ook de Moeder eene mis-kraam doen krygen?

Maar geeft men agt op den navel-ſtreng, en de nageboorte, dan word men gewaar, dat een kind door dezelven in zyne eerſte beginſelen op onderſcheide wyzen kan worden beledigd, en bloodgeſteld aan het grootſte levens-gevaar; zaaken, welke de Heer BURDACH voortreffelyk heeft behandeld (*a*).

Ja boven dit alles ontbreekt het aan geene oorzaaken, welke de geboorte of moeijelyk, of tegennatuurlyk, doen worden, en het leven van het kind dikwils in gevaar brengen.

Maar is nu de menſch gebooren, dan word hy egter ſomtyds, al bleef hy voor de opgenoemde oorzaaken bevyligd, bezogt door ziekten, welke in hem ontſtaan uit een ſmet, het welk de Ouders trof, en deeze worden *overgeërfde* ziekten genoemd; eene zaak, die, wat betreft de Venus-ziekte, de jigt, en meer andere kwaalen, over bekend is, of in een ander geval treffen hem zulke gebreken, welke ontſtaan zyn in dien tyd, dat hy in de baarmoeder

(*a*) *Diſſ. de læſione partium, fœtus nutritioni inſervientium, abortus cauſa. Lipſ.* 1767.

der was beslooten, en deeze noemd men *aangebore* ziekten.

Van deeze word de oorzaak, die niet zelden verborgen is in het inwendig maakfel der ingewanden, of in de menging der vogten, veeltyds kort na de geboorte openbaar, gelyk plaats heeft in de ziekten, welk haaren oorsprong afleiden van den zwarten drek, in de flymige aamborstigheid, en geel-zugt (*a*) der pas geboorene kinderen. Maar het

(*a*) De meesten leiden de geel-zugt der pas geborene kinderen af van de flym, welke de opening van den gemeenen galvoeder verstopt. Men zie VAETTERLI *de ictero, illo speciatim, quo infantes recens nati laborant. Götting.* 1753. VAN SWIETEN *Comment. in* BOERHAAV. *Aphor. Tom.* 3. *pag.* 128. Hieromtrent heeft de beroemde MORGAGNI eene nieuwe bespiegeling voorgesteld in zyn boek *de sedib. & caus. morb. ep.* XLVIII. *art.* 59. *seq.* Hy werpt namentlyk de schult op het binden van den navel-streng, en den veranderden omloop van het bloed; meenende, dat door het stilstaan van het bloed in de Navel-ader deszelfs loop door de Lever belet wordt. Van dit gevoelen is ook de vermaarde A. LEVRET, die aanraad, dat men, by het binden van den navel-streng, de navel-ader van haar bloed moet ontlasten, door den streng zagt te drukken, van het lighaam af, na de plaats, daar hy is doorgesneeden; men zie het *journal de medecine April* 1772. *pag.* 350., en dit had reeds langen tyd voor hem aangeraaden MAURICEAU, die meend, dat de ongemakken, welke in de lever ontstaan, hiervan hunnen oorsprong hebben, *malad. des Femmes. L.* 3. *c.* 30.

het gebeurt egter meermaalen dat fommige deelen kwaalyk gefteld zyn, of door dat zy anders, als natuurlyk plaats moeft hebben, geformeerd zyn; of door dat zy by de geboorte, in het een, of ander, opzigt zyn beledigd.

Derwyl derhalven de ziekten, aan welke de kinderen kort na de geboorte onderworpen zyn, zoo veel in foort verfchillen; is het myn voorneemen, om in deeze verhandeling alleen voor te draagen die geenen, van welke door my in de laatfte plaats is gewag gemaakt, en tegen welke de Heelkunde hulp aanbied; terwyl ik met ftilzwygen voorby gaa, het geen zou kunnen gezegt worden van zeldzaam voorkomende wanftaltigheden, ter geneezing van welke de Heelkunde byna niets vermag, en daar en boven de beroemde HALLER ook zeer veele voorbeelden van dezelven heeft verzameld (*a*). Die foorten egter, welke veeltyds voorkomen, zullen worden aangeteekend.

c. 30. *p.* 491. maar, dewyl SYLVIUS heeft aangetoond, dat kinderen fomtyds van hunne geboorte af, met de geel-zugt zyn bezogt (*Prax. med. Lib.* I. *cap.* 46. *n.* II.), komt het my voor, dat deeze onderftelling, indien zy niet volkomen valfch is, ten minften niet kan worden toegepaft op alle foorten van geel-zugt.

(*a*) *Lib. de monftris. vid. ejus Opp. minor. anatom. argum. Tom.* 3.

§. II.

§. I I.

De zwelling van het Hoofd. Het zamengedrukt Hoofd.

Dewyl by het behandelen van de gebreken der pas geboorene kinderen, welke tot de Heelkunde betrekkelyk zyn, het beſt gevolgt word die orde, welke ontleend word van de plaats der beledigde deelen, heb ik, met ter zyde ſtelling van alle andere, deeze uitgekozen, en ik maak een begin met de uitwendige gebreken van het Hoofd, aan welke jonge kinderen onderworpen zyn.

Van deeze gebreken is de eerſte ſoort *zulk een gezwel, dat beſlaat de zagte deelen van het hoofd, en de bekleedzelen*, en het welk in de Hoogduitſche taal genoemd word *der Vorkopf.* Dit gezwel word doorgaans aan het voor- of agter-hoofd, zelden in het aangezigt, waargenomen. Het ontſtaat, door dat het bloed, dewyl het hoofd van het kind langen tyd in de opening van het bekken blyft zitten, belet word te rug te keeren door de aderen, als zynde meer uitwendig geplaatſt; en hier uit moet volgen, dat het opgehoopte bloed of word uitgeſtort in het celagtig weefzel, of ten minſten in zulk eene groote quantiteit ſtil ſtaat in de kleinſte vaten, en dezelven zoo ſterk uitzet, dat daardoor ontſtaat een aanmerkelyk gezwel, het welk men dikwils, terwyl het onderſte gedeelte van het hoofd nog in de bovenſte opening van het bekken blyft ſtaan, buiten de teel-deelen zien kan.

Ik agt het niet nodig, ter deezer plaatſe te verklaaren het nut, dat dit gezwel aanbrengt in het wyder maaken der wegen, en de onderſcheide tekenen van het leven van het kind, welke men daaruit kan afleiden.

Dit gezwel is in geenen deele gevaarlyk voor het kind, hoe zeer ook Levret dat geen, het welk zich aan het agterhoofd doet zien, doodelyk reekend (*a*), hebbende hy misſchien hetzelve verward met het water-hoofd, of eene breuk der herſſenen. Ook behoefd men, in gevalle het gezwel niet zeer groot is, niet veele hulp-middelen aan te wenden, dewyl de kneuzingen, van welke dit eene ſoort is, by kinderen zeer gemakkelyk worden opgeloſt, ja deeze doorgaans van zelve verdwynt. Maar is de zwelling egter te groot, dan komt men de Natuur te hulp met ſtoovingen, uit ontbindende, en zagt verſterkende, kruiden, in ſlappen (*b*), zuuragtigen, wyn gekookt, vervaardigt. Hierby moet men vooral opletten, dat men de ſtoovingen niet te koud aanlegt, dewyl de tedere lighaamen der kinderen daardoor zeer veel nadeel zouden lyden, en aan groot gevaar worden blood geſteld. In Vrankryk bediend men zich tot dit oogmerk van Rozen-oly met wyn; en eene ontbinding van zee-zout in

(*a*) *L'art des accouchemens.* §. 1248.

(*b*) Men doet niet wel, als men geeſtryken wyn aan de lighaamen der kinderen brengt; ook doet dezelve de verdwyning niet zoo wel volgen, als ſlappe wyn.

in zuiver water (*a*), word van laatere schryvers aangepreezen; in welker plaats men by ons zoude kunnen gebruik maaken van zee- of ammoniakzout, gesmolten in slappen wyn, of dun bier (*b*). Somtyds heeft men zich met nut bediend van enkel wond-water, of ook wel zeep onder hetzelve gemengd; maar ik ben egter van gedagten, dat men niet dan in geringe gezwellen van deezen aart van hetzelve moet gebruik maaken.

Wanneer het gezwel zeer groot is, of word men, het geen egter zeldzaamer voorvald, gewaar, dat 'er in de daad vaten geborsten zyn, dan moet men door het doen van eene insnyding het uitgestorte bloed eenen uitgang verschaffen.

Het is eene dwaaling van Smellie, dat hy deeze soort van gezwellen onder de etter-gezwellen reekent (*c*); op deeze volgt nooit eene goede ettering (*d*); maar men heeft rede om te vreezen zulk eene, als dikwils vuile zweeren doet ontstaan, en been-bederf verwekt, en hier van daan is het, dat

(*a*) *L'eau marinée.* Levret op de aangehaalde plaats *p.* 229. en *journal de medecine* 1772. *p.* 410.

(*b*) De beroemde Sennertus raad aan in *L.* 1. *Prax. part.* 1. *c.* 21. Rozen-water met het wit van eyeren, en pappen, vervaardigt uit zamentrekkende kruiden en honig; maar doorgaans zyn stoovingen alleen genoeg om de zwelling te doen verdwynen.

(*c*) *Tom.* 3. *obs.* 450.

(*d*) Een etter-gezwel, uit zulk eene zwelling ontstaan, kan men zien by Mauriceau *obs.* 257.

dat men, indien het gezwel niet by tyds word geopend, rede heeft, om voor het behoud van het leven van het kind bedugt te zyn, gelyk SMELLIE zelfs verpligt is toe te ſtaan (*a*).

Maar by het openen van zulk een gezwel moet men vooraf wel verzekert zyn van deszelfs aart, en nauwkeurig letten, dat men niet ſomtyds in deszelfs plaats een Water-hoofd, of breuk der hersſenen, onvoorzigtig kwetze; want daarop zoude de dood volgen: ook vindt men by SMELLIE (*b*) aangeteekend een voorbeeld van eene doodelyke bloedſtorting, gevolgd op het openen van dusdanig een gezwel.

Wanneer men zulk eene zwelling door het gevoel onderzoekt, gebeurt het dikwils, en vooral, wanneer de randen, onder welken vloeibaar bloed verborgen is, door ontſteeking zyn opgezwollen, dat men zoo iets beſpeurd, als aanleiding zoude kunnen geeven, om te denken, dat het bekkeneel doorboord was; maar hier over zal in het vervolg, wanneer van de breuk der hersſenen zal gehandeld worden, meer worden gezegt.

Het aangezigt van een kind heeft dikwils, in gevalle het in de geboorte voorkomt, eene pairſche kleur; ja LEVRET heeft gezien, dat kinderen uit deezen hoofde Mooren geleken te zyn (*c*). Wanneer dit plaats heeft, moet men het aangezicht met lyn-

(*a*) Op de aangehaalde plaats *pag.* 451.
(*b*) Op de aangehaalde plaats *pag.* 452.
(*c*) *Journal de Medecine* op de aangehaalde plaats.

lynwaat, gedoopt in een afkookſel van zamentrekkende kruiden in ſlappen wyn, zoo bedekken, dat niets, dan de mond en neus, bloot word gelaaten.

Dewyl de oog-leden ſlapper zyn, dan andere deelen, gebeurt het ook meer-maalen, dat het bloed in dezelven ſtil ſtaat, en hieruit zegt STORCH (*a*), dat ſomtyds etter-gezwellen zyn ontſtaan.

De werktuigen, welke men in de Vroedkunde gewoon is te gebruiken, gelyk by voorbeeld de Hef-boom van ROONHUYZEN, en de Tang, zyn ſomtyds oorzaak, dat zich een weinig bloed onder de huid uitſtort, en blauwe vlakken verwekt; maar dit ongemak word op de beſchreven wyze met gemak geneezen; en het gebruik van deeze werktuigen is, wanneer eene kundige hand zich van dezelven bediend, geenzins gevaarlyk, dewyl de beenderen van een nog niet gebooren kind gemakkelyk kunnen worden zamengedrukt, en medegeeven. Maar indien egter het zy door het gebruik van werktuigen, het zy door drukking in eene moeijelyke verlosſing, iets van dien aart mogt gebeuren, gaat hier zelden gevaar mede gepaard, dewyl deeze indrukking binnen korten tyd door de natuur zelve word herſteld. My is ten minſten maar bekend een geval, my door eenen vriend verhaald, in het welk aan het opperhoofds-been door dusdanig eene drukking, ontſtaan door de plaatſing van het

(*a*) STORCH *Kinder-krankheiten. Tom.* I. *p.* 134.

het kind, te lang blyvende in de opening van het bekken, een etter-gezwel is geformeerd, uit het welk, na dat het door een Heelmeester was geopend, een stukje van een been, door bederf doorknaagt, te voorschyn wierd gebragt.

Het is eene bekende zaak, dat in alle verlossingen het bekkeneel zoo word zamengedrukt, dat het de gedaante van eenen kegel krygt, en dat hierdoor de verlossing ook veel ligter word volbragt. Maar dit heeft egter nog meer plaats in eene moeijelyke verlossing, en geeft aan het hoofd eene groote wanstaltigheid (*a*), hoewel het hoofd egter doorgaans zyne natuurlyke gedaante van zelfs wederkrygt, dog dit geschied niet, gelyk LEVRET meend (*b*), door de drukking van de lugt, welke het hoofd omringd, maar door de veerkragt, welke de deelen van een levend kind bezitten, en door het vermogen van de slag-aderen der hersfenen, en van het harde hersfen-vlies, dewyl door derzelver klopping de zamengedrukte deelen weder worden uitgezet; en hier door word aan het hoofd weder gegeeven zulk eene gedaante, als met de natuur overeenkomt (*c*).

Kinderen, met dit ongemak bezogt, geraaken dikwils

(*a*) Dit noemen de Vroedmeesters in Duitsland *ein verschobener kopf.*

(*b*) *L'art des accouchemens p.* 228.

(*c*) Daar zyn egter voorbeelden van zulk eene wanstaltigheid, welke geduurende het geheele leven by gebleeven is.

dikwils, door de drukking der hersſenen aan het braaken, en hierdoor kunnen zich de beenderen te ligter uitzetten, dewyl het bloed dan met grooter drift naar het hoofd gedreeven word.

Men gaat deeze wanſtaltigheid te keer, door eene zagte drukking met de handen, of door middel van het verband, 't welk het driehoekige hoofd-dekzel (*couvrechef*) genoemd word; maar men moet eene te ſterke ſluiting van het verband, of eene al te groote drukking, op alle wyze vermyden. Hierin dwaalen doorgaans de Vroedvrouwen, welke, terwyl zy het hoofd de behoorlyke gedaante poogen weder te geeven, door het onegaal drukken van het bekkeneel, de kinderen ſtuipen doen krygen, of eene andere ziekte doen ontſtaan (*a*).

De beroemde ALLEN (*b*), maakt uit de lyſten der geſtorvenen te *Londen* gewag van een zonderling ongemak der kinderen, het welk de Engelſche *head-moult-ſchot* noemen, en hem zeer gevaarlyk voorkomt, dewyl zy door ſtuipen ellendig worden uit het leven gerukt, indien aan het hoofd niet ras weder

(*a*) P. ÆGINETA zegt, dat 'er een water-hoofd ontſtaat, wanneer onkundige Vroedvrouwen het hoofd na de geboorte zamendrukken. *l. 6. c.* 3.

(*b*) *Synops. medic. univers.* Men zie de byvoegzels by de *Amſterd.* uitgaaf van 1730. *p.* 138. In de Franſche vertaaling van het werkje van COOKE *over de ziekten der kinderen* word deeze ziekte *pag.* 72. genoemd *crane debordant.*

weder zyne natuurlyke gedaante word bezorgt (*a*). Maar egter ontſtaan de ſtuipen by kinderen kort na de geboorte niet zeer dikwils, door dat het hoofd is zamengedrukt by de verloſſing, ook zyn zy voor hun niet zeer gevaarlyk; my is ten minſten verhaald van zeer geloofwaardige mannen, die zeer bedreven waren in de Vroedkunde, dat 'er van drie honderd kinderen, door moeijelyke verloſſingen, welke zy hadden bygewoond, ter waereld gekomen, nauwelyks een door ſtuipen, wegens zamendrukking van het hoofd ontſtaan, was geſtorven. Eene drukking van een kinds-hoofd, al is zy ſterk, doet ook niet altyd ſtuipen ontſtaan; want het gebeurd byna nooit, dat die, welke door middel van den Tang worden verloſt, uit deezen hoofde door ſtuipen worden aangetaſt. Weshalven het zoude kunnen zyn, dat zoodanige kinderen door andere oorzaaken, of, het geen wel waarſchynelyk is, door de verkeerde behandeling der Vroedvrouwen, zyn omgekomen; het welk men des te eer ſtellen kan, dewyl men aan de Londenſche lyſten, die worden vervaardigt uit de berigten der oude

(*a*) Smellie zegt *vol.* 3. p. 469., dat hy kinderen, door deeze ziekte aangetaſt, nadat 'er reeds ſtuipen waren ontſtaan, in het leven heeft behouden door het doen van eene aderlaating, en het aanleggen van een ſpaanſche vlieg-pleiſter in den nek; maar hy is egter van gevoelen, dat het nog beter is, deeze toevallen voor te komen door een weinig bloed uit den doorgeſneden navel-ſtreng te laaten weglopen.

de vrouwen, welke de lyders hebben opgepaſt, niet zoo veel geloof kan ſlaan, als doorgaans geſchied.

Dikwils word in eene natuurlyke verlosſing, de neus toegedrukt, maar zoo, dat egter de beenderen van den neus doorgaans ongeſchonden blyven, uit hoofde dat de neus van zulke jonge kinderen byna plat is, en voor het grootſte gedeelte uit kraakbeen beſtaat. In zulk een geval moet men de ſtoovingen naerſtig gebruiken.

Door de onkundigheid, en ongeſchiktheid in het keeren, word ſomtyds een ander, en zwaarer, ongemak verwekt, namentlyk de ontwrigting van de onder-kaak, of de van elkander wyking der knokkels-wyze uitſteekſels, welke Levret meend, dat ook plaats kan hebben, wanneer het aangezigt voorkomt (*a*). In dit geval moet men, nadat de deelen weder op haare plaats gebragt zyn, zich zonder uitſtel van ſtoovingen bedienen, dewyl de toeſtand van deeze kinderen zeer ellendig is, omdat hun het zuigen word belet, en een pas geboren kind ook niet bevyligt is voor het doodelyk ongemak, dat eene krampagtige ſluiting van de onderſte kaak (*b*) genoemd word.

Het is niet nodig, dat ik hier nog meer gebreken, aan de hoofden der kinderen waargenomen, en tot de Heelkunde betrekkelyk, optelle, dewyl kun-

(*a*) *Journal de medecine* op de aangehaalde plaats. *p.* 223.

(*b*) Storch op de aangehaalde plaats. *p.* 122.

kundige vroedmeesters tegenwoordig niet, dan doorgaans met alle omzigtigheid, gebruik maaken van snydende werktuigen, en dan nog niet, dan nadat het kind gestorven is. Maar toen door een onvoegzaam gebruik der haaken de nog levende kinderen zwaar gekwest wierden, zag men ook meer kinderen met gebreken aan hunne hoofden, welke de hulp eenes Heelmeesters vorderden, het levensligt aanschouwen.

§. III.

Opene Naaden. Het water-hoofd. Eene breuk der Hersſenen.

Die ongemakken, van welke ik tot hier toe heb gewag gemaakt, ontstonden door eene belediging, by de geboorte toegebragt; maar daar doen zich nog op andere, en zwaarer, gebreken, welke hunnen oorsprong afleiden van het maaksel zelfs van het kind.

Indien wy immers agtgeeven op het geheele zamenstel van het hoofd, dan worden wy gewaar, dat de naaden van het bekkeneel by pas geboore kinderen niet zelden van elkander afgeweeken worden aangetroffen (*a*), en dit ongemak, het welk in

(*a*) Hoofden, welke geene naaden hebben, zyn wel oorzaak, dat de geboorte moeijelyk is, dewyl die hulp, welke de beweeglykheid der beenderen van het hoofd verschaft, ontbreekt, maar na de verlossing hebben zy geene hulp nodig.

in de Londensche sterflysten den naam draagt van *horse-schoe-head*, zegt Allen (*a*) altyd doodelyk te zyn. Maar ik meen, dat dit onstaat; of omdat deeze kinderen te vroeg ter waereld komen, het welk men kan besluiten uit de kleinheid van het hoofd; of omdat zy een water-hoofd hebben, in welk geval het hoofd al te groot is; weshalven ten duidelykften hieruit blykt, dat deeze alle niet zoo zeer, dewyl de naaden van elkander zyn verwyderd, als wel uit hoofde der oorzaak, welke dit ongemak deed ontstaan, of omdat zy niet na behooren zyn gevoed geworden, gevaar loopen hun leven te verliezen. Het zelfde heeft plaats, wanneer de opening der Fontanel al te groot is.

De beroemde Allen verhaald, dat de Engelsche vrouwen de hoofden der kinderen, met dit ongemak bezogt, zoo dra zy gebooren zyn, wasschen met wyn-geest, of *rum*, waarby sommige voegen het wit van eijeren, of palm-oly. Dog hoe zeer men het gebruik van slappe geestryke middelen, wanneer zy door het byvoegen van veel water verdunt zyn, zoude kunnen toestaan, komt het ons egter twyfelagtig voor, of zy wel veel zullen uitrigten, dewyl het de natuur zelve is, welke het grootste vermogen bezit, om zulke openingen te sluiten. Maar des niettegenstaande is het egter nuttig, dat men de pogingen der natuur door middel van eene zagte drukking te hulp komt, en dit kan met

(*a*) Op de aangehaalde plaats. Cooke noemt dit op de hier boven genoemde plaats *Crane ouvert*.

met weinig moeite geschieden, als men slegts, wanneer de naaden te wyd open zyn, het kind een nauwer mutsje op het hoofd zet; terwyl men de Fontanel, wanneer die meer, dan behoord, open is, het best beschermt tegen alle uitwendige drukking, door op dezelve een compres te leggen.

Dit alles heeft voor het grootste gedeelte plaats by kinderen, die te vroeg, of door een miskraam, ter waereld komen, als welker hoofden niet zeer groot zyn; maar, wanneer men dit gewaar word aan pas geboore, en voldrage, kinderen, dan kan men met het grootste regt zeggen, dat zy een waterhoofd hebben.

Dit ongemak word verdeeld in in- en uitwendig; en by het inwendig water-hoofd vind men het water of in de holligheden der hersfenen, of tusschen het harde hersfen-vlies, en de zelfstandigheid der hersfenen zelve.

Wanneer van den beginne der zwangerheid af een inwendig water-hoofd reeds tegenwoordig is, vind men de hersfenen geweekt, of zeer sterk zamengedrukt, zoo dat deeze kinderen, als ware het, maar een half hoofd hebben, en byna nooit langer, dan agttien, of vier en twintig, uuren in het leven blyven (*a*). Maar in zulk een water-hoofd, het welk in de laatste maanden der zwangerheid ontstaat, zyn de naaden wyd van een, en het hoofd is grooter, en doorschynend (*b*).

Het

(*a*) DELEURYE *maladies des enfans. p.* 200.

(*b*) De Heer HEBENSTREIT heeft in *diss. de Capitoni-*

Het is buiten het vermogen der Heelkunde, om een inwendig water-hoofd te geneezen; ook verhaaſt de inſnyding, welke ſommigen in de tweede ſoort van het zelve aanraaden, den dood, die ontſtaat, of door dat de vogten te ſchielyk worden ontlaſt, en de vaten uit dien hoofde zamenvallen, of door dat het vuur zich openbaard, en de herſſenen door het bykomen der lugt bederven. Het water word ook geheel vrugteloos ontlaſt, in gevalle de herſſenen reeds te veel geweekt zyn. En hier van daan is het, dat zulke kinderen ſlegts gedurende eenen korten tyd in het leven kunnen worden gehouden door middel van zeer ſterke afgang verwekkende middelen, 'en zulke, die uit zee-ajuin zyn zamengeſteld, gepaard met de verdwyning bezorgende oplegzels, zoo als ook door een uitdryvend verband, hoedanig dat geen is, het welk de muts van HIPPOCRATES (LA CAPELINE) genoemd word. Men vergelyke hier mede, om van andere ſchryvers niet te ſpreeken, alleen BOERHAAVE in zyne 1247 *Aphorismus*, en GEHLER in zyne *Disſertatio de partu difficili ex Hydrope fœtus. p.* 28.

Het uitwendig water-hoofd is met minder gevaar verzeld, en men leerd het kennen door eene zagte zwelling, welke voor den vinger wykt.

Men

tonibus laborioſo partu naſcentibus. Lipſ. 1743. *fig.* 1 *en* 2. afgebeeld water-hoofden, welker naaden van elkander waren afgeweeken. Deeze bekkeneelen worden nu bewaard in de verzameling van zieke beenderen van wylen den beroemden LUDWIG.

Men gaat het zelve te keer, door 'er op te leggen zakjes, gevuld met drooge, de verdwyning te weeg brengende, kruiden, en somtyds door veele en kleine insnydingen in de bekleedselen te maaken (*a*), terwyl men ondertusschen niet verzuimt gebruik te maaken van buikzuiverende, en zagte water afvoerende middelen.

Maar even gelyk by een inwendig water-hoofd de naaden der beenderen van elkander wyken, zoo vind men is een ander ongemak de beenderen zelve doorboord, en dit noemd men *Eene breuk der hersfenen*; welke is een gezwel op het hoofd, waarin verborgen is een gedeelte der hersfenen, te gelyk met het harde hersfen-vlies gedrongen door eene opening in het een of ander been van het bekkeneel; en dus verschilt het van eene uitzakking der hersfenen, welke volgd op eene wond van de hersfenpan, hierin, dat dan een gedeelte der hersfenen door het kwetzen van het harde hersfen-vlies zich blood aan het oog vertoond.

Het zy my geoorloofd, een weinig breeder uit te weiden over deeze breuk der hersfenen, dewyl ik heb gezien, dat een zeer voortreffelyk schryver (*c*) nog niet lang geleden twyffelde aan dit ongemak, en het zelve niet nauwkeurig onderscheidde van eene uitzakking der hersfenen. Ik

(*a*) De spaansche-vlieg-pleisters, door eenigen aangeraden, zouden misschien het vuur kunnen doen ontstaan.

(*b*) De beroemde SWAGERMAN *over het Water-hoofd. Amst.* 1767. *p.* 219. *en vervolgens.*

Ik gaa met opzet voorby zulke waarneemingen, welke oud en wat onzeeker zyn, maar egter lust het my gewag te maaken van REISELIUS (*a*), die het eerst beschreven heeft een gezwel aan het agterhoofd, uit het welk, na dat het geopend was, eene zeer heldere wey vloeide, en waarin, by het ontleden van het kind, gevonden wierden de kleine hersfenen, die door eene, aan hun byzonder eigene, opening, welke vereenigt was met het groote gat van het agterhoofds-been, met de andere hersfenen gemeenschap hadden. LE DRAN heeft nogthans dit ongemak omstandiger, en nauwkeuriger, onderzogt, en ook eene beschryving van het zelve gegeeven (*b*), het noemende met den naam van *Breuk der hersfenen*, het welk anderen door den Griekschen naam van *Encephalocele* hebben uitgedrukt.

Om van andere waarneemingen geen gewag te maaken, teeken ik alleen aan, dat boven genoemde LE DRAN zulk een gezwel aan een opperhoofdsbeen (*c*); TREW een soortgelyk aan elk der twee opperhoofds-beenderen (*d*); en CORVINUS (*e*) aan het agterhoofds-been, heeft waargenomen. REI-

SELI-

(*a*) *Ephem. N. C. Dec.* 2. *ann.* 2. *obs.* 115 *pag.* 272.

(*b*) *Observ.* 1.

(*c*) Op de aangehaalde plaats.

(*d*) *Commerc. litt.* 1738. *hebd.* 52. *p.* 412.

(*e*) CORVINUS *diss. de hernia Cerebri. Argent.* 1729.

SELIUS (*a*), CORVINUS (*b*), en SANTORINUS, door MORGAGNI (*c*) aangehaald, hebben aangeteekend gevallen, in welke by de hersfenen ook water in het gezwel wierd gevonden, en dit zamengefteld ongemak noemen zy *hydro-encephalocele*. DESLANDES (*d*) nam in zulk een gezwel alleen waar water, het welk te voorfchyn kwam uit een gat in het agterhoofds-been.

In alle breuken der hersfenen is het gezwel, naar mate van den aart van het ongemak, op onderfcheide wyzen gefpannen; maar egter word men in het zelve altyd gewaar eene fchommeling, zonder pyn, of verandering der kleur van het vel: ten zy het door het vuur fchynt aangetaft te zullen worden.

Zulke breuken zyn of aangeboren, gelyk CORVINUS aanteekend (*e*), of zy ontftaan door het fchreuwen der kinderen, indien 'er in het been reeds boven

(*a*) Meer andere voorbeelden kan men vinden by HALLER *de monftris. in opp. min. anat. tom.* 3. *p.* 11. en by den geleerden GEHLER in de aangehaalde *diff.* Het is nog niet langen tyd geleden, dat de beroemde BOSE en GEHLER, benevens den zeer kundigen *Leipziger* Heelmeefter HEBENSTREIT, zulke gezwellen ter plaatfe van het opperhoofds-been hebben waargenomen.

(*b*) Op aangehaalde plaats.

(*c*) *De Sedib. & cauff. morb. per anatom. indag. Ep. XII. art.* 6.

(*d*) *Journal de medecine* 1767. *p.* 74.

(*e*) Ter aangehaalder plaatfe.

ven genoemd gebrek plaats heeft, en dit gebeurt het meeft. In zulk een been vind men by breuken der hersfenen als ware het eene opene plaats; welke egter is gevuld met een zagt kraak-been, voorzien van een dubbeld been-vlies, (*a*), zoo dat men, in den omtrek van het gezwel, door middel van het gevoel duidelyk een' ronden beenagtigen rand kan ontdekken.

FERRAND (*b*) en LEVRET (*c*), twee zeer ervare mannen, waarfchuwen een ieder, dat men letten moet, van geene breuken der hersfenen te verwarren met etter-gezwellen, of met buiten gevaat bloed in de zagte deelen (§. 2); hoewel het my egter toefchynt, dat het niet zoo moeijelyk is, eene breuk der hersfenen te onderkennen, als FERRAND voorgeeft, want eene breuk der hersfenen behoord tot die gezwellen, welke langzaam, en zonder ontfteeking, voortkomen niet alleen, maar ook grooter worden door het fchreuwen der kinderen, welke teekenen men niet verneemt by een etter-gezwel, het welk de opperhuid ook buiten dat van kleur veranderd; maar daaren boven, hoe zeer ik de opening in het bekkeneel niet telle onder die teekenen, welke ik reeken, dat niet kunnen bedriegen, dewyl by een been-bederf zulks ook word waar-

(*a*) CAMPER *in de verhand. van de Holl. maatfch. te Haerlem.* 7. *Deel. p.* 366.

(*b*) *Thef. de Encephalocele fub præs.* SABATIER *defenfa. Paris.* 1763.

(*c*) *Journal de medecine* 1772. *p.* 411.

waargenomen, zal men egter niet zien, dat in het laatst genoemde ongemak de opening of zoo rond is, of ook zonder pyn is ontstaan, terwyl men in tegendeel geene pyn bespeurd in het been, en het zelve eene ronde opening heeft in eene breuk der hersfenen. Het teeken, dat FERRAND opgeeft, en bestaat daarin, dat alle werkingen, welke tot het leven behooren, wanneer de breuk der hersfenen gedrukt word, worden beledigt, is geheel onnut, dewyl 'er nauwlyks een voorzigtig Geneesheer zal te vinden zyn, die dit zoude willen beproeven.

Dit ongemak word gemakkelyk onderscheiden van een gezwel; door buiten de vaten uitgestort bloed ontstaan, dewyl men, zich te binnen brengende, het geen vooraf gegaan is, ras kan ontdekken, of 'er heeft plaats gehad eene kneuzing, door welke zulks zoude moeten voortgekomen zyn; want, gesteld zynde, (het geen ook LEVRET op de aangehaalde plaats zeer wel aanteekend, en ik hier boven ook reeds heb doen opmerken) dat een stilstaand vogt, zich tusschen de randen van het gezwel verbergende, deed vermoeden, dat 'er eene opening in het been was, zoude men egter zonder twyffel door het gevoel gemakkelyk kunnen ontdekken, dat het gezwel, als zynde bevat binnen zagte deelen, zich boven het been verheft, dewyl het niet anders kan zyn, of daar moet tusschen de randen van het gezwel en het been overblyven eene holligheid, binnen welke het vogt bewogen word.

Nu meen ik, dat ik nog met weinige woorden

mel-

melding maaken moet van de wyze, op welke eene breuk der hersſenen word voortgebragt.

Het is eene beweeze zaak, dat de platte beenderen van het bekkeneel geformeerd worden door been-veezelen, welke zich van het middenpunt, tot den omtrek uitſtrekken; wanneer het nu gebeurt, dat door de eene of andere oorzaak, welke men niet wel kan bepaalen, de beenwording belet word, dan blyft 'er in het been over eene opening, door welke het harde hersſen-vlies, en de hersſenen, die onder het zelve gelegen zyn, dikwils aanſtonds na de geboorte van het kind door het ſterk ſchreeuwen te voorſchyn komen; zelfs komt het my niet onwaarſchynelyk voor, dat een kind door de drukking der baarmoeder by de verlosſing eene geſchiktheid tot dit ongemak zoude kunnen krygen.

Het gebeurt dikwils, dat het been by de randen van de opening dikker is, gelyk men dit waarnam aan dat been, het welk Corvinus heeft beſchreven, en het welk thans bewaard word, en van my gezien is, in de verzameling van wylen den beroemden Ludwig, wiens verlies ik, en alle deugzaame menſchen, van harte betreuren.

Ferrand, die een uittrekzel van de verhandeling van Corvinus heeft bekend gemaakt, is van meening, dat 'er in zulk een geval een onvolkomen water-hoofd plaats had, zoo dat namentlyk het harde hersſenvlies dan allengskens door de kragt van het water naar buiten wierd gedrukt. Dog dit heeft niet altoos plaats, maar alleen in dat geval, als 'er

by eene breuk der hersſenen zich ook water bevindt, want in veele gevallen verneemt men in het geheel geen water, ook zoude de geneezing, in gevalle dit plaats had, niet zoo wel volgen.

Dewyl de hersſenen door eene kleine opening dringen, zoude het vreemd kunnen ſchynen, dat zy zich ook niet door naaden, die te wyd van elkander zyn, eenen weg baanen; maar hier van is gemakkelyk rede te geeven; want de hersſenen ſchynen immers door het zyſen-wyze tusſchen-ſcheidzel (*falx*), en door het uitſpanſel boven de kleine hersſenen, welke vliezen vry ſterk zyn, en door eene verdubbeling van het harde hersſenvlies worden geformeerd, belet te worden, om verder door te dringen.

Eene breuk der hersſenen is, indien zy niet buiten gemeen groot, en door veel water uitgezet is, niet zeer gevaarlyk (*a*), indien men zich maar wagt, om ze te openen, maar dezelve in tegendeel door middel van eene zagte drukking zoo in bedwang houd, dat de natuur de opening in het been eerſt door middel van kraak-been, en daarna door been zelfs, ſluiten kan. Dus leeſt men by LE DRAN op de aangehaalde plaats, dat zulk een gezwel, het welk geenzins van de kleinſte was, binnen eene maand, en

(*a*) Het verdiend egter opmerking, dat de meeſte van die kinderen, welke zulk eene breuk hadden, maar geneezen zyn, dit ongemak hadden aan een opperhoofds-been, daar die geene, die het aan het agterhoofd hadden, zyn geſtorven.

en de opening in het been binnen den tyd van tien maanden, geneezen zyn. Maar, verzuimd men eene breuk der hersſenen, dan komt het vuur ligt in dezelve. Sommige hebben eene inſnyding in zulk een gezwel gemaakt (*a*), maar daar op is altyd een kwaade uitſlag gevolgd, dewyl in dit geval het zelfde, dat wy van het openen van een waterhoofd gezegt hebben, plaats heeft; daar integendeel die geenen, die het ongemak door eene zagte drukking hebben getragt te geneezen, gelyk LE DRAN, TREW, en CAMPER (*b*) hunne poging met eenen gelukkigen uitſlag bekroond zagen; het welk ook eenige maalen ondervonden de hier boven aangehaalde zeer geleerde mannen BOSE, GEHLER, en de Heelmeeſter HEBENSTREIT.

Tot deeze drukking bediend zich LE DRAN van linne compresſen, in brandewyn nat gemaakt; en deeze laat hy vier en twintig uuren lang leggen, ten einde zy, door het droogen harder geworden zynde, meer tegenſtand aan het gezwel zouden bieden, en dus, na zyne gedagten, de zamengroeijing van het been bevorderen. Andere raaden aan een dunne ſpeelkaart, of een dun plaatje van lood; maar het komt my voor, dat een zagt compres, nat gemaakt, indien men wil, in wond-water, aan dit oogmerk kan voldoen.

§. 4.

(*a*) REISELIUS op de aangeh. plaats, en de oude FRIED by CORVINUS als boven.

(*b*) Op de aangehaalde plaatſen.

§. IV.

De gesplete Rugge-graat.

Het komt my voor niet onvoegzaam te zyn, om op de ongemakken, zoo even beschreven, te laaten volgen een ander gebrek, het welk wel verschild in plaats, maar, voor zoo verre deszelfs oorsprong betreft, met dezelven eene nauwe gemeenschap heeft, zynde de oorzaak daarvan doorgaans te zoeken in eene kwaade gesteldheid van het hoofd. Dit ongemak, het welk ik nu wat nauwkeuriger zal gaan beschouwen, word doorgaans genoemd *een gesplete Rugge-graat*, en is door SAUVAGES (*a*), met den naam van *Hydrorhachitis*, door LINNÆUS (*b*) met dien van *Spinola*, beschreeven.

Dit gezwel is altyd aangeboren, hoewel 'er egter sommige zyn, die meenen, dat het by de verlossing kan ontstaan, wanneer het hoofd, indien de holligheden der hersenen met water vervuld zyn, onder de verlossing sterk word zamengedrukt; maar dit is eene zaak, van welke ik my niet kan overtuigen, dewyl by eene gesplete Rugge-graat zulk een groot gedeelte der beenderen ontbreekt, en men somtyds in miskramen kinderen met dit ongemak ziet ter waereld komen.

Dit gezwel, het welk somtyds doorschynend is, is doorgaans geplaatst op de laatste lenden-wervelen,

(*a*) *Nosolog. Tom.* 2. *p.* 497. *edit. in quarto.*
(*b*) *Genera morborum.*

len, en het bovenſte gedeelte van het hylig been: in hetzelve kan men door middel van het gevoel ontdekken, dat de doornagtige uitſteekzels, als ware het, geſpleten zyn, en hier van daan is aan hetzelve niet zonder rede den naam van geſplete rugge-graat gegeeven, hoewel men egter voorbeelden van eene hooger waargenome plaatſing van dit gezwel vind aangeteekent (*a*).

In het jaar 1732. en 1733. was 'er geene geringe twiſt, over den oorſprong van dit ongemak, tusſchen TITSING en ULHOORN, beide Heelmeeſters in *Amſterdam.* ULHOORN gaf de ſchuld aan de legging van het kind, en aan eene zeer ſterke buiging van de rugge-graat, ingevalle het hoofd van het kind belet wierd, zich na beneden te keeren; maar TITSING antwoorde hem ſcherp, en leide dit ongemak af, of van de inbeelding der moeder, of van een water-hoofd, of van uitwendig geweld (*b*). RUYSCH is onder hen, die in onzen tyd dit ongemak

(*a*) RUYSCH *obſerv.* 34. nam dit waar aan de laatſte wervel van den hals. Men zie ook het aangehaalde werk van SWAGERMAN in de blad-wyzer op het woord *water-gezwel der rugge-graat*; vergelyk HALLER *op. min. Tom.* 3. *p.* 13. *not. a.* J. Z. PLATNER *in Prolus. de anat. ſubtil. ad uſum Chirurgicum non negligenda*, en GEHLER *diſſ. de partu difficili ex hydrope fœtus.*

(*b*) Vergelyk PLATNER *inſt. Chirurg. rat.* §. 747. als mede HALLER op de aangehaalde plaats *p.* 136. en in de aanteekeningen op de *Method. ſtud. med.* van BOERHAAVE *p.* 785.

mak beſchreeven hebben, de voornaamſte, en die heeft ten klaarſten getoond, dat het water, in het hoofd, of de rugge-graat, vergaaderd, alleen de oorzaak van hetzelve is.

Het is eene bekende zaak, dat het rugge-merg bekleed word met eene verlenging van het harde herſſen-vlies, maar egter zoo, dat zy het zelve los omvat, en tusſchen dit merg en het bekleedſel, van het harde herſſen-vlies ontſtaan, eenige ruimte over-overlaat. Wanneer zich derhalven in de holligheid van het bekkeneel dat vogt, het welk aldaar in den gezonden ſtaat, even als in alle holligheden des lighaams, uitwaasſemd, tegennatuurlyk ophoopt, en de beenderen van het hoofd, of in 't geheel niet, of niet genoeg, worden uitgezet (*a*), loopt het na het canaal, dat in de rugge-graat gevonden word, en ſtilſtaande aan het geſloten einde van de verlenging van het harde herſſen-vlies, welke niet volkomen tot aan het einde van het hylig been reikt, zet het dezelve uit; waar van daan het komt, dat de doornagtige uitſteekzels, welke uit twee deelen zyn zamengeſteld; maar niet, gelyk de oude meenden, de geheele rugge-graat, en de wervelen zelve, van elkander wyken.

Mogelyk komt het ſommigen vreemd voor, dat deeze uitzetting meer na agteren, dan na vooren geſchied;

(*a*) Somtyds is namentlyk dit ongemak met een water-hoofd gepaard; ſomtyds neemt men het waar zonder hetzelve. Vergelyk GEHLER op de aangehaalde plaats in *not. l.*

gefchied ; maar men kan met gemak begrypen, dat 'er van agteren, of ter plaatfe, daar dit ongemak doorgaans word waargenomen, minder tegenftand geboden word, als ter plaatfe van de lighaamen der wervelen, dat is van vooren: men behoefd hier ook niet veel te letten op de kragt der fpieren, dewyl men zich bezwaarlyk kan voorftellen, hoe zulk eene geweldige uitzetting door tedere fpieren zoude kunnen worden te weeg gebragt; maar, wanneer men eene gefplete rugge-graat waarneemt, dan is 'er altoos een gebrek in de beenwording vooraf gegaan.

Dit verheven gezwel beftaat derhalven, buiten de gemeene bekleedfelen, door welke het word omvat, uit eenen zak, geformeerd door het harde herffen-vlies, in welken zich water heeft verzameld; maar het is niet, gelyk fommige willen, eene breuk van het rugge-merg, dewyl hetzelve in tegendeel altyd meer naar vooren toe gelegen is.

By de oude Geneesheeren vind men niet, dan duiftere, fpooren van deeze ziekte; maar TULP is de eerfte geweeft, die eene duidelyke befchryving, en afteekening, van dit ongemak heeft verfchaft (*a*), geevende hy teffens aan hetzelve den naam van *gefplete Rugge-graat.* Na heeft hem SCHENCK (*b*), maar vooral RUYSCH (*c*), hetzelve het beft befchreven; ook heeft SWAGERMAN (*d*) eene vry nauw-

(*a*) *Lib.* 3. *obf.* 29. 30.
(*b*) *Obf. L.* 5. 48. 57.
(*c*) *Obf.* 34—36.
(*d*) In het aangehaalde werk *pag.* 78. *en vervolg.*

nauwkeurige afbeelding van deszelfs inwendige gedaante, na TULP, aan de geleerde waereld medegedeeld.

Het gebeurd dikwils, dat zoodanige kinderen door de drukking van het rugge-merg, en der zenuwen, welke uit deszelfs onderfte gedeelte te voorfchyn komen, met eene verlamming van het halve lighaam, of der onderfte leden, worden bezogt; maar fomtyds gebeurt het egter, dat de bovenfte zoo wel, als de onderfte, leden byna geheel worden beroofd van gevoel, en beweeging (*a*). Zy fterven byna alle door dat het gezwel met het vuur word aangedaan; maar fommige zyn egter twee, drie, ja zelfs veertien, of twintig, jaaren oud geworden (*b*).

De geneezing kan men nog door inwendige, nog door uitwendige, middelen te weeg brengen. FORESTUS (*c*), en HEISTER (*d*), hebben dit gezwel door

Het is te verwonderen, dat de zeer kundige ontleder MORGAGNI dit ongemak maar een maal gezien heeft *de fed. & cauf. morb. Ep.* XII. *art.* 10. zoude het in *Italien* ook wel zeldzamer voorkomen?

(*a*) SAUVAGES *nofol. Tom.* I. *p.* 763. 798.

(*b*) RUYSCH meend *obs.* 35. dat zulke kinderen flegts één jaar lang in het leven zouden kunnen blyven; maar TREW verhaald in *Nov. act.* A. *N.* C. *obf.* 100. *p.* 398., dat een meisje, met zulk een ongemak bezogt, veertien jaaren lang geleefd had; meer andere voorbeelden vind men by SWAGERMAN §. 121. en vervolg. §. 146. en in de blad-wyzer van het aangehaalde werk.

(*c*) *Obf. Chir.* 3. 7.

(*d*) Volgens SWAGERMAN *p.* 137. In dit geval wierd

door het af te binden tragten weg te neemen, dog met eenen ongelukkigen uitflag; ook hebben veele het zelve door infnyding geopend, deeze manier verdedigd, ja zelfs aangeraaden (*a*); maar dit is, uit hoofde van de nabyheid van het rugge-merg, altyd doodelyk; niet, gelyk TULP (*b*) wil, om dat de zenuwen gekwetft worden, want deezen leggen aan den voorkant; maar om dat de lugt, by de bovengenoemde zenuwen, en het rugge-merg, komende, ja zelfs tot aan het hoofd opklimmende, alles bederft, en den dood verhaaft.

By kinderen, welke fommige zeggen, dat, na het openen van het gezwel, en het ontlaften van het water, geneezen zyn, heeft de zwelling of maar alleen in de bekleedfelen haaren zetel gehad, of, zonder dat het harde hersfen-vlies beledigt was, op hetzelve alleen maar gelegen, en behoorde dus meer tot de rok-gezwellen, dan tot de foorten van de gefplete rugge-graat. Het eenige, dat men in het, van ons befchreven, ongemak zonder gevaar zoude kunnen beproeven, is dit, dat men hetzelve door middel van zagte compresfen tegen alle uitwendig geweld befchermd, en, ingevalle het van zelfs opengaat, de al te fchielyke ontlafting van het

wierd het kind, zoo dra de draad het gezwel doorfneed, zwak, en ftierf den volgenden dag.

(*a*) Voorbeelden hier toe betrekkelyk vind men by SWAGERMAN §. 147. 151. 153.—155. 157. 165. 168.

(*b*) Op de aangehaalde plaats.

het water, welke voor de ondergelege deelen zeer naadeelig is, zoo veel mogelyk belet (*a*).

§. V.

Ongemakken der uitwendige zintuigen. Zamengegroeide Lippen.

Behalven de ongemakken, tot hier toe opgenoemd, welke of in het hoofd hunnen zetel hebben, of ontſtaan, door dat het hoofd niet wel gemaakt is, moet ik thans beſchouwen zulke, welke de natuurlyke openingen van het hoofd betreffen.

Deeze openingen zyn, of toegegroeid, en geſloten, of zy hebben eene tegennatuurlyke gedaante.

Tot de ongemakken van de eerſte ſoort, breng ik de aangeboore toegroeijing der oog-leden, of het aangebooren ἀγκυλοβλέφαρον. In dit ongemak vind men de oog-leden of zamen gegroeid door middel van een vlies, het welk ſomtyds met openingen doorboord is; of de boogs-wyze kraak-beenderen der oog-leden zyn met elkander vereenigt; of eindelyk de oog-leden aan het hoorn-vlies vaſtgegroeid.

In het eerſte geval is het ongemak juiſt niet moeijelyk te helpen; ja men kan door eene Heelkundige bewerking, zoo dra na de geboorte de zwelling

(*a*) ULHOORN raad *in zynen brief aan* TITSING *over de geſplete rugge-graat*, *Amſt.* 1732., een lood hoedje daarop te zetten; maar ik vrees, dat daardoor ſomtyds eene nadeelige vryving zoude kunnen onſtaan.

zwelling der oog-leden, welke byna altoos aan pas geboore kinderen word waargenomen, verdweenen is, hetzelve wegneemen. Maar in het tweede geval moet men de operatie, welke moeijelyker is, tot de vyfde, of zesde, maand uitſtellen, dewyl men het oog dan ſterker vind. Zeer dikwils blyven, indien de genoemde kraak-beenderen waarlyk zamengegroeid zyn geweeſt, de oog-leden na binnen gekeerd. In het derde geval kan men byna in het geheel niets door eene operatie verbeeteren, veel min het ongemak door dezelve wegneemen.

Wanneer men, ingevalle de oog-leden door middel van een vlies vereenigd zyn, eene operatie wil onderneemen, moet men het kind door zwagtels zeer wel bezorgen, ten einde het door het beweegen zyner leden den Heelmeeſter niet hinderlyk zy, en hy dus ſomtyds het oog beledige; en dit moet men ook in het oog houden by alle operatien, welke ik in deeze en de volgende afdeelingen zal aanraden.

Is het vlies, door het welk de oog-leden geſloten zyn, met gaatjes doorboort, dan moet men hetzelve op eene holle ſonde, door een van dezelven in het oog gebragt, zoo doorſnyden, dat men de boogs-wyze kraak-beenderen niet kwetze; maar, indien het vlies geheel is, dan vat men het loodregt en dubbeld, met de vingers op, en ſnyd het dwars door, waarna men op eene in het oog gebragte holle ſonde, welkers voorſte einde rond, en ſtomp is, zulk eene opening maakt, als met die van het oog overeenkomt: andere bedienen zich

van

van eene fchaar, welkers eene punt met een knopje voorzien is (*a*).

Na het verrigten der operatie moet men, om het aan elkander groeijen te beletten, een ftukje goudflagers-vlies tusfchen de oog-leden leggen. DELEURYE is wel van meening, dat men niets tusfchen dezelven leggen moet, dewyl hy hoopt, dat de beweeging van het oog zoude kunnen beletten, dat de oog-leden zich weder aan elkander vaft hegten; maar het komt my egter vyliger voor, dat men het oog na de operatie op de eene of andere wyze befcherme; ook moet men de oog-leden dikwils met melk, of een oog-water, beftaande uit het een of ander gedeftilleerd water (by voorbeeld, venkel- of rozen-water,) waar onder de flym van quee-pitten gemengd is, afwasfen.

De boogs-wyze kraak-beenderen der oog-leden zyn fomtyds ook aan elkander vereenigd, of door middel van een tusfchen-komend vlies, of zonder hetzelve. In gevalle het eerfte plaats heeft, moet men de operatie op de hier boven befchreeven wyze verrigten, maar teffens moet men de hand zoo beftuuren, dat men den binnenften oog-hoek en de traanftippen niet beledige.

Geduurende den tyd, dat men de operatie nog uitfteld, moet men het oog dikwils zagtjes met een vinger vryven, ten einde men belette, dat de oog-

(*a*) JUNCKER *Confpect. Chirurg. p.* 517. vergelyk ook omtrent deeze operatie P. ÆGINETA *lib.* VI. *c.* 15.

oog-leden aan den oog-bol vaſtgroeijen. Onder het verrigten der operatie moet men letten, dat men het bovenſte oog-lid niet kwetze, dewyl dit zoo in het openen, als ſluiten, van het oog, als ook in het beſtuuren der traanen, meer nut aanbrengt, dan het onderſt; hierom is het beter, dat men, in gevalle het niet anders zyn kan, het onderſt, als zynde van minder nut, doorſnyde. De operatie beſchryft DELEURYE duidelyk (*a*).

In gevalle het ooglid aan het hoorn-vlies is vaſtgegroeid, kan men van de kunſt weinig hulp verwagten. Maar egter zoude men kunnen beproeven, of men, indien de oog-leden zich over den oog-bol eenigzins konden beweegen, door middel van eene inſnyding de oog-leden eerſt van elkander zoude kunnen afzonderen, en vervolgens derzelver vaſthegting aan den oog-bol los maaken, maar zoo, dat men het mesje meer rigt na het oog-lid, als na het harde vlies (*ſcelerotica*), of het hoornvlies.

Na dat de operatie verrigt is, legt men een lood plaatje tusſchen den oog-bol, en het oog-lid; en, al voldoet de uitſlag van de operatie niet aan de ver-

(*a*) Men ligt een weinig op het bovenſte gedeelte, en ſnydt met den punt van een mesje de oog-leden van elkander; dan trekt zich het bovenſte oog-lid te rug, en te gelyk het boogs-wyze kraak-been, terwyl intusſchen het onderſt na beneden gaat. DELEURYE *Tr. des accouchemens. p.* 388. vergelyk *malad. des enfans. p.* 161.

verwagting, heeft men egter dit met dezelve gewonnen, dat men, door het in de plaats ſtellen van een gemaakt oog, de wanſtaltigheid kan verminderen.

De *cataracta*, welke ſomtyds is aangeboren (*a*), kan by pasgeboore kinderen niet geneezen worden, maar men moet de kunſt bewerking uitſtellen, tot dat zy langer tyd geleefd hebben.

Het zintuig van het gehoor kan niet minder by pas geboore kinderen met ongemakken worden bezogt. De uitwendige opening word, by voorbeeld, dikwils door eene te groote quantiteit oor-ſmeer, of door vuiligheden, verſtopt; maar dit ongemak kan men, dewyl dit ſmeer by pas geboore kinderen vloeibaar genoeg is, gemakkelyk geneezen door het inſpuiten van lauw water, hoewel dit egter, gelyk de Engelſchen onlangs met voorbeelden beveſtigd hebben, ook het beſte middel is ter ontbinding van verhard oor-ſmeer.

Indien de buitenſte opening van het oor door een vlies geſloten is (*b*), moet men het zelve kruis-wyze doorſnyden (*c*); maar hierby moet men letten, dat men het daar onder gelegen Trommel-

(*a*) Men zie HILDAN. *Cent. V. obſ.* 3. ACREL *Heelkund. waarn. p.* 78 *en vervolgens.*

(*b*) *Miſcel. N. C. Dec.* I. *ann.* VI. *p.* 235.

(*c*) Bytende middelen komen hier niet te pas, dewyl zy het Trommel-vlies zelfs zouden kunnen beledigen. ÆGINETA bediend zich van een puntig mesje. L. VI. c. 23.

mel-vlies niet kwetze, het welk ligt zoude kunnen geschieden by kinderen, als welke byna geen' beenigen gehoor-weg hebben. Indien dit vlies dieper gelegen is, dan is 'er geene hulp overig, en de kinderen worden hierdoor meestentyds doof, en uit dien hoofde ook stom.

De neus-gaten worden dikwils verstopt door vuiligheden, welke men met lauw water, melk, gewoone, of eyer-olie, moet verzagten. De vroedvrouwen in Duitsland bedienen zich doorgaans van *majoran*-boter, maar melk, of olie, zyn tot dit oogmerk voldoende. Hiervan bediend men zich het best op deeze wyze, dat men een veer van een klein vogeltje daarmede bevogtigd, en dezelve dan in den neus brengt.

Gebeurt het, dat de neus-gaten door een vlies gesloten zyn (*a*), dan snyd men het zelve door, en houd de wond open door zagte steek-wieken, welke men wegneemd, als het kind zuigt.

Ook zyn de lippen somtyds aan elkander vastgegroeid (*b*); maar daar blyft egter altyd over eene groef, welke als ware het eenen weg aan het mesje wyst.

Men

(*a*) Men zie Th Bartholini *act. Hafniens. vol.* 1. *p.* 199. Vergelyk Haller. *Op. min. l. c. p.* 37. de geneezing van dit ongemak, na de kinderziekte overgebleven, kan men vinden by Heister *Chirurg. t.* 2. *p.* 623. *seq.*

(*b*) *Act. Phys. med. N. C. tom.* 2. *obs.* 96 *p.* 210. Haller heeft meer voorbeelden verzameld *in Element. Pysiol. lib.* 29. *p.* 199. en in *Opp. anat. min. l. c. p.* 37. *not. p.*

Men behoefd geene zeer groote infnyding ter wegneeming van dit ongemak te maaken, maar zy moet flegts zoo groot zyn, dat men door dezelve eenen vinger, en de minne den tepel van haare borst, kan binnen brengen; want allengskens word zy van zelfs door het fchreuwen van het kind wyder.

De ongemakken van den neus, en de lippen, moet men terftond door de operatie tragten te geneezen, dewyl door dezelven de ademhaling, en het zuigen, belet word.

§. VI.

De Hazen-mond.

De geflote lippen, een ongemak, dat by jonge kinderen fomtyds word waargenomen, brengt ons, als ware het, tot een ander, dat by deeze ook word gezien, ja zelfs meer voorkomt, zwaarer is, en *Hazen-mond* genoemd word. Maar, alhoewel het zelve onder de ziekten der kinderen zoo uit hoofde van deszelfs gewigt, als gemeenheid, uitmunt, zullen wy egter hierover niet zeer breed uitwyden, dewyl het in alle heelkundige werken, en in veele zelfs voortreffelyk, behandeld is. Genoeg zy het derhalven, eenige aanmerkingen betreffende dit ongemak mede te deelen.

Een *waare* Hazen-mond, te weeten zulk een, die aangeboren is, (want die door eene wond verwekt word, noemt men *onega*) ziet men alleen aan de bovenfte lip, en deeze is of enkelvoudig, of dubbeld, of drievoudig, wanneer in de fpleet een

ftuk-

ſtukje vleeſch, naar de lel in de keel gelykende, gezien word. Wanneer het beenig gedeelte van het gehemelte ook geſpleten is, noemd men dit ongemak zamengeſteld, in welk geval ſomtyds een of meer tanden uit de ſpleet zelfs te voorſchyn komen. Het beenig gedeelte van het gehemelte is nu en dan van een geweeken tot aan de lel; ja men heeft die ſomtyds ook in twee deelen geſcheiden gevonden. Daar en tegen vind men by VAN SWIETEN (*a*) gewag gemaakt van een kind, wiens beenig gedeelte van het gehemelte geſpleten, en de lip geheel, was.

Betreffende het ontſtaan, en den aart van dit ongemak, teekend de beroemde LOUIS (*b*) in zyne fraaije verhandeling over het zelve (*c*) aan, dat in een aangeboren Hazen-mond geen gebrek van zelfſtandigheid plaats heeft, maar dat de ſpleet in de zagte deelen door de werking der ſpieren ontſtaat, en nauwer, of wyder, word, naar mate zy met meer, of minder, kragt werken. Ook verliezen de beenderen niets van hunne zelfſtandigheid, maar die van de kaak gaan alleen van elkander en hier door komt het, dat by kinderen, die dit ongemak hebben, de bovenkaak te breed is (*d*), uit welken hoof-

(*a*) *Comment. in* BOERH. *Aphor. tom* 4. §. 1354.

(*b*) *Memoir. de l'acad. de Chir. tom.* 4. *edit. in* 4to of *tom.* 12. *in* 12mo.

(*c*) Dit ontkend VALENTIN *in Recherches critiques sur la Chirurgie moderne. Amſt.* 1772. Vergelyk RICHTHER *Chirurg. Bibl. t.* 2. *ſtuck.* 2. *p.* 40. en vervolgens.

(*d*) LEVRET *in Journal de medecine* 1772. *p.* 248.

hoofde de zagte deelen der lippen door de kragt der ſpieren ook van elkander worden afgerukt, en 'er dus eene verdeeling van de lip ontſtaat.

Een Hazen-mond maakt niet alleen het aangezigt wanſtaltig, maar belet ook het zuigen, dewyl een kind, wiens lip is geſpleten, hier toe buiten ſtaat is. In gevalle het beenig gehemelte ook geſpleten is, word het zuigen met nog meer moeite verrigt, en al brengt men het zog met een lepel in den mond, komt het egter door den neus weder te voorſchyn, of loopt in de lugtpyp; en het komt hier van daan, dat kinderen, met dit ongemak geboren, al ſchynen zy kort na de geboorte fris en gezond te zyn, zeer dikwils egter hun leven verliezen (*a*).

De beroemde PETIT (*b*) heeft het ongemak getragt te verbeteren, door in den mond te brengen eene half opgevulde geiten-uijer, op dat door de zagtheid, dikte, en lengte, van dezelve de ſpleet van het gehemelte, en de opening in den neus, zouden geſloten worden; maar men is dikwils verpligt, dezelve weg te neemen, om aan de ademhaaling geene belemmering te verwekken. Veele kinderen worden aan dit ongemak gewoon, en ſluiten de ſpleet van het gehemelte door het opligten van den rug der tong, terwyl zy met den punt van dezelve zeer wel zuigen.

In het verkiezen van eene minne moet men letten, dat de tepels van haare borſten wat lang en dik

(*a*) VAN DOEVEREN *Spicileg. obſervat. anat. p.* 55.
(*b*) *Hiſtoire de l'acad. des Sciences. an.* 1735.

dik zyn. Maar, indien het kind in het geheel niet kan zuigen, dan raad MORGAGNI (*a*), dat men het voedende clyfteeren zal zetten, ten einde deszelfs leven ten minften een tyd lang te verlengen.

Op de vraag, of men den Hazen-mond terftond na de geboorte kan fnyden, dan of men deeze operatie eenigen tyd moet uitftellen, zoude ik meenen, te moeten antwoorden, dat, dewyl de operatie het eenigfte middel is, om de opening te doen fluiten, en het gebrek te geneezen, men dezelve niet lang moet uitftellen, vooral wanneer het zuigen door dit ongemak belet word; waarby nog komt, dat kinderen, hoe jonger zy zyn, ook des te minder gevoelen de ongemakken van de operatie, dewyl zy byna altoos flaapen, en wonden by hen ook fpoediger worden geneezen, dan by volwasfe menfchen; daar en boven verloopt 'er met de geneezing der wond, door deeze operatie verwekt, vooral indien zy zonder naalden, op de wyze van den beroemden LOUIS, welke hierna zal befchreven worden, word verrigt, zeer weinig tyd, en, terwyl de lippen na de operatie geheeld worden, word ook allengskens de opening in het been van zelfs gefloten, en zy groeid toe (*b*).

Het is wel moeijelyk, te verklaaren, op welke wyze de randen van de opening in het been door het tand-vleefch bekleed, zich kunnen vereenigen; maar

(*a*) *De fed. & caus. morb. Ep.* 48. *art.* 60.

(*b*) LA FAYE *mem. de l'Acad. de Chir. T.* I. *p.* 605. *ed. in* 4to. vergelyk LEVRET *l'art des accouch. p.* 243.

maar ik weet niet, of wy ons meer moeten verwonderen over deeze zaak, als over het geen veelvuldig voorvald aan de kaaken van zeer oude menschen, die, van tanden beroofd zynde, zonder dat het tand-vleesch beledigt word, door de vryving zoo slyten, dat 'er van een been, dat voorheen dik was, slegts een dun stukje overblyft.

Hieruit besluit ik, dat men, al is het beenig gedeelte van het gehemelte van een geweeken, egter de operatie moet in het werk stellen, en dat men niet moet hooren na hen, die zeggen dat ze dan ten hoogsten moeijelyk, en onnut, is, dewyl 'er vry veele voorbeelden van geneezingen, op deeze wyze gelukkig verrigt, voor handen zyn.

Wanneer men de operatie niet aanstonds na de geboorte, maar na verloop van eenigen tyd, doet, is het niet kwaad, dat men zich van een verband, dat hierna beschreven zal worden, bediend, ten einde intusschen de opening in het been door het terug trekken der spieren niet grooter zoude worden, maar de lippen zich in tegendeel eenigzints mogen zamentrekken, het welk men vooral moet reekenen onder de voornaamste hulpmiddelen tot eene gelukkige geneezing.

§. VII.

Vervolg.

Wanneer men tot de operatie zal overgaan, word 'er vereischt, dat men, door het afsnyden der randen van de gespleten lip, eene versche wond maake, welkers kanten dan vervolgens door het aanraaken

van

van elkander na de wetten der natuur aan elkander vastgroeijen. Men vind in bykans alle boeken over de Heelkunde eene breedvoeriger beschryving van deeze kunstbewerking, waarom het my toe schynt, te kunnen volstaan, dat ik ter deezer plaatse slegts eenige aanmerkingen omtrent dezelve mede deele.

De ouden bedienden zich, by het verrigten der operatie op den Hazen-mond, om de randen van de spleet weg te snyden, van eene schaar; maar LE DRAN (*a*) heeft egter reeds een mesje gebruikt, en laatere schryvers, en onder deeze inzonderheid LOUIS (*b*), raaden dit vooral, en wel met regt, aan, uit hoofde, dat wonden, door eene schaar toegebragt, altyd gekneusd zyn, en daarom moeijelyk geneezen worden.

Men neemd dat gedeelte der lip, het welk men kwetzen zal, in de hand; in oude tyden bediende men zich wel van eene byzondere soort van tangetjes (*morailles*) (*c*), met welke men de lippen zamendrukte, en door welke men meende, dat de bloedstorting ook belet wierd; maar deeze instrumenten heeft men, uit hoofde van de kneuzing, en pyn, welke zy verwekken, in vervolg van tyd met regt verworpen.

Tusschen de kaak en de lip moet men leggen een dun stukje hout, bord-papier, of een dun plaatje van

(*a*) *Operat. p.* 448.

(*b*) In de aangehaalde verhandeling.

(*c*) HEISTER *Chirurg. tab.* 20. *fig.* 6. 7 en GARENGEOT *Traité des instr. t.* 1. *p.* 396.

van lood, of hoorn, ten einde het mesje een vast steunpunt kryge, en men het deel, dat moet afgesneden worden, des te beter kunne wegneemen. In gevalle de lip aan het tandvleesch door banden vereenigd is, moet men dezelven by de operatie losmaaken, maar ik agt het niet nodig, dat men zich daarna om dezelven veel bekommere, dewyl de toevloed van het speeg genoeg belet, dat zy weder vastgroeijen.

De meeste zyn, dog verkeerdelyk, van meening, dat de randen der spleet van een Hazen-mond vereeld zyn, maar dit heeft zelden, of nooit, plaats, want zy zyn meestentyds zagt, bestaande uit week, helder-rood gekleurd, vleesch, en bekleed met eene zeer dunne opperhuid, welke men geheel moet wegsnyden; want anders zoude het lidteeken niet volkomen zyn, en daar zoude somtyds eene pyp-zweer, welke met moeite zoude kunnen geneezen worden, ontstaan.

De oude Heelmeesters waren gewoon, de lippen der wond door middel van de omwonde hegting te vereenigen, en deezen naad met een verband te bevestigen.

Ik meen, dat het hier de plaats niet is, om gewag te maaken van de onderscheide soorten van naalden, zoo veel in gedaante, als lengte, en stoffe, van elkander verschillende; als ook niet van de onderscheide manieren, om deezen naad te maaken, dewyl hier over in byna alle Heelkundige werken breedvoerig gehandeld is; maar meen, dat ik moet zeggen, dat 'er onder de ouden reeds

zyn

zyn geweest sommige, die leerden, dat men in dit geval den voorkeur aan hegtpleisters of een zoogenoemden droogen naad boven een' bloedigen geeven moest, en dit hebben PIBRAC en LOUIS (*a*) naderhand nog meer bevestigd. Andere zeggen wel, (*b*), dat eene wond in zagte deelen, welke ligt medegeeven, bezwaarlyk, indien men ze met geene bloedige hegting bezorgt, vast toegeheeld kan worden, zonder dat 'er een wanstaltig lidteeken overblyft, maar ik ben ten vollen overtuigd, dat, indien men een klein plaatje tusschen de lip, en den onderstten rand van de kaak, legt, de wond, als zy wel zamengedrukt, en vereenigd, is, alleen door middel van hegtpleisters naar behooren kan worden geneezen; en dit geloof ik des te meer, dewyl veele zeer voornaame Heelmeesters door proeven getoond hebben, dat men tot het vereenigen van deeze wond geene naalden nodig heeft.

De ouden waren doorgaans by een dubbelen Hazen-mond gewoon, van het middenst' uitsteekend gedeelte aan byde zyden wat af te snyden; aan het zelve eene driehoekige gedaante te geeven; en de opening vervolgens na de gewoone manier, namentlyk door naalden, gestooken door het middenste uit-

(*a*) Men zie PIBRAC *comment. sur l'abus des sutures. mem. de Chir. ed. in* 12 *mo. tom. IX. p.* 12. en nog breedvoeriger LOUIS in de aangehaalde verhandeling. Vergelyk ook BIDERMANN *diss. de labio leporino. Argent.* 1770.

(*b*) RICHTER *Chir. Bibl.* 1. *B.* 2. *St. p.* 31.

uitſteekend gedeelte, te fluiten; maar de beroemde LOUIS (*a*) leerd dit op eene andere, en betere wyze verrigten; hy doet namentlyk de operatie op twee verſchillende tyden, maakende eerſt van de twee eene opening, en dan bezorgt hy de geneezing even als by eene enkelvoudige Hazen-mond.

Men moet de tanden, die zich ſomtyds in de opening laaten zien, niet, gelyk de meeſte willen, wegneemen, als in de grootſte noodzakelykheid, dewyl de ontſteeking, en pyn, daardoor zeer word vermeerderd. Men moet veel eer beproeven, of men ze in hunne natuurlyke plaats weder brengen kan, het welk LOUIS (*b*) zegt, dikwyls geſchied te zyn. Dog indien men in het geheel niet kan nalaaten, een tand uit te trekken, of een uitſteekend been weg te neemen (*c*), dan moet men dit eenige dagen, voor het verrigten der operatie, doen (*d*), ten einde de operatie zelve niet al te pynelyk zy, en men de ontſteeking eer voorkome.

Het zy men nu de operatie met naalden, of hegtpleiſters volgens de manier van LOUIS, heeft verrigt, moet men egter de lippen der wond vereenigd houden

(*a*) Op de aangehaalde plaats *obſ.* 6.

(*b*) Op de aangehaalde plaats *p.* 142.

(*c*) Dit word het beſt verrigt door middel van het inſtrument, dat CHESELDEN heeft afgebeeld by de aanmerkingen, gevoegd by de Engelſche vertaling van de operatien van LE DRAN, door GATAKER in het ligt gegeeven. *Tab.* V.

(*d*) BERTRANDI *Traité des oper. p.* 389.

den door het een, of ander, verband, hoedanige veele schryvers hebben vermeld (*a*); dus heeft by voorbeeld, VERDUC (*b*) aangeraaden een rond gebogen staal instrument; andere drukken de wangen door middel van een balein na vooren (*c*). Sommige schryven eene andere manier aan CELSUS toe, doch verkeerdelyk (*d*). Maar het nut van een verband bestaat voornamentlyk daarin, dat de lippen der wond nader by elkander gebragt worden, en de kragt der spieren, welke zoo veel vermogen hebben in het van elkander brengen der randen van de opening, verminderd worde. LOUIS raad op de aangehaalde plaats, na het aanleggen van hegt pleisters, aan het gebruik van een vereenigend verband, het welk hy door middel van daar onder gelegde compressen gewoon is te bevestigen; maar

BI-

(*a*) Men zie PLATNER en HEISTER *Chirurg.* op de gezegde plaatsen.

(*b*) *Traité des oper. c.* 23. hy noemd het *serre-Tete.*

(*c*) QUESNAY by LA FAYE op de aangeh. plaats. VALENTIN beschryft op de aangeh. plaats een werktuig, bestaande uit twee tangen, die paralel aan elkander zyn, en door het welk de randen der wond na de operatie door middel van een schroef by elkander gebragt worden, bevorderende men dus de vereeniging van dezelven.

(*d*) Zy zeggen namentlyk, dat CELSUS *lib. VII. c* 9. aangeraden heeft, dat men by een Haazen-mond in de wangen op zyde van den mond twee insnydingen maaken moet, ten einde de huid des te beter zoude kunnen by een gebragt worden, en zich vereenigen; dog CELSUS

spreekt

BIDERMAN (*a*) befchryft een vereenigend verband, waarvan de einden kruislings over elkander loopen, en het welk hy van de Engelfchen meend te zyn uitgevonden, hoe zeer, voor zoo verre my bekend is, de *Leipziger* Heelmeefter HEBENSTREIT zich van het zelve het eerft heeft bediend (*b*).

Na dat de operatie verrigt is, moet men, voor zoo verre dit by kleine kinderen plaats kan hebben, het fchreijen, niesfen, lagchen, en alles, dat de fpieren van het aangezigt kan doen beweegen, vermyden. Zuigende kinderen moet men een' tyd lang het zog met eenen lepel in den mond brengen.

Indien het beenig gedeelte van het gehemelte, tot een meer gevorderden ouderdom, gefpleten blyft, maakt het het fpreeken moeijelyk (*c*). In dit geval zoude men zich mogelyk met zeer veel nut, en met weinig verandering, bedienen kunnen van

fpreekt op de aangehaalde plaats in geenen deele van den Haazen-mond, maar leerd, hoe men een verlooren gedeelte der lippen, by voorbeeld na het wegneemen van de kanker, kan vervullen, ook fnyd hy de wangen niet door, maar maakt alleen eene infnyding in de bekleedfelen.

(*a*) Op de aangeh. plaats.

(*b*) HENCKEL heeft dit verband afgebeeld *in Anweizung zum Chirurgifchen verbande fig.* 104. maar hy maakt geen gewag van HEBENSTREIT.

(*c*) *Pfellifmus iotacismus.* SAUVAGES *Nofol. T.* 1. *p.* 783. zy kunnen vooral niet uitfpreken de letters, die in de keel geformeerd worden; maar dit ontftaat ook dikwils door eene kwaade gewoonte.

van dat werktuig, met het welk J. Beck, wien men onlangs alhier heeft kunnen zien, het gebrek in zyn gehemelte vervulde; het is namentlyk een ſtukje kalfs-leder, aan het welk een zagt ſponsje, dat de opening na den neus ſluit, wanneer men het op de plaats van het gehemelte in den mond gebragt heeft, is vaſtgemaakt; maar in pas gebore kinderen zoude dit, dewyl hunne neus-gaten te nauw zyn, geene plaats kunnen hebben (*a*). Andere hebben ook aan de hand gegeeven byna zulke werktuigen, welke egter bezwaarlyk by zeer jonge kinderen kunnen gebruikt worden (*b*), waarom men, tot dat zy in ouderdom meer gevorderd zyn, het beſt doet, met gebruik te maaken van de hier boven beſchreve pallieerende geneeswyze.

§. VIII.

Ongemakken van de Tong, en Keel.

Het zuigen word den kinderen, behalven door een Haazen-mond, ook nog daar en boven belet door andere gebreken van den mond, en de keel; namentlyk door zulke, als aan de vrye beweeging van de tong hinderlyk zyn; want dezelve word van onderen, als ware het, beveſtigd door eenen band, die

(*a*) Men zie *Eene verwonderenswaardige Herſtelling van de Berooving der Neuze en verhemelte door een Beenvreter veroorzaakt. Amſt.* 1771.

(*b*) Fauchard *Chirurg. dentiſte ch.* XX—XXIII. *Tab.* 38. 39 *en* 40.

die zamengesteld is uit eene verdubbeling van dat vlies, dat den mond van binnen bekleed, en van agteren voorzien word van eenige spieragtige veezelen. Het eigentlyke nut van deezen band is, te beletten, dat de tong niet te veel word te rug getrokken, maar wanneer zich dezelve tegennatuurlyk uitstrekt tot aan den punt van de tong, word hier door belet, dat de tong tot aan het gehemelte kan worden opgeligt, of tot aan het einde der lippen kan worden uitgestoken (*a*); en hierdoor word de tong in zyne werking zoo belet, dat pas geboore kinderen niet kunnen zuigen, en indien zy des niet tegenstaande egter in jaaren toeneemen, buiten staat zyn om te spreeken, gelyk behoord. Somtyds word de punt van de tong zoo veel na beneeden getrokken, dat zy byna de gedaante van een hart krygt.

De ouden zyn reeds bedagt geweest, om deezen band, in gevalle hy te lang was, te verkorten (*b*), waartoe zy zich byna alle flegts van hunne nagels en vingers bedienden, en in sommige Italiaansche steden hadden de Vroedvrouwen aan den duim van de

(*a*) Dit ongemak noemen de Vroedvrouwen in Duitsland *die angewachsene zunge*: in Vrankryk word het, even als de band zelfs, genoemd *le filet*: by de Grieken wierd het genoemd ἀγκυλογλώσσον; by de Latynen *Frenum* of *linguæ ligatio*; en by de Nederlanders de *Tong-riem*.

(*b*) De operatie is bekend geweest aan CICERO *de divin, l.* 2. *c.* 46. vergelyk P. ÆGINET. *l.* 6. *c.* 29.

de regter hand een langer nagel, dien zy op de wyze van een mes gebruikten (*a*). Maar my dunkt, dat men zulk eene verſcheuring, welke door middel van de vingeren geſchied, niet kan aanraden, dewyl de wond dus dikwils al te groot gemaakt word, en altyd gekneusd is (*b*), waardoor somtyds vuile zweeren overblyven, hoewel deeze egter niet, gelyk het bygelovig gemeen wil, ontſtaan, door dat de nagels der vingeren fenynig zyn (*c*). Andere vrouwen bedienen zich van den rand van een ſtuk geld, en de Heelmeeſters van een lancet, eene ſchaar, of een mesje.

Intusſchen klagen byna alle Schryvers der Heelkunde niet te vergeefsch daar over, dat de Vroedvrouwen deeze operatie verrigten aan de kinderen zonder eenig onderſcheid.

Om derhalven overtuigt te worden van derzelver noodwendigheid, moet men onderzoeken, of de kinderen aan den tepel van de borſt der minne, of aan eenen in den mond geſtoken vinger zuigen, en de tong buiten de tanden ſteeken kunnen; want, indien zy dit kunnen doen, moet men de operatie niet verrigten, of, indien de ouders dezelve egter willen hebben in 't werk geſteld, dan moet men ſlegts voorgeeven dezelve te doen, ten einde zy niet

(*a*) Falloppius *inſtitut. anat. Fr.* 1600. *p.* 457.

(*b*) Fabric. *ab Aquapendente de operat. Chirurg. p.* 34. *in operibus. Patavii* 1647.

(*c*) Dit is ook de meening van Louise Bourgoise *Hebammenb. p.* 1. *c.* 25.

niet misschien daarna van een onkundig mensch worde verrigt. Want, al word men gewaar, dat deeze band lang is, moet men egter, indien dezelve het zuigen niet belet, de operatie uitstellen, dewyl hy dikwils van zelfs door de beweeging van de tong los word, en ook in eenen meer gevorderden ouderdom beter, en met minder gevaar, kan worden doorgesneden.

De belemmerde spraak van ouder menschen komt niet altyd voort, door dat men verzuimd heeft, deezen band los te maaken, waar aan men doorgaans de schuld geeft, maar ontstaat of door een gebrek aan de overige werktuigen, of uit eene kwaade gewoonte.

Wanneer men de operatie verrigten zal, moet men het kind plat neder leggen, en de Heelmeester moet of agter hetzelve staan, of, dat nog beter is, voor hetzelve. Men sluit den neus van het kind, ten einde het de tong uitsteeke, en men, dezelve opgeligt wordende, in staat zy om den tong-riem doortesnyden. Sommige vatten de tong met de linker hand tusschen een doekje, en verrigten de operatie met de regter hand (*a*), andere bedienen zich van een tangetje (*b*).

Dewyl de tong, als zy naar agteren getrokken, en vast gegroeid is, met moeite kan worden opgeligt, hebben sommige hiertoe onderscheide werktuigen

(*a*) HEISTER *Chirurg. T.* XXI. *fig.* I.

(*b*) FABRICIUS *ab Aquapendente* maakt op de aangehaalde plaats gewag van een tangetje.

tuigen gebruikt (*a*). PETIT heeft 'er uitgevonden een, dat zeer zamengesteld is; waardoor de groote aderen, welke onder de tong loopen, en uit welke, wanneer zy gekwetst worden, zeer veel bloed te voorschyn komt, beschermd worden, terwyl door een mesje, met een veer voorzien (*bistouri à ressort*) de insnyding word verrigt (*b*); maar naderhand heeft hy, de gebreken, welke het gebruik van dit mesje verzellen, begrypende, een ander op de wyze van eene schaar (*c*) uitgevonden, met het welk vereenigd is een yzer plaatje dat de tong opligt, en de vaten beschermd. PLATNER (*d*) heeft ook een byzonder werktuig, dat bekwaam is om, als men eene schaar gebruikt, de vaten te bewaaren, bekend gemaakt; maar veele bedienen zich tot het opligten der tong van eene gemeene holle sonde, aan welkers einde, dat men in de hand houd, vast is een plat harts-wyze plaatje, voorzien van eene insnyding, in welke de tongriem met gemak kan gevat worden. De meeste snyden deezen band doorgaans met eene schaar door, en LEVRET raad aan zulk eene, die niet breed van

(*a*) Men zie MAURICEAU *mal. des femm. L.* 3. *ch.* 30. *pag.* 491. en HEISTER op de aangehaalde plaats, en *Tab.* 1. *let.* O. *en* P. als ook PETIT *mem. de Paris.* 1742. *p.* 347. *ed. in* 8°. *fig.* 8.

(*b*) als boven *fig.* 6. *en* 7. PLATNER *fig.* 15.

(*c*) Aldaar *fig.* 1—5.

(*d*) *Instit. Chirurg fig.* 14,

van bladen is, en een ſtompe punt heeft (*a*); maar de beroemde Deleurye maakt eerſt met eene ſchaar eene inſnyding, vryſt dan de gewonde plaats met zout, en zonderd het overige af met zyne vingeren (*b*). Ik agt niet zeer nodig, dat men opvolge den raad van Hildanus (*c*), beſtaande daarin, dat men in den tong-riem op verſcheide plaatſen inſnydingen maake, dewyl dezelve, na dat hy op bovengenoemde wyze is doorgeſneden, byna nooit weder aan een groeid.

By deeze operatie heeft men nergens meer voor te vreezen, als voor de bloedſtorting, welke op dezelve volgt, wanneer men de inſnyding te laag verrigt, en die ſomtyds zelfs ontſtaat, geheel buiten de ſchuld van den Heelmeeſter, in gevalle 'er groote vaten door de zelfſtandigheid van den tongriem, die al te dik is, loopen (*d*). Deeze bloedſtorting is des te gevaarlyker, dewyl men by zulke jonge kinderen de beweeging der tong niet kan beletten, en hierdoor komt het, dat veele door dezelve ellendig

(*a*) *Journal de med.* 1772. *p.* 238. Hy heeft zulk eene ſchaar afgebeeld in zyn *Traité ſur les polypes. Tab.* IV. *fig.* 6.

(*b*) *Traité des accouch. p.* 391. en *malad. des enfans. p.* 171.

(*c*) *Cent.* 3. *obſ.* 25.

(*d*) Dusdanig eene heeft Smellie gezien, en hy overwon ze door middel van wyn-geeſt. *Obſ. Tom.* 3. *p.* 467.

ellendig omkomen: Ja het is, om van geene andere gevallen gewag te maaken, nog maar weinige jaaren geleden, dat in deeze Stad *Leipzig* een kind overleden is, door dat een ruuw, en gemeen, mensch by het losmaaken van den tong-riem ook te gelyk de tong zelve had gekwetst. Zyn de kinderen ouder, dan heeft men minder rede, om voor eene bloedstorting te vreezen, dewyl zy de tong zoo niet beweegen, en men het bloed, door hen zagte zamentrekkende middelen in den mond te doen houden, kan stuiten.

Petit meend, dat men eene bloedstorting, ontstaan door het maaken van eene al te groote insnyding in den tong-riem, zoude kunnen tegengaan met eenen byzonderen toestel (*a*); hy vervaardigde namentlyk een vorkje uit een takje van zagt hout, afgesneden ter plaatse, daar het zich in tweën verdeeld, en van dit vorkje is het lighaam zelfs vier lynen, en de takken, of tanden, zyn agt lynen lang. Dit wind hy in een zagt linnen-lapje, en legt het onder de tong zoo, dat het hand-vatsel, of het lighaam, rust op de onderste kaak, en dat de hoek, die ontstaat door de zamenvoeging der takken, steund op de opening der aderen, en dezelve sluit. De takken zelve, voortgaande langs de beide zyden van de tong, houden dezelve regt, zoo dat zy zich noch herwaards, noch derwaards, kan beweegen. Dit werktuig aangelegd zynde, neemt Petit een zwagtel van dun linnen, een el lang, en

(*a*) Op de aangehaalde plaats

en agt, of tien, lynen breed, welks middenste gedeelte hy zoo op de tong legt, dat het de beide hoeken der lippen aanraakt, vervolgens laat hy den zelven onder de kaak voortgaan, zoo dat de einden elkander by het strotten-hoofd kruisfen, waar na hy ze aan het agterhoofd vastmaakt. De beschryving van deeze uitvinding heb ik zoo breedvoerig ter nedergesteld, dewyl zy ten hoogste nuttig is, en zelfs de eiken-zwam zonder een goed verband vrugteloos word aangewend.

Petit, van wien wy reeds dikwils met lof gesproken hebben, is ook de eerste geweest, die heeft waargenomen een ander ongemak, het welk de kinderen somtyds treft, wanneer de tong-riem al te ver word doorgesneden. Hy zag namentlyk, dat de kinderen de tong, al te veel van haaren band afgezonderd, naar agter om krulden, dezelve inslikten, en dus door het toesluiten van het strotten-hoofd stierven (*a*).

Het eenig middel ter hulp van zulk een kind is gelegen daarin, dat men door een vinger in den mond te steeken de tong weder naar vooren brengt; en hierom raad hy de minnen aan, dat zy, in gevalle zy een kind hooren slikken, en gewaar worden, dat de ademhaaling belemmerd word, het zelfde ver-

(*a*) Op de aangehaalde plaats *pag.* 339. en vervolgens. Soortgelyke zaak verhaald men ook van de Neger-slaaven, als welke men zegt, dat zich door het inslikken der tong ombrengen. Sauvages noemt dit *Paraglosse deglutitoria. l. c. T.* 1. *p.* 150.

verrigten. Hy heeft ook in zulk een geval door middel van een, in den mond gebragt, compres de tong nedergedrukt, en hetzelve beveſtigd met een zwagtel, voorzien van vier hoofden, welke zwagtel hy, als het kind zuigen moeſt, wegnam (*a*).

Men beſtreikt de wond met honig, in gerſten-water ontbonden, en roerd ze dikwils aan met een vinger, dien men vooraf in honig doopt. Op deeze wyze word zy doorgaans, binnen vier en twintig uuren, met een lidteeken geſloten.

Behalven deezen band, die natuurlyker wyze de tong van onderen beveſtigd, en ſomtyds tegen-natuurlyk al te lang is, neemd men nu en dan waar zydelyke banden, die de beweeging der tong beletten. Deeze zyn ſomtyds zeer vleeſchig, en men doet ook het beſt, als men ze met eene ſchaar doorſnyd op die wyze, dat men geen tweede doorſnyd, voor dat de bloedſtorting, door de wond van den eerſten ontſtaan, geſtuit is.

Somtyds kleeft de tong, zonder eenige klaarblykelyke oorzaak, als ware het aan het gehemelte, en belet het zuigen (*b*); maar ter wegneeming van

(*a*) Sommige byten door brand middelen den tongriem weg, maar niet zonder gevaar; want door het toevloeijend ſpeekſel word het brand-middel ontbonden, en verwekt zwaare toevallen. Men zie SMELLIE *Obſ. T.* 3. *p.* 468.

(*b*) LA PIE *mem. de l'Acad. de Chir. Tom.* 3. *p.* 16. *edit. in.* 4to. *Tom.* VII. *p.* 25. *edit. in* 12mo.

Z 3

van dit ongemak is genoeg, dat men ze of met een spatel, of met het agterste van een lepel, nederdrukke.

Men ziet zelden, dat de keel gesloten is door een vlies, het welk, als men het waarneemd, doorgaans is een aanhangzel van het zagte gehemelte, maar egter heeft STORCH (*a*) van zulk een ongemak melding gemaakt. Dewyl dit nu zoo wel voor het zuigen, als het spreeken, hinderlyk is, moet men het door insnyding weg neemen, en dan schynt de lel in de keel somtyds dubbeld te zyn.

Het is eene zeer bekende zaak, dat zich by volwasse menschen onder de tong zeer dikwils vertoonen gezwellen, welke men kikvorsch-gezwellen noemd; maar het gebeurt egter somtyds ook, dat niet alleen kleine kinderen, maar zelfs zulke, die pas ter waereld komen, aangetast zyn door dit ongemak, het welk LEVRET afleid van het speeksel, dat in de kwyl-buizen word opgehouden (*b*), en het welk hy rekent onder de rok-gezwellen: hy, zoo als ook DELEURYE (*c*) zyn van oordeel, dat men zulk een gezwel door middel van een brand-yzer moet wegneemen; maar dit schynt my niet toe veilig te kunnen geschieden. Ontstaat het door eene verzweering, dan moet men het, wanneer

(*a*) *Kinder-krankheiten.* 1750. *pag.* 158.

(*b*) *Accouch. p.* 259. vergelyk ook *journal de med.* als boven *pag.* 244.

(*c*) *Malad. des enf. p.* 173.

neer het met etter is gevuld, openen; maar behoord het tot de rok-gezwellen, dan moet men, als het vogt is weggeloopen, den zak te niet doen, op dat het niet weder ontſtaa (*a*).

§. IX.

Ongemakken van de Borſt.

Gohlius (*b*) maakt gewag van een ander, uitwendig, aangeboren, ongemak, dat zeer zeldzaam voorkomt, en genoemd word eene aangebore keelbreuk (*Bronchocele* of liever *tracheocele*). Het was namentlyk een zeer groot gezwel, met het welk een kind ter waereld kwam, en dat van het regter oor, en de regter wang, nederwaards hing tot de plaats, alwaar de borſt en buik aan elkander raaken. Dat dit gezwel gemeenſchap had met de lugt-pyp, en behoorde tot eene zeldzaame ſoort van keel-breuk, welke ontſtond van de lugt, die uit de lugtpyp was gekomen, leerde de omtrek van het zelve, die grooter wierd by het inademen, en als het kind ſchreeuwde, en kleiner, als het den

(*a*) Smellie heeft gezien, dat 'er onder de tong ontſtond een vlak gezwel, hebbende de gedaante van de tong, en zynde ontſtaan door de drukking van de hand by het keeren van het kind. *Obſ. T.* 3. *p.* 467. maar het verdween egter allengskens door 'er gerſtenwater met honig op te ſtreiken.

(*b*) *Act. med. Barol: Dec.* 2. *vol.* VI. *p.* 70.

den adem gaan liet, en niet schreeuwde; ja dan viel het gezwel zelfs toe (*a*).

De manier, op welke GOHLIUS de geneezing van dit ongemak zogt te bewerken, word niet beschreven, maar ik ben van gedagten, dat geestryke, en zamentrekkende, stoovingen in zulk een geval in den beginne nuttig zouden zyn, dewyl door deeze de slapheid der deelen, welke maakt, dat de lugt des te eer in de eene, of andere, klier kan dringen, kan worden verholpen, en de natuurlyke veerkragt kan worden hersteld.

Hy verhaald ook den uitslag van dit gebrek niet; maar myne raad zoude zyn, dat men, in gevalle het gezwel al te groot mogt worden, in het zelve op verscheide plaatsen insnydingen maakte, ten einde de lugt eenen uitgang te verschaffen, en de tegen-natuurlyke opening in de lugtpyp te ontdekken, in welk geval men dezelve somtyds zoude kunnen toeheelen.

GOHLIUS maakt ook nog op de zelfde plaats gewag van een ander geval van eene aangebore keelbreuk, welke meer overeenkwam met de kropgezwellen, als zynde ontstaan van de klieren van den hals, die verstopt, en gezwollen, waren. Het schynt het best te zyn, dat men zulke gezwellen tot eenen meer gevorderden ouderdom zoo laat blyven, en dan kan men ze of tragten te ontbinden,

of,

(*a*) Is dit de *broncbocele ventosa* by SAUVAGES *Nos. T.* I. *p.* 158.?

of, indien men hiermede zyn oogmerk niet kan bereiken, dan kan men ze wegneemen.

Aan de Borst komen weinige aangebore gebreken voor (*a*); alleen kan het misschiën somtyds gebeuren, dat de ribben, of het onderste gedeelte van het borstbeen, by het keeren ingedrukt worden, of door de kwaade legging van het kind in de baarmoeder, of een kwaad maakzel van den beginne af, reeds ingedrukt zyn.

In zulk een geval moet men zorgvuldig vermeiden zoo de drukking met de handen, door welke de vroedvrouwen dit ongemak tragten te verbeteren, als het te styf zwagtelen; en, terwyl men het kind maar los zwagteld, moet men alles aan de hulp der Natuur overlaten, door welke dit ongemak somtyds volkomen word hersteld; hoewel het egter nu en dan het geheele leven door byblyft, en eene moeijelyke ademhaling, en andere ongemakken, veroorzaakt (*b*).

Ik kan niet nalaaten, ter deezer plaatse gewag te maaken van een ongemak, dat wel niet is aangeboren, maar egter terstond na de geboorte zich openbaard, bestaande in een gezwel, en daarop volgend

(*a*) Storch maakt op de aangehaalde plaats *T.* 1. *p.* 44. gewag van eene zonderlinge keel-breuk, of liever longe-breuk (*Pneumonocele*), waargenomen by den oxel, in welke de lugt, door de ademhaling in de long gekomen, uit dezelve drong: deeze lyder stierf volwassen zynde aan eene borst-waterzugt.

(*b*) Schenk *obs. l.* 2. *p.* 295.

gend etter-gezwel, der borst; want het is eene bekende zaak, dat de borsten der pas geboore kinderen van byde sexen vervuld zyn met een weyagtig vogt, het welk men door drukking uit de tepels ontlast; en dat sommige daar van hebben afgeleid het ontstaan van het water, in het Lamvlies bevat (*Liquor Amnii*) (*a*).

Veelen hebben, meenende, dat men het na de geboorte moet uitdrukken, het verzuim daarvan gehouden voor de oorzaak van deeze gezwellen, en beslote verzweeringen; ook ontken ik niet, dat de borsten, door het stilstaan van dit vogt, kunnen zwellen, en dat in de zelven, door het bykomen van eene ontsteeking, een etter-gezwel kan worden geformeerd; maar ik vrees, dat alle deeze ongemakken dikwils moeten worden toegeschreven aan het al te styf zwagtelen, of aan eene ongeschikte, en al te sterke, uitdrukking van deeze wey. Men moet derhalven de borsten maar zagtjes drukken, of dit, het welk nog beter is, geheel nalaten, en zuigen de wey liever uit, bedekkende dezelven vervolgens met een zagt compres; maar, is 'er een etter-gezwel in ontstaan, dan bevorderd men de etter-wording door verzagtende pappen, stoovingen, of pleisters, en, na het etter-gezwel geopend te hebben, geneest men het op de gewoone wyze.

§. X.

(*a*) *Comm. litt. Nor. a.* 1734. *p.* 122.

§. X.

Ongemakken aan den Navel.

Nu gaan wy over tot den buik, en vooreerft zullen wy befchouwen dat gedeelte, het welk by eene vrugt van het grootfte gewigt is, dog onnut aan een pas gebooren kind, dat ophoud een groeijend leven te leiden, maar tot een dierlyk leven is overgegaan, en daarom door de Natuur zelve, als ware het, word weggeworpen, en vernietigd, ik meen, den Navel-ftreng.

Deeze word eenige dagen na de geboorte afgezonderd ter plaatfe, daar een gedeelte van het vel, en de opperhuid, in de gedaante van een ring, zynen wortel bekleed (*a*). Dit loopt by pas geboore kinderen, die nog niet hebben gefchreeuwd, eenige lynen ver over den ftreng voort; maar, nadat zy gefchreeuwd hebben, word het zoo veel naar agteren getrokken, dat het naauwlyks buiten den buik zich laat zien.

De ftreng vald, waar men ze ook mag gebonden hebben, altyd af op eene, en dezelfde, plaats; maar men is egter gewoon, denzelven een eind wegs van den buik af te binden, om, ingevalle de band mogt losgaan, eenen anderen, nader by deszelfs wortel, te kunnen aanleggen. Deeze band moet egter niet zoo digt aan den buik gelegt worden, dat de bekleedfelen, welke, gelyk gezegt is, een eind wegs over den ftreng voortloopen, in denzelven worden bevat, dewyl door het binden van

(*a*) Haller *Elem. Phyfiol. vol.* VIII. *p.* 216.

van dezelven het vuur ligt zoude kunnen ontſtaan; ook moet men het gedeelte van den navel-ſtreng, dat dreigt af te vallen, maar nog een weinig aan den buik vaſt zit, niet met geweld afrukken, want daar door ontſtaat gemeenlyk eene verzweering, en daar word niet zelden door verwekt eene bloedſtorting, welke nog door drukking, als welke ter dier plaatſe niet kan geſchieden, nog door de gewoone zamentrekkende middelen, als welke weinig nut aan brengen, kan geſtuit worden, en uit dien hoofde meeſt altyd doodelyk is (*a*).

In zulk eene gevaarlyke omſtandigheid legt Levret (*b*) op de wond een ſtukje eiken-zwam, en beveſtigt dat door middel van een klevende pleiſter. Zy, die, wanneer de navel-ſtreng is afgebroken, de bekleedſelen toebinden, zyn oorzaak, dat het vuur ontſtaat, en daarop de dood volgt (*c*). Het is eene zaak, van welke de uitſlag onzeeker is, de bloedſtorting te keer te gaan door een brandmiddel, gelyk Deleurye (*d*) aanraad, dewyl de roof ligt afvald, en 'er dan wederom ontſtaat eene bloedſtorting, welke men in het geheel niet kan ſtuiten; uit deezen hoofde moet men ook den eiken-zwam boven deeze manier den voorkeur goeven,

(*a*) Somtyds komt het bloed ſlegts alleen met droppelen door de bekleedſelen te voorſchyn, en zulk eene bloedſtorting is niet gevaarlyk. Storch. *l.* IV. *p.* 28.

(*b*) *l'Art des acc. p.* 244.

(*c*) La Motte *L.* V. *p.* 941.

(*d*) *Traité des acc. p.* 395. *malad. des enf. p.* 180.

ven, maar, na het aanleggen van deezen, moet men egter nauwkeurig letten; dat de kinderen niet te veel ſchreeuwen, en men moet ze niet baakeren, ten einde men des te nauwkeuriger hen zoude kunnen in agt neemen, en de drukking hun geene pyn verwekke.

Indien de ring, geformeerd door de bekleedſelen, en peesagtige veezelen, den wortel van den navel-ſtreng, en de vaten, daar zy uit het lighaam gaan, niet bekleed, gelyk ſomtyds gebeurt, dan vallen, door het ſchreuwen van het kind de ingewanden buiten het lighaam, of daar ontſtaat, ingevalle de ſtreng word af-gezonderd, eene doodelyke bloedſtorting, dewyl, van hoe ſterke drukking men ook mag gebruik maaken, het bloed egter onder de bekleedſelen word uitgeſtort.

Maar, gelyk 'er ſomtyds, wanneer de ſtreng al te vroeg word afgeſcheiden, eene verzweering ontſtaat (*a*), zoo word dezelve ook dikwils onzuiver, en daar doet zich in dezelve weelig vleeſch op, ja veeltyds komt 'er het vuur by, dat men in het geheel niet kan bedwingen. De vroedvrouwen in Duitsland ſtrooijen in deeze zweer tot poeder geſtote

(*a*) Dit ontſtaat ook uit de kwaade gewoonte der vroedvrouwen, om den navel na binnen te drukken. Men zie STORCH. *l.* IV. *p.* 30., die ook gezien heeft, dat door deeze drukking inwendig eene verzweering ontſtondt. MAURICEAU maakt gewag van eene vleeſchbreuk aan den navel, misſchien hier door ontſtaan, welke hy genas door afbinden *obſ.* 634.

ftote bladen van roode Roozen, of het zaad van de Wolfsklauw; maar andere bedienen zich van gepoederde aluin, die door zyne zamentrekkende kragt oorzaak is, dat 'er een lidteeken word geformeerd.

In gevalle het vuur fchynt te zullen ontftaan, dan moet men verrotting tegengaande ftovingen beproeven, hoewel deeze egter zelden voordeel aanbrengen; maar in eene verzweering, welke niet te flim is, bereikt men zyn oogmerk met wond-water, en het niet al te ftyf aanhaalen der zwagtels; terwyl men het overige aan den tyd moet overlaten.

§. XI.

Verfcheide fooorten van gezwellen aan den Navel. Een gezwel in den Beneden Buik.

Die gezwellen aan den Navel, welke niet ontftaan van eene verzweering, worden met den gemeenen naam van gezwellen, buiten den Navel zich opdoende, (*exomphali*) benoemd; en hier uit kunnen wy begrypen, dat 'er van dezelven onderfcheide foorten zyn, dewyl het woord, waarmede zy worden aangeduid, zoo wel eene uitzakking der ingewanden, als eene breuk, beteekend.

De darmen vallen uit, of door dat het buik-vlies berft, en dan zyn zy blood, of zy worden door het zelve nog bedekt; maar egter dwalen niet zeer die

die geenen, die deeze soort tot de breuken reekenen; hoewel in eene eigentlyke breuk de navel, met de bekleedselen bedekt, alleen gezwollen is.

Het is juist niet zeer raar, dat de darmen door een aangeboren gebrek blood te voorschyn komen, en buiten het lighaam vallen door den Navel-ring. In zulk een geval beschuldigen de moeders de vroedvrouwen byna altyd onregtvaerdig, als hadden zy by de verlossing hiertoe gelegenheid gegeeven door eene te ruwe behandeling; want MORGAGNI (*a*) heeft dit zelfde ongemak waargenomen by eene miskraam, in welke het ey ongeschonden met alle vliezen te voorschyn kwam, ook leerd het vastgroeijen van den Navel-ring met de buiten het lighaam gevalle darmen, gelyk doorgaans by zulke vrugten plaats heeft, dat het ongemak reeds in de baarmoeder is ontstaan: FRIED *de Zoon* heeft ook (*b*) beschreven zulk een kind, in het welk het buik-vlies, onder de bekleedselen aan de darmen vastgegroeid zynde, eenen ring had geformeerd. Maar het gebeurd egter meer malen, dat ook andere deelen, by voorbeeld het Net, ja de Lever, Maag, milt, en andere ingewanden, in deeze uitzakking te gelyk met de darmen worden bevat.

Hoe

(*a*) *De Sed. & cauf. morb. ep.* XLVIII. *art.* 53.

(*b*) *Diss. de fœtu, intestinis plane nudis extra abdomen propendentibus*, *Argent.* 1760. vergelyk ook de aangehaalde *Diss.* van GEHLER. *p.* 15. FRIED haald *pag.* 6. meer soortgelyke voorbeelden aan, gelyk ook HALLER doet *Op. anat. T.* 3. *p.* 8. *seq.* en *Opusc. Pathol. obs.* 35.

Hoewel nu zulk eene uitzakking der ingewanden doorgaans is aangeboren, en dan misschien word verwekt door water, dat den buik van de vrugt uitſpand, en den witten ſtreep doet openberſten, ontſtaat zy egter niet zelden, eenige dagen na de geboorte, door het afbreeken van den navel-ſtreng kort aan den buik (*a*), en zy is altyd vroeg of laat oorzaak van den dood; want zelden blyven zulke kinderen langer, dan vier en twintig uuren, in het leven.

De tweede ſoort van uitzakking hebben wy gezegt te zyn zulk eene, in welke een gedeelte van het buikvlies, de darmen bekledende, om dat door de eene of andere oorzaak de bekleedſelen en de ſpieren van den buik ontbreeken, te gelyk met dezelven uitzakt, zoo dat men de wormswyze beweeging der darmen, nog beſloten in den ongeſchonden zak van het buikvlies, duidelyk kan zien (*b*). MORGAGNI heeft in zulk eenen zak beſloten gezien de Lever, welke in dat kind dubbeld was: het ſtierf, nadat het gezwel door het vuur was aangedaan, op den vyf en dertigſten dag na de geboorte. Hiertoe behoord ook zonder twyfel die ſoort van eene aangebore Navel-breuk, in welke de Lever bevat was, en die beſchreven is in eene

(*a*) Men zie de voorgaande §.

(*b*) Men zie, behalven de hier boven aangehaalde ſchryvers, FRIED op de aangehaalde plaats *p.* 10. en het aangehaalde werk van MORGAGNI *ep.* XLVIII. *art.* 54.

eene verhandeling te *Straasburg* verdedigd (*a*); in deze zag men de Lever, vaſtgegroeid aan het uitgezakte buik-vlies, de ſpieren wierden niet gevonden, en de bekleedſelen waren zamengetrokken, en formeerden een ring, buiten welken dit gezwel, dat een pairsſe kleur had, uitpuilde.

De derde ſoort van gezwellen aan den Navel is de *Navel-breuk* (*omphalocele*), welke, indien zy darmen bevat, genoemd word *enterocele umbilicalis* of *enteromphalus*, en van deeze vind men veele voorbeelden (*b*).

De breuken van deeze ſoort zyn of *aangeboren*, of zy ontſtaan na de geboorte, en worden dan *verkrege* breuken genoemd. De aangeborene komen zeldzamer voor, de andere neemd men meer malen waar, en deeze moeten worden toegeſchreven aan het al te ſterk ſchreeuwen, en het verzuim van de drukking van den navel, die eenigzins uitpuild; maar zy kunnen bezwaarlyk worden toegeſchreven aan de onkunde der vroedvrouwen, en het niet afbinden van den ſtreng, of aan het te digt afſnyden van den zelven aan den buik (*c*); want de Navel-ſtreng word, gelyk hier boven reeds is aangemerkt, altyd op dezelfde plaats afgezonderd, en het

(*a*) BUCHOLZ *de hepatomphalocele congenita. Argentor.* 1768.

(*b*) Men zie de aangehaalde ſchryvers, en daar en boven HALLER *Elem. Phyſiol. Tom.* VIII. *p.* 216.

(*c*) Deeze dwaaling van het gemeen heeft reeds PUZOS wederlegt *Traite des Accouch. p.* 316.

het voorbeeld der Mooren, die men meend, dat door het nalaten van het afbinden van den ſtreng, dikwils navel-breuken krygen, bewyſt niets; dewyl ſlegts weinige Mooren met dit ongemak zyn bezogt, en het by hen ontſtaat door het zwaar werk, het welk zy van hunne kindsheid af moeten verrigten (*a*).

Het natuurlyk lidteken van den Navel is doorgaans by eene groote Navel-breuk geplaatſt aan de regter zyde, en dit ontſtaat misſchien, door dat de kragt van de navel-ader en ſlagader van deeze zyde dit lidteken daar heen trekken.

Somtyds bevatten deeze breuken de Lever (*b*), maar egter meer malen het Net. Daar komen ſomwylen ook voor Navel-breuken, welke het buikvlies niet omvat (*c*), maar by welke dit geberſten is, zonder dat de bekleedſelen zyn beſchadigt; hoewel ik egter zeer twyfel, of men ooit by jonge kinderen dit heeft waargenomen, daar het doorgaans door uitwendig geweld ontſtaat.

Dewyl het peezig uitſpanſel der ſpieren, het welk den ring van den Navel maakt, vry ſterk is, wykt het dikwils niet voor de darmen; maar eene breuk, welke

(*a*) Men zie CAMPER in de *Verhandelingen van de Hollandſche maatſchappye der weetenſchappen te Haarlem* 7. *Deel. pag.* 363.

(*b*) *Hepatocele umbilicalis.* SAUVAGES *Noſ. T.* 1. *p.* 208.

(*c*) *Enterocele Omphalorixis* SAUVAGES *Noſ. T.* 1. *p.* 200.

welke naast denzelven gelegen is, verdiend eer den naam van eene buik- dan navel-breuk.

Sommige breuken kan men met gemak binnen brengen, andere, te lang verzuimd zynde, worden geklemd, maar deeze klemming kan men egter by kinderen, welker lighaamen meer medegeeven, met gemak door verzagtende pappen, en clysteren, overwinnen.

Een ieder begrypt ook ligt, dat men voor onderscheide soorten van navel-breuken ook verschillende wegen ter geneezing moet inslaan.

Zyn de darmen buiten het lighaam blood te voorschyn gekomen, dan zal men met voordeel gebruik maaken van lauwe melk, op de wyze van eene stooving, of van het net van zoo even geslagte beesten; en verder moet men de darmen voorzigtig binnen brengen, en door middel van een verband op hunne plaats houden (*a*); hoewel zulke kinderen egter des niet tegenstaande doorgaans binnen korten tyd sterven. Zyn zy daar en tegen met het buik-vlies bekleed, dan moet men ze binnen brengen, en door middel van eene zagte drukking op hunne plaats houden, gelyk wy van eene waare breuk zoo aanstonds zullen zeggen (*b*); op zulk eene wyze is

(*a*) TREW raad aan de darmen door te snyden, en het bovenste einde aan de bekleedselen vast te hegten, ten einde 'er een aars door de kunst worde geformeerd, *Comm. litt.* 1735. *p.* 91. Het komt my twyfelagtig voor, of dit zoude gelukken.

(*b*) Alle kinderen, aan welke RUYSCH dit ongemak

 heeft

is de breuk, welke de lever bevatte, en van welke hier boven is gewag gemaakt, binnen eene maand veel kleiner geworden; dog dit kind is egter aan eene andere ziekte geſtorven (*a*).

Eene waare navel-breuk word in kinderen met zeer veel gemak geneezen (*b*). Indien zy aangeboren is, moet men den ſtreng eenige lynen van het gezwel af binden, ten einde de band het buikvlies niet ſomtyds inſluite, waar door, in gevalle de draad het doorſneed, de darmen blood buiten het lighaam zouden vallen; daar in tegendeel, indien dit geheel blyvende, de darmen worden binnen gebragt, en aldaar door een verband worden gehouden, hetzelve in den buik van zelfs te rug gaat. Daarna moet men het gezwel, of zoo 'er eene breuk ontſtaan is, dezelve, na dat zy naar de kunſt is binnen gebragt, binnen houden met een lood-plaatje, of met de helft van een rond ſtukje waſch, zoo groot als een muſcaat-noot, of met traps-wyze druk-doeken, welke Levret (*c*) zoo aanlegt, dat het breedſte van onder is, uit vrees, dat zy, anders

heeft waargenomen, zyn geſtorven. Men zie zyne *obſ. anat. Chir.* 71. *p.* 92., en hierom raad hy, dat men met een pleiſter, die niet al te ſterk kleeft, het ongemak zoude tragten te verminderen.

(*a*) Bucholz als boven.

(*b*) Paré beſchryft droevige voorbeelden van Heelmeeſters, die door dwaling zulke gezwellen hebben geopend. *L.* 23. *c.* 66. vergelyk Mauriceau *T.* 1. *p.* 497.

(*c*) *Traité des accouchemens p.* 246

ders aangelegt zynde, even als eene wigge, de opening van den ring, welke zy moeten zamendrukken, nog wyder zouden maaken. Na dat de compresfen aangelegt zyn, moet men het kind zwagtelen, maar egter niet te ftyf, op dat het door de drukking niet beledigd worde. PAULUS ÆGINETA raad aan tot eene volkome geneezing, dat men de darmen binnen brenge, door de bekleedfelen draaden, door middel van naalden haale (*a*), en dezelven vervolgens af binde, ook heeft MURALTO (*b*) een geval van eene op deeze wyze gelukkig te weeg gebragte geneezing, vallende na verloop van agt dagen het vel reeds af. Hiervan fchynt men egter geen gebruik gemaakt te hebben by tedere kinderen, en eene wel aangelegde zwagtel zal het zelfde doen. TREW was ongelukkiger, in het behandelen van zulk een gezwel, welks aart hem onbekend was; hy bond het namentlyk af, en, gelyk men ligtelyk kan befluiten, het kind verloor zyn leeven (*c*).

Somtyds doet zich op eenig water in zulk een gezwel, welk ongemak men noemt *Exomphalus aqueus*, of *hydromphalus*, hoewel men zulk een ongemak zelden waarneemt, als wanneer zich eene darm-breuk in den navel, en teffens eene buik-waterzugt, zamenvoegen. Zulk een gezwel is zagt, en doorfchynend, in het zelve word men eene fchom-

(*a*) *Lib.* VI. *c.* 51.

(*b*) *M. N. C. Dec.* 2. *ann.* 3. 164. vergelyk SAVIARD. *obf.* 9. en SCHARP *Inquiry. p.* 52.

(*c*) Op de aangehaalde plaats.

fchommeling gewaar, en men kan het niet binnen brengen. Geneeft men de buik-waterzugt, het welk egter by kinderen zelden gelukt, dan verdwynt het ook van zelfs. Men moet derhalven de buik-waterzugt, door het gebruik van inwendige middelen, of, indien het niet anders mogelyk is, door het aftappen van het water, tragten te geneezen, of te verligten, hoewel het aftappen egter by tedere kinderen bezwaarlyk plaats zal hebben.

Het fchynt my ook niet ongepaft, ter deezer plaatfe gewag te maaken van een ander ongemak, het welk fomtyds de kinderen eenige dagen na de geboorte treft, en waarvan, voor zoo verre my bekend is, geen een Schryver iets heeft aangeteekend.

Zy worden fomtyds op den derden, of vierden, dag na hunne geboorte onruftig, en krygen koorts, ook word men teffens gewaar een hard gezwel, dat van het fchaam-been af tot aan den navel voortgaat, den kinderen, op het aanraaken, zeer zwaare pyn verwekt, en niet zeer diep onder de huid gelegen is. De meefte, die met dit ongemak bezogt waren, zyn geftorven; maar, dewyl het den Geneesheeren, volgens werker waarneeming ik dit heb ter neer gefteld, tot hier toe niet heeft mogen gebeuren, om door de ontleding den aart van het ongemak te ontdekken, ben ik buiten ftaat, om met zeekerheid meer daarvan ter neder te ftellen.

Ondertusfchen behoort het voorzeker onder de ontftoke gezwellen, en het fchynt zynen zetel te hebben

hebben in het buik-vlies, en in de ſpieren van den buik. De hardheid, welke dikwils in de lengte voortloopt, en aan het gevoel zich opdoet, even als koorden, geeft mogelyk te kennen eene ontſteeking, ontſtaan door verſtopping der navel-ſlagaderen, in welk geval ik de ſchuld zoude leggen op het verzuim, om het bloed, by het binden van den ſtreng, uit te drukken, wordende hetzelve niet zelden verkeerdelyk na den buik toegedrukt (*a*). Zy, welke dit ongemak niet heeft in het graf geſleept, zyn behouden door lavementen, en door op den buik te leggen verzagtende ſtoovingen, en by den nagt ſoortgelyke pleiſters.

§. XII.

Aangebore Lies- en Balzaks-breuken.

De lies- en balzaks-breuken, welke zich of by de geboorte reeds opdoen, of kort na dezelve ontſtaan, zyn wat zeldzamer, dan de ongemakken van den navel-ſtreng. In dezelven vind men doorgaans een gedeelte van een dunnen darm, en, in gevalle zy niet in de eerſte kindsheid worden geneezen, blyven zy het geheele leven door. Zy worden van andere breuken vooral onderſcheiden daardoor, dat de deelen, die in dezelven beſloten zyn, in gevalle men deeze breuken door de operatie tragt te geneezen, niet gevonden worden in eenen

(*a*) Men zie §. 1. *not. b.*

nen byzonderen zak, maar by den bal zelfs (*a*). Men meende oudstyds, dat het buik-vlies dan waarlyk geberſten was (*b*), en daarvan is het woord *Breuk* ontſtaan; en, dewyl de aangeborene breuken, van welke ik thans ſpreek, van latere ſchryvers voornamentlyk zyn behandeld, en in de meeſte werken over de Heelkunde nog niet voldoende zyn beſchreeven, agt ik het der moeite waardig, van dezelven ter deezer plaatſe wat breedvoeriger te ſpreeken.

By een ongeboren kind van het mannelyk geſlagt, worden de ballen nog niet bevat in den bal-zak, maar zy leggen in den buik, en worden gevonden op de lenden-ſpieren, omkleed door het buik-vlies, gelyk de overige ingewanden van den buik. Van hen gaat tot aan het onderſte gedeelte van den bal-zak een kegel-vormig canaal, geformeerd van het cel-agtig weefſel, afkomende van het cel-agtig weefſel van den bal-zak; maar in aart, en zamenſtel verſchillend van het overige: in dit canaal geeven ſommige voor eenige vleeſch-vezelen ontdekt te hebben.

HUN-

(*a*) Met zulk eene aangebore breuk is voorheen bezogt geweeſt de beroemde ZIMMERMANN, die egter in het laatſt verlopen jaar te *Berlin* de operatie gelukkig ondergaan heeft, en volkomen geneezen is. Men zie MECKEL *de morbo hernioſo congenito ſingulari & complicato, feliciter curato. Berol.* 1772.

(*b*) SCHARP *Inquiry. p.* 39.

HUNTER meend, dat door dit canaal de nederdaling van den bal bevorderd en bestuurd word; want, wanneer de tyd der geboorte naderd, gaat de bal naar beneden door den ring der buik-spieren, zoo dat men denzelven by pas geboore kinderen, doorgaans in de lies, en zelden reeds in den balzak, vind. Deeze nederdaling, welke, indien 'er water stilstaat in de holligheid van den buik, wat eerder pleegt plaats te hebben, schryft HALLER toe aan de beweeging van het middenrif (*a*). Maar dewyl deeze spier by een nog niet gebooren kind niet word bewogen, zoude ik dezelve liever toeschryven daaraan, dat de bal nederwaards getrokken word door het canaal, het zy dit ontstaa door deszelfs spier-vezelen, gelyk HUNTER wil, het zy het te weeg gebragt worde door de vereeniging van het canaal met het cel-agtig weefsel van den bal-zak, die zich in de laatste maanden der zwangerheid meer ontwikkeld.

Wanneer nu de bal nederzakt, voerd hy met zich het buik-vlies, dat hem omwind, zoodat dit formeerd een kegelvormig aanhangsel, van onderen gesloten door den bal, maar naar den buik toe open, zynde dus een canaal van den buik af tot in den balzak, in het welk men met gemak kan brengen een stilet, dat de dikte van een lyn heeft.

Dit canaal word niet lang na de geboorte gesloten, en maakt, zich vasthegtende aan den zaadstreng,

(*c*) *Opusc. anat.* op de zoo even aantehaale plaats.

ſtreng, den ſchedevormigen rok. Deeze vaſtheg-ting begint van boven by den ring der buik-ſpieren, alwaar, als ware het, een klap-vlies, of eene halve maans-wyze vouw, voor deeze opening is geplaatſt (*a*); maar van onderen, alwaar het ruſt op den opper-bal, groeit het niet toe, zoo dat de bal eenigzins los, en beweeglyk, binnen hetzelve is.

Dikwils kan men dit geheele canaal, zelfs by volwasſene menſchen, met gemak opblazen, gelyk ik zelfs dit aan beide zyden gezien heb in het lyk van eenen gehangenen; weshalven het te verwonderen is, dat de ontleedkundigen niet eerder ontdekt hebben den waaren oorſprong, en de natuur, van den ſchedevormigen rok.

Dewyl nu by het nederdalen van den bal, of kort daarna, de weg uit den buik na den bal-zak open is, gaan de darmen, en het net, niet zelden mede na beneden, en doen eene aangebore breuk ontſtaan. Dit zoude egter nog meermalen plaats hebben, indien hiervoor niet eenigzins was gezorgd door de legging der ingewanden, van ongeboore kinderen, als zynde voor het grootſte gedeelte in den omtrek der navel geplaatſt, en gehegt aan een zeer kort darm-ſcheil.

Is de buik met water gevuld, dan ontſtaat, als hetzelve in den bal-zak nederdaald, eene waare aangebore water-breuk, welke verdwynt, wanneer de kinderen op den rug liggen, dewyl het water als-

(*a*) MECKEL ter aangehaalder plaatſe. *p.* 39.

alsdan te rug keerd door den weg, langs welken het is nedergedaald. Deeze is zonder twyfel de *pneumatocele* der ouden, of dat ongemak, aan het welk men doorgaans den naam van *Wind-breuk* geeft.

Blyft het canaal open, dan kan de bal, al is 'er ook geene breuk by, egter uit den balzak weder in den buik te rug keeren, en hiervan is het, dat men ook zulke voorbeelden aantreft.

By de meisjes vind men ook eene ſoortgelyke verlenging van het buik-vlies, welke egter nog minder is beſchreven, en den ronden band der baarmoeder tot aan de lies verzeld, zynde, nadat zy by den ring der buik-ſpieren is toegegroeid, van binnen open, hoewel zy na de geboorte geſlooten word, en eene holligheid doet ontſtaan, welke Nuck genoemd heeft *diverticulum* (*a*). Dit canaal geeft zoo wel, als by de jongetjes, gelegenheid tot het ontſtaan van lies-breuken, dewyl by de meisjes beneden den ring der buik-ſpieren ook gevonden word eene, door het cel-agtig weeſſel geformeerde, ſchede, en hier van daan komt het, dat by pas geboore meisjes meer lies-breuken, en by volwasſe vrouwen meer dey-breuken, worden waargenomen, wat of Levret ook mag zeggen (*b*). Tot hiertoe heb ik egter nog geen voorbeeld van zulk eene aangebore breuk by een pas ter waereld gekomen meisje gezien; maar men word ze eerſt na de geboorte gewaar. Dat in deeze verlenging zich

(*a*) *Adenograph. p.* 134.
(*b*) *Accouch. p.* 248.

zich ook by de meisjes kan opdoen eene ſoort van water-breuk, in gevalle zy niet overal vaſtgroeid aan den ronden band, doet my vermoeden eene waarneeming, onlangs op het theater der ontleedkunde te *Leipzig* genomen, in het lyk van eene oude vrouw, in het welk men even onder den ring der buik-ſpieren eene blaas, gevuld met helder water (*a*), ontdekte.

Wat

(*a*) Het hier boven beſchreven canaal heeft reeds GALENUS *Admin. anat. L.* VI. *c*.13., in mannen, en na hem NUCK op de aangehaalde plaats in vrouwen, hoewel onduidelyker, opgemerkt. BIDLOO heeft het van een man afgebeeld *Tab.* XXII. *f.* 3. 4., en van dieren, vooral honden, hebben dit verſcheide andere gedaan. HALLER is de eerſte geweeſt, die de legging van den bal in den buik nauwkeurig heeft beſchreven, en aan hem was ook niet onbekend de oorzaak, uit welke de aangeborene breuken ontſtaan. Men zie *Comm. litt.* 1735. *p.* 105. *a.* 1737. *p.* 3. en *progr. de herniis congenitis. a.* 1749., het welk geplaatſt is in zyne *Opuſc. Pathol.* Door de zeer fraaije waarneemingen van HALLER aangeſpoord, heeft de beroemde *Londenſche* Geneesheer HUNTER eene zeer nauwkeurige beſchryving van het canaal, en de overige deelen, welke hiertoe behooren, aan de geleerde waereld medegedeeld. Men zie zyne *Medical Commentaries. Lond.* 1762., welke beſchryving de Heer ARNAUD ook geplaatſt heeft in het eerſte deel van zyn werk, getyteld *Memoires de Chirurgie Lond.* 1768. ook verdiend geleezen te worden het geen de Heer CAMPER geplaatſt heeft in de *Verhandelingen der Maatſch. der Wetenſchappen, te Haarlem.* 6. *Deel. p.* 233. en 7. *Deel. p.* 58.

Onder

Wat betreft de genees-wyze van de aangebore breuken; sommige doen niets, maar wagten, tot dat de kinderen ouder zyn geworden, wanneer zy eenen breuk-band aanleggen, welke men by tedere, en pas geboore, kinderen niet zoo wel kan gebruiken, zoo uit hoofde van den schielyken groeij der deelen, als ook, van wegen de vuiligheid; Maar dewyl door het verzuim van dit ongemak zeer veele kwaade toevallen zouden kunnen ontstaan, en de geneezing hoe spoediger zy geschied, des te ligter kan worden te weeg gebragt, zoude ik geene zwaarigheid maaken, om het kind terstond een verband aan te doen, en dat des te meer, dewyl ik gezien heb, dat kinderen, die eene breuk hadden, zwak waren, en niet wel gevoed wierden, maar, na het geneezen van dezelve, veel beter

Onder de laatst waereldkundig gemaakte waarneemingen zyn de beste die van LOBSTEIN in *Diss. de hernia Congenita, in qua intestinum in contactu testis est. Argent.* 1771. en van MECKEL in de aangehaalde verhandeling. Byna ter zelver tyd, dat HUNTER zyne waarneemingen aan zyne vrienden mededeelde, gaf de beroemde POTT ook uit een boekje over deeze aangebore breuken, tot tytel voerende *An account of a particular kind of rupture, frequently attendant upon new-born Children. &c. Lond.* 1757. uit welken hoofde 'er tusschen hem en HUNTER een verschil ontstond over den roem der uitvinding van dit ongemak. Maar men geeft dezelve egter met regt aan HUNTER, hoewel POTT deeze zaak met waarneemingen verder heeft bevestigd.

beter groeiden. Men legge dan traps-wyze compressen aan, op de wyze van LEVRET (§. 11.) by eene navel-breuk aangeraden, en men doe vervolgens een verband om, dat het lies-verband (*Spica inguinalis*) genoemd word, het welk men egter dikwils moet veranderen uit hoofde van de onzuiverheid, welke by kinderen niet kan vermeid worden, en intusschen houd men met de hand de darmen zagtjes tegen.

Wy gaan voorby het nut, dat voortvloeid uit de nauwkeurige kennis van deeze aangebore breuken, by de geneezing in volwasse menschen, wyzende den Lezer na de hier boven aangepreze verhandeling van den Hoogleeraar LOBSTEIN.

§. XIII.

Ongemakken van den Bal-zak, de Pisbuis, en de Roede.

Uit het geen in de voorgaande § gezegt is, meen ik, dat duidelyk genoeg blykt, dat de ballen uit den buik nederdalen, maar dewyl dezelven by pas geboore kinderen somtyds of in den buik, of in den ring der buik-spieren, nog blyven zitten (*a*), moet men op alle wyzen letten, dat men ze niet drukke, in gevalle zy daar nog gevonden worden;

(*a*) SAUVAGES, en andere Schryvers, noemen dit ongemak, als ware het eene dwaaling van plaats, *Parorchidium. Nos. T.* 1. *p.* 222.

den; want, indien het kind, by voorbeeld, te ſtyf gezwagteld word, krygt het ingevolge van zeer veele waarneemingen, zwaare pyn, daar ontſtaat ontſteeking, en zelfs doet zich ſomtyds eene vleeſchbreuk op.

Neemt men derhalven by een pas gebooren kind een gezwel in de lies waar, dan moet men altyd onderzoeken, of de bal reeds is nedergezakt, of nog binnen den buik beſloten is, en men moet de uiterſte omzigtigheid aanwenden, dat men een gezwel, door eenen bal verwekt, niet verwarre met eene breuk, of met eenig ander ontſtoken gezwel, dat tot ettering moet gebragt worden.

Blyft de bal zitten in den ring, dan raad LEVRET (*a*) aan, dat men ze met eenen vinger daaruit haale, of liever na beneden drukke, terwyl men het kind teffens aanzet, om te ſchreeuwen, ten einde de bal hierdoor na beneden zakke; maar, wat my betreft, ik zoude dit, uit hoofde van het gevaar, aan het welk de lyder door de pyn, en de toeneeming van het gezwel, zoude worden bloodgeſteld, niet ligt verrigten, maar liever gebruik

(*a*) *L'art des accouch. p.* 247. Hy wil ook, dat men, al vind men reeds twee ballen in den bal-zak, zal onderzoeken, of 'er ook ſomtyds een derde in den ring word opgehouden; maar, dewyl menſchen met drie ballen, indien zy ooit gevonden worden, ten minſten zeer zeldzaam voorkomen, meen ik, dat deeze omzigtigheid niet zeer noodzaakelyk is.

gebruik maaken van weekmakende ftoovingen, en pleifters (*a*), op dat de bal, door het verflappen van den ring, allengskens door het canaal neder daalen zoude.

De teel-deelen kunnen in alle verlosfingen, maar vooral wanneer het kind met de voeten voorkomt, of wanneer de billen voorkomen, te veel gedrukt, en door onkundige vroedvrouwen kwalyk behandeld worden, zoo dat daardoor ontftaan harde gezwellen, die niet zelden tot verettering overgaan. In zulk een geval moet men gebruik maaken van verdeelende kruiden in wyn gekookt, welke ook nuttig zyn in harde gezwellen der ballen, als ook van drooge zakjes, gevuld met Camillen- en Melilo-ten-bloemen, en een weinig campher.

By pas geboore kinderen neemt men tweërley foort van Water-breuk waar. In de eene foort, welke de onegte genoemd word, is het geheele celagtig weeffel van den bal-zak met water gevuld; en daardoor gezwollen, welk ongemak veeltyds in een meerder, of minder, graad reeds by de geboorte zich doet zien (*b*), of allengskens ontftaat na de geboorte, en van het welk fommige als oorzaak

(*a*) LOBSTEIN *l. c. p.* 20.

(*b*) Dikwils is de bal-zak aanftonds na de geboorte gezwollen, zonder dat 'er eenig kwaad op volgt; my is bekend een geflagt, in het welk de jongetjes, zoo dra zy geboren worden, een zeer fterk gezwollen *bal-zak* hebben; maar deeze zwelling verdwynt allengskens weder, zonder het gebruik van eenig middel.

zaak opgeeven, dat het wateragtig vogt door het ſterk ſchreeuwen belet word terug keeren, zoo dat Puzos (*a*) zegt, dat zulk eene water-breuk door het veranderen van minne is verdweenen. De andere ſoort, of de waare water-breuk, ontſtaat door water, verzameld in het hier boven beſchreven, canaal van het buikvlies.

Ter geneezing van de eerſte ſoort, welke dikwils van zelfs, als het kind ouder word, verdwynt, zyn nuttig ſtoovingen, vervaardigd van zamentrekkende kruiden, in wyn gekookt, of afkookzels van bittere kruiden, of ſtoovingen, beſtaande uit gelyke deelen van kalk-water, en brandewyn. In de tweede ſoort van water-breuk is het ſomtyds goed, het kind op den rug te leggen, namentlyk in gevalle het canaal van het buikvlies nog niet is toegegroeid, want dan gaat dus het water uit dit canaal weder in den buik, alwaar het ligter word opgeſlorpt; en hoewel men op deeze wyze ſlegts voor een oogenblik hulp aanbrengt, word egter de volkome geneezing daardoor geholpen, indien men zich ondertusſchen van drukking, en zamentrekkende middelen bediend.

Hier boven(*pag.* 379.)hebben wy reeds gezegt, dat eene wind-breuk en deeze water-breuk een en het zelfde ongemak zyn, en dit kan men ook beſluiten uit de manier, op welke dezelve, volgens het getuigenis van veele ſchryvers, geneezen is, want dit is van alle uitgewerkt door de aangepreeze legging van

(*a*) Als boven *p.* 317.

van het kind, en door middel van verdeelende, en zamentrekkende „ ſtoovingen.

Maar, indien, door het verzuim van de middelen ter geneezing, in het onderſte gedeelte van het canaal eene waare water-breuk overgebleven is, moet men, als de kinderen wat ouder zyn geworden, door de doorbooring het water ontlaſten, en vervolgens zich bedienen van uitwendige verſterkende middelen; of, in gevalle het gezwel zich weder opdoet, de kanten van deezen tegen-natuurlyken zak door inſnyding, of brand-middelen, tot ettering brengen, en dus maaken, dat de vliezen van den ſchedevormigen rok aan elkander groeijen, op dat 'er niet weder buiten de vaten water zoude kunnen worden uitgeſtort.

De roede is by veele kinderen, als zy gebooren worden, op onderſcheide wyzen, kwalyk geſteld. Voor eerſt kan de voorhuid al te ver voor het hoofd der roede uitſteeken, of aan het zelve vaſtgegroeid zyn. Kinderen op de eerſtgenoemde wyze geſchapen, maaken met moeite hun water, en dat geen, dat van het zelve tusſchen het hoofd der roede, en de voorhuid, blyft ſtaan, geeft ſomtyds gelegenheid tot het formeeren van ſteentjes; in welk geval men de beſnyding moet beproeven (*a*), of ingevalle men niets van dien aart waarneemt, moet men dezelve tot eenen meer gevorderden ouderdom uitſtellen. (*b*); maar indien, door het toegroeijen van

(*a*) Vergelyk SCHENK. *Obſ.* 525.

(*b*) DIONIS *cours de Chirurg.* in de uitgaaf van LA FAYE *Tom.* I. *p.* 265.

van de voorhuid, de opening geheel gesloten word, moet men door eene insnyding den weg openen. Ten Tweede is hy pas geboore kinderen de voorhuid, en het hoofd der roede, niet zelden zeer gezwollen, vertoonende, als ware het, eene heldere blaas; en deeze soort van *Phimosis* is of een waterzugtig gezwel, ontstaande uit de drukking der deelen, of uit eene algemeene waterzugt tusschen vel en vleesch, of uit eene al te groote vergadering van die smeeragtige stoffe, welke aan den wortel van het hoofd der roede word afgescheiden, tusschen de voorhuid en het hoofd der roede.

Deeze, alleen in de oorzaak, uit welke zy ontstaan, verschillende, soorten kan men gemakkelyk onderscheiden; want ontstaat dit ongemak door waterzugt, dan begint het van het onderste gedeelte van de roede, maar komt het voort van de smeeragtige stoffe, dan begint het van der zelver punt (*a*); het eerste word door zakjes, gevuld met verdeelende kruiden, en door het inneemen van een zagt buik-zuiverend middel, en den zee-ajuins-honig-azyn, verminderd, en volkomen geneezen door het wegneemen van de ziekte, uit welke het ontstond; maar het laatste geneest men door het wegdoen van de smeeragtige stoffe met een stilet; ook doen dit de minnen door middel van het zuigen aan het hoofd der roede.

Wy hebben gezegt, dat de pis door deeze ongemak-

(*a*) LEVRET *l'art des acc. p.* 249. DELEURYE *malad. des enf. p.* 186.

gemakken dikwils word opgehouden, maar dit is nog veel gevaarlyker, indien het ontſtaat, door dat de pis-buis verſtopt is; want gelyk, indien der zelver opening door ſlym, gelyk ſomtyds gebeurt, verſtopt word, de pis, na het inbrengen van een ſtilet, en het wegdoen van het beletzel, aanſtonds word ontlaſt, zoo doen zich ook op andere gevallen, ter welker hulp men veel meer moeite moet aanwenden; by voorbeeld het gebeurt ſomtyds, dat de pis-buis van pas geboore kinderen, of alleen van vooren, of een eindwegs verre, zoo is zamengegroeid (*a*), dat door de belette ontlaſting van het water, indien niet een Heelmeeſter zeer ras hulp tragt aan te brengen, de dood noodwendig volgen moet.

Somtyds baand zich egter de Natuur eenen weg door het pis-vat (*urachus*), het welk zy in den navel opend (*b*), en zelfs heeft men verſcheide voorbeelden van zulke kinderen, welke tot jaaren van onderſcheid gekomen zyn, en deezen weg altoos open hebben gehouden.

Is de opening der pis-buis wel klein, maar egter open, dan moet men dezelve door een ſtukje van het merg van een takje van de vlier, of eene ſpons, of, dat nog beter is, door middel van dunne waſchkaarsjes (*bougies*) allengskens wyder maaken: hoewel andere egter ook in zulk een geval de natuurlyke ope-

(*a*) HALLER *Opuſc. Anat. T.* 3. *p.* 35.

(*b*) Voorbeelden van een openen *urachus* vind men by HALLER. *Elem. Phyſ. T.* VIII. *p.* 313.

opening door middel van een dun mesje, na beide zyden verwyden (*a*). Word zy van vooren alleen met een dun vlies gesloten, dan moet men het zelve doorsnyden, en de opening open houden door middel van een steek-wiek, van zagt plukzel gemaakt, met olie - doortrokken, en aan een draad bevestigd; of met een wasch-kaarsje (*b*). Heister meend, dat tot de doorbooring het best geschikt is zulk een naald, als men gebruikt by de operatie op de *cataracta* (*c*), of een mesje; maar, in gevalle het vlies dikker is, maakt hy gebruik van een *troisquart*.

Indien het hoofd der roede van vooren niet is doorboord, vind men egter somtyds in het zelve ergens elders eene opening, of aan den wortel van het toompje, of nog wat verder naar agteren by het *perinæum*, door welke de pis wegloopt. Sommige raaden (*d*), dat men deeze tegennatuurlyke opening moet laaten blyven, voorgeevende, dat menschen, met dit ongemak bezogt, zelfs in staat zyn, om kinderen voort te teelen (*e*); maar egter

(*a*) Dionis als boven. *p*. 269.

(*b*) Sommige steeken 'er een pypje in, maar dit is even wynig, als de steek-wieken, nodig, dewyl door het wegloopen der pis de weg word open gehouden, en men zelfs van steek-wieken, van wegen de kleinheid der roede, niet wel gebruik kan maaken.

(*c*) *Chirurg. T.* 2. *p*. 818.

(*d*) Pauli *in annot. ad* Hornii *microtechn. p*. 460.

(*e*) Heister op de aangehaalde plaats. Camper *in*

ter zyn de meeste van een ander gevoelen, en, dewyl het eene zonderlinge afwyking van de natuur is, dunkt my, dat de Heelmeesters zich wel mogen toeleggen, om dit ongemak te verbeeteren. Men zoude, by voorbeeld, door deeze tegen-natuurlyke opening kunnen binnen brengen een stilet, het zelve naar vooren toe keeren, en vervolgens op het zelve ter plaatse, daar natuurlyker wyze eene opening pleegd te zyn, het hoofd der roede openen; of indien de pis-buis niet door het hoofd der roede voortgaat, zoude men met een *troisquart* een nieuw canaal kunnen maaken; het welk men dan of door steek-wieken, of, gelyk DIONIS wil, door middel van een pypje, moet open houden, en dit pypje moet zoo lang zyn, dat het verder voortgaa, dan de plaats, alwaar de tegennatuurlyke opening zich bevind. MERCURIALIS doorboorde op eene wreede wyze het hoofd der roede met een rond, en gloeijend, yzer, om de bloedstorting voor te komen, en het eeld van het nieuwe canaal harder te maaken (*a*); maar deeze manier zal tegenwoordig niemand navolgen.

Nadat men een nieuw canaal gemaakt heeft, moet men de opening, welke de natuur op eene vreemde plaats had geformeerd, door de kunst geneezen. Dit tragten sommige te doen met brandmiddelen, met welke zy der zelver vereelde randen ver-

in de Verhand. der maatsch. te Haarl 7. *Deel*. p. 369.

(*a*) *De morb. puer. L.* 1 *cap.* 9.

verteeren (*a*); maar de beroemde mannen Dionis en Heister ſcarificeeren dezelven, en deeze manier bevald my beter, dewyl door de brand-middelen ſomtyds eene zeer zwaare ontſteeking word verwekt. Sommige hegten de kanten door een bloedigen naad, maar, daar eene drooge hegting voldoende is, is dit onnodig. De oude meenden, dat men in dit geval het hoofd der roede moeſt afzetten (*b*); andere ſneden het zelve geheel in de lengte door, ten einde de pis, en het zaad, vooruit zouden ontlaſt worden; maar ik meen, dat men dit beide moet verwerpen.

Kinderen, welker pis-buis in het geheel niet doorboord is, moeten, gelyk hier boven is gezegt, zeeker ſterven, indien het pis-vat niet open is, of de pis-buis zich ontlaſt in den endel-darm. In zulk een geval heeft de pis, vergaderd ter plaatſe, daar wy gezegt hebben, dat zy dikwils door eene tegen-natuurlyke opening ontlaſt word, ſomtyds een gezwel doen ontſtaan, en dit moet men dan, dewyl een twyfelagtig middel beter is, als in het geheel

(*a*) Bartenstein *de morbis infantum recens nator. Argent.* 1701. *pag.* 11.

(*b*) Paulus Ægineta *L.* VI. *cap.* 54. Nadat men het menſch heeft agter over gelegt, moet men het hoofd der roede tusſchen de vingers van de linker hand neemen, en ſterk na zich toehaalen, vervolgens moet men het met een mesje aan zynen onderſten rand afſnyden, en dat niet ſchuins, maar zoo, dat in het midden eene bolle rondheid, even als het hoofd der roede, uitſteeke.

geheel geen, doorboren, ten einde het leven van het kind te behouden, al blyft 'er dan eene tegennatuurlyke opening over. HEISTER heeft wel zyne gedagten laaten gaan over de doorbooring van de blaas in den bilnaad, maar hy zegt nogthans, dat hy deeze operatie in dit geval nooit in het werk heeft gesteld, en my is geen voorbeeld van eenig ander Heelmeester, die dit verrigt heeft, bekend.

§. XIV.

Sluiting van de Teel-deelen der meisjes. Een gesloten Aars.

De teeldeelen der meisjes worden somtyds niet minder, dan die der jongetjes, kort na de geboorte door ongemakken aangedaan.

De lippen der teel-deelen, en de schede, zyn by voorbeeld somtyds ontstoken, en verzworen; en, in gevalle dit ontstaan is door kneuzing, of belediging, van deeze deelen, dan word de geneezing doorgaans binnen korten tyd door stoovingen te weeg gebragt; maar indien zulk eene oorzaak niet is voorafgegaan, dan moet men onderzoeken, of de verzweering ook somtyds ontstaat door de scherpte van die slym, welke deeze deelen, en de pis-wegen, natuurlyker wyze, bekleed: en in zulk een geval ziet men veel nut van dezelven dikwils te wassen met lauw water, en van het gebruik van zagte opdroogende middelen.

Wanneer zulke zweeren by meisjes, of byna soortgelyke ongemakken by de jongetjes, uit een over-

overgeërfd Venus-ſmet zyn ontſtaan, of door eene beſmette minne zyn medegedeeld, dan moet men voorzigtig, volgens de regelen der kunſt, kwik-middelen ingeeven, maar des onaangezien kan men niet ontkennen, dat de meeſte van zulke kinderen ellendig omkomen.

Eindelyk, gelyk by de jongetjes de pis-buis op onderſcheide wyzen toegroeid, zoo neemd men ook by de meisjes waar, dat de teel-deelen zamengroeijen, en zulke noemd men doorgaans *geſlotene* (*atretæ*).

Van dit ongemak heeft men onderſcheide ſoorten, en trappen, gezien.

Dus beſpeurd men ſomtyds voor eerſt, dat de geheele opening der teel-deelen zoo is toegegroeid, dat in 't geheel geene pis kan ontlaſt worden, en men ſlegts alleen ontdekt eene groef, aanduidende de plaats, alwaar de opening der teel-deelen zich moeſt vertoonen, en in dit geval word dit gebrek doorgaans geholpen door eene inſnyding, volgens den loop van deeze groef gedaan.

Sommige zyn van gevoelen, dat het beter is, dat men deeze operatie niet, als na verloop van eenige dagen na de geboorte verrigt, meenende, dat de pis, die opgehouden word, door het uitzetten der deelen, welke moeten doorgeſneden worden, den weg beter aan het mes wyzen zal; dog, opdat men, door het hulpeloos laaten van het kind, geene gelegenheid geeve tot zwaarer toevallen, moet men deeze geringe, en, indien zy met de

 vereiſchte

vereifchte omzigtigheid word ondernomen, geheel niet gevaarlyke, operatie niet uitftellen (*a*).

Een weinig anders is het met de zaak gelegen, indien men wel vind eene opening der pis-buis, maar deeze egter zoo groot niet is, dat door dezelve al de pis kan worden ontlaft, waardoor dan ook volgt, dat zy, vergaderd zynde agter het vlies, het welk dezelve gedeeltelyk fluit, leelyke ontvellingen verwekt, ja zelfs fomtyds den endel-darm befchadigt (*b*). Men moet derhalven ook in dit geval de operatie niet uitftellen, maar ze integendeel verrigten, zoo dra men dit ongemak befpeurd. Men brengt ten dien einde eene holle fonde in de overgebleve opening, en volgens derzelver leiding fnyd men met een mesje het vlies zoo na boven, als beneden, door; dog zoo, dat men zorg draagd nog de blaas, nog den endel-darm te befchadigen, dewyl het een ieder bekend is, dat wonden van deeze deelen gevaarlyk zyn.

De derde foort van toegroeijing heeft dan plaats, als de fchede wel maar alleen door het maagdenvlies gefloten is, maar de pis-buis door een tegennatuurlyk dik vlies geheel is verftopt. Dit ongemak kend men gemakkelyk daardoor, dat de pis, hoezeer de fchede open is, egter niet word ontlaft, en men

(*a*) DIONIS *operat. de Chirurg.* met de aanmerkingen van LA FAYE *Tom.* I. *p.* 272, die daar toe gebruikt een mesje of *troisquart.*

(*b*) *Mifcel. N. C. Dec.* I. *ann.* 3. *obs.* 124.

men, door het inbrengen zelfs van een zeer dun ſtilet, egter geenen weg voor de pis kan ontdekken. Zulk een vlies kan men zonder ongemak met eenen zeer dunnen driekanten naald doorbooren. HEISTER verhaald (*a*), dat CABROLIUS (*b*) zulk een meisje, dat tot haar twintigſte jaar toe, de pis door het pis-vat was kwyt geworden, door het doorſnyden van het vlies, dat de pis-buis ſloot, zoo had geneezen, dat hy een uitſteekſel, gelykende na den kam, of bek, van een kalkoenſchen Haan, ter lengte van vier duimen buiten den navel hangende, afbond, en de plaats vervolgens brande, waarop zich de wond binnen twaalf dagen met een lidteken ſloot.

Is de pis-buis open, maar de ſpleet in het maagden-vlies geheel geſloten, dan is het veiliger, dat men de operatie tot den tyd, dat de maand-ſtonden zich opdoen, uitſtelle, op dat men de bygelege deelen, welke in zeer jonge kinderen ligt kunnen gekwetſt worden, niet beledige. Wanneer de maand-ſtonden op handen zyn, dan duiden de toevallen, welke gewoonlyk ontſtaan, als zy niet worden ontlaſt, en eene zagte zwelling, verwekt door het bloed, dat agter het geſloten maagden-vlies ſtil ſtaat, den aart aan van dit ongemak, het welk men, volgens de leer van byna alle Heelkundige Schryvers, moet geneezen door eene inſnyding, welke of in de lengte, of kruis-wyze moet

(*a*) *Chirurg. T.* 2. *p.* 954.
(*b*) *Obſerv. anat.* XX.

moet worden in het werk gesteld, en deeze operatie word dan ook veeltyds met eenen gelukkigen uitslag bekroond.

Het maagden-vlies kan daarenboven wel doorboord zyn, maar teffens zoo dik weezen, dat in het byslaapen het zaad niet tot de baarmoeder komen kan, en dus de vrouw niet bevrugt kan worden, of, in gevalle, zonder dat het maagden-vlies word gescheurd, de vrouw wezentlyk zwanger word, (*a*), zy egter niet kan verlossen. Indien in den gehuwden staat daardoor eenig beletzel word geboren, moet men het door eene langwerpige, of kruis-wyze, insnyding wegneemen (*b*); maar zoo dezelve eerst by de verlossing word vereischt, dan moet zy gedaan worden op die wyze, welke word voorgeschreven in de werken, die over de vroedkunde handelen (*c*).

Men vind ook voorbeelden van een dubbeld maagden-vlies, waarvan een laag, en het ander wat hooger, was gelegen.

Zulk eene toegroeijing der schede, en teel-deelen,

(*a*) Vergelyk BOEHMERI *progr. de naturalibus feminarum clausis. Viteb.* 1768. *p.* 6.

(*b*) CELSUS *L.* VIII. *p.* 29. vergelyk DIONIS als boven, en HEISTER *Tom.* 2. *p.* 953. *seq.* HILDANUS *Cent.* 3. *obs.* 61. deed de insnyding op eene holle sonde.

(*c*) Vergelyk ook WEISII *Diss. Historia partus impediti, ex membrana tendinosa, os uteri internum arctante. Alt.* 1761. RUYSCH *Observ. anat. Cent. obs.* 22. BOEHMER als boven *p.* 8. *seq.*

len, als niet zelden na eene moeijelyke verlosſing ontſtaat, waneer namentlyk de zyden der ſchede, door de eene, of andere, oorzaak onder de verlosſing gekwetſt, en verzworen, zynde, zamengroeijen, behoefd hier even min, als derzelver geneezing, behandeld te worden.

Het is ten laatſten een zeer gevaarlyk, en geheel ongeneeſlyk, ongemak, als de ſchede by pas geboore meisjes of geheel is toegegroeid, of zy van dezelve geheel zyn beroofd; in zulk een geval volgt 'er, na het verrigten der operatie geen bloed, maar de dood (*a*).

Ik gaa met ſtilzwygen voorby zulke tegen-natuurlyke gevallen, in welke by voorbeeld de ſchede zich opend in den endel-darm, of op eene verkeerde plaats van den buik, dewyl ter verbeetering van dezelve in de Heelkunde geene hulp bekend is.

Gelyk de teel-deelen, en pis-wegen, ſomtyds geſloten zyn, zoo word ook nu en dan by pas geboore kinderen of de aars geſloten waargenomen, of ſomtyds ontbreekt deszelfs opening geheel, en dan ontſtaan 'er nog gevaarlyker toevallen door den zwarten drek, die binnen de darmen word opgehouden; want de buik zweld op, word opgeſpannen, en verwekt veel ongemak; waarop volgen ſcherpe pyn, en braakingen, ontſteeking, en koorts, en, indien

(*a*) Vergelyk DE HAEN *Rat. med. T.* VI. *p.* 53. *ſeq.*

dien men geen hulp aanbrengt, de dood, doorgaans binnen zeven dagen (*a*).

Deeze toefluiting van den aars is even, als de belette pis-ontlasting, en de fluiting der teel-deelen, onderscheiden in soort. De eerste heeft dan plaats, als de darm, zamengetrokken zynde, de afgang niet naar behooren, maar als ware het slegts droppels-wyze, doorlaat. In zulk een geval zag ROONHUYSEN (*b*) een gezwel by den aars, het welk zonder twyfel ontstaan was door de drukking, en maakte, dat het kind geheel verstopt was. Dan is het misschien nuttig, dat men dikwils verzagtende clysteeren zet, en in den endel-darm voorzigtig wasch-kaarsjes brengt, zeer omzigtig lettende, dat men het kind, als het zich beweegd, geen nadeel aanbrenge. SCHULTETUS (*c*), die in een soortgelyk geval aanraadde, den zamengetrokken endel-darm door insnyding wyder te maaken, heeft denzelven egter ook zonder mes zeer wel wyder gemaakt door een stukje van een gentiaan-wortel daarin te steeken; en ROONHUISEN, die den aars met een lancet opende, verwydde de insnyding aan beide zyden met eene schaar, en genas de wond na behooren (*d*); maar dewyl my het doorsnyden van den vereel-

(*a*) Deeze is de ziekte, welke SAUVAGES noemd *ileus imperforatorum. Nos. T.* 2. *p.* 349. vergelyk HEISTER. *Chir. T.* 2. *p.* 1040.

(*b*) *App. observ. P.* 2. *obs.* 1.

(*c*) *Armament. obs.* 71.

(*d*) Vergelyk HEISTER *Tom.* 2. *p.* 1043.

vereelden endel-darm zeer gevaarlyk toefchynt, zoude ik liever fteek-wieken, of wafch-kaarsjes aanraden te gebruiken. My zyn ook bekend voorbeelden van gevallen van deezen aart, welke zoo zwaar waren, dat men geen clyfteer kon zetten, of hetzelve, nadat het was binnen gebragt, door dat de darm wat hooger was zamengetrokken, weder wegliep, en egter zyn deeze ongemakken na verloop van eenigen tyd van zelfs verdweenen.

De zaak is nog moeijelyker te verhelpen, in gevalle de endel-darm zelfs volkomen gefloten fchynt te zyn, en dit kan weder op verfcheide wyzen gefchieden. Want indien de darm door een dun vlies aan zyn einde gefloten is (*a*), moet men denzelven door eene infnyding openen, en deeze maaken fommige in de lengte, andere kruis-wyze; LEVRET raad met regt, dat men dezelve in het ronde verrigte (*b*), dewyl de doorgefneede lippen der wond door de daarop volgende ettering dog altyd verloren gaan, en deeze opening dus terftond eene natuurlyke gedaante krygt.

Sommigen brengen, nadat de infnyding gedaan is, den vinger in den endel-darm, en voelen, of de weg open is; maar, dewyl hierdoor van wegens de nauwheid der wegen aan het kind zeer zwaare

pyn

(*a*) AËTIUS ftootte het met een vinger door. *Lib.* VI. *cap* 81.

(*b*) *L'art des acc. p.* 235. SCHULTETUS heeft deeze operatie ook afgebeeld. *Armament. tab.* XLI. *fig.* 6. *edit. Ulm.* 1655.

pyn word verwekt, agt ik het beter, dat men van een wafch-kaarsje, of een ftilet, gebruik maake; terwyl het ontlaften van den zwarten drek het befte teeken is, dat de weg is geopend; en, gefchied deeze ontlafting niet na behooren, dan moet men ze door het zetten van een zagt lavement te hulp komen; vervolgens moet men, nadat de zwarte drek volkomen is ontlaft, eene fteek-wiek binnen brengen, en deeze telkens, nadat het kind is af geweeft, vernieuwen. HILDANUS (*a*) is, na myne gedagten, al te zorgvuldig geweeft, toen hy een lood pypje, met een opdroogende zalf beftreeken, binnen bragt; want de afgang kan niet wel door het pypje ontlaft worden, en de wond word door de natuur van zelfs geneezen. Tot het verband bediend men zich het beft van een compres, na de plaats gefchikt, en van het verband, dat de gedaant van de letter T heeft.

Somtyds is het vliesje, dat den darm fluit, hooger in het darm-canaal geplaatft, en in zulk een geval is het moeijelyker, en gevaarlyker, hetzelve met een mesje te openen, maar men kan het beter, en veiliger, doorbooren met een *troisquart*, of *pharingotomus*. De Heelmeefters moeten egter vooral letten, dat zy de zyden van den darm, of eenige bygeleegde deelen, niet kwetzen, by het doen van deeze infnyding.

De opening van den darm word fomtyds ook zoo gefloten met een dikker vlies, onder het welk moge-

(*a*) *Cent.* I. *obf.* 73.

mogelyk eenig cel-agtig weeffel is gelegen, dat men met het oog geen blyk van den aars kan ontwaar worden; en uit dien hoofde is ook moeijelyker te ontdekken de plaats, welke men moet doorfnyden; maar egter kan men nog al vry duidelyk dezelve erkennen door eene pairfche zwelling, en eene zagte fchommeling, welke medegeeft, als men met den vinger daar op drukt, maar wederkomt, na het te rug trekken van denzelven. Als men derhalven door de opgegeeve teekenen de plaats ontdekt heeft, moet men op de meer maalen gezegde wyze dezelve openen.

Oudstyds waren de vroedvrouwen te *Padua* gewoon (*a*), den tegen-natuurlyk toegegroeiden aars flegts met een naald te openen, en deeze opening door middel van een ftuk van een Gentiaanwortel wyder te maaken; welke manier, om langzamerhand eene opening te maaken, dan aan het bedoelde oogmerk fchynt te beantwoorden, als dikke vliezen, en het celagtig weeffel, den aars fluiten; maar, als zulke vliezen zich niet by de opening van den aars, maar wat hooger in het darmcanaal, opdoen, dan is het veel beter, dat men zich van een *troisquart*, of allerbeft dat men zich van een *pharingotomus*, bediend, even als hier boven is aangeraden, zeer omzigtig lettende, dat men de vliezen van den darm niet kwetze.

Dit ongemak is nog veel erger, indien de opening van den endel-darm niet, volgens gewoonte, in

(*a*) Schultet. *obf.* 77.

in den bilnaad voor het ſtaart-beentje, maar ergens elders, word gevonden. Van deezen aart vind men zeer veele voorbeelden, hebbende men ſomtyds in de roede, in den navel (*a*), in de blaas (*b*), of in de ſchede (*c*), dezelve ontdekt. In gevalle deeze darm zich opend in de blaas, of de roede, maakt de dood noodwendig een einde van dit ongemak (*d*), dewyl langs deezen weg de afgang niet kan worden ontlaſt, en het vuur een noodzaakelyk gevolg hiervan is: opend hy zich in de ſchede, dan loopen de lyderesſen wel niet zulk een groot levens-gevaar, maar met dit ongemak blyven zy egter al haar leven lang bezogt, dewyl 'er geen middel, om haar hulp toe te brengen, bekend is.

Somtyds eindigt de Endel-darm by het hylig been in een blinden zak, en word, als ware het, geſloten met een knoop, van welken tot aan den aars een toegegroeid canaal, naar een touwtje gelykende, nederdaald. Men onderſcheid dit ongemak van het voorgaande daardoor, dat in het eerſt gemelde de drek, zich op eene vreemde plaats ont-

(*a*) HALLER *Opuſc. T.* 3. *p.* 25. SCHENCK *Obſ. lib.* IV. *p.* 527.

(*b*) HILDAN. *Cent.* 1. *Obſ.* 75.

(*c*) MAURICEAU *P* 1. *L.* 3. *c.* 29. STORCH *kinder-krankheiten. T.* 1. *p.* 179. SCHENCK *als boven L.* 3. *p.* 392.

(*d*) Dit gebeurde op den elfden dag in het geval, dat SCHENCK vermeld op de aangehaalde plaats.

laſtende, te kennen geeft de plaats, alwaar de aars tegen-natuurlyk geopend is, welk teeken hier geheel ontbreekt. Maar indien egter een Heelmeeſter, onkundig van de plaats, alwaar zich de Endel-darm opend, in zulk een geval eerſt ontdekte na het doen der operatie, dat hy in de blaas by voorbeeld eindigde, zoude men dit aan hem niet als een misſlag kunnen toereekenen, dewyl zulk een kind, zonder dat deeze operatie was verrigt, egter voorzeeker zoude geſtorven zyn.

Dat deeze darm geheel zoude ontbroken hebben, gelyk ſommige willen, meen ik zeer zeldzaam te zyn waargenomen, dewyl 'er byna altoos een gedeelte van den zelven, naar een touwtje gelykende, en zonder opening, is overgebleven, zelfs dan, wanneer men hem, als ware het, omhoog met een knoop geſloten, en toegegroeid, gevonden heeft. Daar nu ook in zulk een geval het uitſtel met gevaar gepaard is, moet men door middel van eene inſnyding den weg openen, en de plaats, welke men daartoe verkiezen moet, leerd men uit een onduidelyk overblyfzel van den aars; maar in-gevalle dit ontbreekt, moet men met alle zorgvuldigheid omzien naar eene bekwaame plaats voor de operatie, in het oog houdende, dat by pas geboore kinderen de opening van den aars niet gevonden word, ter plaatſe, daar men ze by ouder menſchen waarneemd, of dat dezelve ten minſten geheel anders ſchynt geplaatſt te

zyn (*a*); want by tedere kinderen is een groot gedeelte van het ſtaart-beentje alleen kraakbeen, en men kan het door het gevoel van de zagte deelen bezwaarlyk onderſcheiden; waardoor het ook komt, dat het overblyfzel van den aars verder af van het been zelfs word waargenomen, als natuurlyker wyze pleegt te geſchieden.

Ten einde nu de operatie wel gelukke, moet men vooral letten, dat men, na het maaken van de uitwendige inſnyding, het hooger gelegen einde van den darm juiſt doorboord ter dier plaatſe, alwaar in welgeſchape menſchen de ſluitſpier van den aars word gevonden; maar vooral moet men den darm niet op zyde openen, het welk egter ligt kan geſchieden, dewyl hy door den zwarten drek is opgezwollen, en uitgeſpannen; want, doorboord men denzelven op eene verkeerde plaats, dan word al de zwarte drek niet ontlaſt, en alle toevallen houden niet op, gelyk behoorde; ja, indien de uitwendige inſnyding het geſlote einde van den darm niet bereikt, maar wat hooger langs denzelven voortgaat, zakt ſomtyds de darm, door den zwarten drek uitgeſpannen zynde, in de wond, en maakt eene ſoort van uitzakking, of breuk, welke, door eenen Heelmeeſter geopend zynde, den lyder heeft doen ſterven (*b*). Word daar en tegen de darm

(*a*) Petit *mem. de l'acad. de Chir. Tom. 2. edit. in 12mo. p.* 243.

(*b*) Petit op de aangehaalde plaats. *p.* 240. *Obſ.* 2.

darm ter regter plaatſe, aan zyn onderſte gedeelte, geopend, het welk men ziet uit het wegloopen van den zwarten drek, dan gelukt de operatie, zelfs in gevalle een groot gedeelte van den darm ſcheen te ontbreeken, naar wenſch. En ten bewyze van dit gezegde, zal ik, met verzwyging van veele andere voorbeelden, welke men overal kan vinden, ſlegts gewag maaken van een geval, dat, eenige jaaren geleden, alhier te *Leipzig* aan den beroemden Heelmeeſter HEBENSTREIT is voorgekomen; het kind namentlyk, aan het welk hy zoo gelukkig de operatie verrigtte, ontbrak het onderſte gedeelte van den endel-darm, en wel eenige duimen verre, en egter had men rede om te hoopen, dat het, na het geneezen der wond, geen ongemak zoude hebben overig gehouden, indien het niet kort daarna aan eene andere ziekte was overleden.

My dunkt, dat men niet kwalyk zoude doen met, indien, na het maaken van de uitwendige inſnyding, de zwarte drek niet aanſtonds te voorſchyn komt, of de darm ontdekt word, van die plaats af, op welke de uitwendige inſnyding is gemaakt, wat naar agteren naar het hylig been toe nog eenige kleine inſnydingen te maaken, om te vermeiden de zyden van den darm, die naar het hylig been toe minder kunnen worden uitgezet, en daarom meer naar vooren worden uitgeſpannen; en dan zoude men vervolgens den knoop, in wiens plaats een fluitſpier had behooren geformeerd te worden, zoo veel mogelyk is, in het midden moeten doorbooren.

Die door het inbrengen van den vinger in de wond de plaatsing van den darm willen onderzoeken, moeten hier mede zeer voorzigtig te werk gaan, om de bygelegen deelen niet te kwetzen; maar nog veel meer zyn te berispen die geenen, die met een' vinger den darm doorbooren, dewyl zy de kinderen, welke zy tragten te helpen, in het grootste levens-gevaar brengen; want men kan ligt begrypen, dat de banden van het celagtig weefsel, door welke de darm aan het hylig been, of de blaas, bevestigd word, door zulk eene ruwe behandeling kunnen worden verscheurd, en dat de darm zelfs zwaar gekwest kan worden, ter bevestiging van welke zaak geene voorbeelden ontbreeken.

Petit heeft beschreven een *troisquart*, tot dit oogmerk vervaardigd (*a*), met het welk de darm, wanneer hy wat ver van den aars is afgelegen, met gemak kan worden doorboord: dit instrument is wat dikker, als naar gewoonte, en het is zoo gemaakt, dat het pypje, in het welk de naald bevat word, door middel van een sleuf, welke in het zelve word gevonden, na het te rug trekken van den naald, als de doorbooring is verrigt, een mesje kan bestuuren, en men dus de insnyding na beide zyden kan vergrooten: maar deeze manier is egter zoo veilig niet, of verscheide kinderen, aan welke men dezelve heeft in het werk gesteld, zyn gestorven.

De

(*a*) Op de aangehaalde plaats *pag.* 247.

De vrees van hen, die meenen, dat na deeze operatie de afgang niet zoude kunnen worden opgehouden, uit hoofde, dat 'er geen fluitſpier van den aars gevonden word, is ongegrond; want de onderſte kringswyze veezelen van den endel-darm maaken, na de operatie, den inwendigen fluitſpier van den aars uit, terwyl de uitwendige eenigzints herſteld word door de bekleedſelen. LEVRET teekend derhalven met regt aan (*a*), dat geen van alle kinderen, aan welke de operatie van een gefloten aars met een goed gevolg was verrigt, geplaagt is geweeſt met eene onwillige ontlaſting van den afgang.

De natuur behoud ten laatſten zulke ellendige kinderen, aan welke men in het geheel geene opening van den aars beſpeurd, en de operatie ook niet word verrigt, ſomtyds nog, ten minſten eenigen tyd in het leven door een zonderling hulpmiddel, namentlyk door hen den afgang te doen uitbraaken. Men heeft een voorbeeld van zulk een kind, dat zes maanden oud is geworden, ja, andere hebben zelfs hunnen volkomen wasdom bereikt (*b*).

Ik

(*a*) *l'Art des Accouch. p.* 235.

(*b*) Vergelyk SCHENCK *pag.* 391, en aldaar de waarneeming, uit PANAROLUS ontleend. Zie ook LAMURE *in journ. de medecine* 1770. *p.* 510. *en* BAUX in het zelfde werk *Tom.* VIII. *p.* 60, die verhaald het geval van een meisje, oud twintig jaaren, het welk geene ſchede, pis-buis, of aars, hebbende, de pis door de borsten, en den afgang door den mond, kwyt raakte. Moge-

Ik meen, dat ik ter deezer plaatſe nog gewag moet maaken van een ander, niet min doodelyk, ongemak, het welk niet zelden voorkomt, en van het welk men zelfs in deeze ſtad verſcheide voorbeelden heeft gezien, ja dit meen ik des te meer te moeten doen, dewyl maar zeer weinige ſchryvers over het zelve iets hebben aangeteekend.

Het ongemak, dat ik bedoel, is *een aangebooren kronkel in den darm*, door welken de endel-darm, niet ver van zyn einde, word verſtopt, hoedanig een geval de beroemde LUDWIG, en GEHLER, in een meisje van zes maanden hebben waargenomen. In den beginne van haar leven had zy naar behooren afgang; maar, als zy denzelven ontlaſtte, en ook op andere tyden by tusſchenpozen, haalde zy haaren adem meer maalen, en ſterker. Langzamerhand wierd egter de ontlaſting van den afgang belet, zoo dat men eindelyk door geene middelen, hoe genaamd, dezelve kon te weeg brengen, en het kind ten laatſten in de zevende maand van zynen ouderdom ſtierf, na dat het, kort voor zynen dood, veel, helder, met ſlym vermengd, bloed was kwyt geworden. De clyſteeren, welke men zette, kwamen niet naar behooren in het darm-canaal, maar liepen aanſtonds weder weg, en door middel van een waſch-kaarsje, van het welk zich de

gelyk verhaald SAUVAGES het zelfde geval. *Noſol. T.* I. *p.* 349.; raakende de lyderesſe, van welke hy ſpreekt, alle twee, of drie, dagen den afgang door braaking kwyt.

de Heer HEBENSTREIT bediende, ontdekte hy eenen tegenstand wat hooger in den darm.

By de ontleding van dit meisje, zag men, dat de kartel-darm in het onderste gedeelte van de linker zyde, ter lengte van omtrent zes duimen, was zamengetrokken, maar, toen men ze had ontwonden, zag men, dat de geheele kartel-darm door plooijen zich zelven had verstopt, en naar binnen in zich zelven was gekeerd, zoo dat zelfs de blinde darm niet was overgebleven, en de kartel-darm, nadat hy was ontwikkeld, langer was, dan een el, en eenige duimen (*a*). Dat deeze kronkel, die den darm vernauwd, ja byna geheel verstopt, had, aangebooren, en door den tyd slegts erger geworden was, wierd ten klaarsten beweezen door de zeer sterke zamengroeijing van deeze deelen, welke, als ware het, door middel van peezige draden was geschied. Byna een soortgelyk geval heeft de beroemde HEBENSTREIT in een ander kind waargenomen.

§, X V.

Ongemakken der leden, en der bekleedselen.

Na dat ik byna het geheele lighaam van een kind beschouwd heb, gaa ik nu over tot die ongemakken,

(*a*) Men zie LUDWIG *diss. de causis obstructionis alvinæ. Lips.* 1770. *p.* 32.

ken, welke de leden van pas geboorene kinderen treffen.

De ongemakken der leden kunnen omtrent tot drie foorten gebragt worden, te weeten, eene afwyking van het juiste getal, eene ongewoone plaatsing, en vereeniging, en eene tegenatuurlyke van een scheiding; want hoe zeer men somtyds by kinderen, welke met moeite zyn ter waereld gebragt, kneuzingen, en gezwellen, door stilstaand bloed veroorzaakt, waarneemd, worden alle deeze ongemakken egter zonder moeite door het gebruik van stoovingen geneezen; en hier toe behoord vooral de zwelling van den arm, die by de geboorte het eerst te voorschyn komt, indien men het kind niet aanstonds keerd, en meer andere ongemakken van soortgelyken aart.

Dat sommige deelen dikwyls in een te groot getal by kinderen zyn waargenomen, inzonderheid de vingeren en teenen, is eene zeer bekende zaak; want daar zyn kinderen ter waereld gekomen, die zes, ja zelfs zeven, of agt, vingers hadden (*a*). Van deeze vingers, en teenen, welke boven het gewoon getal worden waargenomen, zyn sommige welgemaakt, bestaande uit been, spieren, en bekleedselen, zoo dat 'er zelfs somtyds zes beentjes in den navoet zyn; andere zyn onvolkomen, wanstaltig, en zoo gemaakt, dat of de duim, of de een of

(*a*) Men kan voorbeelden vinden by HALLER. *oper. anat. min. T.* 3. *p.* 27.

of ander der vingeren gespleten, of voor de helft dubbeld, is, of uit een wel gemaakten vinger een ander, die kleiner, en onvolkomen, is, even als een doorn, of tak, van een boom te voorschyn komt (*a*).

Maar behalven de vingeren, zyn 'er ook nog andere deelen, welke somtyds in een te groot getal worden gezien. Dus maakt HALLER op de aangehaalde plaats gewag van een neus, en oor, dat te veel is waargenomen, en deeze neus was zoo gesteld, dat behalven den neus, die natuurlyker wyze aldaar zyn moest, een andere, zonder been, meer naar agter geplaatst was.

Wanneer men nu zoodanig iets waarneemd, moet men vooral eerst onderzoeken, of deeze deelen, die te veel zyn, de gezondheid van het kind, of de werkingen, welke het noodzaakelyk moet verrigten, benadeelen, of eene groote wanstaltigheid veroorzaaken, en vervolgens, of men ze zonder gevaar, en zonder dat men hun eenig slimmer onheil toebrengt, kan wegneemen; en, dit alles wel overwogen zynde, moet men deeze operatie of nalaaten, of verrigten.

In gevalle men meend, dat het goed is dezelve te verrigten, is het best, dat men ze, zoo ras mogelyk is, in het werk steld, dewyl zy, hoe langer men

(*a*) Die onvolmaakte vingers, welke als uit een knoop voortkomen, kunnen in het geheel niet bewogen worden. P. ÆGINETA *L.* VI. *c.* 43.

men met dezelve wagt, des te moeijelyker word verrigt (*a*); de wonden by kinderen gemakkelyker worden geneezen; en zy niet zoo zeer van pyn worden aangedaan, dewyl zy mogelyk nog minder bewuftheid hebben.

Die deelen, welke boven het gewoone getal zich opdoen, en zonder been zyn, moeten eerder geteld worden onder de uitwasfen, als onder de werktuigtyke deelen, en worden gemakkelyk afgebonden.

Die beentjes, welke voortkomen uit de zyden van de waare vingers, laat HEISTER (*b*) wegneemen met een fchaar, boven welken ik een mesje den voorkeur zoude geeven.

Men vind veele voorbeelden, dat by pas geboore kinderen eenige deelen tegen-natuurlyk aan elkander zyn gegroeid, vooral neemd men dit waar aan de vingers, en teenen (*c*). Deeze zamengroeijing bevat de fpieren, ja zelfs nu en dan de beenderen, dog fomtyds zyn de vingers, en teenen, egter flegts alleen door middel van een vlies, en dat wel of in hunne geheele lengte, of maar voor een gedeelte, zamen vereenigd, in welk laaft genoemd geval alleen men kan gebruik maaken van de operatie, door welke men de vingers, met het doorfnyden van het vlies, van elkander afzonderd, terwyl men vervolgens onder de geneezing zorg draagt, dat zy niet weder

(*a*) LEVRET *l'Art des accouchemens*, *p* 239.
(*b*) Op de aangehaalde plaats. *T.* I. *p.* 466.
(*c*) HALLER op de aangehaalde plaats *p.* 37.

der aan elkander vastgroeijen; ten welken einde HEISTER aanraad (*a*), dezelven te omwinden met een zwagtel, die zoo breed, als een vinger, en met kalk-water en brandewyn doortrokken, is.

De juiste plaatsing, en vereeniging, der deelen, welke tot de leden behooren, word voornamentlyk door ontwrigting, en breuken, veranderd; want hoe ervaren, en kundig, de vroedvrouwen ook wezen mogen, kan het haar egter in eene moeijelyke verlossing, en by het keeren, gebeuren, dat zy, onaangezien alle aangewende zorg, en vlyt, egter een der leden van een kind ontwrigten, of breeken (*b*); en hier mede gaat geen zoo groot gevar gepaard, dat de vroedvrouw, of de ouders, daar over bekommerd behoeven te zyn, dewyl het ongemak, indien de wreede behandeling van een ruuw Heelmeester geen zamengestelde breuk heeft doen ontstaan, zonder veel moeite ras word hersteld.

Eene ontwrigting, van welke ik het eerst spreeken zal, moet men schielyk herstellen, waarna men zulk een verband, als de Heelkunde aanraad, moet aanleggen. By het herstellen van eenen ontwrigten schouder moet men vooral, gelyk LEVRET (*c*) wel aanmerkt, letten, dat 'er niet een gedeelte van den beursband door het herstelde armbeen gedrukt word,

(*a*) Als boven *p.* 465.

(*b*) SMELLIE verhaald, dat hem dit door de dunheid van het been is overkomen. *Cas. T.* 3. *p.* 455.

(*c*) *L'art des acc. p.* 322.

word, als waar door zouden ontſtaan zulke toevallen, welke volgen, wanneer peesagtige deelen beledigd, of gedrukt, worden; en dit kan egter ligt gebeuren, dewyl de gewrigts-holte van het ſchouderblad vlak, en klein, en daar en tegen het hoofd van het opper-armbeen groot, en de band vry ſlap is.

Nog een ander ongemak, het welk men aan de voetzoolen der pas geboore kinderen waar neemt, is, dat zy dikwils of alleen door de legging van het kind in de baarmoeder, of door eene kwaade formeering, of door het ongeſchikt zwagtelen (*a*), naar binnen gekeerd worden (*b*); en dit maakt, dat de kinderen, ouder geworden zynde, niet wel kunnen gaan, dewyl ze dan altyd ruſten op de buitenſte enklauwen. Alle zwagtels, en werktuigen, welke men ter geneezing van dit ongemak heeft aangeraden, brengen weinig hulp aan; maar het beſt is, dat men, volgens den raad van SMELLIE (*c*), den voetzool van elken voet met zagte zwagtels zoo vaſtmaakt aan een ſtukje buigzaam leder, en tusſchen de enklauwen druk-doeken legt op zulk eene wyze, dat de eene voet ten ſteunſel van den anderen ſtrekke. Deeze manier verdiend den

voor-

(*a*) Dezelfde Schryver als boven *p.* 231.

(*b*) De Engelſche noemen dit ongemak *club-foot.* Men zie het aanhangſel van CHESELDEN, gevoegd by de Engelſche uitgaaf der operatien van LE DRAN. *Tab.* VIII.

(*c*) Als boven *p.* 454.

voorkeur boven die van CHESELDEN (*a*), volgens welke men linnen-lapjes, doortrokken met een mengſel, uit het wit van eijeren, en meel, zamengeſteld, tegen den voet legt, en denzelven in eene regte plaatſing houd, tot dat deeze lapjes droog, en hard, geworden zynde, den zelven naar behooren vaſthouden.

Hier boven heb ik gezegt, dat de leden der kinderen, als zy ter waereld komen, maar voornamentlyk onder het keeren, kunnen gebroken worden, zonder dat egter de vroedvrouwen daar omtrent, even min, als over het laatſt verhandeld ongemak, altyd behooren beſchuldigt te worden; maar, dewyl zy egter dit ongemak dikwils tragten te verbergen, uit vrees, dat haar goeden naam daardoor nadeel zoude lyden, hebben zy daardoor de kinderen veeltyds benadeeld, zoo dat 'er voorbeelden zyn, dat zy hun leven lang zulk een lid niet hebben kunnen gebruiken, of door dat 'er ontſteeking by de breuk kwam, geſtorven zyn (*b*).

Men kan altyd, en zeer ſpoedig, een middel ter herſtelling aanwenden, als men ſlegts zich bediend van ſpeelkaarten, dezelven in de lengte doorſnyd; en ze van boven; en onder, uitſnyd; deeze vervolgens, nadat men ze in lauw water, of wyn, heeft natgemaakt, op het deel, welks been gebroken is, nadat men het alvorens naar de kunſt gezet

(*a*) CHESELDEN op de aangehaalde plaats.
(*b*) SMELLIE als boven *p.* 456.

zet heeft, behoorlyk legt, en vervolgens om het zelve wind een zwagtel, wel vaft, maar egter niet al te ftyf, ten einde deeze kaarte-bladen, nadat zy ftyf zyn geworden, behulpzaam mogen zyn tot het geneezen van het been, het welk men behoorlyk gezet, en, bevestigd heeft; en dit gefchied dan doorgaans binnen vyftien, of twintig, dagen.

Deeze eenvoudige manier hebben LEVRET (*a*), en na hem zeer veele andere fchryvers, aangeraden; hoewel andere egter, by voorbeeld SMELLIE (*b*), zich van compreffen, en zwagtels, bedienen (*c*).

Eindelyk moet ik nog handelen van de huid-gebreken, maar uit deeze alle zal ik flegts alleen gewag maaken van die, tegen welke de Heelkunde iets vermag, terwyl ik de overige met ftilzwygen zal voorbygaan.

By pas geboore kinderen ziet men veele *Moedervlakken*, (over welker oorfprong ik ter deezer plaatfe niet zal handelen); en van deeze zyn de ge-

(*a*) Als boven *p.* 232.

(*b*) Op de aangehaalde plaats. *p.* 455.

(*c*) FORESTUS maakt gewag van de beenderen van eenen arm, welke by de verlosfing zoo week waren, dat men ze op allerley wyzen buigen kon. *L.* XVIII. *obf.* 15. Maar dit was egter een zeer zeldzaam geval, en het ongemak wierd binnen drie weeken van zelfs geneezen, want de pleifter, van welke hy zich bediende, was voorzeeker onnut.

gemeenste die, welke niet veel boven de huid verheven zyn, maar egter is 'er ook nog eene andere soort, welke niet zoo veel voorkomt, en ontstaat door dat een slymig vogt, zich in het sponsieus lighaam van het kind in eene te groote meenigte bevindende, zich op de eene, of andere, plaats van het celagtig weefsel zoo vergaderd, dat 'er ontstaat een gezwel, aan het welk de eenvoudigheid der oude wyven zulke namen geeft, als zy meend, dat, van wegen zyne overeenkomt met andere zaaken, aan het zelve toekomen, by voorbeeld, een kruis, een worst, een muis &c.

In gevalle zulke uitwassen eene wanstaltigheid verwekken, moet men overwegen, of men ze met een mes zal wegneemen, of afbinden; dog, indien zy diepe wortelen hebben geschoten, en men ze niet kan wegneemen, zonder dat 'er teffens veel van het vel, of vleesch, zoude verloren gaan, is het beter, dat men ze onaangeroerd laat zitten; het welk ook plaats moet hebben; indien de vaten in den omtrek van dezelven gezwollen zyn, en schynen te kennen te geeven, dat zy van een' kankeragtigen aart zyn (*a*). Brand-middelen, welke hier altyd met schroom moeten gebruikt worden, moet men in gevalle het gezwel kankeragtig is, geheel vermyden.

De andere soort van moeder-vlakken, welke met de huid gelyk zyn, worden moeijelyker, dan die, wel-

(*a*) HEISTER als boven. *T. 1. p.* 457.

welke boven dezelve verheven zyn, weggenomen; maar egter heeft de beroemde *Lubeksche* Genees-heer en Heelmeester Z. VOGEL (*a*) voorgeschreven een middel, dat in staat is, om dezelven te verdryven, en bestaat uit spaansche zeep, en ongebluste kalk, onder elkander gemengd, en tot een deeg gemaakt. Wanneer men dit nu wil gebruiken, moet men de omliggende deelen eerst beschermen met een klevenden pleister, in welken men eene opening ter grootte van de Moeder-vlak gesneden heeft, en op de vlak zelfs legt men dan dit middel, waardoor dezelve, na verloop van twaalf uuren, met eene roof, welke door de daarop volgende ettering eindelyk afvald, word bedekt. VOGEL roemd dit middel boven alle andere, en verbied het gebruik van verdeelende pleisters, en van stoovingen van lauwe wyn; want door dezelven zwellen, behalven dat 'er nog andere ongemakken ontstaan, de moeder-vlakken op; ook kan men daarna niet zoo gemakkelyk dezelven wegneemen.

Na het verhandelen van dit alles, komt het my voor, niet kwaad te zyn, met een woord te gewaagen van twee huid-ziekten, welke wel schynen veroorzaakt te worden door eene ongesteldheid der vogten, maar over welke de Heelmeesters egter dikwils worden geraadpleegt.

De

(*a*) *Merkwurdige krankengeschichte. Rostock.* 1756. *Obs.* 15. *p.* 179. 180. vergelyk THEBES. *Hebammenkunst. p.* 583.

De eene is de *Ontvelling* (*a*), welke men by jonge kinderen waarneemd op verſcheide plaatſen van het lighaam, vooral onder de oxels, in de lieſen, en ſomtyds ook agter de ooren. Deeze zoude men wel zeer gemakkelyk door middelen, uit lood vervaardigd, kunnen geneezen; maar veele menſchen zyn beſchroomd, om dezelven te gebruiken, en bedienen zich daarom van deeze niet by tedere kinderen. Zulke moeten derhalven wond-water bezigen, en vervolgens het deel met het poeder van de Wolfsklauw beſtrooijen, of gebruik maaken van een middel, uit de *Zinc* bereid. Levret (*b*) pryſt aan een fyn poeder van vermolſemd hout (*c*), en ſtyfzel, maar by beveeld ook, deeze plaats, nadat ze daar mede beſtrooid is, met het zog van de minne te bevogtigen. Voor het overige is het ten uiterſten noodzaakelyk, dat de zuiverheid, en zindelykheid, omtrent alles in agt genomen worde, en dat men zorg draage, dat niets van het ſcherp vogt aan het linnen, en de zwagtels, blyve hangen.

Eene andere ſoort van huid-gebrek, aan jonge kinderen veeltyds voorkomend, beſtaat uit grooter blaasjes, welke een vuil water bevatten, en welker ran-

(*a*) *Erythema intertrigo.* Sauvages als boven *T.* I. *p.* 139.

(*b*) Als boven *p.* 260.

(*c*) Sauvages raad op de aangehaalde plaats inzonderheid aan het ſtof, dat van een vermolſemde wilgenboom komt.

randen ontstoken zyn. Zy laaten zich het eerst zien in de liesen, vervolgens in den omtrek van den navel, by de oxels, en aan de vingers; en na verloop van drie, of vier, dagen vallen zy droog weder af (*a*) Het is zeer opmerkenswaardig, dat dit uitslag zich somtyds, even als eene *epidemische* ziekte, vertoond, en in het eene jaar veel meer, en overvloediger, voorkomt, als in een ander jaar. Hier mede gaat byna geheel geen gevaar gepaard, ten zy het zich in eene zeer groote meenigte laat zien; maar, dewyl het egter doet blyken, dat de vogten scherp zyn, is het goed, dat men van zagte buik-zuiverende middelen gebruik maakt, ook is het niet kwaad, de blaasjes te openen, ten einde het vuile water wegloope; daarna de wond uit te wassen met wond-water, onder zuiver water gemengd; en vervolgens te bestroijen met het zaad van de wolfsklauw, ten einde zy gezuiverd worde, en de geneezing beter worde volbragt.

(*a*) Zoude dit ongemak ook zyn die verscheidenheid van Wind-pokjes, van welke SAUVAGES gewag maakt, en die by de inwoonders van *Languedoc* genoemd word *Burgueirole. Nosol. T.* I. *p.* 423?

EINDE.

REGISTER.

Door I *word het Eerſte*, *en door* II *het Tweede Deel aangeweezen:* a *betekend de aanteekeningen.*

A.

Bal-

E.

Em-

F.

F.

G.

H.

J.

Kit-

ziek-

nee-

O.

R.

S.

S.

by

ver-

T.

Ther-

U.

V.

Water-

Y.

Z.

DRUKFOUTEN.

I. Deel. pag. 74. reg. 17. *Urinarmia* lees *Urinariam.* 127. r. 28. *festem* l. *festum.* 185. r. 16. *aui* l. *aut.* 191. r. *ult.* *Saccbbri* l. *Saccbari.* 286. r. 22. dezelve l. dezelven. 368. r. 2. den l. de. 411. r. 6. welke l. het welk. 453. r. 13. net. l. niet. 488. r. 18. ziekte. l. zieke. 490. r. 12. den l. de.

II. Deel. pag. 39. reg. 12. gebuik lees gebruik. 76. r. 22. zyn l. is. 95. r. 6. zegen l. zeven. 177. r. 14. Het bestaat l. Het eerste bestaat. 178. r. 27. *chir. art.* 1. l. *chir. Fasc.* 1. *art.* 1. 217. r. 18. schalyk. l. schadelyk. 236. r. 9. ander. l. anders. 239. r. 20. Sockholm. l. Stockholm. 298. r. 3. Regimets l. Regiments. 303. r. 7. welk l. welke. 335. r. 19. *Scelerotica* l. *Sclerotica.* 359. r. 28. *Barol.* l. *Berol.* 374. r. 24. werker l. welker. 419. r. 14. by l. hy.

